

Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ГАО ЦЗІНСИ

УДК 811.161.2::81`42(477)(043)

ДИСЕРТАЦІЯ
СТРАТЕГІЇ ДИСКУРСИВНОГО КОНСТРУЮВАННЯ
ОБРАЗУ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У ЗМІ
(НА МАТЕРІАЛАХ ДОКУМЕНТАЛЬНОГО ФІЛЬМУ «СОЛОВЕЙ
СПІВАЄ, ДОКИ ГОЛОС МАЄ» ТА ЙОГО КОМЕНТАРІВ)

03 – Гуманітарні науки

035 – Філологія

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії.

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

Науковий керівник:

Гриценко Світлана Павлівна,
доктор філологічних наук, професор

Київ – 2025

АНОТАЦІЯ

Гао Цзінси. Стратегії дискурсивного конструювання образу української мови у ЗМІ (на матеріалах документального фільму «Соловей співає. Доки голос має» та його коментарів). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 035 «Філологія». Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, 2025.

Мова – головний символ держави, чинник формування і засіб вияву національної ідентичності індивіда. Основне завдання демократичної держави є захист національних інтересів, створення безпечного культурного і мовного середовища громадян, що сприятиме розвитку особистості, реалізації її інтелектуального і творчого потенціалу, а відтак – поступу всього суспільства. Питання збереження кордонів для України сьогодні є вкрай актуальним: мова йде не лише про кордони політичні, територіальні, економічні, а й про нагальну потребу відстоювання кордонів мовних, інформаційних, культурних.

Мовне питання в Україні в сучасних політичних умовах суголосне з питанням збереження національної ідентичності, з питанням збереження держави. Дослідження мовного питання, як правило, обмежується статичним аспектом, таким як мовні особливості та риторичні стратегії, в той час як динамічні, ієрархічні та системні аспекти конструювання значень в навколомовному дискурсі недостатньо вивчені. Тому це дослідження має на меті послідовно розглянути питання генезису та застосування загальних стратегій у дискурсі конструювання образу української мови на основі вивчення одиничної ситуації у рамках когнітивно-критичного дискурс-аналізу.

Образ мови визначено як певний суб'єктивний образ того, що мова як об'єкт існує у сприйнятті чи пам'яті людей. Конструювання мовного образу окреслено як операцію для об'єктивації, інтерналізації та екстерналізації різних підобразів мови, таких як онтологічний образ мови, образ країни-носія мови, та

образ користувача мови. На основі такого дослідницького ракурсу здійснено системний аналіз базових когнітивних механізмів продукування дискурсу конструювання образу мови, ґрунтуючись на таких когнітивно-лінгвістичних теоріях, як теорія патернів динаміки сил, теорія ідеалізованої когнітивної моделі, теорія метафори, теорія фігури / фону, теорія когнітивної точки відліку, теорія фреймів.

Ґрунтуючись на визначенні дискурсивної стратегії як більш-менш точного і свідомого плану практик (включаючи дискурсивні практики), прийнятого для досягнення певної соціальної, політичної, психологічної або лінгвістичної мети, у дослідженні виявлено універсальні когнітивні механізми, що стоять за проєктуванням дискурсивних стратегій у дискурсі конструювання образу української мови: трирівневий складний висхідний когнітивний процес, що проходить від когнітивної до дискурсивної моделі, а потім до дискурсивних стратегій.

Згідно з основною теоретичною гіпотезою когнітивної лінгвістики, що значення виникає внаслідок взаємодії людського тіла та навколишнього середовища, основним джерелом значення дискурсу конструювання образу української мови визначено досвід, отриманий у взаємодії української мови з міжнародним та внутрішнім середовищем. Оскільки українська мова деякими суб'єктами конструюється як мова, що має абсолютний статус в Україні, а в зовнішньому та національному середовищі існують інші суб'єкти, що виступаючи проти цього, взаємодія між цими суб'єктами і міжнародно-внутрішнім політичним середовищем є силовою взаємодією. Тому базовою когнітивною моделлю визначено патерни динаміки сил.

Зважаючи на те, що найважливішим елементом патернів динаміки сил є взаємодія суб'єкта та об'єкта, то суб'єкти та об'єкти, яких стосується дискурс конструювання образу мови, можна поділити на мови, країни-носіїв мов та користувачів мов. Тому дискурсивна модель, що лежить в основі конструювання образу української мови, визначена як формат або шаблон, який дотримує конструювання значення емпіричного досвіду взаємодії суб'єктів і

об'єктів. Вона включає три основні аспекти: конструювання онтологічного образу мови, конструювання образу країни-носія мови та конструювання образу користувача мови.

Дискурсивні стратегії є інструментами дискурсивної практики, які концептуалізатор обирає для досягнення своїх комунікативних цілей на конкретному рівні дискурсивної практики. Таким чином, дискурсивні стратегії неминуче підпорядковуються обмеженням когнітивної та дискурсивної моделей. Тому в цьому дослідженні визначено типи дискурсу в конкретних випадках конструювання образу мови, проаналізовано особливості когнітивних і дискурсивних моделей різних типів дискурсу залежно від жанру та змісту, а також розрізнено та роз'яснено стратегії, що застосовуються до різних суб'єктів / об'єктів у різних типах дискурсу згідно з відповідними когнітивними й дискурсивними моделями.

У нашому випадку аудіовізуальний текст, що є вихідним текстом, окреслений як переформувальний дискурс. Когнітивну модель переформувального дискурсу визначено як стабільну модель динаміки сил, де основний антагоніст подається як мовець, який підтримує те, про що говориться в мітах (далі – мітомовець), а агоніст — мовець, який виступає проти того, про що говориться в мітах (далі – антимітомовець).

Дискурсивну модель переформувального дискурсу ідентифіковано як суб'єктивізаційну інтерактивну дискурсивну модель. Через цю модель продуцент переформувального дискурсу з позиції української мови здійснює пряме представлення образів української мови, України та україномовців, а також їх взаємодії з іншими мовами, державами та носіями мов, здійснюючи деконструкцію легітимності, обґрунтованості та справедливості мітів та мітомовців.

Визначено основні стратегії та їхні цілі в переформувальному дискурсі: стратегія «категоризація антагоніста» → підкреслювати маніпулятивні характеристики мітомовців, стратегія «категоризація агоніста» → культурні характеристики антимітомовців, стратегія «фокусування антагоніста» → дії

мітомовців та їхні негативні наслідки, стратегія «фокусування агоніста» → обґрунтованість висловлювань антимітомовців, стратегія «негативна когнітивна точка відліку» → негативні наслідки дій мітомовців, стратегія «позитивна когнітивна точка відліку» → обґрунтованість дій антимітомовців та їхні позитивні наслідки.

Коментарі до аудіовізуального тексту, що були здійснені до початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну, означено як пробуджений дискурс. Когнітивна модель пробудженого дискурсу була ідентифікована як модель динаміки сил зі змінами в стані зіткнення. Основний антагоніст був ідентифікований як україномовець, агоніст – мітомовець, а зовнішня сила – Фільм.

Дискурсивну модель у пробудженому дискурсі окреслено як зовнішньо-спричинену дискурсивну модель. Її конструювання образу мови включає два аспекти: спільне конструювання, що реалізується через похвалу та обговорення сюжету фільму «Соловей співає. Доки голос має», та конструювання, що досягається через мовлення про зміну стану на когнітивному та дійовому рівнях, як наслідок поширених протистоянь чи конфліктів.

Основні стратегії та їхні цілі в пробудженому дискурсі було визначено як: стратегія «фреймування зовнішньої сили» → підкреслювати спонукальну силу Фільму, стратегія «фреймування антагоніста» → зміни стану україномовців, стратегія «фокусування на зовнішній силі» → причини зміни стану україномовців, стратегія «фокусування на антагоністі» → причини дій україномовців та їхні наслідки.

Коментарі до аудіовізуального тексту, що були здійснені після початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну, визначено як конфронтуючий дискурс, когнітивна модель якого була окреслена як модель динаміки сил зі змінами в стані зіткнення. Основний антагоніст був ідентифікований як україномовець, агоніст - мітомовець, а зовнішня сила - Фільм.

Дискурсивну модель в конфронтуючому дискурсі визначено як зовнішньо-спричинену дискурсивну модель. Її конструювання образу мови включає два

аспекти: спільне конструювання, що реалізується через похвалу та обговорення сюжету фільму «Соловей співає. Доки голос має», та конструювання, що відбувається через висловлення сильної протидії між носіями мовних підобразів.

Були запропоновані основні стратегії та окреслені їхні цілі в конфронтуючому дискурсі: стратегія «фреймування зовнішньої сили» → підкреслювати спонукальну силу Фільму, стратегія «фреймування антагоніста» → опірні характеристики україномовців, стратегія «фреймування агоніста» → негативні характеристики мітомовців, стратегія «фокусування на зовнішній силі» → спонукальну силу Фільму, стратегія «фокусування на антагоністі» → причини дій україномовців та їхні наслідки.

Теоретична новизна дослідження полягає в тому, що запропоновано ієрархічну когнітивну модель пояснення когнітивного механізму продукування дискурсу конструювання образу української мови. Згідно з цією моделлю, продукування дискурсу конструювання образу української мови розглядається як трирівневий складний висхідний когнітивний процес: когнітивна модель на несвідомих рівнях людської концептуальної системи впливає на область продукування дискурсу, формуючи дискурсивну модель, яка визначає дискурсивні стратегії, а дискурсивні стратегії визначають, що саме має бути виділено продуцентом дискурсу.

Цінність цієї праці полягає у системному визначенні концепту «конструювання образу мови» та моделі пояснення когнітивного механізму продукування дискурсу конструювання образу української мови, що, у свою чергу, надає нові ідеї та підходи для дискурсивного дослідження мовної проблеми в Україні, а також сприяє подальшому розвитку методології дослідження дискурсивних стратегій.

Ключові слова: українська мова, мовна політика, мовний конфлікт, образ мови, образ української мови, навколомовний дискурс, медіадискурс, дискурсивний аналіз, дискурсивне конструювання, дискурсивна модель, дискурсивна стратегія, когнітивна модель.

ABSTRACT

Gao Jingsi. Strategies of Discursive Construction of the Image of the Ukrainian Language in the Media (Based on Materials from the Documentary Film “Nightingale Sings: As Long as the Voice Remains” and Its Commentary). – A qualification research work submitted as a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy, specialty 035 "Philology." Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, 2025.

Language is a key symbol of the state, a factor in the formation and a means of expressing the individual's national identity. The primary task of a democratic state is to protect national interests by creating a safe cultural and linguistic environment for its citizens, which promotes the development of the individual, the realization of their intellectual and creative potential, and, consequently, the advancement of society as a whole. The issue of safeguarding borders is extremely urgent for Ukraine today: this concerns not only political, territorial, and economic borders but also the pressing need to defend linguistic, informational, and cultural boundaries.

The language issue in Ukraine, under current political conditions, resonates with the matter of preserving national identity and the state itself. Research on the language issue typically focuses on its static aspects, such as linguistic features and rhetorical strategies, while dynamic, hierarchical, and systemic aspects of meaning construction in discourse on language issues remain insufficiently studied. Therefore, this study aims to consistently examine the genesis and application of general strategies in the discourse constructing the image of the Ukrainian language, based on the analysis of a single case using cognitive critical discourse analysis.

The "image of language" is defined as a subjective conceptualization of a language's existence in human perception or memory. Construction of Language image is described as the operation of objectifying, internalizing, and externalizing various sub-images of language, including the ontological image of the language, the image of the language's host country, and the image of its users. Based on this

definition, a systemic analysis of the basic cognitive mechanisms underlying the production of language image construction discourse was conducted, grounded in cognitive-linguistic theories such as force-dynamic theories, the theory of idealized cognitive models, metaphor theory, figure/ground theory, reference point theory, and framing Theory.

Based on the definition of discursive strategy as a more or less accurate and more or less intentional plan of practices (including discursive practices) adopted to achieve a particular social, political, psychological or linguistic aim, the study identifies universal cognitive mechanisms underlying the projection of discursive strategies in the discourse constructing the image of the Ukrainian language: a three-level complex ascending cognitive process, moving from cognitive models to discursive models and then to discursive strategies.

According to the central theoretical hypothesis of cognitive linguistics — that meaning emerges from the interaction of the human body with the environment — the primary source of meaning in the discourse constructing the image of the Ukrainian language is defined as the experience gained through the Ukrainian language's interaction with both international and domestic environments. Since the Ukrainian language is conceptualized by some actors as holding an absolute status in Ukraine, while other actors within the international and domestic environments oppose this view, the interaction between these subjects and the environment is characterized by force dynamics. Therefore, the basic cognitive model was identified as force - dynamic patterns.

Given that the key element of force - dynamic patterns is the interaction between subjects and objects, the subjects and objects involved in the discourse on language image construction can be divided into languages, language-hosting countries, and language users. Accordingly, the discursive model underlying the construction of the Ukrainian language image is defined as a format or template that follows the construction of meaning from empirical experiences of subject-object interaction. It includes three main aspects: constructing the ontological image of the

language, constructing the image of the language' s host country, and constructing the image of language users.

Discursive strategies serve as tools of discursive practice that conceptualizers choose to achieve their communicative goals at a specific level of discursive practice. Thus, discursive strategies are inevitably subject to the constraints of cognitive and discursive models. This study therefore identifies discourse types in specific cases of language image construction, analyzes the characteristics of cognitive and discursive models across different genres and contents, and differentiates and clarifies the strategies applied to various subjects/objects according to the relevant cognitive and discursive models.

In our case, the audiovisual text, which serves as the source text, is defined as transformative discourse. The cognitive model of transformative discourse is identified as a stable force - dynamic model, where the primary antagonist is presented as the speaker who supports the statements made in myths (hereinafter referred to as the myth-speaker), and the agonist is the speaker who opposes the statements made in myths (hereinafter referred to as the anti-myth-speaker).

The discursive model of transformative discourse is identified as a subjectivizing interactive discursive model. Through this model, the producer of the transformative discourse, from the perspective of the Ukrainian language, directly presents images of the Ukrainian language, Ukraine, and Ukrainian speakers, as well as their interaction with other languages, states, and language users, while deconstructing the legitimacy, validity, and fairness of myths and myth-speakers.

The main strategies and their objectives in transformative discourse are defined as follows: the “ antagonist categorization ” strategy — highlighting the manipulative traits of myth - speakers; the “ agonist categorization ” strategy — highlighting the cultural traits of anti - myth - speakers; the “ antagonist focusing ” strategy — highlighting the actions of myth - speakers and their negative consequences; the “ agonist focusing ” strategy — highlighting the justification of anti - myth - speakers' statements; the “ negative vantage - point ” strategy —

highlighting the negative outcomes of myth - speakers' actions; and the "positive vantage - point" strategy—highlighting the justification of anti - myth - speakers' actions and their positive consequences.

The comments on the audiovisual text made before Russia's full-scale invasion of Ukraine are classified as awakened discourse. Its cognitive model is characterized as a force - dynamic model with changes in a state of collision. The main antagonist is the Ukrainian speaker, the protagonist is the myth-speaker, and the external force is the Film.

The discursive model in awakened discourse is outlined as an externally prompted discursive model. Its construction of the language image includes two aspects: co - construction, realized through praise and discussion of the plot of the film "Nightingale Sings: As Long as the Voice Remains," and construction achieved through speech about changes in cognitive and effective states as a consequence of widespread confrontations or conflicts.

The main strategies and their objectives in awakened discourse are defined as: the "external - force framing" strategy—highlighting the motivational power of the film; the "antagonist framing" strategy—highlighting the state changes of Ukrainian speakers; the "external - force focusing" strategy—highlighting the causes of Ukrainian speakers' state changes; and the "antagonist focusing" strategy—highlighting the reasons for Ukrainian speakers' actions and their consequences.

Comments made after the start of the full - scale Russian invasion of Ukraine are defined as confronting discourse, whose cognitive model was also outlined as a force - dynamic model with changes in a state of collision. The primary antagonist was identified as the Ukrainian speaker, the agonist as the myth - speaker, and the external force as the film.

The discursive model in confronting discourse is defined as an externally prompted discursive model. Its construction of the language image includes two

aspects: co - construction, realized through praise and discussion of the plot of “Nightingale Sings: As Long as the Voice Remains,” and construction achieved through expressions of strong opposition among holders of different linguistic sub - images.

The main strategies and their goals in confronting discourse are outlined as: the “external - force framing” strategy—highlighting the motivational power of the film; the “ antagonist framing ” strategy — highlighting the resistance characteristics of Ukrainian speakers; the “ agonist framing ” strategy — highlighting the negative characteristics of myth - speakers; the “ external - force focusing ” strategy — highlighting the motivational power of the film; and the “antagonist focusing” strategy—highlighting the reasons for Ukrainian speakers’ actions and their consequences.

The theoretical novelty of the study lies in the proposal of a hierarchical cognitive model explaining the cognitive mechanism behind the production of the discourse constructing the image of the Ukrainian language. According to this model, discourse production is viewed as a three-level complex ascending cognitive process: the cognitive model at the unconscious levels of the human conceptual system influences the discourse production domain by shaping the discursive model, which determines the discursive strategies, which determine what exactly should be emphasized by the discourse producer.

The significance of this work lies in its systematic definition of the concept of "language image construction" and the explanatory model for the cognitive mechanism behind discourse production, thus offering new ideas and approaches for discourse research on the language issue in Ukraine and contributing to the further development of the methodology for studying discursive strategies.

Keywords: Ukrainian language, language policy, language conflict, language image, image of the Ukrainian language, discourse on language issues, media discourse, discursive analysis, discursive construction, discursive model, discursive strategy, cognitive model.

Список публікацій здобувача за темою дисертації

Наукові праці, в яких опубліковані та апробовані основні результати дисертації:

1. Gao, J. (2023). Types of language conflicts in the coverage of Chinese sociolinguistics. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 63(1), 177–183. https://www.aphn-journal.in.ua/archive/63_2023/part_1/27.pdf
2. Гао Цз. (2023). Дискурсивні типи дискусії про мовне питання в Україні: суб'єктний вимір. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 34(73) №2, 1–7. http://philol.vernadskyjournals.in.ua/journals/2023/2_2023/part_1/1.pdf
3. Гао Цз. (2024). Стратегія та тактики самопрезентації в українському дискурсі про мовне питання. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*, 69(1), 9-14. http://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v69/part_1/4.pdf
4. Гао Цз. (2025). Критичний дискурс-аналіз в контексті когнітивної лінгвістики: синтез ідей і поглядів. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика*, 1(37), 15–19. DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2659.2025.37.03>

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ	2
ABSTRACT	7
ЗМІСТ	13
ВСТУП	15
РОЗДІЛ I. МОВНЕ ПИТАННЯ В УКРАЇНІ: ВЕКТОРИ СТУДІЮВАННЯ	26
1.1. Мовна політика в незалежній Україні: історико-правова ретроспектива і сучасність	27
1.2. Мовний ландшафт сучасної України	35
1.3. Українська мова в публічному дискурсі: стан і перспективи дослідження ..	43
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ I	53
РОЗДІЛ II. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ АНАЛІЗУ СТРАТЕГІЇ ДИСКУРСИВНОГО КОНСТРУЮВАННЯ ОБРАЗУ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ	56
2.1. Конструювання образу мови в контексті соціального конструкціонізму	57
2.2. Дискурсивний аналіз крізь призму конструкціонізму	65
2.3. Дискурсивні стратегії у площині дискурс-аналізу	69
2.4. Теоретична модель дослідження	95
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ II	102
РОЗДІЛ III. АНАЛІЗ МОВНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ДИСКУРСУ КОНСТРУЮВАННЯ ОБРАЗУ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ	104
3.1. Інструменти для аналізу корпусів	106
3.2. Аналіз високочастотних слів	108
3.3. Типи дискурсу конструювання образу української мови	111
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ III	123
РОЗДІЛ IV. СТРАТЕГІЇ ДИСКУРСИВНОГО КОНСТРУЮВАННЯ ОБРАЗУ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ	124
4.1. Аналіз когнітивної моделі переформувального дискурсу	124
4.2. Аналіз дискурсивної моделі переформувального дискурсу	127

4.3. Дискурсивні стратегії переформувального дискурсу: фреймування, фігури / фону, когнітивної точки	140
4.4. Аналіз когнітивної моделі пробудженого дискурсу	148
4.5. Аналіз дискурсивної моделі пробудженого дискурсу	152
4.6. Дискурсивні стратегії пробудженого дискурсу: фреймування, фігури / фону	162
4.7. Аналіз когнітивної моделі конфронтуючого дискурсу	168
4.8. Аналіз дискурсивної моделі конфронтуючого дискурсу	170
4.9. Дискурсивні стратегії конфронтуючого дискурсу: фреймування, фігури / фону	182
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ IV	190
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	194
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	202
ДОДАТОК I. РИСУНКИ	226
ДОДАТОК II. ТАБЛИЦІ	238
ДОДАТОК III. ПРИКЛАДИ (МАТЕРІАЛ ДОСЛІДЖЕННЯ)	255
ДОДАТОК IV. ЦИТАТИ	276

ВСТУП

Мова як важливий маркер національної ідентичності та етнічної консолідації є запорукою суспільної стабільності та безпеки держави, визначає культурну спадкоємність та самоідентифікацію особи. Кожна демократична держава дбає про захист національних інтересів, тому питання збереження політичних, територіальних, економічних, відстоювання мовних, інформаційних, культурних кордонів є вкрай актуальним сьогодні для України. Ознакою демократичного суспільства є «прозора» мовна політика, яка сприяє захисту, розбудові та популяризації державної мови, відстоює загрожувані мови в Україні, не допускає жодних маніпуляцій мовними питаннями. Війна Росії проти України «розгерметизувала» для українців етноідентифікаційний зміст визначення «мова - код нації», вивільнила його з кола конвенціоналізованих метафор, риторичних *locus commune*; а 24 лютого 2022 року в історії літературної мови може претендувати на статус дати кардинального розширення українськомовного комунікативного простору (за Г. Сютюю).

Мова стала «культурно-оборонним трендом», «маркером для розрізнення “своїх” і “чужих”», «мовою свободи і волі», тому мовне питання, як важлива складова українського публічного дискурсу, активно обговорюється у літературному, освітньому, медійному просторах.

У дискусіях, що стосуються мовного питання, українці, здійснюючи мовленнєві акти, одночасно використовують різні дискурсивні стратегії для конструювання образу української мови. Пропоноване дослідження націлене на системну едицію дискурсивних стратегій конструювання образу української мови у медійному публічному просторі.

Активне пізнання науковцями мовних проблем в Україні реалізоване в описах: стану і статусу української мови на різних хронологічних зрізах; руйнівного впливу авторитаризму на українську мову; правового регулювання мовної політики; маніпулятивних стратегій в українському політичному дискурсі; соціолінгвістичних, ареальних та етнокультурних аспектах сучасної

мовної ситуації та ін. (П. Гриценко, Л. Масенко, О. Тараненко, О. Ткаченко, В. Німчук, Г. Півторак, А. Загнітко, Г. Сюта, І. Брага, Т. Бурда, О. Зубарєв, І. Кудрейко, І. Корольов, С. Мартос, М. Навальна, Т. Миколенко, О. Руда, С. Соколова, Д. Сизонов, І. Цар, А. Чучвара, О. Шевчук-Клюжева, О. Шинкаренко, Г. Шумицька, О. Доценко, Т. Кузнєцова, О. Левко, І. Процик, О. Данилевська, Г. Мінчак, О. Михальчук, П. Селігей та ін.). Різномасштабно висвітлюючи етапи та механізми конструювання образу української мови, науковці оминають сутнісні питання цього процесу. Зокрема, О. Остроушко (2007), Л. Масенко (2013), Л. М'ялковська (2017) презентують мовний образ фрагментарно, уникаючи цілісного аналізу конструювання образу української мови. Аналіз наукового доробку засвідчив потребу системного дослідження когнітивних механізмів, що лежать в основі продукування дискурсу, а також створення універсальної класифікації дискурсивних стратегій, що і зумовило вибір теми дисертаційного дослідження.

Для глибшого розуміння дискурсивних стратегій необхідно досягнути динамічний когнітивний процес дискурсивного конструювання образу мови, визначити його основні характеристики. Когнітивно орієнтований критичний дискурс-аналіз надає теоретичні інструменти для аналізу дискурсивних стратегій щодо навколомовного дискурсу. Поєднання критичного дискурс-аналізу з досягненнями когнітивної лінгвістики може надати потужну інтерпретаційну силу для аналізу дискурсивних стратегій, оскільки такий підхід не лише пропонує засоби для вивчення когнітивних факторів у формуванні та побудові дискурсу, але й надає теоретичну основу для розкриття когнітивних механізмів, які стоять за дискурсивними стратегіями.

Дослідження когнітивної лінгвістики зосереджене на когнітивних факторах, що стоять за мовними явищами, акцентуючи увагу на ролі когнітивних механізмів, за мовними репрезентаціями у процесі побудови значення. Існує два види попередніх концептуальних структур, що ґрунтуються на тілесному досвіді: основна рівнева (концептуальна) структура та кінестетичні образні схеми. Концепти базового рівня та образні схеми можуть

утворювати складніші когнітивні моделі, а образ-схеми надають цим моделям внутрішню структуру. Ці теоретичні висновки слугують основою для дослідження значень у нашій роботі, оскільки вони дозволяють використовувати теоретичне моделювання для дослідження моделей продукування дискурсу, пов'язаного з мовним образом, а також вивчити когнітивні фактори, що стоять за продукуванням дискурсу конструювання мовного образу, з точки зору когнітивних досліджень значення.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю системної єдиції мовного образу, осмислення процесу його конструювання в навколомовному дискурсі, створення універсальної класифікації дискурсивних стратегій. Це спонукає об'єднати в єдину теоретичну рамку когнітивні моделі, дискурсивні моделі та дискурсивні стратегії, що стосуються продукування дискурсу конструювання мовного образу, цілісно інтерпретуючи процес проектування дискурсивних стратегій, інтегруючи методи цілісного дослідження мови та когнітивного дослідження значення для реалізації практики єдиції дискурсу.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана в межах науково-дослідної теми Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Модернізація суспільного розвитку України в умовах світових процесів глобалізації».

Мета роботи - окреслення дискурсивних стратегій, що використовуються різними типами дискурсу в конструюванні образу української мови з урахуванням механічних особливостей, що охоплюють від когнітивного до мовного рівнів.

Реалізація зазначеної мети зумовила необхідність розв'язання таких завдань:

1) дослідити вектори студіювання мовного питання в Україні; окреслити чинники формування мовної політики; з'ясувати ступінь впливу національних, історичних та політичних факторів на мовний ландшафт незалежної України;

2) описати стан дослідження української мови в публічному просторі; встановити роль літературного, освітнього та медійного просторів у конструюванні образу української мови;

3) окреслити алгоритм аналізу дискурсу конструювання образу української мови; проаналізувати досвід застосування критичного дискурс-аналізу та когнітивної лінгвістики в дослідженнях дискурсу; виявити основні елементи аналізу дискурсивних стратегій у контексті когнітивно-критичного дискурс-аналізу;

4) розробити методику добору мовного матеріалу і створити корпус; описати інструменти, що використовуються для аналізу мовного матеріалу; визначити статистичні характеристики мовного матеріалу та здійснити аналіз слів-колокатів важливих вузлових слів;

5) проаналізувати основні типи дискурсу (переформувальний, пробуджений та конфронтуючий) з точки зору їхніх когнітивних і дискурсивних моделей та основних дискурсивних стратегій.

Об'єкт вивчення – дискурс конструювання образу української мови в засобах масової інформації (далі – ЗМІ).

Предмет дослідження – механізми створення дискурсивних стратегій конструювання образу української мови.

Матеріалом студіювання слугували:

1) аудіотексти та субтитри з документального фільму «Соловей співає. Доки голос має»;

2) коментарі до аудіовізуального тексту фільму, що були здійснені до та після початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну;

3) інформація лексикографічних джерел;

4) дослідження лінгвістів, літературознавців, культурологів, істориків, політологів.

Методи дослідження. Специфіка об'єкта і поставлені завдання зумовили застосування загальнонаукових (*індукція, дедукція, аналіз і синтез*) і спеціальних лінгвістичних методів з акцентом на поєднання методів

теоретичного моделювання та корпусного статистичного аналізу. Як основні методи дослідження використано: *описовий метод* для докладного аналізу та презентації мовного матеріалу, оцінки явищ мовної взаємодії в Україні; *лінгвокультурологічний* - для пізнання впливів національних, історичних та політичних факторів на мовний ландшафт незалежної України; *метод теоретичного моделювання* для імітації динамічного процесу продукування дискурсу конструювання образу української мови. Це дозволило створити «Модель пояснення когнітивного механізму продукування дискурсу конструювання образу української мови», яка з когнітивної перспективи дозволяє виявити когнітивні моделі, дискурсивні моделі, а також дискурсивні стратегії, сформовані на основі цих двох моделей. Поєднання *методів корпусного аналізу та візуалізації корпусу* дозволило створити потужний корпус, наочно представити його дані, перевірити ефективність теоретичної моделі та забезпечити вірогідність отриманих висновків.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що вперше з перспективи конструювання мовного образу проаналізовано навколомовний дискурс в Україні, зокрема: визначено поняття мовного образу; проведено комплексний кількісний та якісний аналізи аудіовізуальних текстів і коментарів, що стосуються мовних питань у медійному просторі з точки зору конструювання образу мови; визначено типи дискурсу (переформувальний, пробуджений та конфронтуючий) відповідно до характеристик аудіовізуальних текстів і коментарів у медійному просторі; проаналізовано моделі продукування різних типів навколомовного дискурсу за систематизованою схемою «когнітивна модель – дискурсивна модель – дискурсивна стратегія»; окреслено поширені когнітивні дискурсивні стратегії в різних типах навколомовного дискурсу; визначено особливості динаміки різних типів дискурсу, продукованих відповідно до цих стратегій.

Наукову новизну отриманих результатів узагальнюють такі положення, що виносяться на захист:

1. Складовими елементами мовного образу є онтологічний образ мови, утворений із різних підобразів і сформованих на основі характерних рис української мови, і медіаторський образ мови, що репрезентує мову як медіум, створений через образ країни-носія мови та образ користувача мови. Кожен образ є важливим елементом у процесі конструювання мовного образу.

2. Переформувальний дискурс зосереджується на історичному та сучасному стані української мови, на взаємодії її з іншими мовами, на повторному визначенні та деконструкції наявного образу української мови через специфічні мовні засоби. Пробуджений дискурс демонструє переосмислення феномену мовної проблеми в Україні з боку продуцентів дискурсу, підкреслюючи когнітивне та свідоме пробудження індивіда чи групи, як відповідь на сучасні протистояння чи конфлікти. Через пробуджений дискурс продуценти вказують на процес зміни стану після аналізу взаємодії внутрішньої та зовнішньої сили, який включає перехід від низького або несвідомого стану до високого рівня свідомого стану, а також перехід від статичного стану до початку певної дії. Конфронтуючий дискурс акцентує увагу на протистоянні, підкреслюючи природу та позиції в жорстоких конфліктах, а також посилює конфронтацію через висловлення критики, звинувачень і ворожості.

3. У переформувальному дискурсі когнітивну модель визначено як стабільну модель динаміки сил, в якій продуценти дискурсу в процесі дискурсивної практики конструюють мітомовця як антагоніста, а антимітомовця – як агоніста. Силу, яку прикладає антагоніст, окреслено як спонукальну силу.

3.1. Основними стратегіями фреймування є: 1) стратегія «категоризація антагоніста» – підкреслювати маніпулятивні характеристики мітомовців; 2) стратегія «категоризація агоніста» – підкреслювати культурні характеристики антимітомовців.

3.2. Основними стратегіями фігури / фону: 1) стратегія «фокусування на антагоністі» – підкреслювати дії мітомовців та їхні негативні наслідки;

2) стратегія «фокусування на агоністі» – підкреслювати обґрунтованість висловлювань антимітомовців.

3.3. Основні стратегії когнітивної точки відліку: 1) стратегія «негативної когнітивної точки відліку» - підкреслювати негативні наслідки дій мітомовців; 2) стратегія «позитивної когнітивної точки відліку» – підкреслювати обґрунтованість дій антимітомовців та їхні позитивні наслідки.

4. У пробудженому дискурсі когнітивна модель є «зовнішньо-зумовленою моделлю динаміки сил» зі змінами в стані зіткнення, де основним антагоністом є україномовці; агоністом – мітомовці. Силу, яку прикладає антагоніст, є спонукальною силою; зовнішньою силою є Фільм.

4.1. Основними стратегіями фреймування є: 1) стратегія «фреймування зовнішньої сили» - підкреслювати спонукальну силу Фільму; 2) стратегія «фреймування антагоніста» - підкреслювати зміни стану україномовців;

4.2. Основні стратегії фігури / фону представлені: 1) стратегією «фокусування на зовнішній силі» – підкреслює причини зміни стану україномовців; 2) стратегією «фокусування на антагоністі» – підкреслює причини дій україномовців та їхні наслідки.

5. Конфронтуючий дискурс має когнітивну «зовнішньо-зумовлену модель динаміки сил», де антагоніст раптово зазнає дії зовнішньої сили, що викликає зміну станів антагоніста та агоніста. Силу, яку прикладає антагоніст, є спонукальною силою; а зовнішніми силами виступає Фільм.

5.1. Основними стратегіями фреймування є: 1) стратегія «фреймування зовнішньої сили» – підкреслювати спонукальну силу Фільму; 2) стратегія «фреймування антагоніста» – підкреслювати опірні характеристики україномовців; 3) стратегія «фреймування агоніста» – підкреслювати негативні характеристики мітомовців.

5.2. Основні стратегії фігури / фону представлені: 1) стратегією «фокусування на зовнішній силі» – підкреслює спонукальну силу Фільму; 2) стратегією «фокусування на антагоністі» – підкреслює причини дій україномовців та їхні наслідки.

Частина результатів, отриманих у процесі виконання цього дослідження, була представлена на міжнародних наукових конференціях, зокрема:

1. Науково-практична конференція «Мова. Література. Реальність» (Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 29–30 жовтня 2020 р.);

2. XIV Міжнародна наукова конференція “Китайська цивілізація: традиції та сучасність” (Інститут сходознавства НАН України, Київ, 5 листопада 2020 р.);

3. VI Всеукраїнські наукові читання за участю молодих учених «Філологія ХХІ століття: нові дослідження і перспективи» (Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 7–8 квітня 2021 р.);

4. «Мова, література, переклад у комунікативному просторі сучасного світу» з нагоди 20-річчя Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 3 листопада 2021 р.);

5. V Всеукраїнська науково-практична конференція «Наукові розвідки з актуальних проблем публічного та приватного права», (Київ, 20 травня 2022 року);

6. VII Всеукраїнські наукові читання за участю молодих учених «Філологія ХХІ століття: нові дослідження і перспективи» (Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 6 квітня 2023 року).

Обсяг і структура роботи. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів та висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаної літератури (274 позиції), чотирьох додатків.

У «Вступі» обґрунтовано актуальність дослідження стратегії дискурсивного конструювання образу української мови у ЗМІ, сформульовано мету та основні завдання роботи, визначено об’єкт та предмет дисертації, окреслено методи дослідження, розкрито наукову новизну, теоретичне та

практичне значення дисертаційної праці, схарактеризовано структуру роботи, зазначено внесок автора в едицію цієї проблеми, викладено положення, що виносяться на захист, представлено апробацію здобутих результатів.

У першому розділі «Мовне питання в Україні: вектори студіювання» визначено контексти, у яких порушується мовне питання в Україні, зокрема загальні історико-правові характеристики мовної політики, тенденції розвитку ландшафту української мови в останні роки, а також особливості різних дискурсивних просторів, які залучені до обговорення мовного питання. Наголошено, що мовна ситуація в Україні докорінно змінилася з початком повномасштабного вторгнення Російської Федерації у 2022 році: українська мова стала важливим символом національної єдності та державної ідентичності; ступінь симпатії частини населення до російської мови значно знизився, що вплинуло на зміну мовної ієрархії в суспільстві.

У другому розділі «Теоретичні основи аналізу стратегії дискурсивного конструювання образу української мови» обґрунтовано теоретико-методологічні засади дослідження, сформульовано базові положення, узагальнено здобутки лінгвістів у вивченні стратегії дискурсивного конструювання мовного образу. Визначено зміст образу мови; виділено два основних аспекти, на які поділяються елементи образу мови: онтологічний образ мови, що включає різні підобрази, сформовані на основі власних характеристик української мови, а також медіаторський образ мови, який будується як образ країни-носія мови і образ користувача мови.

Представлено три етапи розвитку дискурс-аналізу: від початкового конверсаційного аналізу до багаторівневого дослідження. Наголошено, що під впливом різних шкіл дискурс-аналіз сформував три напрямки: дискурс-аналіз на основі лінгвістики, дискурс-аналіз М. Фуко та критичний дискурс-аналіз.

Зазначено, що критичний дискурс-аналіз забезпечує макро-мезо-мікро структуру для дослідження дискурсу: 1) на макрорівні: ідентифікація контекстів, визначення змісту чи теми конкретного дискурсу; 2) на мезорівні: визначення

стратегій, що використовуються мовцем; 3) на мікрорівні: визначення контекстно-залежних засобів для реалізації стратегії.

Створено модель пояснення когнітивного механізму продукування дискурсу конструювання образу української мови. Когнітивне багатовимірне трактування операцій конструалу дискурсивних стратегій дає чітке розуміння ідеології, влади та відносин ідентичності, що закодовані у тексті; одна стратегія може охоплювати кілька операцій ідентифікації. Дослідження когнітивних механізмів конструювання образу української мови в дискурсі зосереджене на когнітивних моделях, дискурсивних моделях і дискурсивних стратегіях.

У третьому розділі «Аналіз мовних особливостей дискурсу конструювання образу української мови» представлено методи відбору мовного матеріалу, загальний обсяг корпусів, описано аналітичні інструменти (Python, Lancesbox, SpaCy та NLTK), проведено аналіз слів-колокатів важливих вузлових слів. Завдяки кількісному та порівняльному аналізу корпусів дискурсу конструювання образу української мови визначено особливості дискурсу в різних корпусах і класифіковано три типи мовного матеріалу як три види дискурсу: переформувальний, пробуджений та конфронтуючий.

У четвертому розділі «Стратегії дискурсивного конструювання образу української мови» з позиції когнітивної лінгвістики проаналізовано когнітивні моделі, дискурсивні моделі та дискурсивні стратегії переформувального, пробудженого та конфронтуючого дискурсу на основі теоретичної моделі, розробленої в межах цього дослідження.

У «Загальних висновках» роботи окреслено основні результати дослідження та перспективи подальших досліджень.

Дисертація зосереджена на дискурсі конструювання образу української мови і спирається на теоретичні основи когнітивної лінгвістики, такі як теорія силової динаміки, теорія розширеної концептуальної метафори (Extended Conceptual Metaphor Theory), теорія метафори структури події (event structure metaphor) та механізм конструалу (constructal mechanism). Вона досліджує основні когнітивні моделі, дискурсивні моделі та дискурсивні стратегії, що

лежать в основі дискурсу конструювання образу української мови, забезпечуючи більше теоретичних посилань для когнітивних досліджень у галузі конструкції мовного образу та дискурсивних стратегій, має як теоретичне, так і практичне значення.

Теоретичне значення цієї дисертації - пропонує нові підходи та методи дослідження мовних проблем. Когнітивне дослідження дискурсивних стратегій не лише сприяє подальшому збагаченню методології дослідження дискурсивних стратегій, але й надає нові ідеї для вивчення теоретичних моделей дискурсивного продукування. Дисертаційна робота не лише комплексно визначає зміст образу мови, але й пропонує модель пояснення когнітивного механізму продукування дискурсу конструювання образу української мови. Це сприяє виявленню когнітивних механізмів конструювання образу мови та динамічного процесу формування значення дискурсу, пропонуючи нові методи та ідеї для дослідження мовних питань.

Практичне значення дисертації визначається можливістю використання теоретичних положень студії в підготовці узагальнювальних праць із соціолінгвістики, етнолінгвістики, когнітивної та корпусної лінгвістики; матеріали дослідження можуть бути використані в університетській лінгводидактиці (курси історії української мови, загального мовознавства, спецкурси з етнолінгвістики, соціолінгвістики, когнітивної лінгвістики, прикладної лінгвістики). Когнітивний аналіз стратегій навколомовного дискурсу не лише розкриває процеси концептуалізації суспільства щодо сучасної мовної реальності в різних історичних умовах, але й виявляє базові когнітивні механізми наративів, що стосуються конструювання негативного образу української мови. У сучасному складному міжнародному політичному контексті когнітивний аналіз дискурсу конструювання образу української мови може допомогти різним верствам українського суспільства критично обговорювати та оцінювати навколомовний дискурс з позиції України.

РОЗДІЛ I. МОВНЕ ПИТАННЯ В УКРАЇНІ: ВЕКТОРИ СТУДІЮВАННЯ

Одним із основних завдань демократичної держави є захист національних інтересів, створення безпечного культурного і мовного середовища громадян, що сприятиме як розвитку особистості, реалізації її інтелектуального і творчого потенціалу, так і поступу всього суспільства, забезпечення його сталого функціонування. Питання збереження кордонів для України сьогодні є вкрай актуальним: йдеться не лише про кордони політичні, територіальні, економічні, а й про нагальну потребу відстоювання кордонів мовних, інформаційних, культурних. “«Парасолька» національної ідентичності є важливим чинником об’єднання, що забезпечує консолідованість суспільства, згуртованість у протистоянні небезпекам та у вирішенні внутрішніх проблем. Одним зі стрижнів каркасу такої «парасольки» є національна мова як ознака належності до кола “своїх” у суспільстві та водночас – як засіб самоідентифікації як “свого” в ньому та відмежування себе від “чужих”” (Макарець, 2017, с. 37-38; див. також: Handbook of Language, 2011).

Мовна політика України часто виконувала “декоративну” функцію (Шевчук, 2012), наслідком чого, на думку М. Онуфріва було домінування мов колонізаторів над мовами титульних націй, що провокувало «незавершену незалежність» із можливим поверненням у перспективі України до попереднього колоніального стану, а також – сепаратистські настрої, результатом чого могло стати відторгнення частини країни та входження її до колишньої метрополії (Онуфрів, 2012).

Завданням державної ваги, без вирішення якого будуть загострюватися ... фундаментальні для існування країни питання миру, спокою, злагоди (Кресіна, Горбатенко, 2008, 335), є створення прозорого, правового регулювання мовної політики, що забезпечить ефективну розбудову відносин між членами суспільства, захист та узгодження суспільних, групових та індивідуальних інтересів. У демократичному суспільстві мова не має бути “монетизованою” у

чергових політичних баталіях, “маніпуляції мовним питанням мають бути прирівняні до спроб дестабілізації політичної ситуації в державі” (Макарець, 2019, 184).

Зауважимо, що студіюванню питання становлення мовної політики, формування мовної ситуації в Україні, утвердження мови як основи національної єдності та національної безпеки, запоруки виживання українського етносу присвячено багато колективних монографічних досліджень (Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом, 2008; Мовна політика та мовна ситуація в Україні: аналіз і рекомендації, 2010; Лінгвософія українських текстів XXI століття, 2023; Досвід війни. Медійно-дискурсивний простір сучасної України, 2024; Мова і війна: динаміка мовної системи і мовна політика, 2024) та одноосібних монографій (Радевич-Винницький, 1997, 2011; Лозинський, 2008; Савойська, 2009, 2011, 2013, 2015, 2019; Євсєєва, 2010; Руда, 2012, 2024; Радевич-Винницький та Іванишин, 2012; Ткаченко, 2014; Макарець, 2019; Ажнюк, 2021), збірників наукових праць (Мовне законодавство і мовна політика: Україна, Європа, світ, 2019), наукових розвідок українських (Масенко, 1999-2019; Хмелько, 2004; Тараненко, 2008; Чередниченко, 2013; Ажнюк, 2014, 2022; Яворська, 2016) і зарубіжних (Hartig, 1985; Cooper, 1989; Eastmen, 1983; Grin, 1998; Rannut, 2004; Paulik & Solymosi, 2004; Czerwiński, 2005; Burnaby, 2005; Judge, 2007; Sala, 2007; Бояджиев, 2008; Vassilev, 2008; Lubaś, 2009; Farr & Song, 2011; Penny, 2013; Moser, 2013) вчених.

Отже, мова – головний символ держави, чинник формування і засіб вияву національної ідентичності індивіда. Тому показовим для внутрішньо- й зовнішньополітичного вектора незалежної країни є здатність влади забезпечити статус національної мови як державної.

1.1. Мовна політика в незалежній Україні: історико-правова ретроспектива і сучасність

У незалежній Україні “мовне питання” лишається у фокусі інтересів українського політикуму та наукових зацікавлень філологів, істориків, культурологів, соціологів, політологів, юристів. Поділяючи погляди

О. Селіванової, мовну політику трактуємо як “концентроване вираження ідеологічних і соціальних принципів, що визначають політичне, теоретичне та практичне ставлення тієї чи іншої державної системи (органів влади) до функціонування, розвитку та взаємодії мов, до їхньої ролі в житті народу чи народів, яке реалізується в сукупності ідеологічних, політичних, юридичних, адміністративних заходів, спрямованих на розвиток, функціонування, баланс мов, зміну чи збереження мовної ситуації в державі, регіонах, соціумі” (Селіванова, 2011, 445-446). Для дослідження мовної політики незалежної України важливо окреслити критерії, за якими можна її оцінювати. Б. Ажнюк пропонує усю сукупність критеріїв поділити на дві групи: ідеологічні (відповідність цілей і завдань мовної політики правам людини; відповідність мовної політики національним інтересам; дотримання балансу індивідуальних і колективних мовних прав; піклування про мовне розмаїття, відповідність мовної політики засадам мовної екології) та операційні (стан мовного законодавства; системний характер мовної політики та її інституціолізованість; кодифікація мови та регулювання її якісних параметрів; взаємодія інститутів держави і громадянського суспільства (Ажнюк, 2019, 26-27). Поділяємо думку Ю. Макарець про те, що “на часі аналіз основних рис державної мовної політики України періоду незалежності щодо націленості на реалізацію інтеграційного потенціалу української мови” (Макарець, 2019 (1), 53; перелік основних нормативно-правових актів, що регулюють мовну політику в Україні див. Додаток IV).

У перші роки Незалежності мовна політика нашої держави регламентувалася прийнятим ще Верховною Радою (далі ВР) УРСР Законом «Про мови в Українській РСР» (28 жовтня 1989 р.). Українська мова була проголошена *державною мовою* із забезпеченням всебічного розвитку і функціонування у всіх сферах суспільного життя; були визначені обов’язки службових осіб щодо володіння державною мовою, а також окреслені правові основи охорони фондів і пам’яток мови, захисту мов і контролю за виконанням закону. Зауважимо, що хоч українській мові і був наданий статус державної

мови, бо вона відігравала важливу роль у «всебічному розвитку духовних творчих сил українського народу», як наголошено у преамбулі Закону, однак російська мова окреслювалася як мова міжнаціонального спілкування народів СРСР, а тому в УРСР гарантувалося вільне користування нею (Про мови, 1989). Сучасне мовне законодавство для врегулювання мовних відносин у державі і вибору державної мови послуговується одним із трьох підходів. “Перший ... полягає в тому, що мовою державного життя обирається мова однієї національності – тієї, що зробила основний внесок у формування держави і переважає в кількісному сенсі інші її етнічні групи. Другий шлях – визнання як офіційних, тобто державних, усіх основних мов країни. Це має місце в тих країнах, де важко визначити якусь одну корінну національність. Світова практика засвідчує і третій варіант – закріплення як державних (офіційних) двох мов – місцевої національної і мови колишньої метрополії” (Грицяк, 2010, 759). Україна обрала першу модель, тому українська мова у правовому полі має не лише декларуватися як державна, але й практично використовуватися у всіх сферах життя суспільства.

Основні положення Закону «Про мови в Українській РСР» знайшли відображення в ст. 10 Конституції України (від 28 червня 1996 року). Однак домінування у суспільстві ідеї про надання російській мові статусу другої державної та штучні маніпуляції навколо понять державної й офіційної мов зумовили необхідність втручання Конституційного Суду України (далі КСУ) у тлумачення положень ст. 10 Конституції України щодо застосування державної мови органами державної влади, органами місцевого самоврядування та використання її у навчальному процесі в навчальних закладах України (1999 р.). Єдиною державною мовою в Україні визначено українську (“якій державою надано правовий статус обов’язкового засобу спілкування у публічних сферах суспільного життя”); наголошено, що надання російській мові статусу офіційної суперечить нормі Конституції.

Для мовної політики України 1991–2009 рр., як зазначає Ю. Бестерс-Дільгер, характерні, з одного боку, прагнення досягнути балансу в питаннях

українізації та забезпечення прав національних меншин, а з іншого – ускладнення формування української нації на основі української мови через наближення до Європейського Союзу (Мовна політика, 2010, 88-89).

З метою узгодження вітчизняного законодавства з вимогами Європейської хартії регіональних мов або мов меншин у ВР України від “Партії регіонів”, “Комуністичної партії” і “Блоку Литвина” було подано законопроект №1015-3 “Про мови в Україні” (7 вересня 2010 р.), сьома стаття якого присвячена російській мові та українсько-російській двомовності. Зокрема проголошувалося, що *“в Україні ... гарантується вільний розвиток, використання і захист російської мови з урахуванням того, що російська мова є рідною або такою, якою повсякденно користується більшість громадян України, загальноприйнятою, поряд з українською, мовою міжособового спілкування на всій території України, однією з офіційних і робочих мов Генеральної Асамблеї Організації Об’єднаних Націй, ЮНЕСКО та інших міжнародних організацій”*, українсько-російська двомовність нав’язувалася як *“важливе надбання Українського народу, потужний чинник консолідації багатонаціонального українського суспільства”*; а ст. 8 дозволяла регіональні мови використовувати в публічних сферах поряд із державною, якщо частка носіїв цих мов перевищує 10% (Про мови, 2010).

Багато положень і формулювань цього законопроекту викликали обурення громадськості, оскільки вони не захищали zagrożені мови, а розширювали функціонування російської мови в Україні. Провідні наукові інституції України, серед яких Інститут української мови НАН України, Інститут мовознавства ім. О. Потебні НАН України, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, Академія наук вищої школи, Наукова рада Києво-Могилянської академії та ін., законопроект “Про мови в Україні” визнали антиконституційним, оскільки він “націлений на поглиблення мовного поділу в суспільстві”; такої ж думки була і Венеціанська комісія, яка підкреслила, що законопроект применшує значення української мови, а російській мові в Україні не потрібен той особливий захист і закріплення її в адміністративній сфері,

освіті й медіа демотивуватиме громадян України вивчати українську мову (Opinion, 2011, 74, 78). Зауважимо, що мовні конфлікти в Україні, спровоковані ситуацією загрозливої можливості офіційної двомовності, вкотре доводить істину, що боротьба за мову – боротьба за владу¹. Дж. Фішман звертає увагу, що мовні конфлікти ніколи не бувають суто мовними, вони унаочнюють соціальні тріщини і “мова, будучи такою символічною для культурно-групової належності загалом, може бути легко та помилково звинувачена як причина розбрату в суспільстві” (Фішман, 2009, 82). Лише політично виважене врегулювання мовних конфліктів сприятиме консолідації суспільства, усуненню сепаратистських настроїв, гарантуватиме національну безпеку.

Наступний законопроект – “Про засади державної мовної політики” (26.08.2011) – відкривав, на жаль, нові можливості для використання регіональних мов на рівні з державною, а для української не передбачав жодної підтримки. 05.06.2012 р. проект закону, який громадянське суспільство оцінило як прояв гуманітарної агресії проти України, був прийнятий у першому (03.07.2012 – у другому) читанні. Державна мовна політика націлена була на “сприяння використанню регіональних мов або мов меншин в усній і письмовій формі у сфері освіти, в засобах масової інформації і створення можливості для їх використання у діяльності органів державної влади і органів місцевого самоврядування, в судочинстві, в економічній і соціальній діяльності, при проведенні культурних заходів та в інших сферах суспільного життя в межах територій, на яких такі мови використовуються, та з урахуванням стану кожної мови” (Про засади, 2012). Цей закон спровокував «мовний майдан» у Києві, «Національну мобілізацію» на захист української мови в Івано-Франківській, Львівській, Рівненській, Волинській, Херсонській областях, депутатські

1 Окремі положення цього параграфу висвітлені у статтях: Gao, J. (2023). Types of language conflicts in the coverage of Chinese sociolinguistics. Актуальні питання гуманітарних наук, 63(1), 177–183. https://www.apln-journal.in.ua/archive/63_2023/part_1/27.pdf
<https://doi.org/10.24919/2308-4863/63-1-27>

Гао Цзінси. Дискурсивні типи дискусії про мовне питання в Україні: суб’єктний вимір. Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика. 2023. 34(73). №2. С. 1–7. http://philol.vernadskyjournals.in.ua/journals/2023/2_2023/part_1/1.pdf

звернення від Тернопільської обласної ради до ВР щодо антидержавності прийнятого мовного закону. Однак влада проігнорувала ці протести. Такі закони, як стверджує Ю. Макарець, сприяли поляризації українського електорату, що “призводило не просто до відсутності єдиної послідовної мовної політики, а до “мовнополітичних гойдалок”, що посилювали дисбаланс ситуації” (Макарець, 2019, 61). Лише після Революції Гідності був прийнятий закон “Про визнання таким, що втратив чинність, Закону України “Про засади державної мовної політики” (23.02.2014), що викликало невдоволення прихильників нового статусу регіональних мов. І щоб не збурювати суспільство ще більше, було прийняте рішення відкласти підписання цього закону до моменту створення нового мовного закону. Усе це відбувалося на фоні поширення пропагандистського наративу “Один народ – дві мови”, який ігнорував істину, що знаковою рисою об’єднаної нації є одна мова. Польський дослідник Єжи Велюнський підкреслював, що двомовних народів немає, як немає дитини, у якої б було б дві біологічні матері; існування явища двомовності означає, що один народ асимілює інший.

Під тиском громадськості та за поданням 57 народних депутатів України КСУ у 2016 р. відкрив провадження щодо неконституційності Закону України «Про засади державної мовної політики», а в 2018 р., закон на підставі формальних порушень процедури був визнаний неконституційним. Зауважимо, що цей період у розбудові мовної політики України не був застійним. Під тиском суспільства ВР України ухвалила Закон «Про внесення змін до Закону України “Про телебачення і радіомовлення” (щодо частини пісень державною мовою в музичних радіопрограмах і радіопередачах)” (2016 р.), який зобов’язував телерадіоорганізації дотримуватися визначених квот на українськомовний продукт: національний аудіовізуальний продукт у загальному обсязі мовлення мав становити перший рік – не менше 50%, другий – не менше 55%, третій – не менше 60%. Позитивні зрушення у покращенні мовної ситуації були відчутними, оскільки зросла “присутність” української мови в ефірі. Також важливим кроком у розбудові мовної політики

було прийняття Закону України «Про освіту» (2017 р.), у сьомій статті якого зазначалося, що “Мовою освітнього процесу в закладах освіти є державна мова. Держава гарантує кожному громадянину України право на здобуття формальної освіти на всіх рівнях (дошкільної, загальної середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої), а також позашкільної та післядипломної освіти державною мовою в державних і комунальних закладах освіти” (Про освіту, 2017). Зауважимо, що права національних меншин і корінних народів України також були дотримані: їм було гарантоване право на навчання в комунальних закладах освіти для здобуття дошкільної та початкової освіти власною мовою поряд із державною, для чого мали бути створені окремі класи (групи); гарантоване право на вивчення рідної мови представниками національних меншин у комунальних закладах загальної середньої освіти або через національні культурні товариства.

Потужним поштовхом у розбудові мовної політики України було прийняття парламентом Закону «Про забезпечення функціонування української мови як державної» (у першому – 4 жовтня 2018 р. та другому – 25 квітня 2019р. читанні). У цьому законі зацентована увага на *статусі державної мови* таким чином, що дозволяє уникати маніпуляцій і невиконання норм закону про державну мову (докладніше див.: Додаток IV). Важливо, що цей закон не є декларативним: він не тільки проголошує обов’язковість володіння державною мовою усіх громадян України, а й прописує алгоритм для її вивчення (Державна програма для сприяння вивчення державної мови; створення належних умови для її вивчення у закладах освіти всіх рівнів; безкоштовні курси української мови для дорослих; сприяння вивченню української мови громадянами України на тимчасово окупованій території), уніфікує рівні володіння державною мовою, окреслює державні органи, що здійснюватимуть контроль за виконанням закону (Уповноважений із захисту державної мови) та встановлені санкції до порушників норм Закону та ін. Цей Закон чи не вперше за роки Незалежності продемонстрував намір України забезпечити статус української мови як державної, її престижність, пріоритетності у різних сферах суспільної

життєдіяльності: державне управління, освіта, наука, ЗМІ, бізнес, реклама, культура, послуги тощо. У повному обсязі норми Закону будуть реалізовані лише до 2030 р.: 16 липня 2019 р. зміни торкнулися державної і комунальної сфери, освіти, публічного простору та комунікацій; 16 січня 2020 р. – реклами; 16 липня 2020 р. – науки, охорони здоров'я, технічної та проєктної документації, листування, звітності юридичних осіб, транспортної інфраструктури (назв вокзалів, аеропортів, портів, станцій, зупинок); 16 січня 2021 р. – сфери обслуговування громадян; 16 липня 2021 р. – культури, книговидання, книгорозповсюдження, туризму; 16 січня 2022 р. – видання українською газет і журналів в Україні; 16 липня 2022 р. – адміністративна відповідальність та накладання штрафів на порушників Закону. Отже, держава на законодавчому рівні намагається впровадити українську мову у всі сфери життя суспільства, а “наукова спільнота як суб’єкт мовної політики має бути, з одного боку, співучасником перспективного й поточного планування в ділянці мовної політики, а з другого боку – інтелектуальним рефері, що здійснює фаховий аналіз мовної політики й аналіз якісного стану самої мови. Таке поєднання найбільше відповідає природі наукової спільноти і дає змогу найповніше використати її унікальний ресурс” (Ажнюк, 2019, 49).

Основою у правовому регулюванні мовної політики України має бути усвідомлення кожним громадянином того, що державна мова — фактор консолідації, наше національне багатство. “Висока національна самосвідомість і високий ступінь опірності політичній і культурно-мовній експансії сусідніх держав є запорукою збереження українськості. Лише вживши комплекс добре продуманих дієвих адміністративних і виховних заходів, ми зможемо утвердити державність української мови і побудувати справді незалежну й демократичну Українську державу” (Кочерган, 2008, 23). Оптимізація мовної політики у майбутньому залежатиме не тільки від політичної культури громадянського суспільства, а й від здатності влади прислухатися до ідей, що їх пропонує наука, втілювати їх у життя. Варто пам’ятати, що “мовна війна” ніколи не оголошується.

“Культурний імперіалізм тонший за економічний, він менш відчутний і помітний, ніж політичний і військовий” (Забужко, 1990), а тому і небезпечніший.

1.2. Мовний ландшафт сучасної України

Україна є мультиетнічною державою, в якій до початку повномасштабного вторгнення Росії проживали 77,8% українців, 17,3% росіян, 0,6% білорусів, по 0,5% молдаван і кримських татар, 0,4% болгар, по 0,3% угорців, румун і поляків, по 0,2% євреїв, вірмен, греків і татар, по 0,1% циган, азербайджанців, грузинів, німців і гагаузів та представники інших національностей (Всеукраїнський перепис, 2001). В окремих областях України представники національних меншин перевищували 10%-вий показник, зокрема: *румун*и – 12,5% (Чернівецька обл.), *угорці* – 12,1% (Закарпатська обл.), *кримські татари* – 12% (Автономна Республіка Крим), *росіяни* – 58,3% (Автономна Республіка Крим), 39% (Луганська обл.), 38,2% (Донецька обл.), 25,6% (Харківська обл.), 24,7% (Запорізька обл.), 20,7% (Одеська обл.), 17,6% (Дніпропетровська обл.), 14,1% (Миколаївська обл. / Херсонська обл.) (там таки). Найбільшою етнічною меншиною в Україні є росіяни, однак кількість громадян, які спілкуються російською чи “українським” варіантом російської мови, значно перевищує відсоток етнічних росіян, що проживають на території України. Зауважимо, що на час останнього перепису “російську мову вважали рідною не тільки етнічні росіяни, а й значна частина представників інших національних меншин та представників титульної нації України” (Макарець, 2019, 35). О. Вишняк наголошує, що в період 1994-2007 рр. не спостерігається розширення українськомовних практик: “у сфері внутрішньої мови (якою думають) та мові спілкування в громадській та професійній сферах процеси деукраїнізації йдуть фактично тими самими темпами (ба навіть швидшими), що й у радянський період...” (Вишняк, 2009, 45). Це дає підстави стверджувати, що “мовно-культурна асиміляція випереджає етнічну” (Данилевська, 2019, 34.), оскільки “втрата мови як виразної національної ознаки веде до поступового зневиразнення національної ідентичності аж до повної втрати чи зміни” (Макарець, 2019, 39).

Етнічна строкатість України визначає мовну ситуацію в державі, яку розуміємо як “ситуацію взаємодії різних мов чи різних форм існування однієї мови в певній державі чи регіоні з огляду на їхню функціональну специфіку й ареал поширення в певний момент історичного розвитку” (Селіванова, 2011, 449), як “притаманний суспільству спосіб задоволення комунікативних потреб за допомогою однієї або кількох мов” (Брицин, 2000, 332). Мовна ситуація у державі оцінюється за такими основними критеріями: 1) кількість мов, які функціонують на її території; 2) ступінь спорідненості цих мов; 3) розподіл мов за сферами функціонування; 4) форми існування мов; 5) соціальний і державний статус мов; 6) кількість носіїв мов та їх демографічні ознаки; 7) комунікативна потужність мов та ін.

Окреслити мовну ситуацію в Україні складно і пов'язано це “з одного боку, з українсько-російським білінгвізмом і суржилом, з іншого – з асиметричністю національного і мовного самовизначення українців” (Макарець, 2019, 34). Мовна ситуація в Україні багатьма дослідниками (Бурда, 2002; Taranenko, 2007; Радевич-Винницький, 2009; Руда, 2012, 2024; Масенко, 2019; Лисинюк, 2020 та ін.) оцінюється як білінгвальна, оскільки на території України “конкурують” дві комунікативно й демографічно потужні мови, українська й російська, а також різні форми координованого та змішаного українсько-російського білінгвізму (докладніше див.: Масенко, 2019; Руда, 2012). “Зникнення опозиції між “своєю” та “чужою” мовами спричинило ідеалізацію білінгвальної ситуації країни, продиктовану недооцінкою конфліктного характеру співіснування двох мов на території України” (Масенко, 2018, 26). М. Кочерган застерігає і наголошує на “підступності” існування двомовності на теренах держави, яка супроводжується мовним суперництвом, що веде до втрати позиції однієї з мов чи до повного її зникнення: “Дві мови на одній території не можуть бути функціонально тотожними. Це суперечило б чинному в мові законові мовної економії (його ще називають законом економії мовних засобів, законом економії сил, теорією мінімального зусилля): нащо витрачати зусилля на вивчення другої мови, коли можна легко обійтися без неї. Через те

двомовність, як правило, не є тривалою. Вона ... є лише перехідним етапом ... до одномовності, де одна з мов усувається. Це добре розуміють ті, хто *підступно пропагують нібито таку мирну двомовність*” (Кочерган, 2008, 20). За таких обставин мовне питання стає “питанням стратегії, питанням буття чи небуття української держави. І тільки з цих позицій ми маємо оцінювати співфункціонування мов. Не може бути на одній території дві мови. Бо це дві різні держави” (<https://rozmova.wordpress.com/2020/03/09/pavlo-hrytsenko/>). Російсько-українська двомовність є причиною поширення інтерференції, яка супроводжується падінням мовної культури (пор.: “багато хто вірить, ніби володіє двома мовами, насправді не знає жодної” (Лисинюк, 2020, 34)).

Соціологічні дослідження, проведені в незалежній Україні, засвідчують територіальну, демографічну та комунікативну асиметрію мовної ситуації. Зважаючи на це, Ю. Макарець основною рисою мовної ситуації вважає не українсько-російський білінгвізм, а диглосію, оскільки вибір мовців якою саме мовою послуговуватися базується на оцінці престижності мови (за шкалою “низький - високий”) та функційному розподілі між ними (Макарець, 2019, 45). Упродовж тривалого часу у свідомість українців “укорінювали” стереотип про вищу престижність російської мови, адже саме російська відкривала шлях до високих посад і фінансового добробуту. Логічним завершенням цього процесу мала стати русифікаційна нівеляція українського мовного коду як засіб досягнення абсолютної влади над Україною. А не нав’язавши українцям комплексу вторинності, як стверджує О. Демська, зокрема, шляхом заміни засобу вербального впливу, дискредитації їхньої мови, культури, така влада була недосяжною (Демська, 2014, 57).

Я. Радевич-Винницький стверджує, що “в Україні не було двомовності – існувала тільки диглосія, бо російська мова була не тільки “ученішою”, а й “державнішою”, “офіційнішою”, “прогресивнішою”, одне слово, престижнішою” (Радевич-Винницький, 2009, 242).

І ця ситуація має історичне підґрунтя, оскільки в радянський період практикувалася штучна деформація системи української мови, “гвалтовно” і

цілеспрямовано питомі українські одиниці замінювали на чужі російські моделі, на чому наголошував Ю. Шевельов (докладніше див.: Додаток IV). Відголоски цього процесу простежуємо і сьогодні, коли субкод російської мови лишається головним у науково-технічному стилі, в спорті, на виробництві, у туристичній сфері, а українська мова домінує у розмовному і художньому субкодах. Це дозволяє Т. Бурді кваліфікувати мовну ситуацію в Україні як частковий диглосний білінгвізм (характеризує домінування однієї з мов в окремих ситуаціях спілкування), на відміну від повного диглосного білінгвізму, за якого відбувається повне витіснення однієї з мов у певних ситуаціях спілкування, чи недиглосного білінгвізму, коли обидві мови виконують однакові функції (Бурда, 2002).

Зауважимо, що проукраїнський і проросійський табори мовну ситуацію в Україні трактували по-різному, оскільки існували внутрішні відмінності в їхніх стратегіях і проявах захисту інтересів мовних груп. С. Шумлянський, аналізуючи політичні тексти та дискурси щодо мовних питань, стверджує, що в українській мовній політиці існує два табори: українофільний (Ukrainophile) і русофільний (Russophile). Дискурси кожного з них поділяються на дві групи: дискурси українофільного табору поділяються на групу максималізму (maximalism) і групу прагматизму (pragmatism), а дискурси русофільного табору - на групу зверхності (supremacy) та групу рівності (equality) (Shumlianskyi, 2010, 140-141). Українофільний табір наголошує на дерусифікації, яку русофільний табір називає українізацією. Інтереси українофільного табору охоплюють не лише інтереси україномовних, але й інтереси всієї країни (тобто виживання мови та культури), а русофільний табір порушував питання громадянських прав, стверджуючи, що громадяни не змушені говорити державною мовою, а країна повинна використовувати мову народу. Українофільний табір лише визнає явище індивідуальної двомовності, а русофільний табір виступає за національну двомовність.

Згодом Г. Черненко та С. Шумлянський поглибили цю класифікацію та проаналізували взаємодію між українофільними і русофільними дискурсами.

Автори вважають, що терміни *антиколоніальний*, *постколоніальний*, *імперський*, які супроводжуються шлейфом стереотипів і довготривалих дискусій, можуть затьмарювати реальні риси аналізованих феноменів, тому вони поділили моделі дискурсу на: 1) українофільний радикальний (УР), 2) українофільний толерантний (УТ), 3) русофільний радикальний (РР), 4) русофільний толерантний (РТ). Досліджуючи зв'язок між цими моделями дискурсу, через складність мовних питань, автори звернули увагу на те, що навіть якщо люди в одному таборі, між толерантними та радикалами існують очевидні протистояння та розриви, а на фоні очевидного антагонізму дискурсів гегемонії та вищості (УР та РР), які дійсно ідеально вписуються в схему “антиколоніальний vs імперський дискурс”, зробити прагматичний та дискурс рівності (УТ та РТ) взаємно привабливими та маргіналізувати дискурси гегемонії та вищості як радикальні й витіснені на периферію аналітичної уваги також не вдається. Сконструйований у РТ дискурсі рівності адресат-опонент виглядає швидше представником українофільного радикального, ніж толерантного дискурсу. “Є не стільки колегами, скільки опонентами”, а “гегемони - прагматики” подеколи буває більшою, ніж у вимірі “русофіли - українофіли” (Черненко & Шумлянський, 2013, 104-106).

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну активізувало мовний антагонізм, поляризувало суспільство, посиливши національну самосвідомість прихильників української мови та послабивши голос прихильників російської мови. Маркером української національної ідентичності стала мова. Війна “розгерметизувала для найширшого кола українців етноідентифікаційний зміст визначення “мова - код нації”, вивільнила його з кола конвенціоналізованих метафор, риторичних *locus commune*. ... 24 лютого 2022 року в історії літературної мови може претендувати на статус дати кардинального розширення українськомовного комунікативного простору, що відбулося не регулятивно-інституційно, а завдяки вибуховому зростанню емоційної та соціально-політичної мотивованості громадян свідомо, добровільно і принципово обрати мовою спілкування українську. Вперше з часів

проголошення незалежності українська не сприймається як мова “зменшеної культурної вартості” (термін американського соціолінгвіста, фахівця з питань мовної політики постсоціалістичних країн Східної Європи Курта Вулгайзера)” (Сюта, 2023, 374-375).

Відкрита агресія московської воєнної потуги й акції геноциду, які мають підтвердження на звільнених від окупанта територіях, як зазначає З. Куньч, стали каталізатором для свідомої відмови російськомовних українців від використання мови агресора (Куньч, 2022, 172-174). Українська мова виступила символом патріотизму та національної ідентичності; користування російською мовою асоціювалося з проросійською позицією, з ототожненням злочинної поведінки окупантів: “Зараз російська – це мова мого ворога” (ICTV, 22.05.2022), “...я не хочу розмовляти тією мовою, якою бомблять моє дитинство, вбивають дітей” (24 канал, 30.11.2022), “Єдине, що нас “єднає” з ворогом – російська мова. І ми маємо позбутися цього” (НТА, 20.05.2022), “...саме російська мова століттями була і зараз є інструментом геноциду українського народу. Російська ... завжди була і є зброєю проти нас і нашої державності” (NV, 30.01.2023). Інтегративно-означувальну функцію української мови, яка актуалізувалася у 2022 р., відзначив В. Зеленський у виступі з нагоди святкування Дня української писемності, назвавши українську мову “мовою свободи і волі, могутньою зброєю українського народу в боротьбі за нашу незалежність та перемогу” (Укрінформ, 09.11.2022).

Війна стала “історичним соціокультурним рубіконом”, кардинально змінила ставлення українців до мови, якій надавався статус “культурно-оборонного тренду”, “коду національної безпеки”, “маркера для розрізнення “своїх” і “чужих”, оскільки “в умовах травматичного прозріння відбувся давно назрілий перехід на українську мову” (Сюта, 2023, 384), що засвідчують і соціологічні опитування, проведені компанією “Рейтинг”, “Info Sapiens” та Київським міжнародним інститутом соціології як на початку 2022 р., так і через рік після повномасштабного вторгнення. Українську мову назвали “рідною мовою” 76% українців, що на 19% більше, порівняно з 2012 р. Така позитивна

динаміка в мовній самоідентифікації громадян України, на думку О. Тараненка, відбулася через зміну ставлення до української мови у Центрі, а також на Півдні та Сході країни (Тараненко, 2024, 79). У дослідженні “Мова та ідентичність в Україні на кінець 2022-го” В. Кулик підкреслює зростання кількості громадян, що мешкають на Півдні та Сході держави, які пов’язують себе з українською національністю (пор.: у 2017 р. – 64%, у 2022 р. – 90 %) (URL: <https://zbruc.eu/node/114247>).

Інтерес до рідної мови та бажання її вивчати, пізнавати, удосконалювати “підживлювалися” активною діяльністю мовних курсів, лінгвістичних порталів та спеціалізованих персональних блогів (проект “Єдині”, “мова - ДНК нації”, “Мова.info”, “Чому державною”, “Є-мова”, “Щит”, “Лайфхаки з української мови”, “Солов’їне шоу”, “Українська для фізиків і ліриків” та ін.), що сприяло поширенню “трендовості” української мови в державі і за її межами. Соціологічне опитування агенції Info Sapiens “Зміни в українському суспільстві за рік повномасштабної війни”, оприлюднене 23 лютого 2023 р., засвідчило означений тренд – зміцнення позицій української мови: за рік війни частка україномовних збільшилася на 16% – з 46% у лютому 2022 р. до 62% у січні 2023 р. (URL: <https://www.sapiens.com.ua/ua/socpol-research-single-page?id=259>). У лютому 2023 р. Київський міжнародний інститут соціології провів дослідження «Культурні практики населення України: поведінка та ставлення», яке виявило, що 84% опитаних відзначили зростання інтересу до українського культурного матеріалу: 56% почали більше слухати українську музику; 22% – більше читати українських авторів; 42% – більше дивитися українські фільми / серіали (46% частково або повністю відмовилися від російських фільмів); 39% почали споживати більше українського контенту YouTube-каналів (31% відмовилися від російського); 35% - перейшли на українські сайти (27% більше не відвідують російські) (www.kiis.com.ua). Ідеологам знищення української мови народ, який усвідомив, що “чужою мовою розмовляє у державі або гість, або найманець, або окупант, який нав’язує їй свою мову” (URL: [41](https://day.kyiv.ua/uk/article/panorama-dnya/chiya-mova-togo-y-</p></div><div data-bbox=)

vlada), діями продемонстрував свою чітку позицією щодо збереження своєї національної ідентичності та захисту державної мови.

“У катарсисі війни безповоротно зруйновано численні мовні міфи - і щодо відсутності інтересу до української мови у світі, і щодо її функціональної неспроможності, і щодо “байдуже, якою мовою говорити”” (Сюта, 2023, 384). Рейтинг популярності української мови у світі за статистикою звернень на освітню платформу Duolingo (на грудень 2022 р.) значно зріс - в середньому на 20 позицій (у Німеччині - з 36 місця на 15, в США – з 36 місця на 22 за один рік) (URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2022/12/10/251781/>).

Розвиток мовного потенціалу української мови, зміцнення її статусу в умовах війни як у межах держави, так і на міжнародному рівні, неможливий без належної законодавчої підтримки та контролю. Тому під час війни в Україні приймається Закон «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімів» (набув чинності з 21 квітня 2023 р.). Четверта стаття цього закону – “Заборона пропаганди російської імперської політики” – проголошує заборону на “присвоєння географічним об’єктам, юридичним особам та об’єктам права власності назв, що глорифікують, увічнюють, пропагують або містять символіку російської імперської політики, а також держави-терориста (держави-агресора) або її визначні, пам’ятні, історичні та культурні місця, населені пункти, дати, події” (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3005-20#Text>).

Зауважимо, що Україна перебуває на початку шляху зміни мовної ієрархії в суспільстві та її утвердженні; ще, напевне доведеться прийняти багато законопроектів, які регулюватимуть мовне планування у державі і визначатимуть вектори мовної політики, як це свого часу зробила Естонія, впровадивши понад 400 законодавчих актів, Конституцію та безліч інших нормативних документів. Крім того, українське суспільство має стати небайдужим до порушень щодо функціонування української мови; докласти зусиль до формування і підтримки національної еліти; повернути усі ЗМІ, як стратегічні об’єкти, під опіку держави, яка визначає мовну політику, а не

власник, як це проголошує сучасне законодавство. Українці не мають допустити повторної мовної колонізації, яка обов'язково супроводжується формуванням іншої картини світу, іншої ментальності, трансформацією історичної пам'яті, зміною моделі етнічного самоусвідомлення.

1.3. Українська мова в публічному дискурсі: стан і перспективи дослідження

Дискурс, як основна форма взаємодії vs спілкування між людьми, має не лише такі лінгвістичні характеристики, як форма, значення, стиль, риторика та структура схеми, але, що більш важливо, він має багате соціальне та культурне значення. Дискурс пронизує всі рівні організації тексту, увесь публічний простір. Й. Габермас підкреслював, що публічна сфера може бути найкраще описана як мережа для передачі інформації і точок зору (тобто думок, що виражають позитивне чи негативне ставлення); потоки комунікації в процесі передачі фільтруються і синтезуються таким чином, що вони зростаються в пучки і відносяться до конкретної теми громадських думок (Habermas, 1996, 360). Як складна структурна система, публічний дискурс охоплює дискурси в різних полях (таких як літературне, політичне, медійне, освітнє тощо). У кожному полі дискурс має різні суб'єкти і об'єкти дискурсу, інтервали дискурсу та комунікативні засоби. Навколомовні дискурси в публічних просторах, схарактеризованих за полями, з плином часу утворюють більшу мережеву структуру дискурсу, яка формує образ української мови серед громадськості.

Упродовж тривалого періоду образ української мови формується та вдосконалюється у літературному публічному просторі. «Мистецтво і література звільняють певну силу для способів життя та життєвої історії... що виявляється у різних комбінаціях оцінних слів, у постійному оновленні інтерпретації ціннісних орієнтацій та потреб, а також у зміні способів сприйняття, які модифікують способи життя» (哈贝马斯, 2011, 244). Література моделює внутрішній світ людини, філігранно торкається найпотаємніших струн людської душі, яка “у різний час ... по-своєму сприймала і переживала

зовнішній світ, а в ньому актуальні проблеми, виклики, запити, пошуки і прагнення” (Білоус, 2015, 7).

Багато українських письменників наголошували на тому, що українська мова є творцем культури, репрезентатором українського народу у світі, ореолом нації та її етнічним кордоном, ідентифікатором національної приналежності та маркером, що визначає “свого” і “чужого”; закликали шанобливо ставитися до української мови, берегти і плекати її. Творчий доробок “майстрів слова” сприяв формуванню образу української мови як в Україні, так і за її межами. Варто пам’ятати, що “у мові кожного народу, зокрема в українській мові, зібрано різнобічну інформацію, що містить у собі код створеної культури. Тому суспільство має усвідомити, що зникнення мовної сутності потягне за собою і деградацію свідомості – і відносну, і повну. Така деградація постане помстою мови усім тим, хто не цінує, а отже, і не заслуговує ніякою мірою знання художніх образів і смислових багатств мови, її поетичної наснаги” (Загнітко, 2019, 155).

З погляду суб’єктів дискурсу, письменники є творцями і розповсюджувачами літературного дискурсу, вони через тексти формують літературний образ української мови. Інтервал дискурсу літературних творів – це весь час після їх публікації, а об’єктом дискурсу є читачі, які можуть бути сучасниками авторів або належати до інших часових проміжків. Формування літературного публічного простору, інтервалу дискурсу та необмеженого кола читачів може мати тривалий глибокий вплив на процес сприйняття образу української мови аудиторією. Однак, образ мови, сформований у літературі, має свої обмеження, зокрема коло читачів літературних творів є лімітованим, і загальна публіка може мати обмежений доступ до мовних образів, створених у літературі; уявлення про мову в літературі не віддзеркалюють реальний стан мови, оскільки література вибірково підходить до зображення дійсності, художньо її інтерпретуючи; деякі мовні образи у творах можуть більше відображати естетичний досвід автора та його тлумачення людського буття. З поширенням літературних творів образ мови, створений у них, також може

переосмислюватися залежно від контексту епохи. Тому сфера художньої літератури, надзвичайно важлива для розвитку духовного життя народу, хоча і не має першочергового значення для розвитку мовної ситуації (Шумарова, 2010).

Безумовно, літературний публічний простір є важливим каналом для просвіти та формування пізнання, проте образ мови у ньому також несе ознаки символічних уявлень автора, але такі символи не обов'язково мають суспільну умовність, тому потребують подальшого критичного переосмислення. На нашу думку, з розвитком технологій комунікації та диверсифікацією дискурсивного простору, способи впливу літературного публічного простору на формування образу української мови також стають більш різноманітними. Проте, на сучасному етапі розвитку суспільства, літературний публічний простір, швидше, діє у взаємодії з іншими публічними сферами, виступаючи фоновою силою, що впливає на сприйняття мови громадськістю.

Формуванню та філігруванню образу української мови сприяв медійний публічний простір. Засоби масової інформації розширили публічний простір, виступивши важливими майданчиками для формування суспільного консенсусу та громадської думки. Медійний публічний простір з розвитком технологій еволюціонував від друкованих видань до радіо і телебачення, а згодом до Інтернету. Нині дехто навіть вважає, що засоби масової інформації домінують у сучасному публічному просторі (樊, 2020, 150). Зі значним прогресом у медійних технологіях та зрілістю ринку, медійні засоби масової інформації як публічний простір – газети, теле- та радіопрограми – подолали обмеження місця, усунули вплив часових та просторових факторів на дискурсивну взаємодію. Інтервал дискурсу мас-медіа значно розширився з поширенням медійного простору. Сучасні ЗМІ, зважаючи на їхню суспільну значущість, масовість і доступність, істотно впливають на духовні процеси, формують ціннісні настанови і ... змінюють аксіологічну картину соціуму (Лисинюк, 2020, 34).

У публічному просторі медіа суб'єктами дискурсу зазвичай виступають великі медійні установи, такі як преса, радіо та телебачення, а також їхні представники. Як продуценти, поширювачі та регулятори публічного дискурсу, вони мають владу відбирати інформаційні дискурси, організовувати їх, підкреслювати певні дискурси та багаторазово розширювати певні теми, тобто володіють здатністю встановлювати порядок денний. Це надає масовим медіа значну владу впливати на громадську думку. У. Ліппман зазначив, що світ, у якому живуть люди, складається з двох середовищ: об'єктивного середовища (Objective environment) та імітаційного середовища (Pseudo-environment). Завдяки посередництву медіа ми дізнаємося, яким є цей світ, ще до того, як побачимо його. Ми можемо уявити більшість речей ще до того, як переживемо їх особисто (Lippman, 1965). Б. Коен, розглядаючи теорію порядку денного, стверджував, що медіа можуть бути не такими успішними в тому, щоб сказати людям, як думати (what to think), але вони дивовижно успішні, коли йдеться про те, щоб сказати своїм читачам, про що думати (what to think about) (Cohen, 1963, 13).

М. Маккомбс і Д. Шоу, базуючись на емпіричному дослідженні процесу президентських виборів 1968 року в Чаппеллі, виявили чітку кореляцію між порядком денним, запропонованим медіа в Чаппеллі, та питаннями, які хвилювали виборців, що підтвердило точку зору Коена й дозволило формально висунути й підтвердити гіпотезу «Порядок денний». На основі цього М. Маккомбс стверджував: з одного боку, медіа впливають на значущість змісту питань, що пояснює, як «медіа можуть сказати людям, про що думати»; з іншого боку, медіа впливають на значущість атрибутів питань (включаючи установки та поведінку в порядку денному), що пояснює, як «медіа можуть сказати людям, як думати про ці питання» (McCombs & Shaw, 1972, 177). У такому випадку діяльність медіа як суб'єкта конфлікту може мати конструктивний характер і бути спрямованою на консолідацію суспільства або ж навпаки – деструктивний характер діяльності (Шумарова, 2010, 23).

Щодо об'єктів дискурсу, то внаслідок зміни способів комунікації, аудиторія медійного дискурсу кількісно перебуває в іншому вимірі порівняно з читачами літературного публічного простору. Однак, на відміну від обміну у літературному публічному просторі, хоча дискурсивна взаємодія у медійному публічному просторі і має двосторонній характер, у цій взаємодії спостерігається дуже сильна асиметрія кількості та інтенсивності зворотного зв'язку з громадськістю. Однією з найпомітніших особливостей є моновекторність впливу комунікатора на реципієнта та неможливість зміни їх ролей (Шлемкевич, 1992, 77). Це означає, що більшість громадськості зазвичай постає в ролі аудиторії на сцені медійного публічного простору, виступаючи переважно слухачами, пасивними реципієнтами.

Оскільки сучасні медіа володіють досить потужною дисциплінарною силою, науковці підкреслювали визначальний вплив електронних засобів масової комунікації на масову свідомість (Дж. Альтшулл (Altschull, 1984), Д. Ангелова (2019), Н. Зражевська (2006), О. Сибірякова (2017)). Теоретики постмодерну вважають, що сучасна індустрія культури і, звичайно, індустрія засобів масової комунікації як її частини свідомо і несвідомо спрямована на таке формування індивідуальної і масової свідомості, що позбавляє адекватних засобів для організації власного життєвого досвіду. Людина, яка більшість своїх уявлень здобуває через ЗМІ, починає мислити відповідно до пріоритетів, сформованих ними. Мова соціальної комунікації, якою можна маніпулювати, стає знаряддям у руках панівної ідеології, а не тільки певних дискурсів (цит. за: Зражевська, 2006, 24). Однак, в умовах входження України в еру цифрових медіа, відбулися кардинальні зміни у дискурсивних практиках медійного простору. Інтернет не лише зламав монополію на інформацію, а й перетворив привілейоване отримання, використання та контроль інформації невеликими групами чи окремими особами на основне право широкої громадськості, тим самим руйнуючи ієрархічну структуру дискурсивного вираження і відкриваючи нову еру права на публічне вираження поглядів. Аудиторія, яка сприймає інформацію, більше не є просто її споживачем чи байдужим спостерігачем у

мережі. Вона стала здатною вільно не лише вибірково приймати інформацію з Інтернету, але й взаємодіяти з інформаційними джерелами, висловлюючи власні думки. Користувачі можуть також публікувати отриману інформацію в мережі після редагування, ставши виробниками та постачальниками інформації. Таким чином, модель розповсюдження образу української мови також зазнала глибоких змін. У медійному просторі з'явилися комунікативні ситуації, які більше відповідають «ідеальним умовам комунікації», запропонованими Юргеном Хабермасом:

1. Кожний промовець і діючий суб'єкт має право брати участь у дискурсі;
2. Кожний має право «проблематизувати» будь-яке твердження;
3. Кожний має право вводити до дискурсу будь-яке твердження;
4. Кожний має право виражати свою думку, бажання й потреби;
5. Жоден із промовців не має зазнавати тиску в процесі використання своїх прав, викладених у пунктах 1 і 2 (Шабанова, 2012, 87).

У цій ситуації діалогічність дискурсивної комунікації ще більше посилюється, багатоаспектна модель зворотного зв'язку «суб'єкт-об'єкт» замінює односторонню когнітивну модель «суб'єкт-об'єкт», формуючи унікальну структуру, що складається з вихідного тексту та похідного тексту в мережевих медіа. Механізм коментування відкритих незнайомих швидко агрегує та розширює уяву суспільства, прискорюючи обмін і формування соціальних думок, що впливає на сприйняття як учасниками новинних подій, так і іншими аудиторіями. Це безпосередньо відображається у способах і структурі наративу взаємодії вихідного та похідного текстів, у прямому спілкуванні між об'єктами та суб'єктами дискурсу, а також у взаємному спілкуванні між ними. Хоча домінантний «вихідний текст» медіа все ще має дуже потужний вплив на сприйняття та судження громадськості щодо української мови, нова модель дискурсивної взаємодії створює можливість для формування нових консенсусів серед аудиторії щодо української мови.

З посиленням участі інтернет-користувачів у формуванні громадської думки, особливої уваги заслуговують такі представницькі публічні платформи,

як "Мова та українізація", що підтримуються користувачами з широким світоглядом, гарною освітою та раціональним мисленням. У цих дискурсивних просторах помітно змінилися інструменти, інтервали, суб'єкти та об'єкти дискурсу порівняно з епохою друкованих та аудіовізуальних ЗМІ. Ці платформи розвинули зовсім нові способи взаємодії, завдяки яким зв'язки між індивідами і групами були перебудовані й по-новому налагоджені, що дало змогу громадськості здійснювати більш усеохоплюючий і раціональний обмін думками в неформальному, плюралістичному, професійному й полілогічному, мережевому дискурсивному просторах. На цих платформах обговорюються теми, що містять найактуальніші для громадськості питання щодо української мови. У таких дискурсивних практиках розуміння української мови громадськістю стає більш цілісним і глибоким, а між суб'єктами та об'єктами дискурсу можлива відносно раціональна й об'єктивна дискусія та узгодження позицій. На цій основі односпрямована передача дискурсу поступово розчиняється в мережах дискурсивних відносин, які встановлюються між громадськістю. Зауважимо, що увага дослідників більше зосереджена на мейнстрімних ЗМІ, а нові медійні платформи займають лише маргінальні позиції. Дискусії про образ мови, їх тематичне розмаїття лишаяться недостатньо представленими, чим і був зумовлений наш інтерес до цієї проблематики і намір поглибленого студіювання.

Формуванню образу української мови сприяє освітній публічний простір, який є одним із найважливіших просторів для реципіювання знань. Суть когнітивної діяльності людини як суб'єкта практичної і пізнавальної діяльності, носія розуму, полягає у засвоєнні знання, враховуючи його різновиди, логіко-семантичну переробку, тобто надання йому певного смислу і предметного значення (Карамішева, 2007, 100). Формування суспільних ідей невіддільне від «знань», які суб'єкт отримує в процесі свого інтелектуального зростання. Освітній дискурс у процесі практичного застосування дає змогу здобувачам рамково конструювати зв'язки особистого життя з іншими сферами – регіонами, цілями, ідеологіями, цінностями та іншими питаннями, що хвилюють людство.

Освітній публічний простір та освітній публічний дискурс можна назвати інструментами максимального задоволення суспільних інтересів країни та суспільства, тому незалежно від того, чи це західні країни, де сучасна державна освіта вперше зародилася, чи сучасні країни, які розвинулися пізніше, публічна цінність освіти проявляється в її ролі в реалізації національно-державної ідентичності, формуванні ціннісного консенсусу, зміцненні соціальної мобілізації та єдності та усуненні або пом'якшенні класових конфліктів. Це також є важливою причиною того, чому протягом тривалого часу після здобуття Україною незалежності зміст шкільних підручників історії зазнав серйозної трансформації, коли більшість подій та явищ української історії переглядалися з точки зору розвитку національної держави (Пошетун, Гупан, 2017, 54).

Дискурс – це не лише основна форма взаємодії та обміну інформацією між учасниками суспільства, а й рідкісний символічний ресурс влади. Дискурсивні структури встановлюються, затверджуються, отримують легітимність, відтворюються або ж викликають відношення влади і домінування у суспільстві (Януш, 2010, 319). Так, літературний публічний простір характеризується взаємним конструюванням індивідуального суб'єкта та суспільної публічності, соціальні групи мають відносно пріоритетне використання і контроль над публічним дискурсом; мережевий новий медійний публічний простір характеризується багатоголосністю, а використання та контроль публічного дискурсу є відносно автономними; освітній публічний простір як інституціоналізоване втілення краще демонструє владу та соціальне панування.

Дискурс в освітньому просторі має авторитетний характер. Такий авторитет не лише надає певній культурі найвищий статус, а й виключає всі інші дискурси, що й стає основою для продукування та організації знань. Авторитет дискурсу в освітньому просторі впливає не лише на відбір знань, а й через передачу знань – на встановлення суспільних відносин. Так, С. Батуріна наголосила, що підручники з історії радянської доби мали визначену структуру (всі історичні події подавалися від найдавніших часів до сьогодення), змістова

складова підпорядковувалася одній меті – пошуку легітимності формування та існування Радянського Союзу, в якому російський народ завжди позиціонувався позитивно, на відміну від сусідів, що часто мали імідж ворога (Батуріна, 2019). Дискурсивна влада в освітньому просторі є результатом боротьби людей із різним культурним капіталом за право інтерпретації значень історії, досвіду, знань та повсякденного життя, а підручники є потужним інструментом і носієм цього результату. Тому в контексті російсько-української війни також виникла боротьба за дискурсивну владу в освітньому просторі між Росією та Україною.

3. Куньч зазначає, що в Україні Росія під прикриттям "денацифікації" забороняє використання української мови та української історії на новоокупованих територіях. (Куньч, 2022, 167) та поширює vs “нав’язує” російські підручники у місцевих школах. Незважаючи на це, дискурс освітнього публічного простору все ще постає як об’єктивна система. Медіа-інструментами освітнього публічного простору є аудиторії та підручники. Наративний режим усього дискурсу освітнього простору «схожий на науковий наративний режим. Найважливішою особливістю цього наративного режиму є послаблення реалізатора та мотивації. Суб’єктивний намір наратора прихований під «системою знань», через що учень природно вірить, що підручники правильні й об’єктивні» (樊, 2018, 163). Абсолютна асиметрія між суб’єктом дискурсу як авторитетом знання та об’єктом дискурсу як реципієнтом знання у праві на дискурс та дискурсивному статусі додає освітньому дискурсові беззаперечного авторитету, а також подальшого примусового стану об’єкта дискурсу зберігати мовчання та прийняття.

У цьому публічному просторі потік дискурсу за своєю суттю є одностороннім та асиметричним. Школа та вчителі існують як творці та екзаменатор знання, а іспити – як механізм перевірки знання, тоді як об’єкт дискурсу може бути лише реципієнтом знання та контролюючим механізмом іспитів. Отже, знання, яке промовляється в освітньому публічному просторі як авторитетна, об’єктивна, знаннєво-інкорпорована символіка, занурюється глибоко в когнітивну систему об’єкта дискурсу, раз у раз відтворюючись через

урок, підручник, іспит. «Знання» в освітньому дискурсивному просторі є найбільш прихованим і непомітним, а також схильним мати незворотний вплив на когніцію та майбутні дії молоді.

Згадані публічні простори разом утворюють величезну мережу, що демонструє як суспільний публічний простір спільно впливає на сприйняття мови громадськістю складною дискурсивною траєкторією та механізмами. Різні публічні простори мають відмінності в намірах, владі, ідеології тощо.

У літературному публічному просторі "українська мова" використовувалась як символічний знак, що через естетичний вплив відігравав важливу роль у сприйнятті "української мови" її читачами. Однак із трансформацією літературного публічного простору в простір культурного споживання "української мови" у літературі неминуче піддається конструюванню та деконструкції, а його вплив на суспільну свідомість стає розпорошеним та плюралістичним. На противагу цьому стоїть інкорпорована в знання "українська мова" освітнього публічного простору. Цей знак, інкорпорований у знання, занурюється глибоко в когнітивну систему об'єкта дискурсу завдяки глибинному кодуванню освітнього публічного простору.

Посередині цього континууму знаходиться медійний публічний простір. Із розвитком науки і техніки медійний публічний простір відіграє провідну роль у трансляції образу української мови. Піднесення інтернету та розвиток соціальних платформ поступово розчиняють і балансують маніпулятивний медійний публічний дискурс мережею дискурсивних відносин та системою знань, встановлених між громадськістю. Тому образ української мови в нових медіа та інтернет-публічному просторі, на наш погляд, є дуже перспективним напрямком для подальших досліджень.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ I

Огляд мовної політики незалежної України свідчить про те, що закріплення державного статусу української мови є тривалим процесом, який включає не тільки становлення української мови як державної, але й конкретні заходи щодо її поширення та популяризації. Цей процес корелює з внутрішньою та зовнішньою політикою України як незалежної держави, має відгомін прихованої боротьби за владу, завуальованих у суперечках про мовне питання.

На початку незалежності України мовна політика була націлена на забезпечення мовних прав національних меншин та підвищення статусу української мови як державної на всій території країни, але досягнення цієї мети супроводжувалося труднощами, спровокованими складними соціальними та політичними чинниками. Такий підхід заклав основу для подальших суперечок різних політичних сил щодо офіційної мовної політики.

Попри численні труднощі на шляху розбудови мовної політики України, з 2010 по 2019 роки ВР ухвалювала низку законодавчих актів, зокрема закони України «Про телебачення і радіомовлення», «Про освіту», «Про забезпечення функціонування української мови як державної», поступово підвищуючи статус української мови в різних сферах, забезпечуючи захист прав меншин. Огляд мовного ландшафту в Україні свідчить про те, що, хоча сучасна Україна юридично стала незалежною державою, й серед населення українці, що використовують українську мову як рідну, складають абсолютну більшість, мовний ландшафт в Україні все ще зазнає негативного впливу національних, історичних та політичних факторів. Навіть через майже десять років після незалежності, функціонування української мови в галузях науки, виробництва, спорту та інших сферах залишалося обмеженим; навіть через двадцять років - громадська думка щодо шляхів розвитку та поширення української мови залишається неоднозначною: частина громадян підтримує повну дерусифікацію, тоді як інша - виступає за двомовність та навіть за певне зміцнення позицій російської мови.

Ця ситуація докорінно змінилася з початком повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну у 2022 році. Після початку війни українська мова стала важливим символом національної єдності та державної ідентичності. Українці, які раніше використовували російську мову, активно переходили на українську, щоб висловити підтримку державному суверенітету та продемонструвати спротив агресору. Війна прискорила підвищення статусу української мови на правовому та суб'єктивному рівнях, значно знизивши симпатії до російської мови серед частини населення та змінивши мовну ієрархію в суспільстві.

Дослідження сучасного стану української мови в публічному просторі вказує на те, що літературний, освітній та медійний простори можуть значно впливати на образ української мови.

У літературному публічному дискурсивному просторі суб'єктом дискурсу є письменник, який створює літературні твори. Письменник через носій дискурсу – художній твір – формує літературний образ української мови. Відповідно, об'єктом цього дискурсу є читачі як сучасники автора, так і нащадки інших епох. Дискурс у літературному публічному просторі може впливати на естетичні почуття читачів щодо «української мови».

В освітньому публічному дискурсивному просторі суб'єктом дискурсу є поширювач знань, об'єктом дискурсу виступає отримувач знань, а лекції, підручники та інші навчальні матеріали є носіями дискурсу. Дискурс про українську мову в освітньому просторі конструює образ української мови шляхом інтерпретації історії, досвіду, знань.

У порівнянні з двома попередніми просторами, медійний публічний дискурсивний простір демонструє суттєві відмінності в аспекті інтерактивності. Головними суб'єктами продукування медійного публічного дискурсу є великі медіаінституції, такі як газети, радіо та телебачення. Як продуценти, поширювачі та регулятори публічного дискурсу, вони мають владу відбирати інформаційні дискурси, організовувати їх, підкреслювати певні дискурси та багаторазово розширювати актуальні для суспільства теми. Із настанням епохи

цифрових медіа дедалі більше людей починають вибірково та вільно отримувати інформацію з мережі, взаємодіяти з її джерелами та висловлювати власну думку, стаючи при цьому продуцентами інформації. Отже, багатоаспектна модель зворотного зв'язку «суб'єкт-об'єкт» замінює односторонню когнітивну модель «суб'єкт-об'єкт», формуючи унікальну структуру, що складається з вихідного тексту та похідного тексту в мережевих медіа.

Підсумовуючи, ми стверджуємо, що мовна політика та мовний ландшафт України змінюються відповідно до суспільно-історичного контексту, і в таких умовах навколомовний дискурс безперервно відтворюється у публічному дискурсивному просторі. Актуалізація інтернету та розвиток соціальних платформ поступово «розчиняють» і «балансують» маніпулятивний медійний публічний дискурс сукупністю дискурсивних відносин та системою набутих знань. Переконані, що образ української мови в медійному публічному просторі є перспективним об'єктом дослідження.

РОЗДІЛ II. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ АНАЛІЗУ СТРАТЕГІЇ ДИСКУРСИВНОГО КОНСТРУЮВАННЯ ОБРАЗУ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У другій половині XX ст. в гуманітарних і соціальних науках набуває поширення соціальний конструкціонізм (далі – СК) – новий підхід до дослідження соціального світу, який базується на соціальному поясненні подій замість їх трактування з погляду індивідуальних характеристик або біологічних і генетичних аспектів людського життя (<https://vue.gov.ua/>). Значення СК актуалізується, “коли йдеться про культуру у самому широкому розумінні та повсякденність людських рішень, які залежать від теорій, текстів, конвенцій, практик та концептуальних схем окремих осіб або соціальних груп у певному місці та часі. ... конструкціоністський підхід часто дає змогу адекватніше пояснити соціальні та культурні явища, ніж це можна зробити у межах традиційної методології” (Іванова, 2017, 37). Постулатами СК є: *критичне ставлення до самоочевидних знань* (спостереження не означає автоматичне розуміння сутності світу; весь світ і людство не мають заздалегідь окресленої сутності; СК акцентує увагу не на природі або змісті людини, а на навколишньому соціальному середовищі, тобто на впливі соціального та біологічного середовища на людину); *визнання специфіки історії та культури в епістемології* (спосіб розуміння світу є формою історичного та культурного релятивізму; специфічним продуктом, що залежить від соціальної структури та економічного розташування, що домінує у певний період у конкретній культурі); *соціальні процеси формують сутність знання* (знання не походить із сутності світу, а із взаємодії між людьми, через яку конструюється знання про світ. Всі види соціальної взаємодії, особливо мовна взаємодія, яка насправді є соціальною практикою, становлять основу СК. Соціальна практика та соціальна взаємодія сприяють виникненню знань, що нерозривно пов’язані з певними соціальними поведінками. Способи розуміння світу можуть бути різними, що породжує спектр соціальних конструкцій, кожна з яких передбачає свій

алгоритм поведінки); *постановка реалізму під сумнів* (знання не є безпосереднім сприйняттям реальності, оскільки соціальне та культурне конструювання і є певною реальністю; знання – результат критичного різноаспектного споглядання за світом); *увага до взаємодії, соціальної практики та процесів* (СК розглядає соціальну практику та взаємодію як основні об'єкти дослідження, як джерело усіх соціальних дій і явищ) (докладніше див.: Burr 2003). СК за ступенем тверджень можна поділити на два табори: радикальний (розглядає всі явища як соціальні конструкції) і помірний (стверджує, що в реальності існують певні приховані об'єктивні фактори). Однак це не означає, що радикальний СК вважає, що весь світ онтологічно є нереальним; навпаки, він стверджує, що самі поняття “реальність” і “нереальність” є продуктами соціальної конструкції і є конструкціями самі по собі. Тому питання реальності чи нереальності явищ є питанням соціальної домовленості. Соціальне конструювання реальності поділяється на етапи: 1) екстерналізація (externalization), 2) об'єктивація (objectivation), 3) інтерналізація (internalization) (Berger & Luckmann, 1991, 149; докладніше див.: Додаток IV).

2.1. Конструювання образу мови в контексті соціального конструкціонізму

Р. Михайлова та Є. Федорова зауважують, що в останніх наукових розвідках якщо об'єкт дослідження стосується неактивних суб'єктів, то послуговуються терміном “образ”, а якщо об'єкт дослідження стосується активних суб'єктів, то вчені використовують термін “імідж”. В українському науковому контексті співвідношення імідж-образ існує у взаємодії внутрішнього та зовнішнього, де смислове навантаження поняття “образ” відповідає “внутрішньому стану” індивідуума, а “імідж” – його зовнішнім проявам, де імідж є різновидом образу, сформованого внаслідок сприйняття тих чи тих характеристик об'єкта; образ більше пов'язаний із психотипом та природним характером, вдачею індивідуума, що послідовно, гармонійно поєднує особисті риси у їх найвиразніших проявах. Імідж трансформує уявлення під певний “штучний” еталон. Зведені шляхом поєднання

матеріальних та нематеріальних елементів, імідж та образ відображають індивідуально-особистісні та загальні закономірності розвитку культури та людини. Дослідниці переконані, що “образ” не є повним синонімом терміна “імідж”, правильним буде визначити “імідж” як різновид “образу”, а саме такий образ, прообразом якого є не будь-яке явище, а суб’єкт. Імідж об’єкта – це думка раціонального або емоціонального характеру про об’єкт (людину, предмет, систему), що виникла в психіці групи людей на підставі образу, сформованого внаслідок сприйняття ними тих чи інших характеристик об’єкта (Михайлова & Федорова, 2016, 214; див. також: Додаток IV: Бусел, 2005, с. 815).

Під впливом соціальної конструктивістської теорії відбувся перехід у розумінні образу від есенціалізму до конструкціонізму. Дослідження імідж-образу з конструктивістським відтінком включають три основні напрямки, зосереджені на вивченні іміджу активних суб’єктів, зокрема: дослідження самопрезентації (або управління враженнями), що представлені соціальною психологією та комунікаційним дослідженням; дослідження конструкції ідентичності, дослідження корпоративної ідентичності, що представлені прагматикою; дослідження конструкції образу, представлене критичним дискурс-аналізом. Самопрезентація або управління враженнями вперше були обґрунтовані відомим соціологом І. Гоффманом (1959), який порівнював соціальну комунікацію з “драмою”, де учасники комунікації є “акторами”, а інші - “глядачами”. “Актори” активують у свідомості “глядачів” певні враження про себе. Управління враженнями включає спроби мовця сформулювати у слухачів враження про особу, групу, подію чи точку зору. На індивідуальному рівні імідж може стосуватися зовнішнього вигляду суб’єкта або враження, яке він справив на інших, або “сприйнята репутація” (*perceived reputation*) (Williams, 1983, 158). З цього погляду імідж тісно пов’язаний з концепцією “обличчя” (*face*). І. Гоффман також стверджував, що обличчя — це “самовизначення, створене відповідно до встановлених соціальних правил” (Goffman, 1967, 5), це “особистий імідж, який кожен член суспільства намагається здобути для себе на

публіці”, тобто “публічна самооцінка” (public self-image) (Brown & Levinson, 1987, 61). Імідж індивіда може бути позитивним, нейтральним або негативним. Якщо людина має гарний імідж, вона має “обличчя”, а якщо ні - то втрачає його (нейтральний імідж не пов’язаний із концепцією “обличчя”) (Spencer-Oatey, 2007, 643). Якщо імідж людини руйнується, вона втрачає “обличчя”, але його можна відновити через виправлення іміджу. Звісно, “імідж” і “обличчя” не є синонімами, хоча “обличчя” також пов’язане з багатством, владою, статусом, гідністю (Wang & Spencer-Oatey, 2015, 53), стосунками тощо. З іншого боку, “імідж” акцентує увагу на сприйнятті іншими, а “обличчя” більше пов’язане з самоусвідомленням. “Імідж” також тісно пов’язаний з ідентичністю. К. Трейсі та Дж. Роблес (Tracy & Robles, 2013, 21-24) поділяють ідентичність на суб’єктну, комунікаційну та особистісну, де особистісна ідентичність означає відносно стабільні характеристики себе, що існують через суб’єктну та комунікаційну ідентичності; на основі цих поглядів І. Цзінь визначає “імідж” як властивість ідентичності, що стосується репутації, слави, здібностей та інших оцінок, яку комунікатор динамічно формує через свідомий чи несвідомий вибір мовних засобів (金, 2021, 15).

Дослідження конструкції ідентичності з погляду прагматики використовують рамки прагматичної ідентичності, розглядаючи конструкцію іміджу як активний вибір дискурсивної практики, а не випадкове проявлення чи подання. Зокрема, В. Олексенко через теоретичний аналіз сучасного іміджу вчителя досліджує вплив професійного іміджу на формування індивідуальних рис сучасного вчителя (Олексенко, 2015).

Критичний дискурс-аналіз зосереджується на діалектичних відносинах між дискурсом і суспільством, розглядаючи мовлення як соціальну практику, з метою виявлення прихованих у мовленні соціальних суб’єктів, відносин та ідеологій. Імідж як один із вимірів ідентичності, його динамічну змінність підтверджено в численних дослідженнях самопрезентації (Чорна, 2012; Стрій, 2015; Швелідзе, 2021; Романченко, 2018; Лавриненко, 2011 та ін.).

Зауважимо, що не лише соціальні індивіди мають іміджеві характеристики, а й інші суб'єкти (наприклад, установи, міста, держави) також володіють властивостями іміджу. К. Боулдінг дослідив когнітивну й емоційну структуру національного іміджу та його роль у міжнародних відносинах. Він розглядав державу як одиницю поведінки в міжнародній системі, а національний імідж як загальну когнітивну, емоційну та оцінну структуру цієї одиниці поведінки, або як погляд цієї одиниці на себе і на світ (Boulding, чи Boulding 1959, 130). В. Скотт у рамках когнітивної теорії визначив національний імідж як сукупність усіх характеристик, які індивід вважає (або уявляє) щодо певної країни, коли про неї розмірковує (Scott, 1965, 72), сума оцінок певної країни, заснованих на наявних знаннях і індивідуальних відчуттях, загальне враження, яке формується індивідом на основі його знань про різні аспекти цієї країни (Baloglu & McCleary, 1999, 870; див. також: Martin & Eroglu, 1993, 193).

В Україні дослідженню формування позитивного іміджу держави присвячено праці Д. Богуша (2010), Г. Лавриненка (2011), Л. Попової (2011), Ю. Денисенко (2012), О. Семченка (2014), Г. Вербицької (2018), А. Осмолівської (2018), Т. Краснопольської (2019), Т. Семенчук, В. Несіна (2020) та ін. Є. Магда імідж держави визначає як “комплекс уявлень про країну, які формуються на основі об'єктивної інформації, повідомлень медіа, власного досвіду. Це основа, що визначає, яку репутацію має країна в свідомості світової громадськості” (Магда, 2015, 232).

Невід'ємною складовою національного іміджу є образ мови, який перебуває у фокусі наукових інтересів багатьох дослідників (Bailey, 1991; Mizuta, 2009; Selezneva, Severskaya & Sahakyan 2021; 杨, 2022); на жаль, образ мови як “пізнавальний об'єкт” не отримав належної уваги в українському мовознавстві. Зауважимо, що мова та образ утворюють складну систему. Мова як знакова система та когнітивний об'єкт через свої знаки та образне вираження відтворює зв'язки зі світом і суспільством, формуючи пізнавальні та інтерпретаційні рамки культури та соціуму. Я. Радевич-Винницький

підкреслював, що мова не лише через слова та фрази передає абстрактні поняття, а й через живі виражальні засоби відтворює речі та емоції. Українська мова не тільки є засобом спілкування різних народів у межах держави, але й символом об'єднання людей різних національностей у політичну націю (Радевич-Винницький, 2011, 271). З точки зору конструкціонізму, мова є не лише інструментом комунікації та вираження, а й важливим медіумом для конструювання культури та пізнання. Образ мови - результат впливу багатьох соціокультурних факторів. Образ мови тісно пов'язаний з характеристиками самої мови, із поведінкою її носіїв та етнічними групами, які ця мова представляє. Люди, усвідомлюючи існування кількох тисяч мов у світі, по-різному ставляться до них. Відомі людині мови мають різний статус у її когнітивному сприйнятті: одні мови можуть викликати почуття близькості, елегантності, корисності, популярності, сили або бажання звернути на них увагу і вивчати; інші мови можуть здаватися звичайними, нейтральними, другорядними; а деякі мови, незалежно від того, володіє ними людина чи ні, можуть бути сприйняті як агресивні, диктаторські, грубі, низькі, непопулярні, ненависні. З точки зору групи чи на більш широкому рівні, одна мова може мати “позитивний, хороший, бажаний імідж” для певної етнічної групи, тоді як інша мова не надає групі “позитивного, хорошого, бажаного іміджу”. Це явище доводить, що мова як когнітивний об’єкт має образні характеристики, а образ мови - це певний суб’єктивний образ того, що мова як об’єкт існує в сприйнятті чи пам’яті людей.

У дослідженні брендів образів Л. Біль запропонував поділ бренду на образ продукту/послуги (product/service image), корпоративний образ (corporate image) та образ користувача (user image) (Biel, 1992). Кожен із цих образів має дві характеристики: “жорсткі” атрибути (стосуються сприйняття матеріальних або функціональних властивостей бренду) та “м’які” атрибути (відображають емоційні переваги бренду). Спираючись на модель Л. Біля, ми поділяємо образи мови на “онтологічні образи мови” (складаються із різних “підобразів”) та “медіаторські образи мови” (включають образи країн-носіїв мови та образи

користувачів мови) (див. Додаток I, Рисунок 2.1). Кожен підобраз можна поділити на жорсткий образ, який означає когнітивну оцінку, сформовану на основі об'єктивних чинників, а також м'який образ, що відображає емоційне ставлення і формується через внутрішні характеристики. Онтологічний образ мови є носієм мовного образу та його основною складовою частиною. Його жорсткий образ актуалізується за допомогою фонетики, лексики, граматики та письмової форми (пор.: німецька мова вважається такою, що перевершує інші мови завдяки своїй багатій внутрішній варіативності, унікальній лексичній структурі та близькому генетичному зв'язку з латинськими романськими мовами (Jones, 1999, viii)). Оцінка онтологічного образу мови може мати суб'єктивне забарвлення (через індивідуальні відмінності в сприйнятті) чи навіть перетворюватися на стереотипи. Наприклад, поширений стереотип щодо китайської мови (“одна з найскладніших мов у світі”) обмежує коло охочих вивчати цю мову. М'який образ мови в рамках онтологічного образу мови формується на основі мовної культури, мовних функцій, мовного статусу та тенденцій розвитку. Цей образ виникає після тривалого знайомства з мовою, зазвичай він відображає емоційне ставлення до мови. Наприклад, з точки зору статусу мови, у 18-19 ст. французька мова була визнана в Європі мовою дипломатії. З точки зору мовних функцій, вплив англomовних країн після Другої світової війни (США, Канади, Австралії), сприяв поширенню у світі англійської мови, яка “стала пропуском до економічного та соціального прогресу” (Ager, 2005, 25), а “Чорний метал”, яким володіє Велика Британія, — це не нафта Північного моря, а англійська мова. ... Наразі англійська мова швидко стає міжнародною мовою бізнесу та інформації у всьому світі” (British Council Annual Report, 1987/88, p. 8., цит за: Phillipson, 1992, p. 48). XXI ст. окреслює нові тенденції розвитку: “ключовою мовою” у світі визнано китайську мову (уряд США запровадив “Мовну ініціативу національної безпеки” (National Security language Initiative), в якій закликав громадян вивчати цю мову).

Медіаторський образ мови проявляється через образ, створений мовою як медіатором, і поділяється на образ країни-носія мови та образ користувача мови.

Образ країни є зовнішньою основою міжнародного образу мови (докладніше див. Осмолівська, 2018; Попова, 2011). Образ, який має мова на міжнародному рівні, корелює з образом країни та її впливом на світ. Країна-носій мови може бути однією країною, як, наприклад, Україна – українська мова; а також кількома країнами, як Великобританія, США, Канада, Австралія та ін. – англійська мова. Жорсткий образ країни-носія мови визначається на основі політики, економіки, науки, ресурсів та інших факторів, що формують цей образ. Наприклад, з точки зору ресурсів населення, китайська мова є мовою, яку найчастіше використовують як рідну в світі, а англійська мова домінує в усіх сферах суспільного життя: робоча мова міжнародних організацій та конференцій; міжнародна безпека; міжнародне законодавство; мова науки, освіти, міжнародних банківських, економічних та торгових відносин; мова реклами світових брендів; мова аудіо-візуальних продуктів популярної культури (фільми, музика); мова міжнародного туризму; мова інтернету (Хоменко, 2013, 212). М'який образ країни-носія мови має вплив на міжнародний образ мови і визначається на основі поведінки країни на міжнародній арені її статусу, національного духу та культурного рівня громадян. Наприклад, могутність і впливовість США зумовлена не лише економічними показниками та розвитком оборонного сектору, а й досягненнями у культурній та освітній сфері. Після Другої світової війни США завдяки своїй відкритій і толерантній політиці привабили таланти з усього світу, створили численні університети та наукові установи світового рівня, сприяли розвитку науки та культури, що вплинуло на формування позитивного образу англійської мови та інтерес до її вивчення. Негативна оцінка країни впливає на створення негативного образу мови. Це можна простежити на прикладі Японії, яка через колоніальне правління під час Другої світової війни змусила деякі країни та регіони вивчати японську мову, що спровокувало ненависть як до агресора, так і до самої мови. Негативний образ мови лише укріпився після поразки Японії. З часом економіка Японія відновилася, активно розвивалася наука та культура і ставлення до японської

мови кардинально змінилося: міжнародний її образ асоціювався з економічним, розважальним і науково-технічним прогресом.

Важливою складовою мовного образу є образ користувача мови. Його жорсткий образ формується на основі таких факторів, як вік, професія, рівень освіти, соціальний клас користувача тощо. Наприклад, з точки зору соціального класу, в колоніальний період англійська мова вважалася мовою пануючого класу, мовою місцевих чиновників, які займають високі посади в уряді (Macauley, 1835, 166). З точки зору професії та рівня освіти користувачів, такі літературні та філософські велетні, як Вольтер, Монтеск'є, Дідро, Декарт створили блискучу французьку цивілізацію і піднесли світовий статус французької мови. Європейська аристократія свого часу пишалася тим, що розмовляла французькою, яка вважалася мовою літератури, творчості та науки. Хороший образ користувачів, особливо коли мову використовують представники еліти, може ефективно стимулювати інтерес до мови, підвищуючи її популярність, розширювати коло користувачів мови, а також впливати на її образ, статус та розвиток.

М'який образ користувача мови формується на основі його особистісних рис, цінностей, стилю життя, захоплень тощо. Наприклад, багато людей у світі часто пов'язують носіїв італійської мови з такими рисами, як пристрасть, відкритість і оптимізм, вважаючи носіїв німецької мови людьми, які цінують точність і ефективність, а носіїв французької мови сприймають як таких, що мають елегантний і романтичний стиль життя.

Варто зауважити, що елементи підобразів не є повністю незалежними: різні елементи одного підобразу можуть впливати один на одного або взаємно містити один одного. У мовній практиці одні й ті ж конструктивні дії можуть одночасно включати кілька груп елементів, тому запропонована нами модель не є абсолютно сталою і незмінною. Кількість і зміст елементів кожного підобразу, взаємодія між елементами можуть змінюватися залежно від часу, місця, засобів масової інформації та інших чинників.

Отже, образ мови - суб'єктивний образ того, що мова як об'єкт існує в сприйнятті чи пам'яті людей, а конструювання образу мови – це операція для об'єктивації, інтерналізації та екстерналізації різних підобразів мови, таких як онтологічний образ мови, образ країни-носія мови та образ користувача мови.

2.2. Дискурсивний аналіз крізь призму конструкціонізму

У другій половині ХХ ст. одним із провідних напрямків наукового пізнання була конструктивістська епістемологія, яка сформувалася під впливом праць М. Хайдеггера “Буття і час” (1927), П. Уінча “Соціологічна думка” (1958), Л. Вітгенштейна “Філософські дослідження” (1967). Ці дослідження сприяли розбудові конструктивістського погляду на соціальні явища (П. Бергер і Т. Лукман “Соціальне конструювання реальності. Трактат із соціології знання” (1966), К. Гірц “Інтерпретація культур” (1976) та ін.). Зокрема, П. Бергер і Т. Лукман стверджували, що “мова здатна повністю перевершити реальність повсякденного життя. ... Мова проникає в області, які не лише де-факто, а й апріорі недоступні для повсякденного досвіду. ... Мова здатна стати об'єктивним сховищем величезних накопичень сенсу і досвіду, які вона потім може зберегти в часі і передати наступним поколінням ...” (Berger & Luckmann, 1991, 35). Мова набувала “нового статусу” - *не просто відображати соціальну реальність, але й конструювати її*. Д. Серль у роботі “Мовленнєві акти: Есе з філософії мови” наголосив, що мова використовується не тільки для опису світу, а й для здійснення дій у світі (Searle. 1969).

Конструкція дискурсу досягається через вибір мовними користувачами елементів у лексико-граматичній системі, а сама конструкція дискурсу будується через використання мови для створення соціальних ідентичностей, соціальних відносин, а також знань і систем вірувань. Це є аспектом діалектичних відносин між дискурсом та соціальною структурою (Fairclough, 1989, 25). Згідно М. Фуко, дискурс є семантичними конструкціями конкретних аспектів реальності, які обслуговують інтереси певного історичного та / або соціального контексту, “практики, які систематично формують об'єкти, про які вони говорять” (Foucault, 1972, с. 49). Спираючись на теорію дискурсу М. Фуко,

М. Пеше трактує дискурс як точку перетину мовлення та ідеології, а дискурс-аналіз – аналіз ідеологічних вимірів структур мови; аналіз того, як ідеологія матеріалізується у мовленні; він актуалізує значення ідеологічного впливу дискурсивних формацій на орієнтування людей як соціальних суб'єктів, роблячи припущення про перебування людей в особливій віртуальній дискурсивній реальності, що є результатом ідеологічного орієнтування. Дискурс, за М. Пеше, - середовище, що здатне самостійно організовуватися, відкрита і нелінійна система, що, впливає і на суб'єкт, і на культуру, і на інші дискурси (докладніше див.: Pêcheux, 1981; 1984). Мова трактується як інтерсуб'єктна система знаків, комунікативний та соціальний феномен, в якому прагматика співвідноситься з діяльнісно-когнітивними умовами, які забезпечують комунікативну взаємодію людей, визначаючи динамічну сутність дискурсу (Осипенко, 2022, 302). Зауважимо, що розвитку теорії дискурсивного конструювання сприяли праці й інших дослідників, зокрема М. Халлідєя (Halliday, 1978; Halliday, 1985; Halliday & Hasan, 1989), Т. ван Дейка (Van Dijk, 1980; Van Dijk & Kintsch 1983), Р. Водака (Wodak 2009; Wodak 2015) та ін.

Дискурс є семантичним конструюванням конкретних аспектів реальності, які обслуговують інтереси певного історичного та/або соціального контексту, тому дискурс надає можливість і створює умови для соціального конструювання. Продуктування знання є результатом соціальної взаємодії, і в цьому процесі дискурс відіграє важливу роль. Саме тому дискурсивний аналіз, що базується на соціальному конструкціонізмі, не лише потребує аналізу повторюваних структурних елементів у дискурсі чи тексті, пошуку соціального значення певних структурних елементів чи граматичних явищ, виявлення в дискурсі або тексті прихованих нерівностей, але й акцентує увагу на функціях та ефектах різних дискурсів у процесі конструювання світу та переосмислення реальності. Дискурсивний аналіз на основі соціального конструкціонізму не обмежується розчленуванням структури дискурсу або тексту, а передбачає розуміння дискурсу з точки зору соціального контексту, що тісно пов'язаний із

дискурсом, а також розуміння зв'язку дискурсу та суспільства між конструюванням або реконструюванням.

Дискурс-аналіз пройшов три етапи розвитку: від аналізу розмови та конверсаційного аналізу на основі методів лінгвістики та антропології через дослідження більш складного дискурсу крізь призму прагматики та соціології (黑, 2013) до комплексного дослідження дискурсу. Відповідно до різних цілей, методів дослідження, теоретичних джерел і акцентів дослідження, Г. Кук виділяє школи дискурс-аналізу: англо-американську, школу Фуко та школу критичного дискурс-аналізу (Cook, 1989). Англо-американською школою дискурс прирівнюється до діалогу та трактується як зв'язна мова та як дискуривна практика, яка містить в собі продукування та сприйняття текстів і здійснюється у рамках широкого соціального контексту; школа М. Фуко зосереджує більше уваги на аналізі дискурсу, обговорюючи не лише саму мову, але й відносини між мовою та суспільством; школа критичного дискурсу аналізує і тексту, і дискурс, акцентуючи увагу на питаннях соціальної справедливості. С. Ян класифікує дискурсивні аналізи на: дискурс-аналіз на основі лінгвістики, дискурс-аналіз М. Фуко та критичний дискурс-аналіз (цит. за: 杨, 2018). Школа дискурс-аналізу на основі лінгвістики, теоретично відштовхуючись від структурної лінгвістики, семіотики, теорії мовленнєвих актів і функціональної лінгвістики, в основному діє в галузі прикладної лінгвістики, фокусуючись на діапазоні використання мови. Застосування дискурсивного аналізу в школі М. Фуко базується на археології знання, генеалогії та теорії влади. Школа М. Фуко зосереджена на заломленні, конструюванні та підтримці реального світу і соціального порядку за допомогою поведінки використання дискурсу. М. Фуко включив владу та дискурс в унікальний аналітичний механізм, інтерпретуючи як складна та нестабільна взаємодія між ними створює істину, цінності, соціальні інститути та “слухняні” тіла (docile body) (Foucault, 1977, 27-28). Аналіз дискурсу М. Фуко (Foucauldian discourse analysis) у генеалогії уникає дослідження сутності чи закономірності речей (“... речі не мають сутності або їхня сутність була

сфабрикована по частинах із чужих форм” (Dreyfus & Rabinow, 1983, 107)), зосереджується на абстрактно-теоретичних дослідженнях, а не на аналізі тексту (田, 2008, 80). Критичний дискурс-аналіз визнає мову засобом соціального конструювання (Marchin & Mayr, 2012, 4). Засновник критичного дискурс-аналізу Н. Фейрклаф стверджував, що дискурс не лише формує суспільство, але й формується суспільством (Fairclough, 1992, 5). Суспільство та індивіди постійно конструюються через практики дискурсу. Мова не є об’єктивним відображенням реальності, а є активним засобом конструювання, тому увага до дискурсу полягає не в тому, щоб виявити об’єктивну реальність через дискурс, а в тому, щоб проаналізувати, як дискурс постійно конструює соціальну реальність (Fairclough, 2003; Fairclough, 2006). Методи аналізу дискурсу дослідник поділяє на два типи: “некритичний” (non-critical) і “критичний” (critical). Критичний дискурс-аналіз демонструє як влада та ідеологія формують дискурс, а також як дискурс формує соціальну ідентичність, соціальні відносини, знання, вірування тощо (Fairclough, 1992, 12). Д. Мартін критичний дискурс-аналіз назвав методом аналізу, який зосереджується на соціальній нерівності та використовує тексти для вивчення влади й ідеології (Martin, 2000, 158), а Т. Ван Дейк у критичному дискурс-аналізі підкреслив такі переваги: чітко формулювати позицію, не слідувати за течією і намагатися пояснити, розкрити та в кінцевому підсумку протистояти соціальній нерівності (Van Dijk, 2002, 252). Критичний дискурс-аналіз в основному вивчає неправильне використання влади, маніпулювання владою та нерівність у розподілі влади. На основі критичної лінгвістики критичний дискурс-аналіз безпрецедентно поєднав дискурс-аналіз на основі лінгвістики та дискурсивний поворот у дослідженнях соціальних наук, і прагне покращити практику дискурсу, перебудувати та трансформувати організацію суспільства з домінуванням соціальної справедливості (докладніше про принципи застосування критичного аналізу дискурсу див.: Додаток IV).

Отже, у фокусі критичного дискурс-аналізу, на думку Я. Бломмерта, є: дослідження політичного дискурсу, дослідження ідеології, дослідження раси,

дослідження міграційного дискурсу, пов'язаного з расою, економічний дискурс, дослідження рекламного та маркетингового дискурсу, медійна мова, гендерні дослідження, дискурс інституцій, соціальна робота, бюрократичний дискурс, освітній дискурс тощо (Blommaert, 2005, 26). Критичний аналіз дискурсу з самого початку був визначений як інструментальна лінгвістика, що зосереджується на аналізі таких символів, як слова, фрази, речення, створених людьми, а також на взаємозв'язку між цими символами та передбачуваними значеннями комунікації, з метою виявлення ідеологічного змісту в дискурсі, особливо таких, що містять упередження, дискримінацію та прийняті як належне висловлювання, а також спотворення фактів, і пояснення соціальних умов їх існування та їх ролі у боротьбі за владу (Fowler, 1987, 481-486).

Отже, дискурс-аналіз на основі лінгвістики зосереджується на структурі та функціях дискурсу, підкреслюючи вираження та сприйняття мови в різних контекстах; дискурс-аналіз М. Фуко вводить взаємозв'язок між владою, знанням і дискурсом, фокусується на тому, як мова відображає і конструює соціальну реальність, особливо в аспектах конструювання влади та соціального порядку; критичний дискурс-аналіз, ґрунтуючись на критиці лінгвістики, запозичує теорії системної функціональної лінгвістики та соціології, орієнтуючись на ідеології та відносини влади в мовленні, намагається виявити соціальну нерівність, упередження та проблеми розподілу влади.

У своєму дослідженні послуговуватимемося такими методами аналізу дискурсу: 1) тривимірною моделлю критичного дискурс-аналізу Н. Фейрклафа, 2) дискурсивно-історичним методом Р. Водака, 3) позитивним дискурс-аналізом, 4) когнітивно-орієнтованим критичним дискурс-аналізом (докладніше див.: Додаток IV).

2.3. Дискурсивні стратегії у площині дискурс-аналізу

Дискурсивна стратегія – це “більш-менш точний і більш-менш свідомий план практик (включаючи дискурсивні практики), прийнятий для досягнення певної соціальної, політичної, психологічної або лінгвістичної мети” (Reisigl &

Wodak, 2001, 45). Ця стратегія спрямована на поширення ідеології та формування певних світоглядів з метою впливу на соціальні дії.

Дискурсивні стратегії можна поділити на глобальні (відповідають глобальному комунікативному наміру мовця і охоплюють увесь дискурс) та локальні (підпорядковуються глобальній і реалізуються в окремих частинах дискурсу). Р. Водак запропонувала розрізняти п'ять типів дискурсивних стратегій: 1) номінація (*nomination*) – дискурсивне конструювання соціальних акторів, об'єктів, феноменів, подій, процесів та дій; 2) предикація (*predication*) – дискурсивне кваліфікування соціальних акторів, об'єктів, феноменів, подій, процесів і дій (позитивно чи негативно); 3) аргументація (*argumentation*) – обґрунтування і запитання претензій на істинність і нормативну правильність; 4) перспективізація (*perspectivation*) – позиціонування точки зору мовця або автора та вираження залученості чи дистанціювання; 5) інтенсифікація або мітигація (*intensification or mitigation*) – модифікація (інтенсифікація або мітигація) іллокутивної сили та, отже, епістемічного чи деонтичного статусу висловлювань (Wodak & Meyer, 2015, 33).

На поч. XXI ст. Т. Ван Левен висунув теорію легітимації, згідно з якою мова є основним засобом досягнення легітимності, а легалізація з будь-якої точки зору може бути реалізована через специфічні мовні ресурси та форми. Легалізовані дискурсивні стратегії дослідник поділив на чотири категорії: авторизація (*authorization*) – використання авторитетів для обґрунтування легітимності; моралізація (*moralization*) – посилення на моральні цінності; раціоналізація (*rationalization*) – використанні логічних аргументів та раціонального обґрунтування; міфопоезія (*mythopoesis*) – посилення на культурні наративи, міфи та усталені уявлення (Van Leeuwen, 2008, 105-123).

Відома також теорія «ідеологічного квадрату» (*ideology square*), яку запропонував ван Дейк, досліджуючи дискурс щодо расової дискримінації та дискурсивних упереджень. Він узагальнює різні дискурсивні стратегії, які містять у собі приховані ідеології, номінуючи їх “стратегії поляризації” (*strategy of polarization*) (Van Dijk, 1998, 32), які включають чотири аспекти: стратегії

позитивної самопрезентації (підкреслення гарних якостей та позитивної поведінки “своїї” групи); стратегії негативної презентації “інших” (підкреслення поганих якостей та негативної поведінки “чужої” групи); стратегії мінімізації негативної інформації про “своїх” (применшення або заперечення поганих якостей чи негативної поведінки представників “своїї” групи); стратегії мінімізації позитивної інформації про “інших” (применшення або заперечення гарних якостей чи позитивної поведінки представників “чужої” групи) (там таки, 62).

Дослідники дискурсу послуговуються ще однією класифікацією стратегій (семантичні, прагматичні, діалогові та риторичні), в основі якої є комунікативні наміри.

Дискурсивні стратегії залежать від контексту, культури, соціального середовища та інших факторів, тому створити універсальну класифікацію стратегій складно. Когнітивний підхід пропонує вирішення цієї проблеми: він дозволяє узагальнити та концептуалізувати стратегії з точки зору людського пізнання, тобто здатен запропонувати загальну рамкову модель, яка охоплює всі типи дискурсивних стратегій. Ця модель не обмежується лише певною галуззю або дослідницьким методом, а базується на процесах людського пізнання, беручи до уваги те, як мова сприймається та використовується в різних контекстах.

Когнітивні механізми дискурсивних стратегій проявляються через інтерпретацію різних операцій конструалу (construal operations) цих стратегій із використанням кількох теоретичних підходів когнітивної лінгвістики. Одну ситуацію можна обробляти через використання різних способів операцій конструалу, а способи кодування ситуації створюють різні концептуалізації. Мовна система надає нам різноманітні способи конструалу (construal). Семантика мовного виразу не лише стосується “змісту” концепту, а й охоплює специфічний спосіб конструювати (construal) цього змісту. Коли ми спостерігаємо певну ситуацію, те, що саме ми бачимо, залежить від рівня нашої

уважності, від того, на що ми вирішили дивитися, які компоненти ситуації ми сприймаємо як значущі, а також під яким кутом ми це розглядаємо.

В. Крофт і Д. Круз підсумували та класифікували різні операції конструалу, запропоновані когнітивними лінгвістами, співвіднесли їх із психічними процесами, що вивчаються когнітивними психологами, підтвердивши когнітивну психологічну доцільність цих операцій конструалу (Croft & Cruse, 2004) та правильність гіпотези когнітивної лінгвістики про те, що “мовні можливості людини є однією з форм загальних когнітивних здібностей”. Розвитку когнітивної лінгвістики в рамках критичного дискурсивного аналізу сприяли праці П. Чілтона (Chilton, 2004), Р. Дірвена (Dirven, Frank, & Pütz., 2003), К. Харта (2010, 2011, 2011, 2014). Зокрема, К. Харт досліджував операції конструалу через гештальт (Gestalt), порівняння (Comparison), увагу (Attention), перспективу (Perspective); докладно вивчав такі операції конструалу, як схематизація, категоризація, метафора, фігура / фон; запропонував стратегії структурної конфігурації (structural configuration), фреймування (framing), ідентифікації (identification) та позиціювання (positioning) (Hart 2010, 2011a, 2011b, 2014a, 2014b).

Таблиця 2.1. (див. Додаток II) демонструє загальні когнітивні здібності та дискурсивні стратегії. К. Харт вважає стратегію структурної конфігурації (structural configuration) основною дискурсивною стратегією, яка реалізується переважно через схематизацію (schematization). Мовець описує сцену (scene) як абстрактне вираження образ-схеми (image schema) та через схему ланцюга дій (action chain schema) дозволяє аудиторії уявити себе в події. Таке вираження передбачає, що ситуація (situation) або подія (event) включає три типи відносин: топологічні (topology), послідовні (sequence) та причинні (causation) (Hart, 2016). К. Харт запропонував стратегію фреймування, спираючись на теорію фреймової семантики Ч. Філлмора, яка стверджує, що з критичної точки зору введення будь-якого елемента у фрейм тексту активує інші частини фрейму (Fillmore, 1982, 111). У стратегії фреймування мовці можуть концептуалізувати акцентовані знання, візуалізувати специфічні області знань, що в свою чергу

утворює модель міркування (Hart, 2014b). Стратегія фреймування включає сутності, дії, події, процеси або відносини, а також способи, якими через класифікацію та метафори приписуються певні оцінні або структурні якості.

Когнітивна основа стратегії ідентифікації – це увага, а когнітивна основа стратегії позиціювання – це перспектива. Залежно від перспективи, підкреслені частини різні; різниця в підкреслених частинах також зумовлена різними перспективами, тому стратегія позиціювання та ідентифікації взаємодоповнюють одна одну. Стратегія позиціювання є важливим аспектом у дослідженні критичного дискурс-аналізу (Chilton, 2004; Cap, 2013), і її можна поділити на семантичне та прагматичне позиціонування. Стратегія позиціювання полягає в тому, яку перспективу дослідження використовувати для вирішення проблеми. К. Харт за допомогою термінів кінематографічного дослідження розділяє стратегію позиціонування на стратегії панорамування (panning) та зум (zoom) (Hart, 2014b).

Когнітивне тлумачення операції конструалу дискурсивних стратегій окреслює шлях для глибшого розуміння ідеологій, відносин влади та ідентичності, що містяться в тексті. Звісно, тлумачення операцій конструалу цих стратегій є багатовимірним, а одна стратегія може включати кілька операцій конструалу.

Когнітивні механізми дискурсивних стратегій проявляються через інтерпретацію різних операцій конструалу цих стратегій із використанням кількох теоретичних підходів когнітивної лінгвістики. У нашому дослідженні використані теоретичні підходи для виявлення дискурсивних стратегій, а саме: теорія динаміки сил (force dynamics), ідеалізована когнітивна модель (idealized cognitive model), теорія розширеної концептуальної метафори (extended conceptual metaphor theory), теорія метафори структури події (event structure metaphor) та механізми когнітивних операцій конструалу (фігура/фон (Figure-Ground), когнітивної точки відліку, фреймування).

Теорія динаміки сил

Образ-схема - це повторюваний, динамічний патерн наших перцептивних взаємодій та моторних програм, який надає узгодженість і структуру нашому досвіду (Johnson, 1987, 14). Образ-схема має досвідний характер: у процесі взаємодії з зовнішнім об'єктивним світом люди поступово формують певні схеми у своїй свідомості. Ці схеми зберігаються в їхньому мозку і слугують когнітивною основою для розуміння явищ і здійснення абстрактного мислення. Іншими словами, образ-схема є основою для створення більш конкретних концептів, а отже, і основою для утворення значення. Саме тому теорія образ-схеми широко використовується у дослідженнях значень слів, особливо тих, які пов'язані з простором, наприклад, прийменників чи слів, що позначають напрямки. Образ-схема - це не конкретний образ, а ідеалізована структура схеми, що представляє сутність інстанціалізації образу.

Динаміка сил (force dynamics) також є основною когнітивною системою концепцій людей і є однією з важливих схем когнітивної семантики, яка має на меті описати взаємодію сил між об'єктами в семантичних виразах подій. Модель динаміки сил відіграє важливу роль у процесі конструювання дискурсу, дозволяючи проєктувати конкретний фізичний або соціальний досвід на абстрактні процеси міркувань, застосовуючи мову зовнішнього світу до психологічного світу, що відображає метафоричну структуру, паралельну зовнішньому світу (Sweetser, 1990, 53). Слова, що виражають патерни динаміки сил у дискурсі, можуть бути використані не лише для опису явищ взаємодії сил у фізичному світі, але й для метафоричного розширення застосування до опису явищ взаємодії сил у психологічному та соціальному світах.

Система динаміки сили є узагальненою концептуальною системою для всіх понять, що стосуються сили, таких як “причинення” (causative), “дозволення” (letting), “перешкоджання” (hindering) та “допомога” (helping) (Talmy, 2000, 409). Вона охоплює способи взаємодії між об'єктами, що включають прикладання сили, опір силі, подолання цього опору, перешкод для прикладання сили та усунення таких перешкод (Talmy, 2000, 219).

Запропонований Рисунок 2.2 схематично репрезентує чотири елементи динаміки сил: суб'єкти протидії (головний суб'єкт силової взаємодії – Agonist (агоніст), що позначається колом; інший суб'єкт – Antagonist (антагоніст), що позначається півмісяцем); схильність сили (всі суб'єкти сили мають внутрішню схильність до руху (позначається стрілкою) або спокою. (позначається точкою)); баланс сил (сили двох суб'єктів можуть бути незбалансованими; більш потужну силу позначають знаком “+”, а слабшу – знаком “-” або без знака); результат сил (залежить від їхньої внутрішньої схильності та балансу; позначається прямою лінією: лінія зі стрілкою вказує на рух, а лінія з точкою – на спокій) (докладніше див.: Додаток І).

Л. Талмі навів чотири речення, щоб продемонструвати подібність між репрезентацією динаміки сил у концептуальних системах та репрезентацією динаміки сил у мовних системах (Talmy, 2000, 416).

a. The ball kept rolling because of the wind blowing on it. (М'яч продовжував котитися через вітер, що дув на нього.)

b. The shed kept standing despite the gale wind blowing against it. (Сарай стояв, незважаючи на штормовий вітер, що дув проти нього.)

c. The ball kept rolling despite the still grass. (М'яч продовжував котитися, незважаючи на нерухому траву.)

d. The log kept lying on the incline because of the ridge there. (Колода продовжувала лежати на схилі через гребінь.)

Тобто: (а) Агоніст схильний до спокою, його сила менша за силу антагоніста, і він змушений почати рух.

(b) Агоніст схильний до спокою, його сила більша за силу антагоніста, і він залишається в спокої.

(c) Агоніст схильний до руху, його сила більша за силу антагоніста, і він продовжує рухатись.

(d) Агоніст схильний до руху, його сила менша за силу антагоніста, і рух вимушено припиняється, переходячи до спокою.

Ці чотири речення відображають чотири різні патерни динаміки сил на рисунку. Спільною рисою цих моделей є те, що в кожній із них є два протидіючих суб'єкти сили; кожен з суб'єктів сили має внутрішню тенденцію; результат взаємодії сил може бути або рухом, або спокоєм. Враховуючи те, який стан має агоніст, існують два можливі результати взаємодії сил: коли сила антагоніста сильніша, антагоніст змушує змінювати стан агоніста, і це називається концептом “причинність” (causation) (відповідає схемам (a) та (d) на рисунку); інша ситуація, коли сила антагоніста слабша, і стан агоніста не змінюється під впливом сили антагоніста, називається концептом “незважаючи на” (“незважаючи на/хоча”) (це відповідає схемам (b) та (c) на рисунку).

Додавши параметр часу, основні стабільні патерни динаміки сил змінюються, що призводить до перетворення стану та зміни балансу сил. Рисунок 2.3 відображає зміни в стані зіткнення (докладніше див.: Додаток І). Залежно від часу, антагоніст не впливає постійно на агоніста. Наприклад:

e. The balls hitting it made the lamp topple from the table. (М'ячі вдарилися об лампу і змусили її впасти)

f. The waters dripping on it made the fire die down. (Вода капала на вогонь і загасила його)

g. The plugs coming loose let the water flow from the tank. (Штепселі, що ослабли, дозволили воді витекти з резервуара)

h. The stirring rods breaking let the particles settle. (Переломи мішалок дали змогу частинкам осісти)

Тобто: (e) Антагоніст раптово зазнає зовнішнього впливу, що змушує агоніста перейти зі стану спокою до руху.

(f) Антагоніст раптово зазнає зовнішнього впливу, що змушує агоніста перейти зі стану руху до спокою.

(g) Сила антагоніста раптово зникає, що змушує агоніста перейти зі стану спокою до руху.

(h) Сила антагоніста раптово зникає, що змушує агоніста перейти зі стану руху до спокою.

Приклади (e), (f) та приклади (a), (d) мають спільну характеристику, а саме: кінцевий стан агоніста протилежний його внутрішній силовій тенденції. У прикладах (e) та (f), під впливом сильного антагоніста, відбувається зміна внутрішньої силової тенденції агоніста, що Л. Талмі називає концептом “каузатив” (causative). Різниця між прикладами (e), (f) та (a), (d) полягає у тому, що перші є початковою причинністю (onset causation), тоді як другі є розширеною причинністю (extended causation). У прикладах (g) та (h) сильний антагоніст припиняє вплив, що дозволяє агоністу реалізувати свою внутрішню силову тенденцію, і це Л. Талмі називає концептом “дозволення” (letting).

Вищезазначені вісім патернів підкреслюють роль антагоніста, але якщо між антагоністом і агоністом триває взаємодія, баланс сил може змінюватися між сильнішим і слабшим. Це призводить до іншої моделі динаміки сили, пов’язаної зі зміною рівноваги інтенсивності сили, як показано на Рисунку 2.4. (докладніше див.: Додаток I). Наприклад: The enemy overcame us as we stood defending the border (Ворог переміг нас, коли ми стояли, захищаючи кордон). У цьому прикладі “ворог” є антагоністом, а “ми” є агоністом. Цей приклад можна зрозуміти так: зміна агоніста відбулася не через вступ або вихід сильного антагоніста, а через те, що сила вже існуючого антагоніста стала більшою або меншою, що призвело до зміни агоніста. (Стрілка вказує на зміну в порівняно більшій силі без будь-якого натяку на фактичний перехід сили від одного об’єкта до іншого).

Окрім зазначених дев’яти патернів, існують ще одні вторинні стабільні патерни динаміки сил (докладніше див.: Додаток I. Рисунок 2.5). До них належать два патерни, а саме приклади (i), (j), які разом із прикладами (g), (h) утворюють категорію “дозволення” (letting). У прикладі (i) ілюструється розширене дозволення руху (extended letting of motion), а в прикладі (j) – тривале дозволення спокою (extended letting of rest). Ці разом із патернами “початкового дозволення” (onset letting), які видно в прикладах (g), (h), формують загальну категорію “дозволення” (letting). Наприклад:

(i). The plugs staying loose let the water drain from the tank. (Заглушки, які залишаються незакріпленими, дозволяють воді стікати з бака.)

(j). The fans being broken let the smoke hang still in the chamber. (Вентилятори, які зламалися, дозволили диму ковзати в камері)

Тобто: (i) Агоніст має тенденцію до руху, сила антагоніста більша, і вони зберігають відстань один від одного, тому агоніст продовжує рухатися.

(j) Агоніст має тенденцію залишатися в спокої, сила антагоніста більша, і вони зберігають відстань один від одного, тому агоніст залишається в стані спокою. Ці два приклади походять від заперечення основних стабільних патернів: іншими словами, між агоністом і антагоністом, які не перебувають у стані силового протистояння, існує певний потенціал протистояння. Однак, на відміну від основних стабільних патернів динаміки сил, у вторинних стабільних патернах динаміки сил, незалежно від величини сили антагоніста, вона майже не впливає на агоніста, тому вторинні стабільні патерни динаміки сил часто пропускаються в дослідженнях динаміки сил.

Ми вважаємо, що у дискурсі конструювання образу української мови багато висловлювань будуються навколо концепту “динаміка сил”, таких як мовна конкуренція, етнічні суперечки, ідеологічні конфлікти, війна тощо. Тому в наступних розділах цієї роботи буде проаналізовано, як дискурс конструювання образу української мови формується навколо взаємодії “сил” між учасниками дії, а також розкрито когнітивну основу стратегії конструювання образу української мови².

Теорія ідеалізованої когнітивної моделі

Дж. Лейкоф обґрунтував теорію ідеалізованої когнітивної моделі (idealized cognitive model, далі ІКМ), яку трактував як абстрактне, уніфіковане та ідеалізоване розуміння досвіду і знань у певній сфері, що формується в конкретному культурному контексті мовцями. ІКМ є складною, абстрактною,

2 Окремі положення цього розділу висвітлені у статті: Гао Цзінси. (2024). Стратегія та тактики самопрезентації в українському дискурсі про мовне питання. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія, 69(1), 9-14.
http://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v69/part_1/4.pdf

інтегрованою гештальтною структурою, яка базується на багатьох концептуальних моделях. Вона має соціальний, культурний та індивідуальний характер, використовується для інтерпретації семантичних категорій і концептуальних структур. ІКМ має внутрішню логіку, але не обов'язково відповідає реальності. Категоріальна структура (category structures) та ефекти прототипу (prototype effects) є побічними продуктами цієї організації (Lakoff, 1987, 68). ІКМ має чотири типи організації:

1. Пропозиційна структура (propositional structure);
2. Образно-схематична структура (image-schematic structure);
3. Метафоричне мапування (metaphorical mapping);
4. Метонімічне мапування (metonymic mapping) (докладніше див.: Додаток IV).

Чотири типи структури ІКМ не існують ізольовано, а є органічно взаємопов'язаним цілим. Образно-схематична структура є основою для формування метафоричного та метонімічного мапування, які в свою чергу є двома різними способами вираження образів та реалізації схем. Пропозиційна структура є відправною точкою для образно-схематичної структури і водночас її кінцевим результатом.

Значення виникає з взаємодії між людським тілом та навколишнім середовищем (Evans & Green, 2006, 178): людське тіло не завжди є суб'єктом у будь-якій ситуації, в певних контекстах воно може бути об'єктом; навколишнє середовище не завжди є об'єктом, воно може бути суб'єктом у певних ситуаціях; взаємодія відбувається не лише між людським тілом та навколишнім середовищем. Насправді, різні взаємодії можуть відбуватися між людьми, а також між усіма іншими елементами навколишнього середовища.

На основі трьох основних фактів, Ф. Ван пропонує “людське тіло – навколишнє середовище” як мета-інтеракційну ІКМ, залежно від ієрархічної природи ІКМ, вона класифікує цю когнітивну модель у три підвиди підінтеракційної ІКМ: інтеракційна ІКМ “суб'єкт-суб'єкт”, інтеракційна ІКМ “суб'єкт-об'єкт”, та інтеракційна ІКМ “об'єкт-об'єкт”. Основна ідея цієї

теоретичної моделі полягає в наступному: 1) мета-інтеракційна ІКМ не відображає реальний світ, вона спрощує багато елементів світу до двох основних об'єктів: людського тіла та навколишнього середовища, що є найбільш загальною і абстрактною формою ІКМ; 2) ці три основні ІКМ є трьома ідеалізованими когнітивними моделями, за допомогою яких людина пізнає світ, і одночасно трьома основними шляхами конструювання значення.

Зважаючи на етнічну належність мови, стратегії конструювання образу мови мають чітко визначену ціль, що стосується принаймні двох або більше суб'єктів сили. Тому, спираючись на класифікацію Г. Черненко та С. Шумлянського (Черненко & Шумлянський, 2013), ми вважаємо, що інтеракційна ІКМ “суб'єкт-суб'єкт” є однією з важливих когнітивних основ конструювання образу мови. Досвід взаємодії сил між суб'єктами є джерелом значення образу мови та когнітивною основою виникнення значення навколомовного дискурсу. У конструювання образу української мови беруть участь два типи суб'єктів дії: суб'єкт дії “Росія” та суб'єкт дії “Україна”. Кожен суб'єкт дії в теорії може включати чотири підкатегорії суб'єктів дії: представники українофільського радикального дискурсу, представники українофільського толерантного дискурсу, представники русофільського радикального дискурсу, представники русофільського толерантного дискурсу.

Теорія метафори структури події

З часу публікації книги Дж. Лейкоф та М. Джонсон “Метафори, якими ми живемо” (1980), у галузі досліджень метафор було опубліковано сотні монографій і збірників статей, а також тисячі наукових статей і розділів монографій (Musolff, 2016, 3). П. Твардзиш зауважив, що поєднання досліджень метафор і критичного дискурсивного аналізу призвело до тенденції “політизації досліджень метафор” (Twardzisz, 2013, 50). Н. Фейрклаф наголошує, що інтерес до метафор у критичному дискурсивному аналізі обумовлений тим, що різні метафори мають різні ідеологічні прив'язки (ideological attachments) (Fairclough, 1989, 119).

Для будь-якої події, коли ми обговорюємо її причини, розвиток, зміни, а також заходи чи дії для реагування, ми звертаємося до метафор. Ці метафори є метафорами структури події. Зв'язок між змінами події та їхніми причинами є нерозривним. Причина концептуалізується як сила. Сила може викликати силовий ефект лише тоді, коли вона прикладена до чогось. Таким чином, причинно-наслідковий зв'язок залежить від типу сили, місця її застосування та типу змін, які вона викликає. У будь-якому випадку, різні результати мають різну логіку причинно-наслідкових зв'язків. Через те, що існує багато різних типів змін і способів реалізації сили, логіка причинно-наслідкових зв'язків стає складною. Унаслідок цього виникає безліч метафор, які дозволяють концептуалізувати причинно-наслідкові зв'язки та зміни. Проте Дж. Лейкоф і М. Джонсон переглянули причинно-наслідкові зв'язки у філософії й виявили, що, хоча існують різні теорії причинно-наслідкових зв'язків, за їхніми мовними структурами приховується одна й та сама система метафори структури події. Ця система має дві версії: версія локації та як версія об'єкта (objects / locations) (Lakoff, 1993). У метафорах існують випадки, коли дві спеціальні форми – локація (location) і об'єкт (object) – з'являються парами. Такі пари називаються дуалами (duals), а загальне явище, коли ці форми з'являються парами, називається дуальністю (duality) (Lakoff & Johnson, 1999, 149)).

Суть структури подій полягає в русі (Fauconnier & Turner, 2008, 10), а центральне мапування метафори структури подій - це уявлення про події як рух (EVENTS ARE MOVEMENTS) і що рух є підкатегорією подій (Kövecses, 2010, 208). Згідно з Дж. Лейкофом і М. Джонсоном у версії локації є 11 основних підметафор (Lakoff & Johnson, 1999, 179):

1. СТАНИ — ЦЕ ЛОКАЦІЇ (STATES ARE LOCATIONS). They are in love.
2. ЗМІНИ — ЦЕ РУХИ (CHANGES ARE MOVEMENTS). He went crazy.
3. ПРИЧИНИ — ЦЕ СИЛИ (CAUSES ARE FORCES). The hit sent the crowd into a frenzy.

4. ПРИЧИННІСТЬ — ЦЕ ПРИМУСОВИЙ РУХ (CAUSATION IS FORCED MOVEMENT). The economic crisis pushed the government into making drastic cuts.

5. ДІЇ — ЦЕ САМОПРОПУЛЬСОВАНІ РУХИ (ACTIONS ARE SELF-PROPELLED MOVEMENTS). We've taken the first step.

6. НАМІР — ЦЕ МІСЦЕ ПРИЗНАЧЕННЯ (PURPOSES ARE DESTINATIONS). He finally reached his goals.

7. ЗАСОБИ — ЦЕ ШЛЯХИ (MEANS ARE PATHS). She went from fat to thin through an intensive exercise program.

8. ТРУДНОЩІ — ЦЕ ПЕРЕШКОДИ ДЛЯ РУХУ (DIFFICULTIES ARE IMPEDIMENTS TO MOTION). Let's try to get around this problem.

9. СВОБОДА ДІЙ — ЦЕ ВІДСУТНІСТЬ ПЕРЕШКОД ДЛЯ РУХУ (FREEDOM OF ACTION IS THE LACK OF IMPEDIMENTS TO MOTION). The team's creativity flourished once the bureaucratic hurdles were out of the way.

10. ЗОВНІШНІ ПОДІЇ — ЦЕ ВЕЛИКІ РУХОМІ ОБ'ЄКТИ (EXTERNAL EVENTS ARE LARGE, MOVING OBJECTS (THAT EXERT FORCE)). The flow of history...

11. НАМІРЕНА ДОВГОСТРОКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ — ЦЕ ПОДОРОЖІ (PURPOSEFUL ACTIVITIES ARE JOURNEYS). You should move on with your life.

У версії об'єкта є 9 основних концептуальних підмапувальних механізмів (Lakoff & Johnson, 1999, 198):

1. АТРИБУТИ — ЦЕ ВОЛОДІННЯ ОБ'ЄКТАМИ (ATTRIBUTES ARE POSSESSIONS). She has a sharp mind.

2. ЗМІНИ — ЦЕ РУХИ ВОЛОДІННЯМИ (ЗДОБУТТЯ АБО ВТРАТА) (CHANGES ARE MOVEMENTS OF POSSESSIONS (ACQUISITIONS OR LOSSES)). After years of hard work, he gained wealth.

3. ПРИЧИННІСТЬ — ЦЕ ПЕРЕДАЧА ВОЛОДІНЬ (НАДАННЯ АБО ЗАБИРАННЯ) (CAUSATION IS TRANSFER OF POSSESSIONS (GIVING OR TAKING)). His actions took away her confidence.

4. НАМІР — ЦЕ БАЖАННИЙ ОБ’ЄКТ (PURPOSES ARE DESIRED OBJECTS). The seeds of friendship sown twenty years ago have borne rich fruits today.

5. ДОСЯГНЕННЯ НАМІРУ — ЦЕ ЗДОБУТТЯ БАЖАНОГО ОБ’ЄКТА (ACHIEVING A PURPOSE IS ACQUIRING A DESIRED OBJECT). After a long search, he finally found success.

6. ДОСЯГНЕННЯ МЕТИ — ЦЕ ОТРИМАННЯ ЇЖИ (ACHIEVING A PURPOSE IS GETTING SOMETHING TO EAT). The hunger for victory is an essential prerequisite for enjoying victory.

7. СПРОБА ДОСЯГТИ МЕТИ — ЦЕ ПОЛЮВАННЯ (TRYING TO ACHIEVE A PURPOSE IS HUNTING). He is hunting for a new opportunity.

8. СПРОБА ДОСЯГТИ МЕТИ — ЦЕ РИБОЛОВЛЯ (TRYING TO ACHIEVE A PURPOSE IS FISHING). She’s fishing for approval from her boss.

9. СПРОБА ДОСЯГТИ МЕТИ — ЦЕ СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО (TRYING TO ACHIEVE A PURPOSE IS AGRICULTURE). He’s cultivating a successful career.

У версії локації, стан концептуалізується як локація. Це концептуальне мапування визначає можливості для змін та причинно-наслідкових зв’язків. По-перше, поєднання базових метафор “ЗМІНИ — ЦЕ РУХИ” і “СТАНИ — ЦЕ ЛОКАЦІЇ” перетворює зміну суб’єкта на рух з одного місця в інше. По-друге, метафора “ПРИЧИНИ — ЦЕ СИЛИ” поєднується з цими метафорами, що дозволяє концептуалізувати причинно-наслідкові відносини як примусову рухливість суб’єкта з одного місця на інше. У цьому процесі перешкоди до руху та шляхи до кінцевої мети корелюють з труднощами та засобами.

У версії об’єкта, право власності концептуалізується як сутність у тривимірному просторі, де наявність певного права власності є володінням об’єктом. Зміни ж концептуалізуються як (рух) придбання чи втрату цього об’єкта. Причина цих змін концептуалізується як сила, що контролює рух цього об’єкта. Намір концептуалізується як бажаний об’єкт, а досягнення цього наміру полягає в отриманні бажаного об’єкта.

З наведеного аналізу можна побачити, що як у версії локації, так і у версії об'єкта, причина і зміна є ключовими концепціями в підметафорах структури події, тому в аналізі дискурсу конструювання образу української мови, ми в основному базуватимемося на метафорах “ПРИЧИНИ – ЦЕ СИЛИ” і “ЗМІНИ – ЦЕ РУХИ” для аналізу причинно-наслідкової логіки, що прихована за концептуалізацією дій продуцентами дискурсу, з метою кращого розуміння їхнього дискурсу.

Теорія розширеної концептуальної метафори

Метафора є важливим когнітивним механізмом для людини. Основна увага в дослідженнях метафори зосереджена не на мові, а на тому, як людина використовує конкретну концепцію для розуміння більш абстрактної концепції.

Через обмеженість когнітивної перспективи порівняно з культурною та соціальною, в останні роки деякі вчені піддали теоретичній критиці дослідження мови з когнітивної перспективи (Palmer, 2006). Це сприяло появі соціокогнітивної лінгвістики та когнітивної соціолінгвістики. З. Кьовечес подолав обмеження когнітивної перспективи в дослідженні метафор, інтегрувавши ширшу перспективу соціокультурного контексту та розмістивши концептуальні структури, залучені до процесу метафоричної категоризації, в ієрархії схематичності (hierarchy of schematicity) (Kövecses, 2017; 2020a; 2020b; 2020c). Дослідник запропонував теорію розширеної концептуальної метафори (extended conceptual metaphor theory, скорочено ЕСМТ), яка сприяла новим досягненням у дослідженні метафори.

З точки зору багаторівневого погляду (multilevel view) на метафору, як концептуальне явище, вона може бути ідентифікована на чотирьох рівнях схематичності, три з яких (образ-схема, домен та фрейм) є деконтекстуалізованими концептуальними структурами, які зберігаються в довготривалій пам'яті людини та забезпечують концептуальний зміст для людської концептуальної системи. Коли мовці спілкуються в конкретному комунікативному середовищі, з одного боку, вони активують значну кількість імпліцитного знання, тобто стабільного концептуального змісту в

концептуальній системі. З іншого боку, необхідно враховувати обмеження конкретних комунікативних цілей у поточному контексті. Це потребує використання когнітивних операцій на рівні ментальних просторів, на якому відбувається вплив контексту (докладніше див.: Додаток І. Рисунок 2.6.). Традиційна теорія концептуальної метафори стверджує, що концептуальна метафора є концептуальним мапуванням між двома концептуальними доменами (conceptual domain) на єдиному загальному рівні (generic-level). Однак, метафоричні вирази в реальному дискурсі не відповідають такому проєктуванню. Чому ж виникають ці відхилення метафор у мовленнєвому використанні? Концептуальна структура метафори є багаторівневою (поділяється на чотири рівні: образ-схема, домен, фрейм і ментальний простір). Таким чином, концептуальне мапування неодмінно відбувається на різних рівнях. Концептуальне мапування між структурами вихідного та цільового доменів на однаковій точності можливо лише на рівнях з однаковим ступенем схематичності: концептуальні структури вихідного домену на чотирьох рівнях відповідають концептуальним структурам цільового домену на тих самих рівнях. Запропонована ідея З. Кьовечеса вирішує проблему універсальності концептуальної метафори.

Рисунок 2.7. (докладніше див.: Додаток І) засвідчує, що теорія розширеної концептуальної метафори не лише перейняла ідею систематичного мапування (systematic mapping) (Kövecses, 2020b, 180), запропонованого класичною теорією концептуальної метафори, але й додатково визначила схематичні рівні концептуальної структури та взаємодію між різними концептуальними структурами. Ця ідея перетворює однорівневу перспективу до концептуальної структури метафори на багаторівневу. Однорівневе мапування в класичній теорії концептуальної метафори не може пояснити різноманітність та складність метафоричних значень у використанні дискурсу, а багаторівнева перспектива до концептуальної метафори забезпечує уніфіковане пояснення концептуальної метафоричної системи.

На горизонтальній осі системи концептуальні структури між вихідним і цільовим доменами мапуються на одному і тому ж схематичному рівні. На вертикальній осі концептуальні структури поділяються на чотири рівні залежно від ступеня схематичності. У мовленнєвій комунікації концептуальна структура метафори на рівні ментального простору активується через метафоричні вирази, а концептуальна структура в ментальному просторі заповнює ролі та відносини між ролями у концептуальній структурі на рівні фрейму. Концептуальна структура на рівні фрейму підкреслює конкретні аспекти концептуальної структури на рівні домену. Концептуальна структура на рівні домену успадковує топологічне значення однієї або кількох образних схем. Таким чином, різні метафоричні значення можуть бути детально пояснені в теоретичній моделі розширеної теорії концептуальної метафори.

Дж. Лейкоф і М. Джонсон (Lakoff & Johnson, 1980, 159) наголошували, що метафори “відіграють центральну роль у конструюванні соціальної та політичної реальності”, вони можуть специфічними способами структурувати питання та визначати напрямки його вирішення. Тому дослідження метафор у дискурсі дозволяє не лише зрозуміти, які очікування і цілі мовець має щодо аудиторії, а й проаналізувати його ідеї та ідеологію. Розширена теорія концептуальної метафори надає багаторівневу теоретичну модель для аналізу концептуальних структур метафор. Коли мовці спілкуються в певному комунікаційному середовищі, вони активують значну кількість імпліцитного знання, тобто стабільних концептуальних елементів у концептуальній системі, котрі зберігаються в довготривалій пам’яті людини та є концептуальними структурами, що є деконтекстуалізованими і надають зміст людській концептуальній системі, а саме на рівнях образ-схеми, домену та фрейму. У реальному мовному спілкуванні концептуальні структури в ментальному просторі заповнюють відносини між ролями в концептуальних структурах на рівні фрейму. Тому ми прагнутимемо вивчити багаторівневі концептуальні структури метафор у дискурсі конструювання образу і виявити специфічні фрейми в ньому.

Механізм операцій конструалу.

Операції конструалу (construal operation), зокрема категоризація, концептуальна метафора, концептуальна метонімія, концептуальна інтеграція, схематизація, виділення фігури з фону, перспектива та ін. (Croft & Cruse, 2004, 46), можуть бути використані для пояснення того, як мова, мислення та досвід взаємодіють, створюючи значення. Конструал (construal) є основою когнітивної лінгвістики, підходить для аналізу дискурсу і стосується нашої “здатності порівнювати й зобразити одну й ту саму ситуацію” (Langacker, 2013, 43), він може виявляти вплив мовного вибору на сприйняття читача. “Коли ми говоримо речення, ми несвідомо організуємо всі аспекти досвіду, який хочемо передати” (Croft & Cruse, 2004, 40). Конструал дозволяє нам отримувати “підказки зі спільного соціального знання”, а також із власних ментальних і емоційних структур для концептуалізації конкретної картини реальності. Конструал має різні параметри (Talmy 2000; Langacker 2008; Croft & Cruse 2004), між якими існують певні відмінності у вимірах часу, простору, розподілу уваги та перспективи.

К. Харт аналізував операції конструалу з критичної перспективи, досліджуючи, як вони служать ідеології у дискурсивній практиці (Hart, 2011; 2014); дискурсивні стратегії вважав реалізацією операцій конструалу, а самі стратегії трактував як “більш-менш точний та більш-менш усвідомлений план практик (включно з дискурсивними практиками), що приймається для досягнення певної соціальної, політичної, психологічної або лінгвістичної мети” (Reisigl & Wodak, 2001, 45), зокрема поширення ідеології, формування певних світоглядів, вплив на соціальні дії. Зупинимось на теоріях щодо операцій конструалу, які використовуються в дослідженні.

Теорія фігури / фону.

Унгерер та Г. Шмід вказали три основні підходи до вивчення мови через її взаємозв'язок з навколишнім світом, які взаємопов'язані і сприяють дослідженню когнітивної лінгвістики: експериментальний підхід (experiential view), підхід виділення (prominence view) та підхід уваги (attentional view)

Підхід виділення передбачає, що вибір та організація інформації в мовній структурі залежить від ступеня виділеності інформації (Ungerer & Schmid, 2006, 1-6). Теорія “Фігура / Фон” (Figure-Ground) базується на принципі виділення, який стосується відбору й організації інформації, яку передає мова. Ця теорія стверджує, що принцип виділення фігури та фону є не лише основним когнітивним принципом просторової організації, а й основним когнітивним принципом організації концептуального змісту мови.

Принцип фігури та фону (виділення) (Figure-Ground segregation) є основною когнітивною здатністю людини щодо просторової організації; він був обґрунтований данським психологом Е. Рубіним, який розробив знаменитий малюнок з обличчями та вазою, щоб описати співвідношення між фігурою і фоном у процесі візуального сприйняття (цит. за: Ungerer & Schmid 2006, 163). Людина не може одночасно бачити як обличчя, так і вазу, оскільки організація зорової інформації мозком підпорядковується принципу виділення фігури / фону. Перцептивне поле (perceptual field) суб’єкта сприйняття (перцепієнт / perceiver), яке включає зір і слух, завжди поділяється на дві частини: фігуру та фон. “Фігура” є виразним об’єктом і тим, що ми легше сприймаємо, а “фон” – це те, що підкреслює фігуру (Ungerer & Schmid, 2006, 164); ці складові можуть взаємно змінюватися (докладніше див.: Додаток І. Рисунок 2.8.).

Л. Талмі першим у мовознавстві застосував принцип виділення фігури і фону, оскільки вважав його основним когнітивним принципом мовної організації інформації. Фігуру вчений визначив як рухомий або концептуально рухомий об’єкт, чий шлях, місце або орієнтація сприймаються як можливі, і конкретне значення цієї змінної є релевантним питанням; фон – референтний об’єкт, що має стаціонарне положення відносно референтної системи, відносно якої характеризуються шлях, місце або орієнтація фігури (Talmy, 2000, 312).

Загалом, фігура є найбільш виразною складовою, на якій фокусується увага і яка міститься у фоні, але вирізняється на фоні, займаючи домінантне місце в когнітивному процесі. Зазвичай це об’єкт з повною формою, невеликий за об’ємом, здатний рухатися, з простою та компактною структурою,

легкодоступний, який помічається першим, а також об'єкт, що має вищу залежність від оточення. Фон, порівняно з фігурою, не має такого домінантного значення в когнітивному процесі, його виразність нижча, він може слугувати точкою відліку на когнітивному рівні. Фігура зазвичай більша за об'ємом, нерухома, більш передбачувана, має складну структуру і більшу незалежність. Наприклад, повітряна куля над дахом будинку часто сприймається як фігура, а будинок - як фон; якщо ж будинок на трав'яному полі, то будинок зазвичай сприймається як фігура, а трав'яне поле - як фон.

Л. Тамлі вказав на основні принципи налаштування фігури / фону, зокрема: 1) принцип послідовності (Sequence principle) вказує, що в реченні, де є хронологічна послідовність подій, подія, що сталася раніше, є фоном, а подія, що сталася пізніше, є фігурою; 2) принцип причинно-наслідкових зв'язків (Cause-result principle) вказує, що в реченні, де є причинно-наслідковий зв'язок, причина є фоном, а результат є фігурою; 3) принцип включення (Inclusion principle) вказує, що в реченні більш велика подія, яка охоплює іншу подію в часі, є фоном, а менша, включена подія є фігурою; 4) принцип випадковості (Contingency principle) вказує, що подія, яка відбувається лише за умови іншої події, є фігурою (яка є випадковою та залежною від іншої), тоді як подія, яка є умовою для першої, є фоном; 5) принцип заміщення (Substitution principle) вказує, що подія, яка очікувалася, але не відбулася, є фоном, а подія, яка не була очікувана, але насправді відбулася, є фігурою (Talmy, 2000, 327-329).

Теорія фігури/фону має потужну пояснювальну силу. Наприклад, в аналізі структури підмет-дієслово-додаток у простих перехідних реченнях можна застосовувати цю теорію: концептуально виокремлені об'єкти (фігура) часто виступають підметом, а менш виокремлені (фон) - додатком. Взаємозв'язок між ними відображається через дієслово. Р. Лангакер у розгляді сцени ланцюга дій зазначає, що ланцюг дій передбачає передачу енергії, де джерело енергії на початку, а кінцева точка - її виснаження, при цьому агенс, що є початковим пунктом енергії, найчастіше виступає як фігура, розташована на місці підмета (Langacker, 1991, 283-285). Відношення між фігурою та фоном не лише

застосовується в граматиці для вираження просторових відносин, але й у дискурсі для позначення більш абстрактних зв'язків між подіями. У конструюванні образу української мови, яку інформацію розмістити на передньому плані дискурсу, щоб отримати позицію фігури, є важливим стратегічним рішенням.

Теорія когнітивної точки відліку.

Е. Рош (Rosch, 1973), на основі теорії сімейної схожості Л. Вітгенштайна (Wittgenstein, 1953), наголошувала, що концептуальна система людини організована за допомогою прототипів та базових категорій. Дж. Лейкофа (Lakoff, 1987, 89) вважав прототипи категорій “яскравими прикладами”, тобто для визначення, чи належить об’єкт до певної категорії, достатньо порівняти його з прототипом, тобто когнітивною точкою відліку, і оцінити ступінь схожості. Запропонована Дж. Лейкофом “ідеальна когнітивна модель” відображає важливість моделі когнітивних орієнтирів у когнітивному мисленні (Lakoff, 1987), оскільки вона використовується як точка відліку для розуміння нетипових прикладів та когнітивних моделей. Р. Лангакер створив модель когнітивної точки відліку (Cognitive Reference Point Model, скорочено CRPM), представленої на Рисунку 2.9. (докладніше див.: Додаток І), де С представляє когнітивний суб’єкт, тобто концептуалізатор (conceptualizer), який у межах певного когнітивного домініону (dominion) зазвичай обирає конкретну концепцію як точку відліку (reference point) для когнітивної цілі (target). Лінія, що показана пунктиром, позначає ментальний шлях (mental path) від С до R і далі до Т. Когнітивну точку відліку Р. Лангакер визначає як когнітивну здатність, що полягає в активації концепції однієї сутності з метою встановлення ментального контакту з іншою (Langacker 1993, 5), тобто виділені об’єкти можуть бути використані як точки відліку для пошуку цілі. Наприклад, якщо концептуалізатор знає, що ціль знаходиться поблизу точки відліку, він може спочатку звернути увагу на точку відліку і потім знайти ціль, шукаючи в околицях точки відліку. Точка відліку може використовуватися не лише на конкретному рівні сприйняття, а й для абстрактних, нефізичних відносин.

Дослідник підкреслює, що когнітивна точка відліку має динамічність, як демонструє Рисунок 2.10. (докладніше див.: Додаток І): на першій стадії R стає виділеним як фокус концепції C, що створює потенціал для активації будь-якого елементу в його сфері. Коли R виконує свою функцію точки відліку, вона відходить на другий план, стаючи фоном для цілі T, яка, у свою чергу, піднімається як нова когнітивна точка відліку для активації наступної цілі. І так далі, щоб можна було ідентифікувати більше цілей.

Точка відліку може використовуватися не лише на конкретному рівні сприйняття, але й в абстрактних відносинах. Вибір когнітивної точки відліку визначається принципом когнітивної виділеності. Як правило, людське сприйняття виділеності об'єктів підпорядковується такій послідовності: людина > нелюдина, ціле > частина, конкретне > абстрактне, видиме > невидиме (Langacker, 1993, 30). Когнітивна виділеність когнітивної точки відліку може бути як внутрішньо властивою, так і зумовленою контекстом: ті сутності, які мають когнітивну виділеність, можуть виконувати функцію точки відліку. Через активацію точки відліку ціль набуває виділення (*prominence*), що привертає увагу когнітивного суб'єкта.

Когнітивна точка відліку не є статичною. Увесь процес концептуалізації є динамічним і змінним. Це означає, що попередня когнітивна точка відліку та послідовно створений ряд інших точок формують так званий ланцюг точок відліку (*reference point chain*).

Ми вважаємо, що когнітивна точка відліку може реалізовувати когнітивну функцію дискурсивних стратегій. У процесі конструювання образу мови те, як продуценти дискурсу обирають певні фактори, щоб вони виконували роль когнітивних точок відліку, допомагаючи споживачам дискурсу знайти когнітивну ціль, є важливою когнітивною стратегією.

Теорія фреймів.

Ч. Філлмор та Б. Аتكінс, спираючись на концепт контексту в лінгвістиці, концепт прототипу в когнітивній психології, а також концепт фрейму в психології та дослідженнях штучного інтелекту, вважають, що визначення

значення повинно ґрунтуватися на певній системі фонових знань, яка репрезентує знання та уявлення, які пов'язані з конкретними та типовими ситуаціями (Fillmore & Atkins, 1992, 76-77). Цю систему референції Ф. Унгерер та Г. Шмід назвали “фрейми”, тобто патерни знань, витягнуті з досвіду повторюваних ситуацій та подій, і вони є однією з багатьох когнітивних моделей, спроектованих за допомогою тих самих категорій, за допомогою яких вони активуються (Ungerer & Schmid, 2006, 222-256).

Кожне слово репрезентує одну категорію досвіду (Petruck, 1996, 1). Лексична одиниця може активувати належну їй категорію досвіду та фрейми, пов'язані з її контекстом. Наприклад, слово “купити” може активувати комерційний фрейм, що включає “покупець, продавець, товар, гроші”. Хоча через різний особистий досвід та різні соціально-культурні контексти регіонів фрейми можуть виявляти певні відмінності, загалом фрейми відображають спільний соціокультурний контекст.

У рамках теорії фреймів основними концептами є: перспектива (perspective), вікнування уваги (windowing of attention) та фреймування (framing). Перспектива є одним із важливих концептів теорії фреймів; стосується кута опису події і взаємозв'язку між спостерігачем і подією. Теорія фреймів надає великого значення лексичним одиницям, особливо дієсловам, у когнітивних процесах. Дієслова пов'язані з усією ситуацією і можуть висувати певні аспекти одного фрейму. У межах одного фрейму вибір дієслова змінює перспективу. Вибір перспективи залежить від того, який аспект ситуації привертає увагу. Наприклад, дієслова “купувати”, “продавати”, “платити”, “коштувати”, належать до однієї категорії та активують один і той самий фрейм комерційної події, але використовують різні перспективи.

(1) Вчора продавець продав старовинну картину покупцеві за тисячу гривень.

(2) Вчора покупець купив старовинну картину у продавця за тисячу гривень.

У прикладі (1) вибір “купив” описує подію з перспективи покупця, зосереджуючи увагу на покупцеві. У прикладі (2) вибір “продав” описує подію з перспективи продавця, зосереджуючи увагу на продавцеві.

Концепти “вікнування уваги” та “подієві фрейми” були введені когнітивним лінгвістом Л. Талмі на основі роботи Ч. Філлмор (Talmy, 2000, 257-262). Л. Талмі зазначає: “Когнітивний процес висування певних частин подієвих фреймів називається вікнуванням уваги” (там таки, 222). Зворотний процес, коли концептуальний матеріал, що складає частину подієвих фреймів, виводиться на фон, називається пропуском (gapping). Щодо конструювання рухової подієві фрейми, два процеси можна трактувати як “вікнування шляху” (path-windowing) та “пропуск шляху” (path-gapping), оскільки саме на шляху можна “відкривати” або “закривати” кілька вікон уваги (Talmy, 2000, 265-268). З точки зору Л. Талмі, є три позиції на шляху, які можна висувати: початкове, середнє та кінцеве вікна, і ці три фази вікнування шляху схематично представлені на Рисунку 2.11. (докладніше див.: Додаток І). Як усі три типи позиційних вікон та їхні комбінації можуть бути виражені на мовному рівні, ілюструється в Таблиці 2.2. (докладніше див.: Додаток ІІ). Вікнування шляху досягається через використання виразів, які відповідають певним частинам шляху; їх можна назвати шляховими фразами (path phrases). Перша і третя (з літака / в океан) розглядаються як специфікація компонента шляху, що привертає увагу до його початкової та кінцевої точок, тоді як друга розглядається як викликання всього компонента шляху рухової події. Якщо концептуальний елемент, що є частиною подієвих фреймів, не згадується явно, він відноситься до фону через виключення або “пропуск” (gapping). З точки зору когнітивної обробки, весь шлях когнітивно репрезентується, але виокремлені частини концептуального змісту обробляються з підвищеними можливостями системи уваги, що призводить до більш розгорнутих і детальних когнітивних уявлень. Фреймування може реалізовуватися за допомогою слів, речень, пронизувати весь текст або навіть ширші дискурсивні межі. Дж. Лейкоф використовує аналіз фреймування, щоб показати, як консерватори

використовують мову для впливу на американську політику (Lakoff, 2004), підкреслюючи ретельність, з якою політики добирають мову для вираження своїх поглядів, майже фреймуючи кожен політичний подій зі своєї перспективи, переосмислюючи ролі як свої, так і своїх опонентів. Політики часто використовують публічні дебати, інавгураційні промови та висвітлення в медіа для мовного фреймування, щоб створити образ ролі і здобути підтримку виборців. Наприклад, А. Шварценеггер під час передвиборної кампанії на посаду губернатора Каліфорнії заявив: “When the people win, politics as usual must lose” (“Коли перемагає народ, політика, як завжди, має програти”). У цьому висловлюванні він фреймує себе та республіканців як народ, без сумніву, як сторону справедливості; водночас демократів він фреймує як політику, автоматично виставляючи їх ворогами народу.

Теорія фреймів також може застосовуватися на рівні тексту для прогнозування дискурсу та пояснення текстів із пропущеною інформацією, що підвищує переконливість аналізу тексту. У когнітивній структурі фрейми з’єднуються, утворюючи складну систему фреймів. Між різними фреймами можуть існувати різноманітні способи активації їхніх зв’язків, причому кожен фрейм містить різну інформацію: деяка стосується очікуваних подій, інша — вирішення ситуацій. Наприклад, у дискусіях про мовне питання в Україні пролунало запитання: “чи існують довготривалі держпрограми “лікування” мовних інвалідів та людей, які бажають вдосконалити свої мовні навички?” (@Serhii_Uk), в якому автор за допомогою слова “лікування” активує фрейм медичної події, а також концепти, пов’язані з цим фреймом: “причини хвороби”, “хвороби”, “методи лікування” та ін.

У процесі продукування навколомовного дискурсу фреймування є важливим механізмом когнітивного конструалу. Коли дискурсивні моделі впливають на процес продукування дискурсу, фрейми можуть надавати дуже багаті концептуальні структури. Навіть якщо мовці інколи намагаються уникнути вживання певних слів через ввічливість або політичні міркування,

теорія фреймів все ж надає переконливі аналітичні підстави для аналізу дискурсу.

2.4. Теоретична модель дослідження³

Послугуючись теоретичним припущенням, що “семантична структура еквівалентна концептуальній структурі”, у поєднанні з метаінтеракційною ІКМ та теорією динаміки сил, ми розробили “Модель пояснення когнітивного механізму продукування дискурсу конструювання образу української мови” (див.: Додаток І. Рисунок 2.12). На основі цієї моделі організація дискурсу описується як трирівневий складний висхідний когнітивний процес, що проходить від когнітивної моделі до дискурсивної моделі, а потім до дискурсивних стратегій.

Нижчий когнітивний механізм продукування дискурсу конструювання образу української мови - це суб’єктивізаційні ІКМ. Суб’єктивізація трактується як механізм, через який значення з часом кодуються або виводяться, щоб передати погляди та ставлення мовця / автора, обмежені комунікативним світом мовленнєвої події, а не так званими “реальними” характеристиками події чи ситуації, про яку йдеться (Traugott, 2003, 126). Когнітивна модель усвідомлюється як високо абстрагована когнітивна структура, яка зберігається на підсвідомому рівні в людському мозку та є цілісним образом (gestalt), що поєднує чуттєві та раціональні елементи, а також об’єднує динамічні та статичні аспекти відображуваного об’єкта чи явища. Людина через когнітивні моделі розуміє світ, вибудовує наукові теорії тощо. Базуючись на основній філософській позиції когнітивної лінгвістики – експериментальному реалізмі, значення виникає внаслідок взаємодії людського тіла та навколишнього середовища. ІКМ – це стабільні когнітивні структури, що зберігаються в людському розумі, мають внутрішню логіку та не відповідають реальному світу. На основі цього, Ф. Ван (王, 2017) запропонувала, що джерело значення можна

3 Окремі положення цього параграфу були апробовані у статті: Гао Цзінси. Критичний дискурс-аналіз в контексті когнітивної лінгвістики: синтез ідей і поглядів // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика. 2025. 1(37). С. 15-19. DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2659.2025.37.03>

тракувати як метаінтеракційну ІКМ між людським тілом і навколишнім середовищем. Це твердження має два наслідки: по-перше, воно спрощує світ до двох об'єктів – тіла і середовища; по-друге, метаінтеракційна ІКМ є найбільш абстрактною і макроскопічною когнітивною моделлю, яка обов'язково відповідає реальному світу. Таким чином, значення, яке походить від взаємодії між людським тілом і середовищем, можна поділити на три підрівні ІКМ: “суб’єкт-суб’єкт”, “суб’єкт-об’єкт” і “об’єкт-об’єкт”. Значення дискурсу конструювання образу мови походить від взаємодії між діючими суб’єктами та міжнародним і внутрішнім середовищем. Оскільки українська мова визнана більшістю носіїв єдиною державною, а в міжнародному та внутрішньому середовищі існують інші суб’єкти, які їй протистоять, то взаємодія між діючими суб’єктами та їхнім міжнародним і внутрішнім мовним середовищем насправді є моделлю силової взаємодії (патерн динаміки сил). Досвід, що виникає в результаті взаємодії між різними діючими суб’єктами, абстрагується через різні механізми операцій конструалу в суб’єктивізаційні ІКМ (патерни динаміки сил). Це модель взаємодії є підмоделлю інтеракційної ІКМ, що походить від метаінтеракції “людське тіло – навколишнє середовище”.

Дискурсивна модель – це високо структурована когнітивна модель, яка визначає організацію дискурсу, а також є концептуальною структурою на несвідомому рівні людського пізнання. У порівнянні з когнітивними моделями, дискурсивні моделі є багатшими на концептуальні деталі. Коли дискурсивні моделі застосовуються на рівні дискурсивної практики, це вимагає участі концептуалізатора і процес концептуалізації концептуалізатора неминуче бере участь у побудові дискурсу. Відповідно до основних принципів когнітивної семантики, семантична структура відображає концептуальну структуру (Evans, 2019, 204), отже, процес породження значення є процесом та результатом концептуалізації: значення не є статичним, а завжди є динамічним. Дискурсивні моделі санкціонуються когнітивними моделями; реалізація когнітивних моделей на рівні дискурсивної практики вимагає участі когнітивного процесу концептуалізації з боку концептуалізатора. Оскільки силова взаємодія може

відбуватися між багатьма суб'єктами та об'єктами, це призводить до виникнення дискурсу конструювання онтологічного образу мови, дискурсу конструювання образу країни-носія мови, а також дискурсу конструювання користувача мови.

Дискурсивні стратегії унормовуються когнітивними моделями та дискурсивними моделями, визначають способи репрезентації дискурсу та реалізують його когнітивну функцію. Дискурсивна стратегія на більш конкретному рівні дискурсивної практики є інструментом, який концептуалізатор застосовує для досягнення своїх комунікативних цілей. Для реалізації певної мети мовлення мовці використовують мовні стратегії, які завжди регулюються когнітивними моделями та дискурсивними моделями. За мовними стратегіями стоять відповідні когнітивні механізми, без яких розуміння значення дискурсу стає неможливим. Тому для вивчення когнітивної функції дискурсу необхідно аналізувати механізми конструалу, які лежать в основі дискурсивних стратегій. Спираючись на дискурсивну модель, концептуалізатор у конкретному дискурсивному контексті використовує стратегії для створення різних типів дискурсу. Наприклад, на основі дискурсивної моделі динаміки сил продуценти дискурсу використовують стратегії каузативного суб'єкта, як-от підкреслення антагоніста та дії антагоніста, щоб наголосити на причині силового протистояння. На основі дискурсивної моделі силової поляризації продуценти застосовують стратегії абсолютного суб'єкта, як-от використання поляризованої мови для підкреслення наслідків силової поляризації. Наше дослідження когнітивних механізмів у дискурсі конструювання образу української мови стосується когнітивних моделей, дискурсивних моделей та дискурсивних стратегій, що лежать в основі дискурсу. Теоретичне співвідношення між цими аспектами таке: когнітивні моделі є когнітивною основою значення та ключовим елементом у конструюванні дискурсу, вони відіграють вирішальну роль у всьому процесі продукування; когнітивні моделі унормовують появу дискурсивних моделей, які формуються, коли когнітивні моделі застосовуються до конкретних

дискурсивних практик; дискурсивні стратегії, регульовані когнітивними та дискурсивними моделями, дозволяють реалізовувати когнітивну функцію дискурсу.

Теоретична модель цього дослідження суголосна з основними ідеями когнітивної семантики і може задовольнити вимоги системності у дослідженні дискурсивних стратегій. У побудові моделі ми спираємося на припущення, що “інтерація є когнітивним джерелом і основою виникнення значення”, включаючи метаінтерактивну ІКМ до нашої теоретичної моделі. Ми вважаємо, що втілене значення силової взаємодії між суб’єктом і об’єктом після когнітивної обробки в людському мозку перетворюється на концептуальне значення дискурсу конструювання образу мови, яке після мовного кодування набуває форми мовного значення цього дискурсу. Запропонована модель пояснення когнітивного механізму продукування дискурсу конструювання образу української мови є системною теоретичною моделлю. У межах єдиної теоретичної рамки вона вирішує питання когнітивної основи генерування дискурсу конструювання образу української мови, механізму побудови дискурсивних моделей і проблеми когнітивних стратегій у дискурсі. Когнітивна лінгвістика, здійснивши революцію у сфері генеративної граматики, спростувала модуляризм (modularism) і запропонувала холізм (holism), який досліджує мову як цілісну систему. Ми переконані, що дослідження дискурсу не може розділяти форму висловлювання і його значення, а повинно розглядати їх як єдине ціле. Когнітивний механізм генерування дискурсу конструювання образу української мови стосується когнітивного процесу, який пов’язує когнітивні моделі, дискурсивні моделі та дискурсивні стратегії. Перехід від когнітивної моделі до дискурсивної моделі, а далі до дискурсивної стратегії становить базовий когнітивний процес конструювання дискурсу, який зрештою створює на поверхні дискурсу різні типи дискурсу. З точки зору процесу продукування, це висхідний процес. Хоча несвідомі концептуальні системи людини безпосередньо спостерігати неможливо, ми можемо досліджувати когнітивний процес, що лежить в основі побудови дискурсу, через мовні

особливості його поверхневої структури. Теоретична модель цього дослідження є інтегрованою моделлю, що дотримується холістичного підходу до дослідження мови, і може задовольнити вимоги системності у дослідженні дискурсивних стратегій.

Розроблена нами модель пояснення когнітивного механізму продукування дискурсу конструювання образу української мови є ієрархічною когнітивною моделлю, що має внутрішню узгодженість і є неподільною цілісністю. На основі цієї моделі продукування дискурсу конструювання образу української мови описується як трирівневий висхідний когнітивний процес: від когнітивної моделі до дискурсивної моделі, а потім до дискурсивної стратегії. На рівні когнітивного несвідомого у концептуальній системі людини когнітивна модель впливає на формування дискурсивної моделі в сфері конструювання дискурсу. Дискурсивна модель визначає вибір дискурсивних стратегій, а дискурсивні стратегії визначають організацію та побудову дискурсу. Ця модель забезпечує теоретичне підґрунтя для дослідження. На Рисунку 2.13. (див.: Додаток І) представлена модель аналізу дискурсу конструювання образу української мови, яка слугує практичним керівництвом для конкретних аналітичних кроків у дослідженні. Основна увага приділена прихованому під поверхнею дискурсу когнітивному процесу, що включає послідовний зв'язок від когнітивних моделей до дискурсивних моделей, а потім до дискурсивних стратегій, як це позначено синьою лінією на схемі. Нижня частина під синьою лінією ілюструє шлях генерування, який починається з найнижчого рівня – когнітивних моделей, переходить до дискурсивних моделей, а потім до дискурсивних стратегій. Права частина схеми демонструє механізми конструалу, пов'язані з когнітивними моделями, дискурсивними моделями та дискурсивними стратегіями.

Когнітивні моделі є когнітивною основою для продукування дискурсу, і при їх застосуванні в побудові дискурсу, вони стосуються механізму конструалу, пов'язаного з патернами динаміки сил. Патерни динаміки сил – це стабільна когнітивна структура, що формується на рівні когнітивної підсвідомості в процесі розуміння світу людьми. Це головна когнітивна модель, що лежить в

основі генерування дискурсу конструювання образу української мови. Значення дискурсу, спрямованого на конструювання образу української мови, переважно походить із взаємодії суб'єктів дискурсу з міжнародним та внутрішнім середовищем. Зважаючи на те, що українська мова частиною суб'єктів дискурсу конструюється як мова, яка має абсолютний статус в Україні, а в міжнародному та внутрішньому середовищі існують інші суб'єкти, що виступають проти цього, взаємодія між цими суб'єктами і міжнародно-внутрішнім політичним середовищем є силовою взаємодією. Базовою когнітивною моделлю, що лежить в основі цієї взаємодії, є патерни динаміки сил. Розширені концептуальні метафори та метафори структури події є механізмами конструалу на рівні дискурсивних моделей. Когнітивні моделі дозволяють існування дискурсивних моделей, які є скоординованими когнітивними структурами, що визначають організацію та побудову дискурсу. Коли дискурсивна модель впливає на практику дискурсу, для її реалізації концептуалізатор повинен активувати механізми конструалу на основі когнітивних моделей. Патерни динаміки сил відображають взаємодію між суб'єктом і об'єктом, які можна розділити на три категорії: мова, країна-носій(-і) мови та користувачі мови. У мовленні, яке стосується цієї взаємодії, мовці в основному використовують два основних когнітивних механізми конструалу: розширені концептуальні метафори та метафори структури події.

“ПРИЧИНИ - ЦЕ СИЛИ” і “ЗМІНИ – ЦЕ РУХИ”. Аналіз концептуальних мапувань цих метафор може розкрити логіку причинно-наслідкових зв'язків, що лежать в основі концептуалізації мовної реальності, що дозволяє більш чітко зрозуміти справжні наміри мовця. Процес створення та розуміння метафоричних значень є когнітивним процесом, який здійснюється від “глибокого” до “поверхневого”. Тільки через концептуальні мапування на єдиному рівні, таких як “ПРИЧИНИ – ЦЕ СИЛИ” і “ЗМІНИ – ЦЕ РУХИ”, неможливо пояснити багатофакторний вплив, який бере участь у побудові дискурсу. Тому, поєднуючи патерни динаміки сил, метафори структури події та

розширені концептуальні метафори, можна пояснити процес побудови багатого змісту на практичному рівні дискурсу.

Дискурсивні стратегії залежать від дискурсивних моделей. За кожною дискурсивною репрезентацією приховуються різні людські когнітивні стилі (cognitive style). За різними дискурсивними стратегіями, як цілеспрямованими засобами вираження дискурсу, також приховуються різні когнітивні стилі до реальності з боку мовця. Когнітивні моделі породжують дискурсивні моделі, які впливають на дискурсивні стратегії. Три компоненти є взаємопов'язаними, невід'ємними і висхідними когнітивними процесами продукування дискурсу. Дискурсивні стратегії також залежать від патернів динаміки сил, які впливають на сферу побудови дискурсу, створюючи дискурсивні моделі на основі різних суб'єктів і об'єктів, що впливає на реалізацію дискурсивних стратегій на рівні дискурсивної практики.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ II

У цьому розділі ми теоретично обґрунтували алгоритм аналізу дискурсу конструювання образу української мови, дослідили застосування критичного дискурс-аналізу та когнітивної лінгвістики в дослідженнях дискурсу, а також визначили ключові елементи аналізу дискурсивних стратегій, що дозволило зробити такі висновки:

1. Елементи образу мови поділяються на два основних аспекти: це онтологічний образ мови, що включає різні підобрази, сформовані на основі власних характеристик української мови, а також медіаторський образ мови, який будується як образ країни-носія мови і образ користувача мови.

2. Дискурс-аналіз пройшов три етапи розвитку: від початкового конверсаційного аналізу до багаторівневого дослідження. Під впливом різних шкіл дискурс-аналіз сформував три напрямки: дискурс-аналіз на основі лінгвістики, дискурс-аналіз М. Фуко та критичний дискурс-аналіз.

3. Критичний дискурс-аналіз забезпечує макро-мезо-мікро структуру для дослідження дискурсу: 1) на макорівні: ідентифікувати контексти, таким чином визначати конкретний зміст або тему конкретного дискурсу; 2) на мезорівні: визначати, які стратегії використовуються мовцем; 3) на мікрорівні: визначати контекстно-залежні засоби для реалізації стратегії.

4. Критичний дискурс-аналіз є не тільки академічним методом, але й способом критичного мислення. Завдяки поєднанню тривимірної моделі критичного дискурс-аналізу Н. Фейрклафа, дискурсивно-історичного аналізу Р. Водак, позитивного аналізу дискурсу та когнітивно-орієнтованого критичного дискурс-аналізу, ми можемо не тільки визначити владні відносини та механізми ідеологічної маніпуляції в дискурсі, але й дати практичні та ефективні висновки для соціальної справедливості та змін.

5. Когнітивне багатовимірне трактування операцій конструалувати дискурсивних стратегій дає чітке розуміння ідеології, влади та відносин

ідентичності, закладених у тексті; одна стратегія може охоплювати кілька операцій ідентифікації.

6. Дослідження когнітивних механізмів конструювання образу української мови в дискурсі зосереджене на когнітивних моделях, дискурсивних моделях і дискурсивних стратегіях, і теоретичні взаємозв'язки між ними такі: когнітивні моделі є когнітивною основою утворення значень, вони є ядром процесу побудови дискурсу і відіграють вирішальну роль у всьому процесі конструювання дискурсу; когнітивні моделі породжують дискурсивні моделі, і коли когнітивні моделі застосовуються до конкретного дискурсивного практикуму, виникають відповідні дискурсивні моделі; дискурсивні стратегії визначаються когнітивними моделями та дискурсивними моделями і реалізують когнітивні функції дискурсу.

РОЗДІЛ ІІІ. АНАЛІЗ МОВНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ДИСКУРСУ КОНСТРУЮВАННЯ ОБРАЗУ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Враховуючи теоретичні основи критичного дискурс-аналізу та когнітивної лінгвістики, ми поєднали три підходи для аналізу матеріалів: перший полягає у використанні методу відбору корпусу позитивного (конструктивного) дискурс-аналізу, що дозволяє мінімізувати вплив суб'єктивних оцінок дослідника; другий – у проведенні дослідження критичного дискурс-аналізу в поєднанні з підходом когнітивної лінгвістики, що робить результати аналізу більш глибокими та інтерпретативним; третій – у використанні інструментів корпусного аналізу із застосуванням якісних і кількісних методів дослідження, що дозволяє максимально реалізувати переваги кожного підходу. Однією з основних цілей нашого дослідження є інтерпретація стратегій дискурсивного конструювання образу української мови, розкриття того, як прихована соціальна взаємодія в дискурсі передається аудиторії. У зв'язку з цим системний відбір корпусу для дискурс-аналізу є надзвичайно важливим. Нами використано мовний матеріал у вигляді аудіовізуальних текстів з українського документального фільму “Соловей співає. Доки голос має” та коментарі глядачів про цей фільм на соціальній платформі YouTube. У фокусі стрічки – мовне питання в Україні, статус української мови, її роль у національній ідентичності, культурній свідомості та соціальних перетвореннях, різноманітні “виклики” сьогодення, з якими стикаються мовці в українському суспільстві. Фільм крізь призму історичних подій демонструє той складний шлях виборювання і утвердження статусу державної мови, який пройшла українська мова.

“Справжній vs істинний зміст” документального фільму не є простим копіюванням реальності, а ретельно продуманий та конструктивно створений медіа-контент. Аудіовізуальний текст надає нам первинний, продуманий наративний матеріал, який демонструє погляди творців фільму на мовне питання в Україні. Коментарі глядачів на фільм засвідчують миттєву емоційну

реакцію та суб'єктивні враження аудиторії. Тому ми вважаємо, що обраний нами матеріал, який зібраний із реальних випадків “використання” мови, належить до “даних на основі корпусу” (corpus-based data), на відміну від “даних на основі інтуїції” (intuition-based data). Різний формат матеріалу (репліки персонажів, інтерв'ю, коментарі глядачів, офіційні документи та законодавчі тексти) дозволяють з багатьох перспектив розкрити загальні ідеологічні уявлення, які містяться у текстах. Різні способи репрезентації дискурсу (аудіовізуальний текст – через субтитри, монологи та діалоги, коментарі глядачів – через письмові дописи) дозволяють нам глибоко проаналізувати контекст його конструювання. Дослідження охоплює широкий спектр тем, тому була здійснена класифікація дискурсивних суб'єктів та етапів vs розділів фільму. Аналіз тексту відповідно до окреслених сцен і розділів фільму “Соловей співає” допомагає зрозуміти, як у цій стрічці застосовано різні стратегії для досягнення ідеологічних цілей. Аналіз дискурсу у фільмі стосується двох основних дискурсивних суб'єктів: 1) автора, який передає тему через аудіовізуальні елементи, 2) аудиторії, яка відображає своє розуміння та оцінку у коментарях.

Зауважимо, що виробництво фільму “Соловей співає” розпочалося у 2017 р., коли війна між Україною та Росією вже тривала. Військовий контекст впливав на сприйняття фільму глядачами. А після 24 лютого 2022 р., коли війна в Україні стала повномасштабною, соціальний контекст кардинально змінився, що суттєво вплинуло на сприйняття аудиторією змісту фільму. У дослідженні ми врахували цей фактор при класифікації типів корпусу.

Згідно з дискурсивними суб'єктами та історичними періодами продукування дискурсу, ми транскрибували аудіовізуальні тексти, які зустрічаються у фільмі, у текстову форму, а також здійснили вичерпний збір коментарів користувачів на сторінці цього фільму на платформі YouTube. В результаті ми створили 3 корпуси мовного матеріалу, серед яких:

(1) Корпус аудіовізуального тексту: всі аудіальні тексти та тексти субтитрів з фільму “Соловей співає. Доки голос має”, які були транскрибовані у текстовий формат, загалом було отримано 41388 знаків.

(2) Корпус коментарів після 24 лютого 2022 р. на сторінці фільму на платформі YouTube, який містить у собі 251036 знаків.

(3) Корпус коментарів до 24 лютого 2022 р. на сторінці фільму на платформі YouTube, який містять у собі 74645 знаків.

3.1. Інструменти для аналізу корпусів.

Протягом останніх 20 років багато вчених почали використовувати технологію корпусів для критичного дискурс-аналізу. На думку М. Стабса, критичний дискурс-аналіз не повинен обмежуватися вивченням окремих фрагментів тексту, а має базуватися на масштабному вибірковому дослідженні для отримання загальних висновків про типові ситуації використання дискурсу (Stubbs, 1997, 109). Тобто, коли корпус застосовується у критичному дискурсивному аналізі, дослідники можуть більш об’єктивно розрізняти природно виникаючі мовні моделі та надавати приклади як поширеного, так і маловживаного мовлення, уникаючи занадто суб’єктивних припущень та упереджених результатів аналізу.

У дослідженні корпусу мовного матеріалу велику роль відіграє програмне забезпечення, що дозволяє вченим ефективно поєднувати емпіричні методи природничих наук з інтуїтивним аналізом лінгвістики, окреслювати характеристики та виводити закономірності, які можливо перевірити теоретично і на практиці. Аналіз даних на основі корпусу мовного матеріалу може допомогти нам об’єктивно розкрити особливості дискурсу в матеріалах, тоді як якісний аналіз дозволяє глибше зрозуміти ідеологію, яка стоїть за використанням дискурсивних стратегій, а також їхню роль у формуванні образу української мови.

Наше дослідження фокусується на поєднанні кількісного та якісного аналізу. Використовуючи когнітивну лінгвістику та теорію критичного дискурс-аналізу як основний теоретико-методологічний каркас, ми спираємося на

статистичні результати корпусу мовного матеріалу як фактологічну основу для детального дослідження матеріалу у корпусах.

Через велику кількість коментарів та їх розрізнену структуру, ми більше спираємося на кількісний аналіз для їх статистичного дослідження. В аудіовізуальному тексті у фільмі контекстуальні зв'язки тісніші, логічність виражена сильніше, тому необхідний більш глибокий та детальний аналіз, саме тому ми більш вдаємося до якісного дослідження, щоб ретельно розкрити його складну та багатошарову сутність.

Ми використовуємо такі інструменти для аналізу корпусу:

Python – це мова програмування високого рівня, розроблена Г. ван Россумом на поч. 1990-х рр. Наразі Python широко використовується в таких галузях, як аналіз даних, машинне навчання та обробка природної мови. Python має багатий набір бібліотек та інструментів, що робить його придатним для швидкої розробки та створення прототипів. Використовуючи такі інструменти, як spaCy, NLTK та інші бібліотеки, ми можемо виконувати складну попередню обробку тексту, наприклад, видалення шумових слів, а також лематизацію;

Lancsbox – це програмне забезпечення для аналізу корпусів текстів, розроблене В. Брезіною та В. Платом з Університету Ланкастера (Велика Британія). Воно не лише має всі основні функції сучасного корпусного програмного забезпечення, такі як пошук ключових слів у контексті (KWIC) і перегляд розподілу пошукових слів (Whelk), але й пропонує інновації в обробці даних та візуалізації інформації, які дають можливість візуалізувати колокаційні ланцюги справа та зліва від досліджуваної одиниці відповідно до трьох параметрів: сила, частота і позиція (GraphColl). Крім того, LancsBox містить вбудовану статистичну функцію, яка може бути налаштована відповідно до потреб користувача;

SpaCy - це бібліотека Python для для обробки природної мови, написана на мовах програмування Python і Cython. Її основними розробниками є М. Хоннібал та І. Монтані. SpaCy має вбудовані попередньо навчені моделі, які дозволяють обробляти матеріали різних мов, зокрема української, англійської,

французької, німецької, китайської тощо. Бібліотека надає багато інструментів та інтерфейсів, які дозволяють користувачам легко створювати власні NLP-додатки;

NLTK – це широко використовуваний набір бібліотек і програм для символної та статистичної обробки природної мови, розроблений С. Бердом та Е. Лопером з кафедри комп'ютерних та інформаційних наук університету Пенсільванії. NLTK має функцію для обробки тексту, тегування на частини мови, синтаксичного аналізу тощо. Вона містить багатий набір інструментів і даних, які підходять для досліджень і застосувань у галузі лінгвістики та обробки природної мови.

Під час аналізу текстів із корпусів ми обирали відповідні інструменти залежно від різних матеріалів та завдань аналізу, щоб забезпечити ефективний та глибокий аналіз. Деталі щодо використання відповідних програмних забезпечень та інструментів будуть докладно описані нижче.

3.2. Аналіз високочастотних слів.

Для вивчення високочастотності слів у різних текстах трьох створених нами корпусів ми використали Python, spaCy та NLTK та видалили шумові слова та провели статистичний аналіз високочастотних слів у трьох корпусах. В підсумку ми отримали список високочастотних слів для кожного з трьох створених нами корпусів (див.: Додаток II. Таблиця 3.1).

Зокрема, високочастотні слова, що входять до всіх трьох корпусів: “український”, “школа”, “розмовляти”, “розуміти”, “українець”, “говорити”, “рідний”, “знати”, “жити”, “мова”, “російський”, “росія”, “Україна”, “країна”. Високочастотні слова, що є тільки в “Корпусі 1”: “міт”, “білоруський”, “село”, “наука”, “радянський”, “єдиний”, “земля”, “різний”, “суржик”, “напис”, “наприклад”, “йти”, “словник”, “Донецьк”, “область”, “іврит”, “союз”, “прізвище”, “2014”, “документ”, “почати”, “бачити”, “рік”, “можний”, “тисяча”, “рада”, “море”. Високочастотні слова, що входять тільки до “Корпусу 2” та “Корпусу 3”: “сльоза”, “Бог”, “чудовий”, “людина”, “Луганськ”, “питання”, “праця”, “відео”, “дитина”, “дякувати”, “великий”, “зробити”, “фільм”, “робота”,

“Ізраїль”, “дивитися”, “слава”, “перегляд”, “нація”. Високочастотні слова, що входять до “Корпусу 2” та “Корпусу 3”: “сльоза”, “бог”, “чудовий”, “школа”, “говорити”, “рідний”, “людина”, “мова”, “Луганськ”, “українець”, “український”, “питання”, “розуміти”, “праця”, “відео”, “дитина”, “дякувати”, “великий”, “країна”, “зробити”, “фільм”, “робота”, “Ізраїль”, “дивитися”, «розмовляти», «Україна», «слава», «знати», «жити», «перегляд», «російський», “Росія”, “нація”. Високочастотні слова, що є тільки в “Корпусі 2”: “автор”, “канал”, “друг”, “потрібний”, “поширювати”, “показувати”, “побачити”, “подивитися”, “стрічка”, “вдячний”, “сильний”, “неймовірний”, “співати”, “сильно”. Високочастотні слова, що є тільки в “Корпусі 3”: “значення”, “перейти”, “зрозуміти”, “вчити”, “життя”, “чоловік”, “російськомовний”, “історія”, “війна”, “повинний”, “народ”.

Порівняння корпусів показало, що високочастотні слова аудіовізуального тексту та текстів коментарів здебільшого збігається. Такі слова, як “український”, “школа”, “розмовляти”, “розуміти”, “українець”, “говорити”, “рідний”, “знати”, “жити”, “мова”, “російський”, “Росія”, “Україна”, “країна” присутні в усіх колонках високочастотних слів усіх трьох корпусів, причому “мова”, “український”, “російський”, “Україна”, “українець” займають вищі позиції. Це свідчить про те, що як аудіовізуальний текст, так і тексти коментарів здебільшого зосереджуються на протиставленні російської та української мов, а також на конфліктних відносинах між Росією та Україною. Обговорення цих протиставлень є спільним ядром текстів усіх трьох корпусів.

Високочастотні слова у коментарях до 24.02.2022 та коментарях після 24.02.2022 в основному збігаються, наприклад: “перегляд”, “великий”, “дивитися”, “український”, “жити”, “відео”, “фільм”, “розмовляти”, “українець”, “дякувати”, “дитина”, “робота”, “розуміти”, “російський”, “праця”, “Росія”, “сльоза”, “бог”, “Ізраїль”, “рідний”, “говорити”, “мова”, “людина”, “чудовий”, “слава”, “Україна”, “зробити”, “знати”, “нація”, “країна”, “школа”, “Луганськ”, “питання”. Це показує, що мовне питання, національна ідентичність та фільм є ключовими для коментаторів.

Різниця між коментарями до 24.02.2022 та коментарями після 24.02.2022 головним чином проявляється у такому:

1) коментарі до 24.02.2022 більше стосуються особистих почуттів та вражень, акцентують увагу на емоційному досвіді та взаємодії коментаторів. “Автор”, “показувати”, “стрічка”, “вдячний”, “сильний”, “неймовірний” – усі ці високочастотні слова стосуються самого фільму. Коментарі після 24.02.2022 більше спрямовані на історичні події, соціальні питання та колективну ідентичність; вони пов’язані з нацією, мовою та історією. Наприклад, слова “життя” та “вчити” вказують на увагу до освіти та життєвого досвіду, а слова “війна”, “історія”, “російськомовний”, “народ” тісно пов’язані з колективним досвідом і соціальними реаліями;

2) коментарі до 24.02.2022 в основному зосереджуються на темах, пов’язаних із особистими почуттями та культурним самовираженням, більше показують емоційний досвід та взаємодію користувачів. Такі слова як “автор”, “показувати”, “стрічка”, “вдячний”, “сильний”, “неймовірний” зосереджуються навколо демонстрації самого фільму. Коментарі після 24.02.2022 більше орієнтовані на історичні події, соціальні питання та колективну ідентичність. Тут обговорюються ширші соціальні контексти та макротемати, пов’язані з нацією, мовою та історією. Слова “життя” та “вчити” вказують на увагу до освіти та життєвого досвіду, а слова “війна”, “історія” та “російськомовний”, “народ” тісно пов’язані з колективним досвідом;

3) слово “фільм” у коментарях до 24.02.2022 займає перше місце у рейтингу, а в коментарях після 24.02.2022 воно вже на третьому місці. Це показує, що коментарі до 24.02.2022 більше зосереджені на самому фільмі, тоді як коментарі після 24.02.2022 більше фокусуються на мовних питаннях (“значення”, “вчити”) та конкретних деталях сюжету (“чоловік”, “російськомовний”), а також на соціальному та історичному контексті (“життя”, “війна”). Це яскраво показує, що зі зміною соціального контексту, зміст коментарів після 24.02.2022 суттєво відрізняється від змісту коментарів до 24.02.2022.

3.3. Типи дискурсу конструювання образу української мови

Емпіричний досвід взаємодії сил між суб'єктом і об'єктом є основним джерелом значення образу мови та когнітивною основою для створення значення дискурсу конструювання образу мови. Згідно з результатами аналізу перших 50 високочастотних слів у Таблиці 3.1, ми зосереджуємо увагу на темах “Росія”, “Україна” та “російська мова”, “українська мова”. Вузловими словами (node words) ми обрали “українська мова”, “російська мова”, “Україна”, “Росія”, а результати пошуку використовуємо для визначення основних типів дискурсу конструювання образу мови. Ми виконали пошук у трьох корпусах за допомогою програмного забезпечення LanCSBox, яке не підтримує українську мову, тому перед пошуком ми спершу використали бібліотеку spaCy для лематизації всіх текстів, які треба обробити.

У наступному пошуку ми використовували слова і сполуки “українська мова”, “Україна”, “російська мова” та “Росія” як вузлові слова у LanCSBox для пошуку слів-колокатів. Під час пошуку ми встановили відстань між словами на $7 > 7$. Після отримання попередніх результатів ми застосували набір бібліотек і програм NTLK, щоб виключити шумові слова та підрахувати частоту слів у програмному середовищі Python. Далі ми відібрали тільки ті слова-колокати, які мали частоту не менше 0,01 і видалили слова-колокати, які зустрічалися менше двох разів, щоб усунути шуми. Використовуючи бібліотеку spaCy, ми здійснили класифікацію залишених спільних слів, яку представили в Таблиці 3.2. (див.: Додаток II).

При аналізі загальних особливостей дискурсів, що конструюють образ української мови, ми розглядаємо обговорення “російсько-українського протиріччя” в контексті протистояння між російською та українською мовами. На основі цієї інтеграції визначаємо основні типи дискурсу у наших корпусах.

Переформувальний дискурс.

Згідно з висловлюваннями авторів фільму, основне завдання творчості полягає в тому, щоб “один раз і назавжди розставити акценти, зруйнувати неправдиву інформацію і відкрити багато нової інформації, про яку насправді

знають українські лінгвісти, мовознавці, дослідники, але вона поширена в дуже вузьких наукових колах” (Документальний фільм «Соловей співає»: дослідження проблем мовного питання в Україні, УКРІНФОРМ, 18 лютого 2025). Аналіз структури фільму засвідчує, що автори деконструюють сім головних мітів про українську мову у семи основних частинах:

МІТ 1. Необхідно захищати “русскоязычное население” (Необхідно захищати “російськомовне населення”);

МІТ 2. У Києві ніколи не спілкувалися українською;

МІТ 3. “Какая разница, на каком языке разговаривать” (Яка різниця, якою мовою говорити);

МІТ 4. Українська – тільки сільська мова;

МІТ 5. Суржик – не проблема. Суржик – це просто смішно;

МІТ 6. Русифікації не було;

МІТ 7. Мова не на часі.

Кожен “міт” активізує відповідний фрейм у аудиторії і по-різному конструює негативний образ української мови на історичному та соціальному рівнях. У процесі деконструювання цих мітів фільм переглядає приховані припущення та домінантні наративи, демонструючи зовнішній тиск, якого зазнала українська мова, а також опір цьому тиску.

МІТ 1. Необхідно захищати “русскоязычное население” розгортається через російську перспективу. У представленні цього міту творча команда використала дві промови президента РФ В. Путіна. У розмові з громадянами під час «Прямої лінії» (17.04.2014) В. Путін заявив про необхідність захисту прав та інтересів росіян та російськомовних громадян у південно-східній Україні, назвавши цей регіон “Новоросією”: “Питання в тому, щоб забезпечити законні права та інтереси росіян і російськомовних громадян півдня та сходу України”. Цю ідею він просував і під час прес-конференції у Відні (24.06.2014): “Ми завжди будемо захищати етнічних росіян в Україні і ту частину українського населення, українського народу, яка відчуває нероздільний, не тільки етнічний, а й культурний, мовний зв’язок із Росією, відчуває частиною широкого “русского

міра””. В. Путін розглядає *“росіян та російськомовних громадян у південно-східній Україні”* та *“етнічних росіян в Україні”* як репресований об’єкт. Автори фільму представляють ці наративи як “міт” – силу, що чинить тиск на українську ідентичність.

МІТ 2. “У Києві ніколи не спілкувались українською” розкривається через розповідь водія, який детально описує свій досвід життя та навчання в Києві. Він зазначає, що майже всі його однокласники спілкувались виключно російською мовою, а українська мова була рідкістю в міському житті Києва. Більше того, в окремих випадках використання української мови навіть висміювали. Водій також згадує, що за часів СРСР у деяких районах Києва вони свідомо провокували конфлікти з людьми, які спілкувались українською мовою. Судячи зі змісту, представленого в аудіовізуальному тексті, цей міт сформував уявлення про маргіналізоване становище української мови в міському житті Києва, підкреслюючи її відтиснення на периферію навіть у столиці України.

МІТ 3. “Какая разница, на каком языке разговаривать” (Яка різниця, якою мовою говорити) подається російською мовою, що явно підкреслює роль російськомовних як “мітомовців”. Міт представлений через висловлювання президента Білорусі О. Лукашенка, вуличні інтерв’ю білоруського блогера, різні новини в Білорусі, а також через висловлювання переселенця з Луганська. Творча команда вдало продемонструвала нерівність статусу мов та підкреслила, як цей міт легітимізував домінантну позицію російської мови.

Під час демонстрації **міту 4. Українська – тільки сільська мова** творці процитували фрагменти з комедійного телесеріалу “Село на мільйон”, щоб показати локальність, яку цей міт намагається підкреслити. У процесі висловлення та поширення міту українську мову зображують як відсталий, неурбанізований та немодернізований елемент. Тому індивіди можуть відчувати комплекс меншовартості чи сорому за використання української мови, що спонукає їх переходити на російську або інші “більш престижні” мови.

Демонструючи **міт 5. Суржик – не проблема. Суржик – це просто смішно**, творці фільму використали фрагменти з комедійного телесеріалу

“Віталька” та гумористичного шоу “Ліга Сміху”, в яких персонажі розмовляють суржилом, що позиціонується як джерело гумору. У концертній програмі “Україна від А до Я” ведучий часто перемикається між українською та російською мовами, демонструючи, як у мас-медіа відображається думка “якою мовою говорити – не має значення”. Фільм показує, як мітомовці впливають на індивідуальне сприйняття мовної та культурної ідентичності. У процесі нормалізації суржику або довільного змішування мов аудиторія підштовхується до думки, що мовне змішування є природним і несуттєвим, що призводить до послаблення визнання та використання літературної української мови.

При демонстрації міту **6. Русифікації не було** та міту **7. Мова не на часі** творча команда не виділила конкретних мітомовців, а зосредила увагу на фактах утисків української мови. За допомогою демонстрації історичних фактів і особистих історій було розкрито неправдивість цих мітів. Серед засобів викриття використовувалися цитати з історичних джерел, приклади змін мовного середовища.

З точки зору лексичної реалізації, у іменниках-колокатах для вузлових слів та сполук “українська мова”, “Україна”, “мова”, “Верховна Рада”, “наука”, “побут”, “закон”, “росіянин”, “інститут”, “НАН” простежується приналежність до об’єктів та суб’єктів, які взаємодіють з українською мовою у таких сферах, як право, адміністрація, наука, освіта та повсякдення. Ці іменники-колокати разом формують фрейм взаємодії у відповідних соціальних та професійних сферах. У прикметниках-колокатах для вузлових слів “українська мова”, “український”, “етнічний”, “мовний”, “російський” відображається етнічна належність української мови та значущість її взаємодії з російською мовою. У дієсловах-колокатах для вузлових слів “українська мова”, “розмовляти”, “спілкуватися”, “говорити”, “голосувати” відображена реалізація функціональності мови, тоді як дієслова “захищати” та “порівнювати” демонструють протистояння української та російської мов.

У аудіовізуальному тексті слова-колокати для вузлової сполуки “російська мова”, зустрічаються значно рідше, ніж ті, які сполучаються з вузловою

сполукою “українська мова”: три іменники (“мова”, “закон” та “вчитель”), один прикметник (“український”) і дієслово (“говорити”). Усі ці елементи збігаються за сферою, функціональністю та суттю з вузловою сполукою “українська мова”. Отже, з огляду на творчий контекст аудіовізуального тексту, загальну структуру фільму та мовні засоби його реалізації, в аудіовізуальному тексті міститься не лише різний рівень представленості мовців (прихильників) мітів про українську мову, але й позитивне конструювання образу української мови різними суб’єктами з різними ідентичностями. При цьому мовлення з проукраїнської перспективи в аудіовізуальному тексті за обсягом та змістовною насиченістю значно перевищує перспективу міту. Саме тому ми вважаємо, що фільм подає основний зміст переважно з проукраїнської перспективи, а руйнування негативного образу української мови у мітах та конструювання позитивного образу української мови є основною метою фільму. Відтак, ми вважаємо, що “переформування” образу української мови є ключовою дією аудіовізуального тексту. Саме з цієї причини ми визначаємо аудіовізуальний текст як переформувальний дискурс.

Пробуджений дискурс

Переформувальний дискурс у тексті коментарів відіграє роль “встановлення порядку денного”. Теорія “порядку денного” зародилася на Заході в 1970-ті роки в процесі вивчення впливу засобів масової інформації на політичні уподобання американського електорату. Вона була розроблена американськими вченими М. Маккоумзом і Д. Шоу, які вважали, що мас-медіа, в результаті структурування новин та проблем, акцентують увагу аудиторії на певних із них (що не завжди є насправді актуальними) і в такий спосіб встановлюють порядок денний – пріоритетну для суспільного обговорення проблематику; впливати на поведінку та установки не просто, але можна змусити суспільство обговорювати ті чи інші проблеми, нав’язувані медіа у вигляді певних тем (McCombs, & Shaw, 1972, цит. за: Єнін & Северинчик, 2021, с. 50).

Під час визначення типу дискурсу в коментарях важливим є порівняння схожості та відмінності між коментарями та аудіовізуальним текстом. А саме: після того як в аудіовізуальному тексті було здійснено “порядок денний”, необхідно перевірити, чи зосереджує аудиторія свою увагу на основних аспектах аудіовізуального тексту. Якщо високочастотні слова-колокати в коментарях обертаються навколо тем, представлених у аудіовізуальному тексті, то можна зробити висновок, що “порядок денний” у аудіовізуальному тексті ефективно спрямував увагу коментаторів. Однак, якщо є відмінності, це може означати, що коментатори висловлюють інші фокуси або інтерпретують тему по-іншому. На основі Таблиці 3.2 ми створили Таблицю 3.3, щоб порівняти спільні слова в коментарях до 24.02.2022 та аудіовізуальному тексті, наочніше показавши їх зв'язки та відмінності. Порівнявши високочастотні іменники-колокати у коментарях до 24.02.2022 та аудіовізуальному тексті для вузлових слів “українська мова”, ми можемо зробити такі висновки: 1) в обох типах текстів слова “Україна” та “мова” зустрічаються значно частіше за інші спільні слова; 2) у високочастотних словах-коловатах коментарів до 24.02.2022 є деякі, яких не було в аудіовізуальному тексті, наприклад, у коментарях зустрічаються високочастотні слова-колокати “фільм”, “школа”, “слава”, “Бог”, “діаспора”, “ворог”. Також деякі слова-колокати, які часто зустрічаються у аудіовізуальному тексті, відсутні у коментарях до 24.02.2022, включаючи: “Верховна Рада”, “наука”, “побут”, “закон”, “росіянин”, “інститут”, “НАН”. Цей факт є яскравим доказом того, що обидва типи текстів відрізняються на рівні тематики. Це свідчить про те, що коментарі до 24.02.2022, зосереджуючись на темі мови, також приділяли значну увагу самому фільму та аспектам соціального життя, таким як освіта, релігія та конфлікти. Різниці між іменниками-коловатами доводять, що коментарі до 24.02.2022 доповнюють тематику аудіовізуального тексту.

У контексті прикметників-коловатів, враховуючи те, що у коментарях до 24.02.2022 та в аудіовізуальному тексті спільно зустрічаються прикметники “російський” та “український”, ми вважаємо, що обидва типи текстів

акцентують увагу на взаємодії між російською та українською мовами. Проте, в аудіовізуальному тексті увага до цієї теми є прискіпливішою.

У порівнянні дієслів-колокатів, ми помітили, що деякі спільні дієслова-колокати у коментарях до 24.02.2022 збігаються з аудіовізуальним текстом, але також є помітні відмінності. Наприклад, у коментарях не зустрічаються дієслова “голосувати”, “захищати” та “порівнювати”, натомість з’являються дієслова “жити”, “знати”, “дякувати”, що засвідчує Таблиця 3.4. (див.: Додаток II).

З точки зору семантики дієслів, у аудіовізуальному тексті особливими дієсловами-колокатами є “голосувати”, “захищати” і “порівнювати”. Зокрема, “голосувати” пов’язане з політичною участю або демократичними процесами, “захищати” стосується дій із захисту та оборони, “порівнювати” пов’язане з порівнянням і зіставленням. У коментарях до 24.02.2022 особливими дієсловами-колокатами є “жити”, “знати” і “дякувати”. Дієслово “жити” стосується індивідуального та колективного життя; “знати” пов’язане з пізнавальним досвідом; “дякувати” виражає вдячність. Аналіз використання цих дієслів показує, що коментатори використовують їх для того, щоб досягти резонансу із певними моментами у фільмі та висловити вдячність творчій команді, яка створила фільм. Хоча в цілому високочастотні слова-колокати у коментарях до 24.02.2022 і аудіовізуального тексту залишаються схожими і позиція коментаторів майже збігається з позицією творчої команди, проте між темами коментарів і темами аудіовізуального тексту спостерігаються відмінності. Коментатори доповнили тематику фільму і зробили коментарі більш емоційно вираженими.

З огляду на всі зазначені відмінності, при визначенні дискурсивного типу коментарів, щоб підкреслити змістові відмінності та емоційні зв’язки між текстами коментарів до 24.02.2022, аудіовізуальним текстом і текстами коментарів після 24.02.2022, ми визначаємо основний тип текстів коментарів до 24.02.2022 як “пробуджений дискурс”.

Конфронтуючий дискурс

Після початку повномасштабної війни між Росією та Україною кількість коментарів після 24 лютого 2022 року зростає неймовірними темпами. Відповідно, за критерієм частоти використання не менше ніж 0,01, відбулося суттєве зростання різноманітності слів-колокатів для “російська мова” та “українська мова”.

Високочастотні іменники-колокати для вузлових слів «українська мова» представлені у Таблиці 3.5. (див.: Додаток II). Зіставлення високочастотних слів-колокатів для вузлових слів “українська мова” у аудіовізуальному тексті, коментарях до 24.02.2022 та коментарях після 24.02.2022 виявляє важливу спільність між трьома текстами – слова “Україна” та “мова” демонструють значно вищу частотність порівняно з іншими іменниками-колокатами. Водночас між цими текстами існують і помітні тематичні відмінності: до високочастотних слів-колокатів, характерних лише для коментарів після 24.02.2022 належать: “життя”, “українець”, “війна”. Натомість високочастотні іменники-колокати у аудіовізуальному тексті, такі як “Верховна Рада”, “наука”, “побут”, “закон”, “росіянин”, “інститут”, “НАН”, не фігурують у списку високочастотних іменників-колокатів у коментарях після 24.02.2022. Так само іменники “школа”, “Бог”, “Росія”, “діаспора”, “ворог”, характерні для коментарів до 24.02.2022, відсутні у списку високочастотних іменників-колокатів для коментарів після 24.02.2022.

“Україна” та “мова” в аудіовізуальному тексті, коментарях до 24.02.2022 та коментарях після 24.02.2022 є високочастотними іменниками-колокатами, що займають провідні позиції. Зіставляючи коментарі до та після 24.02.2022, можна побачити, що в коментарях до 24.02.2022 висловлювання про українську охоплювали як сам фільм “Соловей співає”, так і теми освіти, релігії та конфліктів у суспільному житті. Натомість у коментарях після 24.02.2022 унікальним високочастотним іменником-колокатом є слово “війна”, що свідчить про те, що тематичне наповнення коментарів після 24.02.2022 зазнало змін, а

конфлікти набули більшої інтенсивності: від “ворожих” відносин до “войовничих”.

У Таблиці 3.6. представлені високочастотні прикметники-колокати для вузлових слів “українська мова” (див.: Додаток II). Спільні високочастотні прикметники-колокати, що зустрічаються як у коментарях до 24.02.2022, так і після цієї дати, є “російський” та “український”. До унікальних для аудіовізуального тексту належать прикметники “етнічний”, “мовний”. У свою чергу, до коментарів після 24.02.2022 належать унікальні високочастотні прикметники-колокати: “повинний”, “рідний”, “чистий”, “державний”, “російськомовний”, “єдиний”, “прекрасний”, “великий”, “щасливий”, “зросійщений”, “чудовий”, “повномасштабний”. Як у аудіовізуальному тексті, так і в коментарях присутні численні прикметники, що стосуються взаємодії між українською та російською мовами, а також взаємодії між Україною та Росією. У той же час у коментарях після 24.02.2022 кількість високочастотних прикметників-кологатів значно зросла, і вони набули більш емоційного забарвлення. Окрім оцінних прикметників, які вживають коментатори щодо фільму, такі слова, як “рідний”, “єдиний”, “державний”, “зросійщений” тощо, відображають більш чіткі уявлення та емоційне ставлення коментаторів до української та російської мов, України та Росії, що яскраво контрастує з високочастотними прикметниками-колокатами, характерними для коментарів до 24.02.2022.

Таблиця 3.7. демонструє високочастотні дієслова-колокати для вузлових слів “українська мова” (див.: Додаток II). В аудіовізуальному тексті, коментарях до та після 24.02.2022 спільними високочастотними дієсловами-колокатами є “розмовляти” і “говорити”. Високочастотні дієслова-колокати, характерні лише для аудіовізуального тексту, включають “захищати” і “порівнювати”. В обох групах коментарів (до та після 24.02.2022) спільним високочастотним дієсловом-кологатом є “дякувати”. До високочастотних дієслів-кологатів, характерних лише для коментарів до 24.02.2022, належать “жити” та “знати”. Для коментарів після 24.02.2022 характерним є

високочастотне дієслово-колокат “перейти”, використання якого в конкретному контексті описано у Таблиці 3.8. (див.: Додаток II). Лексичні сполучення “перейти”, “на”, “український” та “мова” неодноразово зустрічаються в контексті, позначаючи відмову від використання однієї мови та перехід на іншу (українську). Загалом, дієслова-колокати в аудіовізуальному тексті демонструють основні функції мови, а також стосуються протиріч і відмінностей між мовами. У порівнянні з цим, дієслова-колокати у коментарях до 24.02.2022, крім демонстрації основних функцій мови, також охоплюють аспекти повсякденного життя та пізнавальної сфери, а також висловлюють вдячність до творчої команди фільму. А дієслова-колокати у коментарях після 24.02.2022, крім демонстрації основних функцій мови та висловлювання вдячності творчій команді фільму, також демонструють увагу до конкретних дій та рішучості у переході між мовами.

Після спалаху повномасштабної війни у коментарях стало помітно більше висловлювань, які стосуються російської мови. Коментатори почали більше звертати увагу на російський аспект у конфлікті між російською та українською мовами. Ця зміна забезпечує достатню кількість мовного матеріалу для аналізу високочастотних слів-колокатів для вузлових слів “російська мова” у коментарях після 24.02.2022, представлених у Таблиці 3.9. (див.: Додаток II). З точки зору іменників-колокатів, у аудіовізуальному тексті, коментарях до та після 24.02.2022 немає спільних високочастотних іменників. У Фільмі є унікальні іменники-колокати – “закон” та “вчитель”, які стосуються правової та освітньої сфер. У коментарях до та після 24.02.2022 спільними високочастотними іменниками-колокатами є “Україна”, що належить до національного фрейму. У коментарях після 24.02.2022 є багато унікальних високочастотних іменників-колокатів, включаючи “мова”, “українець”, “Україна”, “дитина”, “школа”, “країна”, “життя”, “війна”, “вторгнення”, “день”, “фільм”, “місяць”. З цього можна зробити висновок, що у контексті повномасштабної війни між Росією та Україною теми, пов’язані з російською мовою, у коментарях значно збагатилися.

З точки зору прикметників-колокатів, в аудіовізуальному тексті, коментарях до та після 24.02.2022 спільним високочастотним прикметником-колокатом є лише “український”. У коментарях до та після 24.02.2022 спільним високочастотним прикметником-колокатом також є “український”. У коментарях після 24.02.2022 є унікальний високочастотний прикметник “повномасштабний”, який зазвичай поєднується з “війна”, позначаючи повномасштабну війну між Росією та Україною.

З точки зору дієслів-колокатів, хоча у аудіовізуальному тексті, коментарях до та після 24.02.2022 не було спільних високочастотних дієслів-колокатів, проте з’явилися однакові типи дієслів, оскільки “говорити”, “розмовляти”, “спілкуватися” переважно стосуються мовленнєвої діяльності. У коментарях після 24.02.2022 з’явилось унікальне високочастотне спільне дієслово “поїхати”, використання якого в контексті продемонстровано в Таблиця 3.10. (див.: Додаток II): “поїхати” відображає увагу до мовного середовища та індивідуального мовного вибору. Використовуючи дієслово “поїхати”, коментатори взаємодіють зі змістом Фільму та висловлюють сумніви щодо особистого вибору прихильників російської мови.

Підсумовуючи, зауважимо, що усі три типи текстів зосереджуються на питаннях національної ідентичності та мови, але теми у коментарях після 24.02.2022 демонструють більш жорстокий рівень конфлікту. Хоча в аудіовізуальному тексті та коментарях зустрічається багато прикметників, які вказують на взаємодію української та російської мов, у коментарях після 24.02.2022 ці прикметники більш емоційно конотовані. Коментарі до та після 24.02.2022 стосуються емоційного вираження, однак у коментарях після 24.02.2022 з’являються теми війни між Росією та Україною. Коментарі після 24.02.2022, висловлюючи вдячність творцям Фільму, також демонструють дії та рішучість коментаторів у переході на українську мову.

Щодо високочастотних слів для вузлових слів “російська мова”, у коментарях після 24.02.2022 спостерігається збільшення високочастотних слів-колокатів (дієслів, іменників та прикметників), пов’язаних із російською мовою.

Це явище також підкреслює посилення протиставлення української та російської мови у цьому типі дискурсу.

Отже, враховуючи особливості високочастотних слів-кологатів у коментарях після 24.02.2022, їх проукраїнську позицію та неприхований конфліктний характер, ми класифікуємо дискурс у коментарях після 24.02.2022 як “конфронтуючий дискурс”.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ III

У цьому розділі ми представили методи відбору мовного матеріалу, загальний обсяг корпусів, а також описали аналітичні інструменти, зокрема Python, Lancesbox, spaCy та NLTK. Крім того, було проведено аналіз слів-колокатів важливих вузлових слів.

Завдяки кількісному та порівняльному аналізу корпусів дискурсу конструювання образу української мови ми визначили особливості дискурсу в різних корпусах і класифікували три типи мовного матеріалу як три види дискурсу. Зокрема:

1. Аудіовізуальний текст визнано переформувальним дискурсом. Переформувальний дискурс підкреслює діахронічний та синхронічний стан української мови у різних суспільних структурах і сферах, а також її взаємодію з іншими мовами, особливо з російською. Через деконструкцію семи мітів про українську мову цей дискурс руйнує припущення та наративи, закладені в цих мітах, щоб усунути негативні стереотипи щодо української мови і таким чином здійснити переформування її образу.

2. Коментарі до 24.02.2022 визнано пробудженим дискурсом. Пробуджений дискурс значною мірою успадковує тематику, встановлену у Фільмі, але водночас розширює і доповнює ці теми. Пробуджений дискурс через вираження вдячності творчій команді продемонстрував вплив переформувального дискурсу.

3. Коментарі після 24.02.2022 визнано конфронтуючим дискурсом. Конфронтуючий дискурс, подібно до пробудженого дискурсу, виявляє інтерес до змісту Фільму та вдячність творчій команді. Однак, на відміну від пробудженого дискурсу, конфронтуючий дискурс характеризується більш вираженою увагою до тематики війни.

РОЗДІЛ IV. СТРАТЕГІЇ ДИСКУРСИВНОГО КОНСТРУЮВАННЯ ОБРАЗУ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

4.1. Аналіз когнітивної моделі переформувального дискурсу

Когнітивна лінгвістика, розглядаючи взаємозв'язок між мовною структурою та когнітивними процесами, пояснює структуру основних категорій: простір і час, ситуація і подія, сутність, дія та процес, рух і положення, сила та причинність (Fauconnier, 2006, 1), які пов'язані з поняттям «конструал» (construal), тобто здатністю мовця концептуалізувати несхожі ситуації по-різному (Langacker 2008, 43). Тому дискурс відображає те, як творець тексту концептуалізує реальні ситуації. Ці концептуальні структури мають «низку альтернативних структурних характеристик, з яких мовець може вибирати для передачі певного уявлення про ситуацію» (Talmy, 2000, 214). Запропонована нами дефініція «переформувального дискурсу» є концептуалізуючою дією, оскільки під час концептуалізації типів дискурсу в аудіовізуальному тексті ми зосереджуємо увагу на деконструкції образу української мови в міті та створенні нового образу української мови. Саме тому ми обрали термін «переформувальний» для цього дискурсивного типу, послуговуючись значеннями дієслова «формувати» (див. Додаток IV: Бусел, 2005, 1544). У нашій роботі «конструювання образу» стосується проектування та формування образу в межах певного дискурсивного поля за допомогою мовних засобів, використовуючи конкретні прийоми та стратегії. Це формування охоплює не лише зовнішній вигляд, а й емоційні, інтенційні та культурні аспекти: творча команда не лише змінює стан образу мови, але й повністю реконструює його основну структуру та зміст в мітах. «Переформувальний дискурс» є не лише динамічним концептом, але й активним процесом, де мовець здійснює трансформацію дискурсу, який піддається реконструкції.

Дж. Лейкоф і М. Джонсон зазначають, що «концепти виникають із тіла, мозку та досвіду у світі й розуміються через них. Концепти отримують своє значення через втіленість (embodiment), особливо через сенсорні та моторні

здібності» (Lakoff & Johnson, 1999, 497). Досвідні схеми мають гештальтні характеристики, їхня природа полягає в тому, що вони виступають як узгоджені, значущі та цілісні структури в нашому досвіді та когніції. Вони є основним засобом, за допомогою якого ми досягаємо структурованості значення. Вони створюють узгодженість нашої мережі значень, встановлюють внутрішню єдність і накладають обмеження (Johnson, 1987, 41).

Образи-схеми з'являються у базових сферах досвіду, таких як ДІЯ (ACTION), ПРОСТІР (SPACE), РУХ (MOTION) та СИЛА (FORCE). Вони походять від раннього втіленого досвіду і після обробки в головному мозку утворюють стабільні когнітивні структури на рівні підсвідомості. Ці когнітивні структури можуть бути активізовані в комунікації і допомагають людям концептуалізувати поточну ситуацію та події певним чином. Завдяки гештальтному когнітивному процесу ми можемо розуміти об'єкти та події у світі на основі обмеженого набору образів-схем.

На відміну від інших операцій конструалу, що базуються на візуальній модальності, патерни динаміки сил виникають на основі чуттєвого сприйняття і кінестезії, які формують досвід сили. Досвід сили є всюдисущим. Наприклад, усі причинно-наслідкові взаємодії потребують застосування сили — чи то вплив, який ми здійснюємо на інші об'єкти, чи вплив, якого ми зазнаємо від інших об'єктів (Johnson, 1987, 42). Патерни динаміки сил не лише структуризують концепцію фізичної взаємодії, але й можуть розширюватися за допомогою метафор на рівні соціальної, психологічної, політичної, юридичної та мовної взаємодії. У структурі динаміки сил у переформувальному дискурсі мітомовець та антимітомовець кодуються відповідно як антагоніст та агоніст. У цих патернах протистояння сили антагоніст намагається здійснити вплив на агоніста, тоді як агоніст чинить опір цьому впливу, як представлено на Рисунку 2.3, де коло позначає агоніста, а півмісяць — антагоніста. У схемах (a) та (b) антагоніст застосовує рушійну силу, тоді як у схемах (c) та (d) антагоніст застосовує силу опору. У схемах (a) та (c) агоніст і антагоніст перебувають у стані руху, тоді як у схемах (b) та (d) агоніст і антагоніст залишаються в стані

спокою (див.: Додаток І). Зазначені когнітивні патерни загалом охоплюють базові протиставлення, представлені як на мікрорівні речень, так і на макрорівні тексту у Фільмі, легітимують дискурсивні моделі мітомовців, а також дискурсивні моделі антимітомовців.

Патерни динаміки сил мають властивості гешталту. Хоча на рівні речень творча команда окремо представляє мовлення мітомовців та антимітомовців, і обидві вони по-різному концептуалізують агоніста та антагоніста, загалом у процесі концептуалізації творчої команди головним є визначення макрокогнітивної моделі всього Фільму. А саме: мітомовець виступає у ролі антагоніста, намагаючись або просувати стан української мови в негативному напрямку, або перешкоджати розвитку української мови. У представлених у Фільмі патернах динаміки сил, розподіл ролей між агоністом та антагоністом показаний у наведеній схемі на Рисунку 4.1. (див. Додаток І).

Аудіовізуальний текст на візуальному рівні позначає висловлювання мітомовця як «міт». У Фільмі на початку кожного розділу є позначувальні мітки «Міт 1», «Міт 2» тощо, які маркують ці висловлювання як неістинні, що впливають на соціальні переконання громадськості щодо української мови. Тому мітомовець стає носієм впливу та агоністом у системі силової взаємодії. В аудіовізуальному тексті творча команда рідко безпосередньо представляє мітомовця як ключового спікера; зазвичай вона використовує їх висловлювання як фонові матеріали, після чого переходять до їх спростування або критики. Наприклад, у розділах МІТ 1. Необхідно захищати «русскаяязычное население» та МІТ 3. «Какая разница, на каком языке» (Яка різниця якою мовою говорити), творча команда спершу цитує висловлювання В. Путіна та О. Лукашенка, а потім переходить до оцінки мовознавців та громадських діячів, використовуючи докази, яких більше за кількістю ніж текстів мітів, щоб представляти ці висловлювання як інструменти для досягнення певних політичних цілей, а не відображення справжнього стану мови.

Аудіовізуальний текст, як носій переформованого дискурсу, є також наративним текстом. Французький вчений Р. Барт досліджував людську

наративну діяльність і наголошував, що причинно-наслідкові зв'язки (causality) в наративі реалізуються через послідовність (consecution). Аналізуючи взаємодію цих двох зв'язків, Р. Барт стверджував, що найважливішою частиною наративу є плутанина між відносинами часу та результату. Іншими словами, події, що відбуваються пізніше в наративі, часто сприймаються читачем як результат попередніх подій (Bartbes, 1977, 94). Тобто у переформувальному дискурсі події, які відбуваються раніше, часто також конструюються як причина, що спонукає до здійснення певної дії, як форма спонукальної сили.

Отже, модель переформувального дискурсу – стабільна модель динаміки сил; у переформувальному дискурсі творча команда визначає мітомовця як антагоніста, а антимітомовця як агоніста; антагоніст спрямовує спонукальну силу на агоніста.

4.2. Аналіз дискурсивної моделі переформувального дискурсу

Патерни динаміки сил є абстрактними та цілісними структурами знань. Аналіз моделей динаміки сил може забезпечити лише структурну конфігурацію (structural configuration) для поточного сценарію. Тобто результати аналізу когнітивної моделі можуть надати лише специфічну образ-схему, яку мовець абстрагує з поточного сценарію.

Когнітивні моделі, які є моделями динаміки сил, діють у сфері побудови переформувального дискурсу, створюючи дискурсивну модель силового протистояння, тобто високо структуровану когнітивну структуру, котра організує переформувальний дискурс. На рівні дискурсивної практики поверхнева мовна структура буде зазнавати когнітивного дозволу цієї дискурсивної моделі, підкреслюючи концептуальні елементи взаємодії сил між різними суб'єктами.

Переформування образу української мови в мітах є важливою метою, яку прагне досягти творча команда. Кращому розумінню механізмів реалізації цієї мети творчою командою сприятиме осягнення концепцій структури подій (event-structure concepts), зокрема «подія», «причина», «зміна», «стан», «дія» та «мета» (Lakoff & Johnson, 1999, 170), які можуть бути концептуалізовані через

метафоричні операції на основі більш загальних концепцій (там таки, 175). Система метафор структури подій розкриває два універсальні метафоричні механізми мапування, які використовує людина для осмислення абстрактних понять: «ПРИЧИНИ — ЦЕ СИЛИ» і «ЗМІНИ — ЦЕ РУХИ». Ці механізми концептуального мапування пояснюють, як людина робить висновки про причинно-наслідкові зв'язки, і тому вони мають вирішальне значення для людського раціонального мислення. Метафора подієвої структури, як когнітивна основа для розуміння станів (states), змін (changes), причин (causes), дій (actions), труднощів (difficulties), свободи дій (freedom of action) і цілей (purposes), визначає різноманітну логіку причинно-наслідкових зв'язків (define the various logics of causation) (Lakoff & Johnson, 1999, 194).

Варто зазначити, що традиційна теорія концептуальної метафори (включаючи метафору структури подій) недостатньо чутлива до контекстуальних чинників. Відтак, вона має обмежену пояснювальну здатність щодо навмисних метафор та новостворених метафор. Причиною цього є вплив інших факторів (таких як дискурсивний контекст, тілесний контекст, концептуально-когнітивний контекст, ситуаційний контекст тощо) на створення значення в дискурсі (Kövecses 2017, 2020a, 2020b). Наприклад, концептуальна метафора рівня «причина — це сила» не здатна пояснити метафоричний вислів «мова виступає супер-адвокатом» у контексті, де «іноземні сили мають далекоідучі плани та політичні міркування щодо Донеччини чи Луганщини». Щоб вирішити вищезазначені проблеми, З. Кьовечес запропонував багаторівневу теорію концептуальної метафори, яка включає чотири рівні: рівень образу-схеми, рівень домену, рівень фрейму та рівень ментального простору (Kövecses, 2020a, 50-56).

Образ-схема є високо схематизованими експерієнціальними завершеннями, що коріняться в нашому основному сприйнятті простору (Dancygier & Sweetser, 2014; Hampe & Grady, 2005; Hampe, 2017). Когнітивні дослідження показують, що в процесі повсякденного рефлексування над фактами та явищами об'єктивної дійсності будь-який носій мови регулярно

використовує дві дюжини різноманітних образів-схем та їхніх значеннєвих трансформацій (Gibbs, & Colston, 2006, 239). Найуживаніші образи-схеми включають конструкти: «контейнер» (container), «баланс» (balance), «джерело-шлях-мета» (source-path-goal), «цикл» (cycle), «притягування» (attraction), «центр/околиці» (center/periphery) та «зв'язок» (link). Образи-схеми охоплюють велику кількість експерієнційних структур (experiential structures), які мають особливу маркованість в ментальній складовій процесу вербалізації якоїсь ідеї, що будується на основі досвідних даних, а також мають чітко визначену внутрішню конфігурацію і можуть бути переосмислені метафорично, щоб наше розуміння специфіки більш абстрактних сутностей було максимально точним і всеосяжним (див. *Експерієнтив* у: Додаток IV).

Рівень «домен» надає концептуальний субстрат (conceptual substrate) для образу-схеми, домен існує незалежно від конкретних виразів. Багато доменів, хоча активуються як основа значення, не мають зв'язку з компонентними елементами в звичайному сенсі. Це може залежати від того, як мовці орієнтуються у поточному контексті дискурсу.

Кожен аспект, що входить до складу домену, можна розглядати як фрейм. Фрейм є більш детальною концептуальною структурою, ніж домен, і здатний розгорнуто описати певні аспекти матриці домену (Sullivan, 2013, 24). Фрейми спускаються до нижчого рівня концептуальних структур (рівень ментального простору), що створює детальну інформацію про концепти фрейму. Фрейм є психологічною або когнітивною структурою, яка може зберігатися в нашій когнітивній та свідомій системі протягом тривалого часу. Важливість фрейму для мовлення полягає в тому, що він виступає як механізм когнітивного дозволу для мовлення: фрейми визначають мовлення, а мовлення активує фрейми. Ментальний простір як найбільш конкретна когнітивна структура серед наведених чотирьох, є рівнем, на якому ми створюємо та розуміємо метафори в природному мовленні (Kövecses, 2020b, 48).

У аналізі переформувального дискурсу ми поєднуємо теорію динаміки сил, теорію метафори структури події і багаторівневий підхід до теорії метафор

(теорія розширеної концептуальної метафори), щоб розкрити модель продукування цього дискурсу. По-перше, патерни динаміки сил як базові когнітивні механізми у конструюванні значення визначає, що причина формування образу мов в переформувальному дискурсі полягає у взаємодії між суб'єктами сили. Метафорика структури подій забезпечує основний механізм концептуального відображення, де ПРИЧИНИ — ЦЕ СИЛИ та ЗМІНИ — ЦЕ РУХИ, що створює концептуальний канал для пояснення причин формування образу мови та його змін. По-друге, теорія розширеної концептуальної метафори, розкриваючи ієрархічну структуру концептів, демонструє, як концептуальні структури, що активуються на рівні образу-схеми, поступово розвиваються та конкретизуються на рівні домену і фрейму, надаючи концептуальні канали для створення більш складного значення на рівні ментального простору. На ієрархічній схемі продукування переформувального дискурсу (див.: Додаток І. Рисунок 4.2.), рівні образу-схеми та домену дозволяють конструкцію дискурсу на рівнях фрейму та ментального простору. Концептуальні структури на рівнях фрейму та ментального простору успадковують структури з рівнів домену та образу-схеми, але забезпечують більш деталізоване концептуальне уточнення порівняно з попередніми рівнями.

Переформовування образу мови здійснюється через дискурсивну практику, тому процес переробки мовного образу повинен включати відображення старих негативних образів. Лише через взаємодію між ними можна досягти ліквідації старого негативного образу мови та завершення створення нового мовного образу.

Конструювання онтологічного образу мови

Онтологічний образ мови є носієм образу мови та його основною складовою частиною. В аудіовізуальному тексті онтологічний образ української мови переформовується через представлення взаємодії між мітомовцями та антимітомовцями, що стосуються тем, пов'язаних з українською, російською, білоруською мовами та івритом. Міт розглядаємо як систему соціальних чи культурних переконань, яка включає вигадані або уявні елементи. Ці елементи

часто не базуються на реальній історії чи дійсності, а ґрунтуються на колективному переосмисленні минулого, культурній творчості та передачі цінностей. Міт через специфічний спосіб оповіді створює ідеалізоване або символічне світосприйняття, яке зазвичай слугує певним соціальним, політичним або культурним цілям. Зокрема, аудіовізуальний текст Прикладу 4.1 «Необхідно захищати “русскаязычное население”» пробуджує у глядачів фрейм «міт» (див. приклади у Додатоку III). У ментальному просторі, активованому мітом, поняття «русскаязычное население» стає акцентованим. Такий спосіб представлення безпосередньо натякає на те, що за поняттям «русскаязычное население» приховані культурні й політичні маніпуляції з боку «російськомовних», що кидає виклик легітимності та правомірності цього поняття з боку «українськомовних». Далі аудіовізуальний текст через коментар П. Гриценка щодо частотності використання слів «блискавка» та російського еквіваленту «молния», а також демонстрацію численних польових досліджень і записів, подає реальну картину використання української мови на території Донецької та Луганської областей. Це кидає виклик підґрунтя, на якому *«коло користувачів мовою»* ідентифікують себе як «російськомовні». Таким чином, формується образ української мови як такої, що є широко вживаною мовою та має значну присутність у регіонах Донеччини й Луганщини.

У Прикладі 4.2 також використовується «міт» для визначення твердження «У Києві ніколи не спілкувались українською», однак основна увага зосереджена на значній присутності української мови в історичному контексті Києва. Через розповідь Дмитра демонструється соціальне ставлення до української мови з індивідуальної перспективи, показуючи, що у радянському періоді (а також навіть на час зйомок Фільму) використання української мови сприймалося як небажане і навіть як «смішне». Таке висвітлення соціальних упереджень і дискримінації, з якими українська мова стикалася в Києві, демонструє основні тези міфу: «Історично українська мова не використовувалася в Києві» та «Українська мова в Києві – це лише маргіналізована мова».

Через твердження історика В. Корнієнка творча команда спростовує відповідні висловлювання, акцентуючи увагу на використанні давньоукраїнської мови в Києві з XI століття, що засвідчують графіті Софійського собору в Києві. В. Корнієнко згадує радянську концепцію «єдиної давньоруської народності» та «єдиної давньоруської мови», активуючи рамку «асиміляції інших мов Радянським Союзом», яка сприяла знищенню історичного минулого народу та його мови. Таким чином, творча команда сформувала образ української мови як давньої мови з глибоким культурним корінням, що сягає ще Київської Русі. А демонстрація у Прикладі 4.3. «*типових українських закінчень*» в давальному відмінку, які, як стверджує В. Корнієнко, зафіксовані в написах XI століття ([*-ові*], [*-єві*]), засвідчує унікальність української мови в граматичному контексті.

Підходи конструювання образу української мови з аудіовізуального тексту, крім представлення взаємодії між українською та російською мовами, також включають репрезентацію взаємодії між білоруською та російською мовами та процес відродження івриту. У Прикладі 4.4. творча команда через посилення на модель мітомовців (через висловлювання президента Білорусі О. Лукашенка) демонструє захоплення російською мовою та негативне ставлення до просування білоруської мови, що відображає маргіналізацію білоруської мови в публічному житті. Творча команда звертається до нарації білоруської громадської активістки та режисерки В. Ніколайчик, щоб підкреслити пригнічений стан білоруської мови в державі, зокрема в судовій системі; хоча білоруська мова є однією з офіційних мов за Конституцією, на практиці вона все ще зазнає утисків та політичного домінування російської мови: відродження білоруської мови стримується не тільки внутрішньою політичною владою, але й безпосередньо контролюється Кремлем.

Взаємодія між російською та білоруською мовами - наслідок нерівності сил: російська мова тривалий час домінувала в Білорусі, в той час як білоруська мова залишалася на периферії. Українська і білоруська мови пережили процеси маргіналізації. Взаємини між російською та українською мовами також

сповнені напруженості та конфліктів, українська мова історично також зазнавала репресій, тоді як російська мова довго була основною мовою серед еліт, в освіті та офіційному спілкуванні. Через репрезентацію наслідків силової поляризації у взаємодії між російською та білоруською мовами, творча команда виявляє спільні поверхневі явища у мовних взаємодіях та активує в аудиторії фрейм «кризи української мови», спонукаючи глядачів до порівняння та роздумів про наслідки цієї поляризації, пробуджуючи їхню обережність щодо цих наслідків. Таким чином, цей приклад непрямо демонструє роль української мови у опорі гегемонії, надаючи їй образ інструменту спротиву зовнішньому тиску.

Творча команда на прикладі відродження івриту продемонструвала позитивний наслідок взаємодії. Приклад 4.5. демонструє, як іврит, під впливом суб'єкта сили (діючої особи чи об'єктивного середовища), зумів подолати опір і відіграв визначальну роль у збереженні національної ідентичності та соціальній інтеграції. Установлюючи контекст, в якому міфологічний висловлювач вважає, що вибір мови не має суттєвого впливу, творча команда демонструє опір цій думці, показуючи зусилля Е. Бен-Єгуди в популяризації івриту. У розповідях реконструкція відображає важливість мови для національної ідентичності та соціальної інтеграції, особливо підкреслюючи роль івриту в будівництві держави Ізраїль. З української перспективи позитивний приклад відродження івриту демонструє успішний потенціал мовних змін. Успішне відродження івриту в Ізраїлі є яскравим прикладом того, як можна досягти відродження мови через політичні ініціативи і соціальну мобілізацію. Після історичних процесів мовного придушення і культурної асиміляції Україна зіштовхується зі схожими викликами та можливостями. Успішний приклад відродження івриту активізує в аудиторії фрейм «можливість відродження мови», породжуючи впевненість у тому, що мова може бути відновлена та стати інструментом соціальної інтеграції та національного будівництва.

Конструювання образу країни-носія мови

Образ країни-носія мови є зовнішньою основою образу мови. Його жорсткий образ зазвичай стосується рівня економічного розвитку, науки і технології, природних ресурсів, інших ресурсів тощо. М'який образ країни-носія мови формується на основі поведінки країни, міжнародного статусу, національного духу, національної якості тощо. М'який образ країни-носія мови корелює з міжнародним образом мови.

Творча команда конструювала образи країн-носіїв різних мов, демонструючи вплив однієї країни на іншу або на Україну. Перший «міт» починається з виступу В. Путіна, який у контексті постає як мітомовець, тобто як антагоніст, що прагне вплинути на Україну. Приклад 4.6 демонструє прагнення В. Путіна створити і нав'язати культурну єдність через мову, захищаючи геополітичні амбіції Росії в Україні.

Кожна країна має свої унікальні символи образу, і для сучасної Росії образ лідера став невід'ємною частиною національного образу. У політичній системі авторитарної Росії доля країни та нації залежить від волі та економічних інтересів диктатора, тому форма політичного управління країною має яскраво виражену особистісну забарвленість, що формує персоніфікацію національного образу Росії. Саме тому політичні ідеї та дії В. Путіна та його команди, що визначають політичний розвиток Росії, сприяють формуванню у зовнішньому світі враження «В. Путін = Росія». У контексті відстоювання Путіним концепції «русский мир» та її культурної та мовної ідентичності, у свідомості української аудиторії активується фрейм «політизація мови Росією», тому боротьба між Україною та Росією сприймається глядачами не лише як реальна конфліктна ситуація, але й як боротьба в мовній сфері. Використання української мови набуває символічного значення і сприймається як акт опору гегемонії та захисту національної ідентичності.

Подібно до ситуації в Росії, національний образ Білорусі ретранслюється через постать О. Лукашенка, особистий імідж якого тісно пов'язаний із рівнем політичного, соціального та культурного розвитку країни. Тому представлення

його образу в аудіовізуальному тексті є типовим прикладом демонстрації образу країни-носія мови. Творча команда у Прикладі 4.7. демонструє прихильність О. Лукашенка до російської мови та його негативне ставлення до просування і розбудови білоруської мови. Персоніфікуючи білоруський національний образ через О. Лукашенка, творча команда показує дисбаланс у взаємодії між російською та білоруською мовами в Білорусі, активуючи в українській аудиторії фрейм «наслідків мовної гегемонії» та репрезентуючи цю державу як жертву мовної гегемонії. Стан білоруської мови в Білорусі природно стає наслідком нехтування національною мовою на державному рівні та дозволу російській мові займати ареал поширення білоруської мови. У такому контексті Росія в очах української аудиторії стає символом загрози національній мові та культурі, а Білорусь набуває статус жертви гегемонії. Через таке порівняння формується образ України як опору в мовному протистоянні.

В аудіовізуальному тексті національні образи Росії та Білорусі конкретизуються через зображення лідерів цих країн, тоді як образ Ізраїлю представлений крізь призму діяльності та міркувань інтелектуалів. Приклад 4.8а розкриває передумови створення держави Ізраїль та підкреслює, як євреї протягом двох тисяч років діаспори зберігали зв'язок з батьківщиною та мовою. Приклад 4.8б підкреслює роль особистості у культурному та національному відродженні, зокрема згадана діяльність Е. Бен-Єгуди, який доклав багато зусиль для відновлення івриту. Приклад 4.8в наголошує на важливості знання івриту в ізраїльському суспільстві та сприяння уряду в популяризації та вивченні мови, що підкреслює роль спільної мови у соціальній інтеграції. Загалом, ці тексти формують образ Ізраїлю як держави, яка цінує мову і розглядає її як важливий консолідований культурний та соціальний чинник. Таким чином, представлений образ Ізраїлю активізує у свідомості української аудиторії систему порівнянь, підкреслюючи важливість і можливість розбудови і популяризації української мови.

В аудіовізуальному тексті також представлені висловлювання про СРСР та про Росію і Білорусь, які завзято відстоюють його ідеологи. У прикладі

4.9а згадується ідеологія «єдиної давньоруської народності» та «єдиної давньоруської мови», що проводилася в радянський період і *«яка, по суті, зараз панує в Російській Федерації, щоб мова була спільна для всієї цієї величезної території»* (див.: Додаток III). Приклад 4.9б демонструє, що в Білорусі білоруська мова через мовну політику, залишену радянським режимом, тривалий час перебувала на маргінесі, а влада *«створила такий інтелектуальний клімат, за якого вважається, що російська мова є вищою та престижнішою»* (див.: Додаток III). Приклад 4.9в є фактологічно кричущим, безпосередньо розкриває радянську політику мовної асиміляції та її наслідки: *«У колишньому Радянському Союзі, коли я вчився, було 180 мов, а коли він почав розпадатися, було 90 мов»* (див.: Додаток III). У цих прикладах творча команда, представляючи дискурс про асиміляцію Радянським Союзом колишніх радянських республік, активують рамки «асиміляції мови», формуючи образ Радянського Союзу як злочинця, який активно знищує мову, культуру, історію народів, що входять до його складу. Відповідно, Україна постає жертвою радянської політики, а мовна асиміляція розглядається як засіб утиску.

Приклад 4.10а актуалізує увагу на утиски української мови за румунського панування, підкреслюючи, що українська мова зазнала не лише примусової русифікації в радянський період, а насильницької румунізації, *«тобто процесів, які відбувалися на українських теренах у складі Румунської держави починаючи з 18-го року»* (див.: Додаток III). Приклад 4.10б описує культурну тиранію в освіті: *«заборона викладання українською мовою, для школярів була заборона розмовляти навіть на перервах»* (див.: Додаток III). Приклад 4.10в розповідає про українських учнів 5-8 класів, яких допитували і звинуватили в «антидержавній діяльності» через використання української мови. Приклад 4.10г описує досвід українців, які в період з 1942 по 1944 роки зазнавали тілесних покарань за використання української мови (*«на зерно клали, бо не знав мову румунську»*). Ці факти засвідчують жорстокість мовної політики Румунії на теренах України та прагнення українців зберегти свою ідентичність, яка немислима без мови.

Зауважимо, що у Фільмі спостерігаємо конструювання образу України; показовою є сцена ухвалення Верховною Радою України 25 квітня 2019 року Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». У Прикладі 4.11. процес прийняття рішення Верховною Радою представлений як потужний крок, який демонструє реальні дії України у формуванні мовної політики та відображає рішучість Верховної Ради у просуванні національної мовної політики. Представлення цієї сцени в контексті Фільму підкреслює активні зусилля України у захисті та просуванні української мови як офіційної, формуючи образ країни, яка на державному рівні приділяє увагу українській мові.

Конструювання образу користувача мови

Образ користувача мови є важливою складовою мовного образу. Його жорсткий образ формується на основі таких факторів, як вік, професія, рівень освіти, соціальний клас користувача тощо. М'який образ користувача мови формується на основі особистісних рис, цінностей, стилю життя, захоплень користувача мови тощо. В аудіовізуальному тексті у різний спосіб, зокрема через пряме подання та демонстрацію усних текстів, зображуються мовні користувачі, особливо носії російської мови. Через взаємодію з цими образами аудіовізуальний текст конструював позитивний імідж користувачів української мови.

Приклад 4.12. через розповідь корінного жителя Києва Дмитра демонструє образ радянського російськомовного чоловіка, який ставився до української мови та її носіїв з презирством і ворожістю. Автор розповіді наголошує, що в радянський період використання російської мови було майже універсальним явищем у суспільстві, тоді як українська мова вважалася другорядною або навіть смішною. Він зазначає, що носіїв української мови в той час висміювали та відштовхували, а глибоке упередження щодо української мови було поширеним явищем. Крім того, в описі Дмитра російська мова зображена як вища, нормативна мова, тоді як українська мова знецінена як «місцевий діалект» або «змішана мова» (*«Українською спілкувались в селах. І я*

б не сказав, що це українська. Це такий місцевий суржик»). В аудіовізуальному тексті цитування наративу Дмитра демонструє дискримінацію україномовних осіб з боку російськомовних у соціальному та культурному контексті певної історичної епохи. Наратив Дмитра активує у аудиторії фрейм «злочинна поведінка», де російськомовні виступають як агресори, а україномовні - як жертви цієї агресії.

В аудіовізуальному тексті такий спосіб подання російськомовних користувачів є поширеним. Наприклад, у розділі «Міт 3. Какая разница, на каком языке» російськомовні користувачі активують фрейми «криза» або «кримінал». Приклад 4.13. демонструє сцени, де російськомовні особи висловлюють ідеї: «Відродимо Радянський Союз», «захопити радіо», «Телебачення треба було захопити», які безпосередньо пов'язані зі сценами насильства та конфліктів. Таке зображення підкреслює роль російськомовних осіб у соціальних заворушеннях, представляючи їх як ініціаторів криз або виконавців злочинних дій.

У взаємодії з носіями російської мови образ україномовних осіб представлений аудіовізуальним текстом як м'який, дружелюбний, теплий. Приклад 4.14. демонструє емоції та шок внутрішньо переміщеної особи (ВПО) С. Козлова, який описує сцену, коли побачив, як «ці бойовики, заїжджають у Донецьк, як вони стрибають з грузовиків, з вантажівок». Такий персоналізований спосіб розповіді демонструє його вразливість як жертви конфлікту, що робить його образ більш м'яким і людяним; образ С. Козлова відрізняється від тих, хто активно бере участь у конфлікті, і є образом жертви та спостерігача. Саме ця позиція природно сприяє формуванню його м'якого образу.

А обговорення слова «халепа» координатором курсів української мови С. Божко демонструє дружелюбність та педагогічну турботу викладача до слухачів, представляючи образ м'якого, толерантного та гідного носія української мови.

Таким чином, у процесі продукування переформувального дискурсу творча команда спочатку концептуалізує образ української мови як результат взаємодії сил між двома суб'єктами, активуючи патерни динаміки сил. Рівень домену надає більше інформації, ніж рівень образу-схеми (Kövecses, 2020b, 53). На рівні домену творча група концептуалізує причини конфліктів між мовами як тенденції сил, а зміну станів мов як рух. На рівні фрейму, різні фрейми активують різні фонові знання. Суть фреймів полягає в перспективі (Hart, 2011a, 2014a, 2018), іншими словами, якщо розглядати «міти» з різних перспектив, виникають відповідні когнітивні рамки. У переформувальному дискурсі використовуються різні фрейми (маніпуляція, асиміляція, криза, злочин тощо), які активують важливі концептуальні елементи цих фреймів, одночасно інтегруючи результат взаємодії сил між сторонами для акцентування уваги на тому, як українська мова взаємодіє з певними іноземними мовами та як мітомовці (як-от Росія) нав'язують вплив на українську мову. Останній етап концептуалізації відбувається на рівні ментального простору, де чітко проявляються сили агоніста та антагоніста. Цей рівень має найменший ступінь схематичності, оскільки він не лише представляє найконкретнішу концептуальну структуру, а й чітко описує взаємодію сил між агоністом і антагоністом, а також результати поведінки, що накладаються на агоніста.

Отже, дискурсивна модель переформувального дискурсу є суб'єктивізаційною інтерактивною дискурсивною моделлю. За допомогою цієї моделі, продуценти переформувального дискурсу з позиції української мови, через пряме представлення образу української мови, України та україномовних, а також через їхні взаємодії з іншими мовами, країнами та носіями мов, здійснюють деконструкцію легітимності, обґрунтованості та справедливості наявних мітів і мітотворців. Це, в свою чергу, зменшує вплив мітів на українську мову та завершує процес конструювання позитивного образу української мови, з метою того, щоб образ української мови або залишався негативним, або зазнав позитивного розвитку.

4.3. Дискурсивні стратегії переформувального дискурсу: фреймування, фігури / фону, когнітивної точки

Дискурсивні стратегії — це інструменти дискурсивної практики, вибрані для досягнення певної дискурсивної мети, що дозволені когнітивними механізмами, які стоять за дискурсивним продукуванням. Продуцент дискурсу, щоб досягти своїх цілей, використовує різні дискурсивні стратегії, які дозволені когнітивними і дискурсивними моделями.

Дискурсивна модель переформувального дискурсу є суб'єктивізаційною. інтерактивною. Тому дискурсивні стратегії цього дискурсу служать для деконструкції негативного образу української мови, яка здійснюється антимітомовцями (україномовцями), і для протистояння сил між антимітомовцями і мітомовцями.

З когнітивної точки зору, виникнення значення образу української мови залежить не лише від концептуального змісту цього образу, але й від операцій конструалу цих концептуальних змістів. Мова може вказувати нам різні способи «бачити» описувані об'єкти, ситуації або події. Різні конструали, як «способи бачення», залежать від параметрів концептуалізації, включаючи те, що ми обираємо для спостереження, як уважно ми його досліджуємо, на яких елементах ми зосереджуємо увагу, з якого боку ми дивимось на них, чи спостерігаємо ми їх безпосередньо чи через деяке рефракторне середовище (refracting medium) (Langacker, 2008, 55). Ці операції конструалу можуть служити для реалізації певних ідеологічних дискурсивних стратегій у конкретному контексті, кодуючи конкретне, легітимізує або делегітимізує уявлення про реальність (Hart & Cap, 2014, 169).

Стратегії фреймування

К. Харт на основі фреймової семантики Ч. Філлмора, який вважав, що у системі концептів фрейму будь-який введений концепт активує решту частин цієї концептуальної системи (Filmore, 1982, 111), запропонував «стратегію фреймування», згідно з якою мовці здатні зробити певні області знань концептуально виразними (одночасно пригнічуючи інші), а залучені конкретні

області знань, у свою чергу, породжують патерни інферування та оцінки (Hart, 2014b, 174). К. Харт вважає, що стратегія фреймування передбачає два основні елементи: категоризацію та метафоризацію. В аудіовізуальному тексті основними стратегіями є: «категоризація антагоніста» та «категоризація агоніста».

Категоризація як інструмент може сприяти залученню аудиторії до ідентифікації з об'єктами опису в тексті. Автор тексту може передавати свої суб'єктивні ідеї через критерії категоризації, щоб досягти мети продукування дискурсу. Наприклад, у дискурсивній практиці, залежно від різних цілей, ми можемо категоризувати підприємців як «капіталістів», «підприємців», «промисловців», «торговців» тощо. У різних контекстах ці категорії можуть бути надані різним ідеологічним забарвленням продуцентами дискурсу. Саме тому, під час категоризації соціальних акторів, ми можемо чітко розрізняти ідеології людей, які виконують концептуалізацію (Van Leeuwen, 1996, 32-70).

Таблиця 4.1. демонструє ідентичність різних суб'єктів у різних розділах аудіовізуального тексту. У цьому списку містяться не лише суб'єкти, які безпосередньо висловлюють міти, але й ті, хто своїми діями демонструє або підтримує зміст, висловлений у мітах. У переформувальному дискурсі негативний образ української мови зазвичай подається мітомовцями (або прихильниками мітів), а позитивний образ створюють антимітомовці. З таблиці суб'єктів видно, що мітомовці, представлені у Фільмі, є суб'єктами, які володіють владою або мають вплив у мовних питаннях та для провадження певної ідеології, утримуючи домінантне становище конкретної мови в соціальних чи політичних структурах. Натомість антимітомовці – це вчені, активісти, експерти, звичайні користувачі мови та ті, хто намагається зберегти культурну та мовну незалежність та самобутність.

З точки зору дискурсивної практики, аудіовізуальний текст використовує метод прямого цитування, тобто передає слова учасників чи авторитетних осіб для вираження їх позицій та поглядів. Такий спосіб цитування дозволяє збільшити правдоподібність Фільму, полегшує сприйняття аудиторією

«об’єктивної позиції» продуцентів аудіовізуального тексту. Однак ми переконані, що вибір конструє значення: у виборі способу подачі прямих цитувань дискурсивним продуцентом завжди присутня його суб’єктивна позиція та намір. Тому всі прямі цитування, представлені в аудіовізуальному тексті, є частиною переформувального дискурсу, незалежно від того, хто їх подає і яка його позиція.

У застосуванні дискурсивних стратегій переформувального дискурсу, стратегія «категоризація антагоніста» і стратегія «категоризація агоніста» є основними стратегіями фреймування. Вони розгортаються через подання висловлювань мітомовців та антимітомовців, при цьому мітомовці зазвичай з’являються у негативних образах (див. Таблицю 4.1.), до яких відносяться політичні суб’єкти та діячі з офіційним статусом, які явно не є дружніми до України, це персонажі, що мають суттєві розбіжності з основними цінностями в Україні, представники російських інституцій, а також російськомовні медіа та розважальні програми. Наприклад, СРСР, президент Росії В. Путін, президент Білорусі О. Лукашенко, Володимир з Луганська, а також російськомовні медіа тощо.

Через подання висловлювань та поглядів осіб, які мають політичну авторитетність і репрезентативність, а також осіб, що явно не є дружніми до України, аудіовізуальний текст фреймує їх як «суб’єктів, що маніпулюють громадською думкою через зміст своїх висловлювань» або як «об’єктів маніпуляції», що підкреслює існування специфічної ідеологічної схильності цих мітомовців і, відповідно, акцентує на негативній ідеологічній складовій їхньої дискусії.

Основні антимітомовці — це інтелектуали, експерти, українські лінгвісти, громадяни, що зробили особливий внесок у збереження мовної та культурної спадщини України. Ці суб’єкти зазвичай через категоризаційні операції фреймуються як позитивні ролі. Їхні висловлювання сприймаються як засіб протистояння мітомовців, захищаючи та позитивно демонструючи багатогранні цінності мови, зокрема української мови.

Висловлювання вчених, експертів та інших осіб надають змісту дискурсу вищу ступінь достовірності та авторитетності. Оскільки ці люди зазвичай мають професійну підготовку, їхні погляди часто сприймаються як надійні та переконливі. Водночас, висловлювання простих громадян, мігрантів та осіб, що постраждали від війни, зазвичай викликають емоційний відгук у широкій аудиторії. Представлення історій або висловлювань цих осіб може пробудити співчуття у глядачів, полегшуючи емоційну прив'язку до персонажів Фільму, що в свою чергу збільшує рівень сприйняття переданої інформації.

Через демонстрацію висловлювань експертів та звичайних громадян, включаючи вчителів, переформувальний дискурс надає позитивне культурне та соціальне значення антимітомовцям, тим самим розвіявши раціональність висловлювань мітомовців. Крім того, серед антимітомовців, носії української мови також, як «медіуми», конструють позитивну цінність української мови.

Операції категоризації агоністів і антагоністів відіграють важливу роль у операціях фреймування аудіовізуального тексту. Через стратегії категоризації агоністів і антагоністів продуценти дискурсу конструюють негативні та позитивні образи мітомовців і антимітомовців, тим самим розмиваючи аргументованість і справедливість мітів. Мітомовці зазвичай мають агресивний, авторитарний характер та виступають представниками ворожих (або неприязних) сторін. Пряме цитування висловлювань таких мітомовців може підкреслити протиставленість, тим самим посилюючи ідеологічне забарвлення їхніх висловлювань, що призводить до негативної реакції аудиторії на цих висловлювання. Натомість при зображенні антимітомовців акцент робиться на їхньому академічному фоні, культурній ролі та сімейній ролі. Підкреслення цих характеристик суб'єктів висловлювань робить самі їхні висловлювання більш обґрунтованими, авторитетними та привітними.

Стратегії фігури/фону

Теорія фігури/фону вперше була представлена у 1915 р. данським психологом Е. Рубіном через ілюзію «обличчя / вази» (face / vase illusion) (цит. за Ungerer & Schmid, 2006, 163). На Рисунку 2.9 ми можемо побачити або два

обличчя, або одну вазу, але не можемо одночасно розпізнати і обличчя, і вазу. Це пояснюється тим, що людина має схильність сприймати предмети як цілісні, чіткі та стабільні організаційні структури, що є загальним психологічним законом сприйняття — це Закон прегнантності (Law of pregnanz), що пропонують психологи, тобто фігура має цілісність, менші розміри та легкість руху, тоді як фон є орієнтиром, що фіксує сценарій у когнітивній рамці. Фігура та фон — це два елементи, що належать до однієї когнітивної рамки, фігура має чітке, завершене зображення, яке легше сприймається, але фігура залежить від фону. Фігура з'являється на фоні, а фон виконує роль рамки, тому фон визначає оцінку фігури. Одними з основних стратегій, що застосовуються в аудіовізуальному тексті, є виокремлення як фігури антагоністів, які створюють негативний образ української мови в умовах мовного питання, а також наслідків їхнього впливу, з подальшим їх спростуванням.

Зокрема, приклад 4.15. засвідчує аудіовізуальний текст з прямим цитуванням висловлювань В. Путіна, що демонструє читачам його суб'єктивну позицію. Таке пряме цитування не лише підсилює достовірність аудіовізуального тексту, а й конкретизує особу антагоніста. Водночас у своїх висловлюваннях В. Путін заявляє про необхідність постійного захисту *«етнічних росіян в Україні»* та *«частини українського народу, яка відчуває нероздільний, не тільки етнічний, а й культурний, мовний зв'язок із Росією»*. Пряме цитування цієї заяви також виокремлює дії В. Путіна як антагоніста: для української аудиторії підкреслені дії можуть сприйматися як акт агресії, тобто спроба Росії втрутитися у внутрішні справи України, що підриває цілісність і суверенітет України як незалежної держави.

У Прикладі 4.16. антагоністом виступають творці телевізійної програми, які за допомогою гумористичних діалогів у сюжеті висвітлюють проблему використання «суржику», демонструючи своє ставлення до нього як до чогось смішного. В реченні, де є хронологічна послідовність подій, подія, що сталася раніше, є фоном, а подія, що сталася пізніше, є фігурою (Talmy, 2000, 327-329). Аудіовізуальний текст розміщує це цитування на помітному місці (на початку)

після титульної картки *«Мім 5. Суржик – не проблема. Суржик – це просто смішно»*, що підкреслює дії антагоніста (творців програми). Це акцентує увагу на тому, що телевізійна програма розглядає проблему «суржику» як жартівливу тему, а не як серйозне питання, і таким чином впливає на аудиторію, спонукаючи її погодитися з цим мітом.

У Прикладі 4.17. аудіовізуальний текст через цитування висловлювання О. Пономаріва *«бо Росія проводила асиміляторську політику»* вказує на дії антагоніста та демонструє зменшення кількості мов до та після розпаду СРСР, підкреслюючи наслідки дій антагоніста (*«асиміляційної політики»*), натякає на утиски, яких зазнала українська мова.

Під час аналізу аудіовізуального тексту ми виявили, що в більшості випадків лише у висловлюваннях антимітомовців спостерігається аргументованість, представлена в аудіовізуальному тексті. Висловлювання, які спростовують міти, містять більш конкретні докази, дані, факти й логічні міркування. Іншими словами, аудіовізуальний текст докладніше демонструє висловлювання антимітомовців, тобто агоністів. Тому ми вважаємо, що аудіовізуальний текст саме через акцент на тому, як агоністи системно подають аргументи, деконструє образ української мови в мітах й водночас конструє новий позитивний образ української мови. Зокрема, у Прикладі 4.18. аудіовізуальний текст лише демонструє комічне трактування «суржику» в повсякденному спілкуванні, яке було представлене в телевізійній програмі «Віталька», підкреслюючи дію цієї телевізійної програми. Натомість, у представленні висловлювань антимітомовця (Л. Масенко) аудіовізуальний текст підкреслює аргументованість її заяв, зокрема звернення до лексикографічних джерел, конкретизація негативного впливу цього мовного змішаного явища (зниження якості мови, шкідливість використання «суржику» для української мови). Акцентування на аргументованості висловлювань Л. Масенко щодо феномену «суржика» посилює переконливість деконструкції поглядів, що містяться в міті.

У Прикладі 4.19. аудіовізуальний текст не показує безпосередньо образ мовця, який стверджує «Русифікації не було», а через цитування висловлювань антимітомовця (П. Гриценка) розкриває історичні факти та аргументацію. П. Гриценко, звернувши увагу на стратегії, що застосовувалися в радянський період щодо української мови, зокрема стирання унікальності української мови через редагування словників та знищення відомих українських лінгвістів, спростував твердження про відсутність русифікації. Через представлення аргументів П. Гриценка, аудіовізуальний текст формує авторитетний і об'єктивний образ антимітомовця, одночасно розвінчуючи об'єктивний образ та обґрунтування думки мітомовця, тим самим реконструюючи образ української мови (докладніше див. Гриценко, 2003).

Стратегії когнітивної точки відліку

У повсякденному житті люди обирають певні концепти як когнітивні точки відліку для встановлення зв'язку між уявленнями. Когнітивна точка відліку може використовуватися як для конструалу зв'язності дискурсу, так і для різних конструалів (construal) однієї й тієї ж події. В аудіовізуальному тексті стратегії когнітивної точки відліку є одними з основних дискурсивних стратегій. Зокрема, у процесі реконструкції образу української мови творча команда Фільму наводить негативний досвід Білорусі та позитивний – Ізраїлю, контрастно представляючи протистояння та взаємодію між мітомовцями та антимітомовцями, розкриваючи досягнення та помилки різних країн у мовній політиці та мовній ідентичності, надаючи аудиторії різні когнітивні точки відліку щодо мовних питань. Це допомагає усвідомити важливість і нагальність реконструкції образу української мови, її вплив на формування ідентичності, а також здійсненність підвищення життєздатності української мови, що, своєю чергою, стимулює зацікавленість і підтримку української мови з боку аудиторії.

В аудіовізуальному тексті зреалізована через демонстрацію слабких сторін білоруської мови стратегія «негативна когнітивна точка відліку». Різномасштабно підкреслюючи негативні наслідки дій мітомовців, аудіовізуальний текст показує слабкість образу білоруської мови порівняно з

російською, що спонукає аудиторію до порівняння стану білоруської та української мов. Приклади 4.20. та 4.21. демонструють способи реалізації стратегії «негативна когнітивна точка відліку» в аудіовізуальних текстах, зокрема білоруська мова, як когнітивна точка відліку, активує асоціації на рівні свідомості аудиторії, впливаючи на їхні думки та емоційні реакції: висловлювання О. Лукашенка та розслідування блогера демонструють слабкість білоруської мови, що активує у українських глядачів роздуми про власну мовну ситуацію, її причини та поточний стан. Висловлювання О. Лукашенка у Прикладі 4.20. заперечують важливість білоруської мови в науковій та медичній сферах. Через представлення висловлювань О. Лукашенка, аудіовізуальний текст демонструє слабкість білоруської мови, передаючи зневажливе ставлення Білорусі до використання білоруської мови (*«Їх [термінів] поки що не існує білоруською. А те, що ми придумали, навіть соромно іноді говорити»*). Це представлення висловлювань О. Лукашенка надає українським глядачам когнітивну точку відліку, дозволяючи їм порівняти стан та функціонал білоруської мови з мовною ситуацією в Україні, що викликає роздуми щодо причин виникнення міту та наслідків поглядів, які він несе.

Презентація дослідження блогера Теда Волощенко (Приклад 4.21.) демонструє ситуацію, коли білоруси погано володіють білоруською мовою. Ця реальність виявляє слабкість білоруської мови та викликає в українських глядачів роздуми щодо життєздатності української мови. Через встановлення білоруської мови як когнітивної точки відліку, аудіовізуальний текст активує зв'язок між ситуацією білоруської мови та українським мовним контекстом, що підсвідомо спонукає аудиторію до порівняння поточного становища обох мов, створюючи відчуття терміновості та ідентифікації щодо захисту мов. Презентація білоруської мовної ситуації не лише викликає співчуття української аудиторії до слабкості білоруської мови, але й активує занепокоєння щодо стану української мови, спонукаючи українців переосмислити своє ставлення до української мови. Це мотивує аудиторію активніше використовувати та поширювати українську мову в повсякденному житті.

Використовуючи відродження івриту в Ізраїлі як когнітивну точку відліку, аудіовізуальний текст демонструє приклад шанобливого ставлення до мови та перспективи підвищення мовної життєздатності української мови, тим самим створюючи образ української мови в контексті цього процесу. У прикладах 4.22 та 4.23 відродження івриту в Ізраїлі зображено як успішний випадок, який слугує взірцем та демонстрацією можливості досягнення результатів для відродження української мови. Через показ того, як різні верстви ізраїльського суспільства сприяли використанню івриту та створили середовище, яке підтримує відродження мови, творча команда знівелювала раціональність міту *«Яка різниця якою мовою говорити»*, підкресливши тісний зв'язок між мовою, національним будівництвом і культурною ідентичністю. Це також надихнуло українське суспільство на активні дії щодо популяризації української мови. Використання стратегії «позитивна точка відліку» дозволило творчій команді підкреслити доцільність та позитивні наслідки дії антимітомовців, а саме: акцентувати увагу на важливості мови як носія культури, стимулювати підтримку поширення української мови. Ця стратегія актуалізує участь політичних та соціальних ролей, конструювання культурної ідентичності та конкретних кроків впровадження, а також можливість подальшого позитивного розвитку української мови. Це спонукає аудиторію до глибокого осмислення мовних проблем і викликає у них інтерес і підтримку захисту та поширення української мови.

4.4. Аналіз когнітивної моделі пробудженого дискурсу

Пробуджений дискурс - це не лише рефлексія та реконструкція дискурсу, що існує, але й відповідь на соціальні, культурні та політичні питання. Крім того, пробуджений дискурс у вигляді коментарів не лише демонструє мовну ідентичність аудиторії, але й безпосередньо відображає ефективність стратегій перетворювального дискурсу.

В аналізованому Фільмі аудіовізуальний текст виконує переважно функцію встановлення «порядку денного», тоді як коментарі мають функції інтерпретації, захоплення, доповнення, редагування, перетворення, розширення

та виправлення аудіовізуального тексту. Враховуючи домінантну особливість коментарів до 24.02.2022 – помітне демонстрування зміни емоційного та пізнавального станів коментаторів, їх взаємодія з творчою командою – та послуговуючись тлумаченням у лексикографічних джерелах дієслова «пробуджувати», ми вирішили використовувати слово «пробуджений» як ключове для визначення типу дискурсу в коментарях до 24.02.2022 (див. Додаток IV: Бусел, 2005, 1114).

Пробуджений дискурс тісно пов'язаний з перефокусуванням сприйняття та уваги, що передбачає перехід від неусвідомленого або низького рівня свідомості до високого рівня свідомості. Пробуджений дискурс показує, як люди через зовнішні подразники можуть «прокидатися», заново сприймати навколишнє середовище; він стосується намірів до дій, таких як зміна поведінки або започаткування ініціативи.

Як ми вже переконалися, у процесі конструювання образу української мови переформувальний дискурс прагне через специфічні мовні засоби заново визначити та деконструювати вже сформовані образи української мови, зосереджуючись на взаємодії між сторонами, що протидіють (українською та російською мовами), для створення нового бачення статусу і ролі української мови. Пробуджений дискурс відображає усвідомлення індивіда або групи у момент презентації протиріч та конфліктів, що існують. Це означає, що мовець аналізуючи взаємодію внутрішніх та зовнішніх сил, проходить процес зміни стану - від неусвідомленого або низького рівня свідомості до високого рівня свідомості, що в підсумку стимулює індивіда до конкретних дій.

У макрокогнітивній моделі пробудженого дискурсу ролі агоніста та антагоніста зазнають суттєвих змін. Крім того, антагоніст не постійно прикладає до агоніста сталу силу, а раптово зазнає впливу зовнішньої сили, як показано на Рисунку 4.3. (e) та (f). Стрілки позначають раптове прикладання або зникнення певної сили, а похилі лінії вказують на зміну стану руху. У цій матриці агоніст у схемах (e) та (h) залишається у стані спокою, тоді як у схемах (f) та (g) агоніст схильний до руху. Схеми (e) та (f) показують раптовий вплив

зовнішньої сили на антагоніста, тоді як схеми (g) та (h) відображають раптове зникнення антагоніста. Схеми (e) та (g) демонструють перехід агоніста зі стану спокою до руху, тоді як схеми (f) та (h) показують перехід агоніста з руху до стану спокою. Зокрема, схема (e) ілюструє раптовий вплив зовнішньої сили на антагоніста, що призводить до переходу агоніста зі стану спокою до руху. Серед них схема (e) представляє найголовнішу когнітивну модель у пробудженому дискурсі, яка відображається наступним чином: Фільм «пробуджує» продуцента пробудженого дискурсу, спонукує його спрямувати мітомовця до поразки, як показано на Рисунку 4.4. (див. Додаток І).

Під час статистичного аналізу частоти слів ми виявили, що у дискурсі пробудження найчастіше фіксуються іменник «фільм», який є джерелом зовнішньої сили, та дієслово «дякувати», яке передає не лише просте вираження вдячності, але й позначає дію, яка виникає в результаті культурної ідентифікації, емоційного співпереживання та роздумів над фактами у глядача. Зокрема, Приклад 4.24а просто висловлює вдячність глядача за Фільм. Хоча цей короткий відгук не містить детального опису впливу Фільму, він достатньо показує силу впливу на аудиторію цього Фільму, який розбудив емоції у глядача і спонукував його писати коментар. У Прикладі 4.24б глядач не лише висловив вдячність творчій команді, а й активно закликав інших поширювати та підтримувати українську культуру, що демонструє результат впливу Фільму - намір глядача поширити в соціумі свою «позитивну активність» стосовно української мови.

Прикладі 4.24в структурно складніший. Він містить вдячність за Фільм (*Дякую за цікавий фільм*), а також критику соціального явища крізь призму емоційної оцінки глядача (*мене дуже дратує, коли на телебаченні ведуть програми 2 мовами...*).

Аудіовізуальний текст як медіа-текст впливає на глядачів через елементи сюжету, персонажів, емоцій та тематики. Коли глядачі після перегляду висловлюють «Дякую», це свідчить про те, що вони були натхненні або зворушені змістом Фільму. Така реакція відображає результат зовнішнього впливу, який був створений Фільмом. Написання коментарів та висловлення

вдячності також означає, що Фільм успішно змінив стан глядачів, спонукаючи їх змінити стан мовчання чи несвідомості на стан активного вираження та участі.

Три коментарі глядачів, наведені в Прикладі 4.25, засвідчують перехід глядачів зі стану пасивних спостерігачів до активних учасників дискурсу та конструювальників образу української мови після перегляду Фільму, зокрема а) демонструє результат впливу на глядача, який не проявляється чітко через «Дякую», але коментар видає приховане задоволення від перегляду, що реалізовано у намірі рекомендувати Фільм друзям. Це демонструє перехід мовця від пасивного стану до активного, з наміром розбудови української мови; б) глядачка безпосередньо висловила подяку за те, що Фільм *«нагадав та підтвердив»* необхідність захисту української мови. Цей приклад відображає вплив і спонукальну силу Фільму, який здатен змінити внутрішній стан глядачки: від звичайного перегляду до пробудження усвідомлення необхідності відродження мови; в) глядач висловлює вдячність, підкреслюючи необхідність захисту української мови (*Ми зобов'язані зберегти мову...*), усвідомлюючи особисту відповідальності в цьому процесі і тим самим демонструючи активну громадську позицію. Ці приклади демонструють, що Фільм як джерело зовнішньої сили спричиняє перехід глядача від пасивного стану перегляду до активної участі у конструюванні образу української мови.

В когнітивній моделі пробудженого дискурсу Фільм виконує роль зовнішньої сили, типовими проявами якої є відгуки глядачів, такі як подяка та прагнення поділитися враженнями від перегляду. Саме завдяки цьому зовнішньому впливу аудиторія, яка вже перебуває в конфліктному відношенні з «мітомовцем», починає активніше конструювати позитивний образ української мови, сприяючи її розвитку та поширенню. Основною когнітивною моделлю пробудженого дискурсу є «зовнішньо-зумовлена модель динаміки сил», де антагоніст раптово отримує зовнішній поштовх, спричиняючи перехід антагоніста та агоніста від стану спокою до стану руху.

4.5. Аналіз дискурсивної моделі пробудженого дискурсу

Поєднання теорії динаміки сил, теорії метафори структури події, і теорії розширеної концептуальної метафори дозволяє не лише виявити багаторівневність структур значення у процесі продукування пробудженого дискурсу, але й розкрити динамічний характер конструювання значення, підкреслюючи вплив контексту на цей процес. Модель динаміки сил є базовою когнітивною моделлю у конструюванні значень дискурсу, що визначає виникнення «пробудження» у пробудженому дискурсі як результат «зовнішнього поштовху» та впливає на взаємодію між силовими суб'єктами. Метафора структури події підтверджує, що основні механізми мапування ПРИЧИНИ — ЦЕ СИЛИ та ЗМІНИ — ЦЕ РУХИ створюють концептуальні канали для мовної генерації причин «пробудження» та «стану пробудження». Теорія розширеної концептуальної метафори, розкриваючи багаторівневність концептуальних структур, активує концептуальні структури на рівні образу-схеми і, у свою чергу, збагачує їх на рівнях домену та фрейму, створюючи концептуальні канали для більш насиченого генеративного значення на рівні ментального простору. Рівні образу-схеми і домену, як узагальнені рівні метафоричних мапувань, дозволяють концептуальні мапування значення «пробудження» на рівнях фрейму і ментального простору. Іншими словами, концептуальні структури на рівнях фрейму і ментального простору успадковують структури рівнів доменів і образу-схеми, але водночас здійснюють більш детальну концептуалізацію цих структур. Ієрархічна схема продукування пробудженого дискурсу представлена на Рисунку 4.5. Коментатори спочатку концептуалізують антимітомовців та мітомовців як протилежні суб'єкти, активуючи патерни динаміки сил. На рівні домену коментатори концептуалізують фільм як зовнішню силу, що спричиняє зміну стану сили, причини конфліктів між мовами як тенденцій сил, а зміну станів мов як рух. На рівні фрейму, різні фрейми використовуються для підкреслення важливих концептуальних елементів у кожній із них, одночасно зміни в стані взаємодії сил з обох сторін також інтегруються в ці фреймів. Коментатори,

активуючи різні фрейми, надають позитивні, справедливі, легітимні «якості» різним аспектам образу української мови. Найконкретніша концептуалізація відбувається на рівні психологічного простору. Через цей рівень вплив фільму та подій, а також тенденції сили антимітомовців та мітомовців виражені чіткіше. Цей рівень має найменший ступінь абстрактності, він не тільки надає найконкретнішу концептуальну структуру, але й чітко описує боротьбу сил між агоністом та антагоністом, а також зміни зовнішньої сили та стан антагоніста.

За допомогою цієї дискурсивної моделі продюсери пробудженого дискурсу завершують конструювання позитивного образу мови з української позиції, досягаючи мети поступального розвитку образу української мови. Зокрема, фрейми є психологічними або когнітивними структурами, які можуть тривалий час зберігатися в когнітивній підсвідомості, вони також є «когнітивними дозволами» за лаштунками мовлення. На основі цього далі розглядатиметься, як пробуджений дискурс реалізує конструювання образу мови за допомогою фреймів.

К. Трейсі вважає, що комунікація як соціальна діяльність, у якій беруть участь дві або більше сторін, включає не лише самопрезентацію, але й презентацію того, як комуніканти сприймають інших, що можна назвати іншопрезентацією (other-presentation). У рамках самопрезентації та іншопрезентації, з точки зору об'єкта конструювання, можна виділити такий соціальний феномен, як «спільна презентація». Відповідно, дискурсивне конструювання образу також включає три типи: самоконструювання, іншоконструювання та спільне конструювання (Tracy, 1990, 215). У пробудженому дискурсі спільне конструювання образу української мови переважно реалізується через дії визнання, що підтверджується значним контрастом частоти вживання високочастотних слів «фільм» і «дякувати» порівняно з іншими словами. Це свідчить про те, що основними способами вираження цього визнання є похвала та висловлення вдячності (див.: Додаток І. Рисунок 4.6.). Висловлення вдячності є не лише актом вираження, але й засобом активізації уваги співрозмовника до певного аспекту у межах фреймів. Завдяки

вдячності за певні речі, дії чи цінності, мовець може встановити на психологічному рівні позитивний зв'язок та ідентифікацію з комунікативним партнером, що, у свою чергу, може спричинити ширший соціальний вплив. Зокрема, Приклад 4.26. передає відчуття коментатора (*«Чудовий фільм»*), розкриває сильний емоційний вплив (*«Пробиває до сліз»*), що свідчить про психологічний досвід, викликаний зовнішніми силами (Фільмом). Вираз *«як насильно нав'язували чужу нам мову»* демонструє, як Фільм посилює усвідомлення глядача цінності мови як такої та формує емоційний зв'язок із нею, що, у свою чергу, спонукає коментаторів до висловлення ініціатив на підтримку української мови (*«Цей фільм потрібно показувати в школах...»*). У Прикладі 4.27. продуцентка дискурсу через висловлення вдячності здійснила спільне конструювання образу української мови. Фраза *«в кінці плакала, як дитина»* демонструє глибокий емоційний вплив, який Фільм справив на глядачку, розчулену до сліз, та спонукав до переосмислення цінності мови. Продуцентка дискурсу через фразу *«дякую велике за цей фільм!»* передає захоплення від Фільму та висловлює готовність активно його популяризувати (*«обов'язково буду радити його на своєму каналі»*). Наступний коментар, представлений у Прикладі 4.28, передає також вдячність глядача та підтримку змісту Фільму через вислів *«Дякую за фільм»*. Фрази *«Нам потрібно більше подібного контенту»* та *«Він повинен транслюватися повсюди»* передають потребу коментатора у створенні схожого контенту, що не лише свідчить про захоплення Фільмом, але й активує інформацію про *«недостатність подібного контенту у публічному просторі»*. Коментатор висловлює свої очікування щодо ширшої аудиторії, яка має ознайомитися з темою Фільму (*«щоб не тільки свідомі громадяни побачили... а й отакі як мужик, котрий втік в Ізраїль, чи той каренной кієвлянін»*). Таким чином, через похвалу Фільму цей коментатор не лише приховано вказує на брак таких фільмів в Україні, а й через започаткування ініціативи сприяє актуалізації уваги до української мови.

Пробуджений дискурс охоплює велику кількість дискурсивних продуцентів, тому спільне конструювання образу мови в його рамках є

складним процесом, який включає безліч аспектів та перспектив. У цьому процесі висловлення вдячності є типовим, адже воно не лише відображає визнання фільму, але й сприяє передаванню позитивного емоційного резонансу у соціальній взаємодії. Крім вдячності творчій команді, у рамках пробудженого дискурсу коментатори часто висловлюють свою думку щодо цього культурного продукту, доповнюючи зміст фреймам, що стосуються тем, висвітлених у Фільмі. Наприклад, у зібраних нами мовних матеріалах коментатори після перегляду фільму зазвичай висловлюють оцінки окремих сюжетних моментів або персонажів. Це також є проявом змін в емоційному та когнітивному стані аудиторії під впливом Фільму, що, у свою чергу, стимулює дії, спрямовані на розвиток позитивного образу української мови. Зокрема, причиною коментаря, представленого у Прикладі 4.29, стала поява у Фільмі *«рашистської діаспори (понаєхавших і завезених в Україну), яка фактично є колоборантами, сепаратистами, посібниками ворога, рашистами, українофобами, внутрішніми ворогами України»*. Через усвідомлення результатів їх діяльності (*«не дають Україні ніяк розвиватися, прогресувати, рухатися уперед та на Захід. ... руйнують, знищують Україну зсередини»*) активуються аспекти, пов'язані з фреймом «ворог»: «загроза», «протистояння», «руйнація». Обґрунтувавши свою позицію, коментатор з метою захисту України та української мови закликав *«...російську діаспору ... масово позбавляти українського громадянства і депортувати назад до росії. ...Українці це обов'язково повинні влаштувати і якомога скоріше»*. Хоча в цьому прикладі висловлювання коментатора зосереджено лише на негативному образі *«російських діаспор»*, поєднання цих образів із такими негативними фреймами, як «ворог», одночасно активує знання про українську мову як «мову своїх», що виконує роль шиболету на рівні національної ідентичності та культурної незалежності, ставши важливим символом у боротьбі з зовнішніми загрозами та захистом державного суверенітету. Проте варто зазначити, що таке дискурсивне продукування коментатора має й потенційні ризики, оскільки акцент на протистоянні та

загрозах може ще більше загострити соціальні розколи та напругу між мовними групами у суспільстві.

У пробудженому дискурсі слово «мова» є одним із високочастотних слів після «фільм» і «дякую». У прикладі 4.30. продуцент дискурсу демонструє переосмислення та підкреслення важливості української мови (*«Маємо розмовляти українською, аби вона жила в нових поколіннях»*), своє бачення розвитку української мови після перегляду Фільму (*«Якщо хочемо жити в заможній європейській державі, маємо її будувати на націоналістичних засадах»*). Це бачення не лише тісно пов'язує українську мову з нацією та *«заможною державою»*, але й і з незалежністю країни та її прагненнями до європеїзації, вказуючи на необхідну дію (*«будувати на націоналістичних засадах, на рідній мові»*) для досягнення мети (*«жити в заможній європейській державі»*). Цим автор демонструє намір просувати українську мову та завершує конструювання її образу як коду нації. У прикладі 4.31 коментаторка наголосила, як Фільм змінив її погляд на мовну ідентичність: раніше вона використовувала змішування російської та української мов у соціальних мережах і вважала це прийнятним; після перегляду Фільму усвідомила, що мова є *«кодом нації»*, і переосмислила своє розуміння ідентичності (*«Дякуючи фільмові тепер я розімаю, що будь-яка мова - є кодом своєї нації.»*). Переглянувши фільм, коментаторка усвідомила значення і роль рідної мови і державної (*«І хоча я взагалі то вірменського походження, але вважаю своєю рідною мовою - українську. Бо я народилася в Україні. Все. На цьому питання вичерпано. Я можу розмовляти хоч і усіма мовами світу, але головна - одна, українська»*). Ця кардинальна зміна в пізнанні (*«До мурах! Сильно і влучно»*), пробуджена зовнішнім впливом, є ядром «пробудженого дискурсу». Раніше вона сприймала змішування російської та української мов як щось зрозуміле, доречне, але після перегляду Фільму вона завершила зміну свого когнітивного стану, почала рефлексувати над обґрунтованістю такої практики та зрозуміла, що це є викривленням власної ідентичності. Через висловлювання власних поглядів вона завершує формування образу української мови як «коду нації».

У пробудженому дискурсі засвідчена велика кількість метафор, що стосуються української мови, зокрема представлені у Прикладі 4.32. метафори активують три типи фреймів: «природа» (*«Співай соловей!»*) – українська мова порівнюється з мовою солов'я; завдяки активації фонових знань про солов'я підкреслюється краса української мови та її важливість для українців); «зброя» (*«Мова – це зброя!»*) – демонструє її інструментальну роль мови у захисті національної культури та державної незалежності); «маркер» (*«Знання мови - це ознака культури»*, *«Мова – це код нації»*, *«Мова – це засіб не лише комунікації, а передусім САМО ідентифікації»*, *«...Виборюймо своє мовне середовище – захищаймо свою країну...»*, *«Де розмовляють українською – кордон непорушний!»*) – підкреслюють роль мови у визначенні особистої та колективної ідентичності). Ці метафори по-різному пов'язують українську мову з українською національною ідентичністю, культурною самобутністю та захистом державності, підкреслюючи її важливість у збереженні національної свідомості, формуванні колективної ідентичності та протидії зовнішньому впливу.

Окрім позитивного конструювання образу української мови, пробуджений дискурс засвідчує негативне конструювання образу російської мови. Зокрема, у Прикладі 4.33 продуцент дискурсу, називаючи українську мову «кодом ідентифікації» та підкреслюючи, що вона «несе високу культуру», виокремлює українську як символ національної ідентичності, що має високу культурну цінність. Водночас він далі розглядає українську мову як «зброю», натякаючи на те, що вона є не лише засобом комунікації, а й символічною зброєю проти зовнішніх культурних впливів. Наголошуючи на власному переході від *«суржику»* та *«російської»* до *«чистої літературної мови»*, продуцент дискурсу демонструє процес мовного переходу та пробудження ідентичності. На противагу цьому, продуцент дискурсу пов'язує російську мову з поняттям *«бидло»*, вважаючи, що в Україні російською мовою зазвичай розмовляють люди без виховання. Цей зневажливий вислів знижує статус російської мови. Крім того, фраза *«малоросам це дуже важко зрозуміти»* не лише знецінює тих,

хто ідентифікує себе з російською мовою, але й висловлює критику щодо слабкої культурної свідомості носіїв російської мови. Через опис власної поведінки продуцент дискурсу наголошує на необхідності визнання української мови єдиною державною, водночас натякаючи на вторинний статус російської мови у порівнянні з українською та її загрозу статусу української як єдиної офіційної мови. Нарешті, мовний продуцент використовує фразу *«вузькоока орда»* для опису зовнішніх сил, що спричиняють культурну ерозію, пов'язуючи російську мову та культурно асимільованих людей із ворожими силами. Це ще більше поглиблює негативне конструювання образу російської мови та водночас забезпечує основу для конструювання позитивного образу української мови.

Образ мови пов'язаний з образом країни-носія мови, який не лише відображає її культурну ідентичність, цінності та національний дух, але й може в певній мірі впливати на сприйняття мови цієї країни серед людей інших держав.

Конструювання образу України стало засобом конструювання образу української мови в пробудженому дискурсі. Через ці висловлювання дискурсивні продуценти пробудженого дискурсу представляють образ країни-носія української мови, підкреслюючи її подвійне значення як культурного символу та ядра національної ідентичності, а також роблячи образ української держави більш виразним, із обширом для розвитку або з більшою згуртованістю в сприйнятті аудиторії. Зокрема, у Приклад 4.34. засвідчені переконання коментаторки в необхідності для України заторкування тематики, пов'язаної з українською мовою, натякаючи на дефіцит уваги до цієї сфери в державі. Частини висловлювання, такі як *«недругами України та її мови»* та *«Щемні, та болючі емоції отримувеш під час перегляду цієї стрічки»*, вказують на існування груп, які мають опозиційне або негативне ставлення до України, та акцентують на їхній аморальності. Метафоричний вислів у цьому прикладі *«Мова - це код української нації!»* активує у аудиторії фрейм «код». У цій метафорі українська мова розглядається як центральний символ національної ідентичності. Тут конструювання образу української держави тісно пов'язує

мову з країною, що водночас сприяє формуванню образу української мови: українська мова є не лише засобом спілкування, а й основним маркером, який відрізняє Україну від інших країн. У Прикладі 4.35. коментатор наголошує на тому, який глибокий вплив мав Фільм на суспільну свідомість, на оприявлення історичної правди, на прозріння глядачів. Висловлювання *«змиває бруд з душі, знімає розжовані окуляри, оголяє нерви»* натякають на відсутність знань про Україну. За допомогою цих метафор коментатор активує у свідомості аудиторії домен «позбавлення від ілюзій», змушуючи сприймати представлене у Фільмі як істину. Автор закликає: *«Якщо ми будемо розмовляти, знати, поповнювати нашу українську мову, то Україна буде жити»*, підкреслюючи важливість вивчення та використання мови для існування і розвитку держави, тим самим досягаючи мети конструювання як образу держави, так і образу мови.

У процесі конструювання образу Росії в пробудженому дискурсі, вона зазвичай зображується як основна загроза української культури та мови. Через опис або натяки на постійну руйнацію Росією української держави, мови та національної ідентичності, вона позиціонується як негативна, зла сила. У Прикладі 4.36. коментатор порівнює Росію з *«імперією Зла»*, зображуючи її як несправедливу та аморальну та закликає: *«знищимо імперію Зла (Московію)»*, наголошуючи *«як важливо берегти свою рідну мову»*. Таким чином він пов'язує Росію з українською мовою, активуючи у свідомості аудиторії когнітивні фрейми взаємодії між ними. У такий спосіб формується образ Росії як держави, що негативно впливає на українську мову. У Прикладі 4.37 *«Московська Федерація»* персоніфікована коментатором як вразливий суперник, якого *«історична правда про Мовлення Українського народу із Українським акцентом... до інфаркту доведе»*. Через приниження Росії творці Фільму конструюють образ країни-носія української мови, а саму мову транслують глядачам як символ національної культури, засіб опору зовнішньому тиску.

У пробудженому дискурсі відбувається конструювання образу користувача мови через позитивне конструювання образу носія української мови, негативне конструювання образу носія російської мови та позитивне

конструювання образу носія російської мови. Конструювання образу користувача мови в пробудженому дискурсі ускладнюється визначенням його національності, етнічної приналежності, вибором мови та іншими чинникам. У текстах пробудженого дискурсу часто носіїв російської мови кваліфікують як росіян, а також багато випадків, коли Росія метафорично метонімізується як росіяни. У Прикладі 4.38. росіяни позначені терміном *«рашисти»*. Таке слово активує у адресата когнітивні фрейми «Росія», «росіяни» та «фашизм», що надає вислову не лише ворожості й відчуження щодо Росії, але й висловлює осуд росіян. Через спеціальне позначення російської мовної спільноти (*«рашисти»*) продуцент дискурсу безпосередньо пов'язує образ носіїв мови з образом їхньої батьківщини. У таких висловлюваннях образи носіїв мови та їхнього рідного державного утворення тісно переплітаються.

Як засвідчують результати статистики високочастотних слів (див. Додаток II. Таблиця 3.3) у процесі конструювання образу користувача мови в пробудженому дискурсі основна увага приділяється створенню образів користувачів української та російської мов. Зокрема, у Прикладі 4.39. коментатор розповідає про кардинальну зміну своїх поглядів: від сприйняття *«росія і білорусь це наші брати»* та *«моє місто це майже росія»* до *«свідомого вибору» «вживати більше україномовного контенту, ніж російського»*. Коментатор через висловлену надію (*«Сподіваюсь, що через років сорок, в моїй країні буде 80% україномовних людей, і російськомовні будуть у тому ж положенні, що й україномовні на початку нульових»*) будує свій образ як «пробудженого» користувача української мови та людини, що має надію на майбутнє української мови. Коментар *«прокинувся від сну»* є маркером пробудження на рівні дискурсу, що було спровоковано подіями «майдану», а мовленнєва дія самого коментатора була викликана Фільмом. У Прикладі 4.40. мовець висловив вдячність творчій команді Фільму *«за таку потрібну стрічку!»* та поділився своїм досвідом «українізації», демонструючи розуміння цінності мови як частини національної ідентичності та культурної спадщини. Гасло *«все буде Україна!!!!!!»* кваліфікує його як поціновувача і користувача

української мови, який підтримує Україну через активне використання української мови. У цьому висловлюванні *«найперший порятунок України – впровадження мови в усі сфери життя»* слово «порятунок» активує концепти «криза» та «рятування» у фреймі «порятунок», а мовець додатково підкреслює роль користувача української мови у кризових ситуаціях.

У текстах пробудженого дискурсу конструювання образу користувача російської мови часто взаємодіє з тією інформацією, що подається у Фільмі про користувача російської мови. У Прикладі 4.41. коментаторка через емоційні висловлювання (*«удар під дих», «Душа стікає сльозами і кров'ю», «так боляче»*), порівнює поведінку російськомовного, представленого у Фільмі як *«бидло»*, з ударом. Активуючи концепти, пов'язані з «болем» та «пораненням», коментаторка конструює образ російськомовного як ненависного «катівника» (*«хвалилося своїми молодими забавами - груповим побиттям у Києві людей, які розмовляли українською», «хотілося у пику плюнуть», «Через ОТАКИХ...»*). Приклад 4.42. демонструє ставлення російськомовного персонажа з Луганська до мов, його несвідомий вибір мов, відсутність культурної ідентичності та байдужість до історичного контексту, конструюючи таким чином образ ще не пробудженої свідомості російськомовного українця.

Зауважимо, у тексті пробудженого дискурсу часто зустрічається позитивне конструювання образу користувача російської мови, яке відбувається через «самопрезентації». У Прикладі 4.43. коментаторка зазначає свою ідентичність (*«етнічна росіянка»*) і ділиться своїми емоціями від перегляду Фільму (*«три рази плакала»*). Вона створює образ користувачки російської мови, яка здатна не лише перегукуватися зі змістом фільму, а й співпереживати українцям аж до зміни мови спілкування (*«на цьому мовне питання для мене є вирішеним»*).

Конструювання образу української мови у пробудженому дискурсі передбачає конструювання онтологічних образів російської та української мов, образів країн-носіїв та образів користувачів цих мов, а аналіз моделі пробудженого дискурсу виявив, що поширені емоційні вирази, особливо

захоплення та подяка творчій команді Фільму, не тільки показують спільну діяльність коментаторів у конструюванні образу української мови але й відображають зміни в стані коментаторів, викликані переглядом Фільму. Тому дискурсивна модель пробудженого дискурсу визначена нами як зовнішньо-зумовлена дискурсивна модель.

4.6. Дискурсивні стратегії пробудженого дискурсу: фреймування, фігури / фону

Високочастотні фрази пробудженого дискурсу (див. Додаток II, Таблиця 4.2.) демонструють, що найпоширенішими є ті, що містять лише обговорення творчої команди Фільму та реакцій, які він викликав, а також обговорення української мови та самої України. Тому можна вважати, що хоча в дискурсивній моделі зафіксовано чимало висловлювань щодо різних аспектів образу російської мови, з точки зору стратегії, мовці все ж більше акцентують увагу на зовнішньому впливі, який здійснюється Фільмом, і на ролі самого коментатора як антагоніста. Тому стратегії, що застосовуються в пробудженому дискурсі переважно стосуються зовнішнього впливу Фільму та ролі носія української мови як антагоніста. Аналіз стратегій пробудженого дискурсу здійснюється через фреймування та фігури / фону.

Стратегії фреймування

Ч. Філмор стверджує, що фрейми не є реальними сутностями у світі, а є прототипами (Fillmore, 1982, 117-118), що пояснює складність відповідності між визначенням слів і реальними ситуаціями, а також підкреслює важливість перспективи (perspective), яка вказує на кут зору мовця. В описах однієї й тієї ж події різними мовцями, вибір лексики та структури речень може мати протилежні результати через різний кут зору. Це означає, що вибір перспективи підпорядковується принципу виділення (principle of prominence) (Ungerer & Schmid, 2006, 208), і для однієї й тієї ж ситуації, залежно від різних перспектив, вибір різних способів фреймування може призвести до різних фактів.

У пробудженому дискурсі, при конструюванні онтологічного образу української мови, образу країни-носія української мови та образу користувача

української мови, мовці використовують стратегію «фреймування зовнішньої сили» і стратегію «фреймування антагоніста». Приклади 4.44. та 4.45. демонструють застосування стратегії «фреймування зовнішньої сили», які через вираження вдячності, висловлення спричинених фільмом прагнень дії або закликів, прямо або опосередковано виражають характер сили, яку Фільм чинить на емоційному та когнітивному рівнях. Зокрема, у Прикладі 4.44а фраза «Дякую за фільм» виражає подяку коментаторки творчій команді Фільму, що означає визнання Фільму захоплення зусиллями творчої команди. Наступна фраза «Обов'язково покажу його всім учням в школі» додатково виявляє схильність до дій, що виникає з цієї подяки; коментаторка фреймує фільм як позитивний контент і, додатково, конструюючи подяку за Фільм як рушійну силу, що спонукає коментаторку до дій у сфері освіти, завершує комплексне позитивне фреймування сили Фільму. У Прикладі 4.44б коментар «Велика подяка авторам!» також виражає глибоку вдячність глядача. Спочатку коментатор фреймує силу, яку Фільм проєктує, як позитивну, приємну для нього силу, що визначає тональність подальшого висловлювання: через фразу «Поширюйте цей фільм серед своїх знайомих, друзів, особливо тих, кому 'Какая разница'» фреймує Фільм як зміст, що має інспіраційне значення, і конструює його як суб'єкт сили, яка може спричинити роздуми у певній аудиторії, а саме у тих, хто ставиться до української мови байдуже або не розуміє її значення.

Для тієї ж ситуації вибір різних варіантів фреймування може призвести до різних «фактів», що проявляється у виборі оцінної шкали (evaluative scale) прикметників. Окрім вираження подяки творчій команді Фільму, пробуджений дискурс здійснює операції фреймування через пряме оцінювання фільму. Позитивна оцінка Фільму не тільки може висловлювати, але й фреймувати силу, яку здійснює фільм на різних рівнях. У Прикладі 4.45а використано пряме оцінне слово «дуже сильний», яке визначає ступінь впливу Фільму; у Прикладі 4.45б коментар «дуже пізнавальний» надає Фільму когнітивної цінності, визначаючи його освітню та просвітницьку функцію; у Прикладі 4.45в коментар «Найочікуваніша стрічка!!!» вказує на високі очікування глядача від перегляду

Фільму, фреймуючи його як необхідний культурний продукт (*«Закликаємо всіх поширювати посилання на стрічку, розповідати про неї друзям, рідним, знайомим та цим самим закладати свої цеглини у мур розвитку рідної мови!!!»*).

Класична теорія мовленнєвих актів вважає, що коли людина вимовляє речення, вона одночасно здійснює чотири види дій: (1) акт висловлення (utterance act): вироблення звуків, що включає утворення морфем, слів, речень та інших мовних одиниць; (2) акт пропозиції (propositional act): позначення і предикація; (3) ілокутивний акт (illocutionary act): ствердження, запитування, наказ, обіцянка тощо; (4) перлокутивний акт (perlocutionary act): вплив ілокутивного акта на думки, вірування чи поведінку слухача (Searle, 1969, 23-25). У матеріалах, які ми вибрали, пробуджений дискурс сам по собі є розширенням у межах тем переформувального дискурсу, тому стратегія «фреймування антагоніста» в пробудженому дискурсі тісно пов'язана з ілокутивним ефектом переформувального дискурсу, і цей взаємозв'язок проявляється в висловлюваннях коментаторів як носіїв української мови щодо змін у стані. Зокрема, у Прикладі 4.46. коментатор через вирази *«наболіле»*, *«неможливо стримати сліз»*, *«українська мова — найкраща на землі»*, *«вона наша рідна мова»* визначає себе як україномовну людину, яка пережила сильні емоційні зміни під впливом Фільму. Вираз *«неможливо стримати сліз»* є маркером, що підкреслює зміну емоційного стану коментатора, його зворушеність до сліз фільмом. Приклад 4.47. також засвідчує зміну стану продуцента дискурсу на рівні знань і переконань: коментаторка аналізує питання зневажливого ставлення до української мови крізь призму власного досвіду, а саме - насміхання над її українським прізвищем; а також проблему русифікації українського суспільства. Вираз *«лише зараз почала розуміти те, як в нас все покручено»* вказує на те, що завдяки Фільму глядачка усвідомила глибокий вплив русифікації на свою ідентичність. Це підкреслює зміну її стану від «не розуміла ситуації» до «усвідомлюю, розумію ситуацію», фреймуючи її як україномовця з позитивними змінами на рівні знань і переконань. Приклад

4.48. демонструє не тільки емоційну складову коментаторки («В кінці плакала, як дитина!»), а й поведінкову, яка через вираз «дякую велике за цей фільм!» висловлює позитивний відгук на перегляд Фільму та усвідомлює свою місію в пропагуванні україноцентричних ідей: «обов'язково буду радити його на своєму каналі!». Ці висловлювання виражають зміни коментаторки на емоційному та поведінковому рівнях, підкреслюючи, що під впливом Фільму вона змінюється від первісного стану до фактичних дій та прагнення до дій.

Таким чином, у пробудженому дискурсі, коментатори, починаючи з емоційного, когнітивного та поведінкового рівнів, через висловлення змін від низького рівня свідомості до високого, від неусвідомленого стану до усвідомленого, або від статичного стану до стану дії, формують україномовців як позитивних «пробуджених», які використовують українську мову, люблять її та реагують на зовнішні стимули.

Стратегії фігури / фону

«Фігура» — це та сутність, яка легко привертає увагу та виділяється, тоді як «фон» є референтною, менш помітною сутністю для сприйняття фігури. Цей принцип визначає вибір лексики, організацію структури речення та інформації дискурсивними продуцентами. З точки зору вибору лексики, Р. Лангакер зазначав, що, певною мірою, всі мовні одиниці не існують ізольовано, а залежать від контексту. Кожна мовна одиниця разом із відповідним контекстом утворює базовий домен, у межах якого мовна одиниця може розглядатися як «фігура», тоді як пов'язаний із нею контекст виступає як «фон» (Langacker, 2004, 147). З точки зору організації структури речення та інформації, мовці зазвичай розміщують концепти, які потрібно виділити або підкреслити, у позиції підмета речення, щоб привернути увагу аудиторії. Водночас концепти, які пояснюють конкретний час, місце, причину або результат події, подаються у формі обставинних підрядних речень і слугують фоном (Ungerer & Schmid, 2006, 157-176).

Аналіз текстів коментарів до 24.02.2024 виявив, що, окрім основної уваги до Фільму, україномовці та їхні дії також виступають у ролі фокусу уваги, тоді

як Росія та її поведінка слугують фоном для підкреслення дії україномовців. Тому вважаємо, що основними стратегіями фігури / фону в текстах коментарів до 24.02.2024 є стратегія «фокусування на зовнішній силі» та стратегія «фокусування на антагоністі».

Приклад 4.49а є найємнішою формою вираження, де коментатор використовує лише один прикметник для опису впливовості фільму (*«Потужний фільм!»*). Через таке лаконічне висловлювання Фільм виділяється як «фігура», що привертає увагу аудиторії до його характеристик та впливу без потреби у деталізації. У прикладі 4.49б коментатор використовує поєднання оцінки та заклику, що дозволяє виділити Фільм як фігуру. Тут коментатор ставить оцінку фільму на перший план (*«Дуже хороший фільм»*), а в наступних поясненнях і розширеннях цієї оцінки формує образ Фільму як гідного схвалення (*«Побільше б таких фільмів»*), що ще більше підсилює фокус на Фільмі. Структура прикладу 4.49в є складнішою: у фразі *«Фільм який має побачити кожен українець»* коментатор спочатку висуває «Фільм» на перший план, а потім за допомогою підрядного речення пояснює його як твір, який повинен побачити кожен українець, пояснюючи важливість Фільму. Одночасно коментатор висловлює подяку всім, хто брав участь у створенні Фільму, що зміцнює позитивний образ Фільму та підвищує емоційну цінність. Фразою *«Проте, він не дає відповідь на питання 'що далі робити?'"* коментатор висловлює подальші очікування українців, пов'язуючи Фільм з реальними потребами суспільства та аргументуючи незадоволення запитанням (*«багато хто робить свої висновки, які викривленні пропагандою, інформаційною війною і постійним гноблення»*), що ще більше акцентує увагу на фільмі.

Використовуючи стратегію фокусування на зовнішній силі, коментатори можуть додатково пояснити зміни (емоційного/когнітивного) стану, що виникли під впливом Фільму, таким чином підкреслюючи причини цих змін в україномовців, і в результаті спільно з Фільмом здійснюють конструювання образу української мови.

Стратегія «фокусування на антагоністі» полягає в акцентуванні уваги на антагоністі та поясненні причин і наслідків його дій, що дозволяє обґрунтувати раціональність цих дій. У Прикладі 4.50. коментатор через фразу «*Я етнічний українець*» передає інформацію про антагоніста «я» на початку тексту, і з точки зору «я» пояснює історико-соціальний контекст, що служить фоном. Акцентуючи на своїй етнічній приналежності, коментатор досягає виокремлення прагнень («*хотів би володіти*») і мети («*"лікування" мовних інвалідів*») вивчення української мови. У Прикладі 4.51. коментатор через порівняння (*українці vs. яничари*) підкреслює позицію підмета речення «Ми». Тут ідентичність і позиція «Ми» виділяються коментатором, ставши фігурою. А «яничари» стають фоном, що відображає незадоволення та настороженість коментатора до тих, хто вважає мовне питання неважливим («*а не яничарами "какая різниця"*»). Через яскравий образ «яничарів» коментатор усвідомлює алгоритм поведінки «Ми» («*Ми повинні виховувати своїх дітей українцями*») задля боротьби з проблемою нівелювання української ідентичності («*тоді таких проблем в Україні не буде*»).

У Прикладі 4.52. коментаторка через спогади про своє життя та самокритику («*Яка ж я була молода дурна*») здійснює фокусування на антагоністі. При цьому «ми» все ще виступає в ролі підмета, що виділяється як фігура. Коментаторка підкреслює обмеженість та небезпечність погляду «*какая різниця*», підкреслюючи причини («*заплатили кров'ю за цю різницю*»), чому «ми» відкидаємо цей погляд («*серце крається*»). Фокусування на антагоністові дозволяє продуценту дискурсу детальніше висловити свою ідентичність, причини дій та їхні наслідки. Завдяки цій стратегії, продуцент дискурсу може глибше продемонструвати антагоніста, а також здійснити фонову обробку інших точок зору чи висловлювань. Це не лише допомагає обґрунтувати мотивацію та наслідки дій продуцента дискурсу, а й дає змогу емоційно зосередити слухачів на аргументах продуцента дискурсу, зменшуючи вплив протилежних точок зору на ефективність висловлювань продуцента дискурсу.

4.7. Аналіз когнітивної моделі конфронтуючого дискурсу

Фокус і зміст коментарів до 24.02.2022 та після 24.02.2022 мають суттєві відмінності, зокрема коментарі до 24.02.2022 націлені більше на бажання сприяти соціальній консолідації України через поєднання раціональних та емоційних аспектів; коментарі після 24.02.2022 демонструють агресивний конфронтаційний характер, оскільки ставлення людей до жорстокості ворога стає відкрито непримиренним, інтенсивно ненависним, що продукує тверду позицію у захисті власної культури, мови та національної ідентичності. Тому при концептуалізації типів коментарів ми виділили змістову та ідейну домінанту, визначивши коментарі після 24.02.2022 як «конфронтуючий дискурс».

З погляду когнітивної моделі, головна модель динаміки сил у конфронтуючому дискурсі збігається зі моделлю динаміки сил у пробудженому дискурсі: це також модель, де антагоніст раптово зазнає впливу зовнішньої сили, що призводить до зміни стану взаємодії сил (див. Додаток І. Рисунок 4.4.). У протистоянні україномовця із мітомовцями «фільм» концептуалізується як зовнішня сила, що впливає на антагоніста; україномовець – як антагоніст, що має спонукальну силу на агоніста; мітомовець – як агоніст зі статичною тенденцією; результат негативізації української мови концептуалізується як статична тенденція; позитивізація української мови - як рух сили вперед. На відміну від пробудженого дискурсу, в конфронтуючому дискурсі з'являється більше висловлювань, пов'язаних із війною. Коментатори використовують промовистіші вислови та більше зосереджуються на результатах силової взаємодії.

Згідно з ідеєю «отілеснення», мислення протікає на рівні «когнітивного несвідомого», і цей рівень мислення охоплює автоматичні когнітивні операції, приховані знання, переконання. Таке «когнітивне несвідоме» виробляє свідоме мислення без участі свідомості (Дольська, 2020, 9). Ми не можемо безпосередньо спостерігати за когнітивною моделлю, але «внутрішня логіка» цієї моделі успадковується у процесі концептуалізації. Отже, ми можемо

визначати когнітивну модель, яка забезпечує когнітивну основу для конфронтуючого дискурсу на рівні мовленнєвої практики, спостерігаючи за структурними характеристиками мовлення, що їй відповідають.

У Приклад 4.53, сила, яка виходить від Фільму, спричинила емоційні та поведінкові реакції коментатора, впливаючи на рівновагу між силами антагоніста та агоніста, спричиняючи перетворення їхньої силової взаємодії зі статичного стану у динамічний. Коментатор, як антагоніст, через висловлення вдячності (*«Дякуємо за чудовий фільм режисеру і всім хто був задіяний!»*) та конкретні дії (*«Дякуємо Нашим Мужнім захисникам за змогу жити і дивитися такі важливі для українців стрічки!»*) показує свої дії щодо агоніста, який сприймається як «ворог», а промовиста фраза *«Смерть ворогам зовнішнім і внутрішнім!»* відображає очікувані результати застосування сили. Приклад 4.54. опосередковано демонструє зовнішню силу – вплив, який чиниться на коментатора у фільмі. Антагоніст – це коментатор, представник української мови, який через вплив цього фільму застосовує силу на агоніста, використовуючи емоційні та прямі вирази (*«твій обов'язок розмовляти мовою бо в Україні державна мова українська. ...ти змушений поважати державну МОВУ»*). Агоніст – це представник «мітомовця» (людина з Луганської області, який визнає, розуміє російську мову, нехтує статусом та функціями української мови). Результат динамічної взаємодії сили відображається через різкі та ворожі висловлювання: *«А кацапський язик в кацапії так що вел кам кацапія»*. У Прикладі 4.55. зовнішньою силою є «нагадування», яке надає фільм (*«за що ми боремось, за що гинуть наші герої»*), а антагоніст – це українка, яка демонструє свою спонукальну силу через вираження гордості та непохитну підтримку української ідентичності (*«я пишаюсь тим, що я українка і завжди пишалась!»*). Агоніст, хоча і не згадується явно, але його існування імпліцитно відображається через «переможемо». Результат застосування сили (*«Ми сильні! І мова – наша сила!»*) реалізується через фразу *«ми переможемо!»*.

У наведених прикладах посилився вплив фільму як зовнішньої сили, що підкріплював спонукальну силу, яку здійснював антагоніст. Сюжети фільму

активізували емоційні та поведінкові реакції коментатора-антагоніста, змінюючи його стан. Хоча спосіб висловлення у антагоніста різниться, усі вони демонструють силу до агоніста через написання коментарів, та спрямовують взаємодію сили до поляризованого результату (перемоги). Тому базовою когнітивною моделлю конфронтуючого дискурсу вважаємо поляризовану модель динаміки сили.

4.8. Аналіз дискурсивної моделі конфронтуючого дискурсу

Основна дискурсивна модель конфронтуючого дискурсу на рівнях образу-схеми і домену не має значних відмінностей від пробудженого дискурсу, а основні відмінності увиразнюються на рівні фрейму та ментального простору (див. Додаток І. Рисунок 4.5.).

У конфронтуючому дискурсі коментатори спочатку концептуалізують україномовців та мітомовців як протилежні суб'єкти, активуючи патерни динаміки сил. На рівні домену коментатори концептуалізують фільм як зовнішню силу, причини конфліктів між мовами як тенденції сил, а зміну станів мов як рух. На рівні фрейму, різні фрейми використовуються, щоб підкреслити важливі концептуальні елементи в кожній із них, одночасно зміни в стані взаємодії сил з обох сторін також інтегруються в ці фрейми. Коментатори, активуючи різні фрейми, надають позитивні, справедливі, легітимні якості різним аспектам образу української мови, а також - негативні якості суб'єктам російської мови. На рівні ментального простору, коментатори чіткіше виражають вплив фільму та подій, а також тенденції сили україномовців та мітомовців. За допомогою цієї дискурсивної моделі продуценти конфронтуючого дискурсу з української позиції завершили конструювання позитивного образу української мови та негативного образу російської мови, досягаючи мети сприяти розвитку позитивного образу української мови.

Дискурс опору, як і дискурс пробудження, демонструє занепокоєння фільмом, він більше фокусується на мовних питаннях; у ньому спостерігається більше висловлювань, що підкреслюють протистояння між Росією та Україною.

Таким чином, конфронтуючий дискурс втілює основний спосіб конструювання мовного образу через визнання переформувального дискурсу, водночас посилюючи та розширюючи мовну тематику в аспекті конфронтації. У високочастотних словах конфронтуючого дискурсу слова «фільм» (410) і «дякувати» (380) за частотою поступаються лише словам «мова» (840) і «український» (497). Це свідчить про те, що в конфронтуючому дискурсі, як і в пробудженому, також присутня велика кількість висловлювань, що виражають вдячність і здійснюють пряму оцінку з метою визнання Фільму. Зокрема, Приклад 4.56. демонструє визнання фільму через пряму вдячність творчій команді. Коментаторка передає величезний емоційний вплив, який справив на неї Фільм (*«Давно так не плакала»*). Вона коротко й чітко висловлює вдячність творчій команді Фільму (*«Дякую!»*). На завершення вона переносить акцент на просвітницький ефект Фільму, зазначаючи: *«Цей фільм відкриває очі»*. Ця структура — «емоційна підготовка (сильна емоційна реакція) + вираження вдячності (визнання й прийняття) + зміни когнітивної основи» — формує основну логіку вираження цього коментаря. Вираження вдячності тут є не лише відгуком на фільм, але й підтвердженням та відгуком на його тематику. Таким чином, коментаторка тісно пов'язує зміст Фільму щодо мовного питання зі своїм особистим емоційним досвідом, підтверджуючи важливість мовних і культурних питань, висвітлених у Фільмі, і схвалюючи образ української мови, створений у ньому. У такий спосіб вона долучається до спільного конструювання образу української мови. Приклад 4.57. має схожу логічну структуру: визнання Фільму через оцінку його загального задуму та сюжету, але з більшим акцентом на вдячність і схвалення мовного вибору та культурної ідентичності. Коментаторка дає емоційну оцінку фільму змістовно ємними словами: *«Дуже терпкий, болючий, сильний фільм»*, тим самим створюючи створює емоційне підґрунтя для вираження подяки далі: *«Дякую кожному українцю, що обрав українську, вчить, перейшов, розуміє цінність, говорить з дітьми»*. Коментаторка дякує кожному, хто обрав українську мову; це перелітається з сюжетними моментами Фільму, де деякі персонажі переходять

на українську мову. Таким чином, «Дякую» є не лише вдячністю за особистий вибір, але й визнанням зусиль у ширшому масштабі, спрямованих на відродження національної мови. Нарешті, коментаторка, повторюючи «Дякую кожному», додатково посилює визнання цих зусиль, формуючи перехід на українську мову як дію, що заслуговує на вдячність.

Головною особливістю конфронтуючого дискурсу порівняно з пробудженим дискурсом є те, що в процесі конструювання образу української мови до нього додається більше висловлювань, які підкреслюють протистояння.

Зокрема, у Прикладі 4.58. коментаторка називає Росію «рашкою», прямо звинувачуючи російську пропаганду («а мене застали часи пропаганди рашки»). Такий прийом, що уникає використання офіційної чи загальноновживаної назви Росії, представляє її як об'єкт неприйняття з боку коментаторки. Далі, використовуючи фразу «захист від окупантів», вона розглядає «продовження мови» як важливий інструмент протистояння несправедливим «окупантам», що підкреслює необхідність захисту української нації («відроджую сімейну мову, мову предків, країни) дуже правильно що продовження мови = продовження нації, захист від окупантів!»). Таким чином, представлення контексту коментаторкою, а також обрані лексичні засоби, спрямовані на Росію та росіян, демонструють протистояння між Росією та Україною. У Прикладі 4.59. коментаторка виявляє зміну мовної поведінки індивіда в умовах конфлікту та відверто каже «ненавиджу все російське», прямо виражаючи своє сильне неприязне ставлення до Росії. Крім того, коментаторка підкреслює, що «до війни» вона використовувала переважно російську мову, але після її початку вирішила навчати свою майбутню дитину лише українською. Ця зміна підкреслює протистояння між російською та українською мовами. За допомогою цього висловлювання коментаторка виражає своє відчуття відчуження від російської мови та свою прихильність до української. У Прикладі 4.60. коментаторка критикує російськомовного чоловічого персонажа Фільму, використовуючи слово «прибацаний», що підкреслює виразний конфлікт. Коментаторка звинувачує його в тому, що він «привів на наші землі

війну і втік в Ізраїль (співчуваю євреям, що ця гнида до них переїхала)» і ставить риторичне питання: *«чого не в рашку?»*, яке не лише виражає зневагу до Росії, а й ставить під сумнів цього персонажа, додаючи нотку іронії. Крім того, агресивна лексика, така як *«гнида»* і *«пес смердючий»*, увиразнює потужне протистояння коментаторки до цього персонажа.

Отже, основним методом конструювання образу української мови у конфронтуючому дискурсі є вираження визнання загальної оцінки Фільму чи оцінки окремого контенту, при якому продуценти дискурсу демонструють активний захист українського та/або сильну відмову від російського через використання різних мовних засобів.

У конструюванні онтологічного образу мови конфронтуючий дискурс передбачає позитивне формування образу української мови та негативне формування образу російської мови. В конфронтуючому дискурсі образ української мови часто з'являється у позитивному контексті, пов'язаному з нацією, державою, боротьбою. У межах тем, заданих у Фільмі, коментатори через висловлювання про важливість української мови для української нації та держави конструюють образ української мови. У Прикладі 4.61. мовець через метафори *«національний клей»* та *«захист в інформаційному полі»* підкреслює роль мови у збереженні національної єдності та захисті держави. Таке формулювання тісно пов'язує мову з національною згуртованістю та безпекою, акцентуючи на соціальній функції мови і формуючи відповідний образ української мови. У Прикладі 4.62. коментаторка висловлює біль душі за мову, *«яку гнобили і намагались вбити, але вона вистояла»*, підкреслюючи її стійкість і життєву силу.

У наведених прикладах, хоча безпосередні згадки про російську мову зустрічаються рідше, можна опосередковано побачити негативне ставлення до російської мови через позитивне конструювання образу української мови і підкреслення важливості української мови. Українська мова описується як основа національної ідентичності та культурного самовизначення,

опосередковано підкреслюється загроза з боку ворога та опозиційність російської мови в українському контексті.

У позитивному конструюванні образу української мови, крім непрямого негативного вираження образу російської мови, є прямі негативні висловлювання щодо російської мови. У Прикладі 4.63. коментатор свідомо використовує транслітерацію «язик» замість «російська мова», що демонструє його незадоволення та заперечення російської мови, яка є лише чимось неприємним, що поступається українській «мові» як у формі, так і в емоційному статусі: *«язик повинен здохнути в кожного в мізках!!! А не хочеш вчити, говорити українською мовою – то на ісконну родіну свого язика - рашу»*. Окрім того, коментатор через фразу *«Язик, їх культуру, ворожу моськовську церкву, колаборантів, корупціонерів»* прирівнює російську мову до проросійської інституції (*«ворожа моськовська церква»*), уособлює з негативними суб'єктами поведінки (*«колаборант, корупціонер»*), що формує категорії концептів, здатні викликати антипатію в українців, і таким чином завершує негативне конструювання образу російської мови.

Коментатор у Прикладі 4.64. стверджує, що *«мова має значення, бо це маркер нації»*, підсилюючи цю константу риторичним запитання: *«навіщо москва вкладає мільйони євро в розповсюдження російської мови на окупованих територіях?»*, що має на меті наштовхнути на роздуми про істинні причини просування російської мови *«на окупованих територіях»*. Цим питанням коментатор вказує на те, що російська мова є інструментом зовнішньої агресії, посилюючи негативний образ російської мови. Коментатор зазначає: *«Англійська мова з нас не зробить американця, а московська з нас робить москowitz»*, підкреслюючи різницю в підходах між англомовними країнами та Росією, наголошуючи на інструментальному ефекті російської мови в контексті негативного впливу Росії на Україну, що ще більше посилює негативний образ російської мови. Наприкінці коментатор через фразу *«Влаштувалася викладачем рос. мови і культури і отримала 15% доплати до зарплатні»* описує російську мову як таку, що домінувала тривалий час, і таким чином

підтверджує негативний тиск російської мови на українську, завершивши негативне конструювання образу російської мови. Приклад 4.65. крізь проєктування долі російської мови в Україні демонструє впевненість коментатора щодо майбутнього розвою української мови (*«Настануть часи, коли в Україні російська мова буде іноземною, ніколи не буде другою державною»*). Згадуючи *«цей чоловік з Луганська»*, коментатор називає його *«типовий малорос»* і *«лизоблюд рашистський»*, щоб зобразити прихильників російської мови такими, хто визнає іноземний вплив і плазує перед ним. Російська мова хоч і позиціонується як потужний інструмент, який може призвести до руйнування української національної ідентичності, однак прикінцеве гасло *«Слава Україні! Героям слава!»* підкреслює віру коментатора в перевагу України як на культурному, так і на військовому фронті.

У продукуванні конфронтуючого дискурсу продуценти дискурсу гнучко використовують метафори, категоризацію та інші методи, активуючи фрейми про війну, націю, агресію, злочин інших тощо, щоб конструювати образ української мови як символу, інструменту та зброї у боротьбі за національну ідентичність, а російську - як інструмент зовнішньої агресії та загрозу для української мови.

Конструювання образу країни-носія в конфронтуючому дискурсі пов'язано з важливими подіями, що відбуваються в цій країні. Коли продуценти дискурсу конструюють образ країни-носія мови, вони обов'язково здійснюють суб'єктивне сприйняття та оцінку політичної, економічної, культурної та військової діяльності цієї країни або важливих подій. У Прикладі 4.66. коментаторка, вербалізує актуальне питання: *«Чому саме в нас повинно бути дві державні мови?»*, наголошуючи на незалежності України (*«Державна мова українська так і повинно бути!»*). Активуючи фрейм «незалежна держава», коментаторка викликає пізнавальні структури, пов'язані з державним суверенітетом, політичною незалежністю та правом на самовизначення, тим самим утверджуючи право України самостійно вирішувати власну мовну політику (*«Чому росія вирішила що має право диктувати іншим країнам, що*

ім робити?») і конструюючи образ України як незалежної суверенної держави (*«Україна - це незалежна держава!»*). Приклад 4.67. демонструє віру коментатора у свою країну, відображаючи сильне невдоволення поточними обставинами та прагнення до змін (*«Я вірю, що наша Україна виборє перемогу, свободу та нарешті звільниться від московських кайдан, стане свідомою, квітучою»*). Фраза *«по-справжньому Незалежною»* вказує на те, що коментатор вважає, що сучасна Україна ще не стала повністю незалежною державою. Використання уточнення *«по-справжньому»* натякає на те, що Україна досі перебуває під впливом зовнішніх сил, не позбулася *«московських кайданів»*. Загалом, коментатор, активуючи концепти *«перемога»*, *«свобода»*, *«незалежна»* та *«нескорена»*, формує образ України, яка, попри вплив Росії, зберігає стійкість у боротьбі та випромінює надію. Приклад 4.68. демонструє глибокі культурні, економічні та політичні зв'язки України з Європою (*«Історично Україна була пов'язана з Європою»*), натякаючи, що Україна повинна бути частиною Європи, а не *«підконтрольною територією росії»*. Зауваження коментатора *«І цей період був настільки довгим, що з родини в родину передається лиш інформацію про життя України під росією»* активує фрейм багаторічного *«панування Росії над Україною»*, підкреслюючи статус України як підвладної держави в минулому, що, у свою чергу, формує образ України як історично пригнобленої, позбавленої самостійності жертви (*«До цього додати ще знищення української мови, інтелігенції, літератури і т.д.»*).

Отже, у процесі конструювання образу країни-носія української мови історія, мова, культура та ідентичність України є ключовими елементами. Конструювання образу України так чи інакше пов'язане з висловлюваннями про Росію. У фреймах, активованих коментаторами, Росія завжди постає у негативному образі як протилежність до України. Це є дуже поширеним явищем у конфронтуючому дискурсі. У Прикладі 4.69. коментатор називає Росію *«московією»* замість *«росії»*, використовуючи неофіційну назву Росії, щоб представити її немодернізованою держава з давньою регіональною владою. Це свідчить про крайнє неприйняття цієї країни коментатором, який, поєднуючи

«московію» із «вбиває», асоціює Росію з насильством, активуючи концепти, пов'язані з «вбивати». Це викликає почуття гніву та страху щодо Росії, що дозволяє завершити процес негативізації її образу.

Приклад 4.70. демонструє багатопланово сконструйований коментатором негативний образ Росії, активуючи такі фрейми, як «СРСР» (*«Росія, яка вважає себе спадкоємицею ССРСР»*), «пригнічення індивідуальності» (*«ти не маєш права вирізнятися»*). Коментатор вказує на те, що Росія використовує історію та ідеологію Радянського Союзу як політичну основу; представляє ідентичність Росії як застарілу та віддалену від сучасного суспільства. Опис *«пропагує рівність у скаліченому вигляді»* свідчить про те, що коментатор інтерпретує ідеал рівності, який пропагується Росією, як лицемірний, оскільки він насправді спрямований на придушення свободи та унікальності особистості. Твердження *«ти не маєш права вирізнятися»* та *«Бо тоді інші почнуть розуміти, що і їм можна жити як душа бажає, а таких людей вже важко контролювати»* прямо вказують на пригнічення індивідуальної свободи в Росії. Це підсилює образ Росії як країни, що втілює крайній колективізм. Коментатор також використовує слово *«морда»* для позначення росіян, знеособлюючи їх та натякаючи на те, що вони є лише пасивними виконавцями під тиском репресій. Такий принизливий вираз не лише передає крайнє невдоволення та зневагу до росіян і їхньої поведінки, але й підкреслює ефект утиску, як зазначено у фразі *«це заборонено»*. Нарешті, через вислів *«населення росії може почати ставити питання...»* коментатор висловлює думку про страх Росії перед незалежністю України. Цей страх натякає на протистояння між українською незалежністю та авторитарною владою й контролем Росії. У підсумку образ Росії у цьому коментарі конструюється як відстала, недемократична, авторитарна держава, що боїться змін і спирається на репресії та контроль для підтримання статус-кво.

Проаналізовані приклади демонструють багаторівневі операції продуцентів конфронтуючого дискурсу у процесі конструювання образу країни-носія мови. У конструюванні позитивного образу країни-носія української мови, коментатори у своїх висловлюваннях не лише використовують історичні,

політичні та соціальні фрейми, щоб створити позитивний, сповнений надії образ країни-носія української мови, але й особливо акцентують на її незалежності та протистоянні з Росією.

Негативне конструювання образу країни-носія російської мови відображає пильність і спротив коментаторів щодо зовнішньої загрози. У процесі створення образу Росії коментатори активують екстремально негативні концепти, такі як «наси́льство», «гегемонія», «відсталість», зображуючи Росію як країну, що одночасно є гегемонічною, відсталою і такою, що боїться змін. Завдяки висвітленню протиставлення між двома країнами дискурс спротиву додатково підсилює необхідність боротьби України з Росією, завершуючи таким чином формування образу української мови та підобразу – образу країни-носія української мови.

Конструювання образу користувача мови розгортається через позитивне конструювання образу користувача української мови, позитивне конструювання образу користувача російської мови, а також негативне конструювання образу користувача російської мови. Конструювання образу користувача української мови простежується у Прикладі 4.71., у якому коментатор використовує фразу *«Українці які переходять на українську роблять величезний внесок»*, представивши мовний перехід українців як свідомий, наділений позитивним національним та державотворчим значенням акт. Концепт *«внесок»* підкреслює позитивну цінність переходу на українську мову, наголошуючи на причинно-наслідковому зв'язку між переходом на українську мову та національною єдністю і міцною нацією (*«щоб ми стали назавжди єдиною і міцною нацією»*). Лаконічна фраза *«Мова єднає»* актуалізує роль мови в цьому процесі, а висловлена коментатором характеристика *«неймовірні»* надає українцям особливого статусу, вирізняє їх з-поміж усіх. Завдяки цим фразам коментатор представляє українську мову як символ української ідентичності та об'єднавчий чинник для держави, а також надає позитивну конотацію україномовним, які перейшли на українську (*«Українці які переходять на українську роблять величезний внесок»*). У Прикладі 4.72. коментатор підкреслює: *«дуже сильно*

люблю свою мову», висловлюючи глибоку турботу про українську мову та культуру («хочу щоб українська стала для нашого народу як найцінніше що вони мають і завжди бережуть»). Коментатор також висловлює свої сподівання, що народ зможе зберегти і передати наступним поколінням українську мову («Хочу щоб нею розмовляли дітки і навчались у школах виключно українською»). У висловлюванні «Я люблю свою мову і буду її берегти до останнього подиху» коментатор використовує слова «берегти» та «до останнього подиху», наголошуючи на своїй місії та відповідальності у захисті мови, а також на рішучості перед зовнішнім тиском. Таким чином, коментар із різних точок зору формує образ користувача української мови, натхненного Фільмом, який любить українську мову, турбується про її розвиток та рішуче її боронить. Приклад 4.73. репрезентує відчуття та дії коментаторки як користувачки української мови в складному мовному середовищі («в побуті суржик»), яка усвідомлює важливість вивчення української мови. Коментаторка розпочала свою розповідь із негативного ставлення до «суржику» («на письмі суржик просто різав очі») і прагнення до нормативної української мови («виправляю на чисту українську»). У подальших висловлюваннях коментаторка використовує фразу «Фільм дуже сподобався, особливо, про дитину...», підкреслюючи власну турботу про передачу мови наступним поколінням і свою відповідальність за її збереження. Таким чином, через свої висловлювання коментаторка конструює образ користувача української мови, яка турбується про мовні норми, має сподівання і відчуття відповідальності за українську мову, а також приділяє велику увагу її передачі та освіті.

На відміну від конструювання образу користувачів української мови, у процесі формування образу користувачів російської мови коментатори використовують різкіші висловлювання, демонструючи сильне обурення та відразу до російськомовних осіб. Використання таких висловлювань відображає стурбованість продуцентів дискурсу мовною ситуацією, розкриває неприйняття ними російськомовних українців. Зокрема у Прикладі 4.74. коментаторка використовує образливе слово «гнида» для опису «мужика з Луганська», що

вказує на її надзвичайне відчуття огиди та зневаги до цієї особи. Фраза *«як добре, що він звалив з України»* демонструє, що коментаторка відчуває полегшення через від'їзд цієї людини, а *«ледь не плюнула в екран»* вказує на її гнів і злість щодо сказаного. Ці вирази активують концептуальну структуру *«огиди»*, що формує негативний образ користувача російської мови як людини, до якої відчують відразу. Приклад 4.75. демонструє емоції коментатора щодо користувача російської мови (*«Владимир из Луганска»*), якого характеризує як *«образец опасности для окружающих, поскольку пропитан до последней капли крови рашизмом»*, підкреслюючи глибокий зв'язок його вчинків і висловлювань з екстремальним націоналізмом та агресивною ідеологією. Цим коментатор конструює негативний образ російськомовного персонажа, представленого у Фільмі. У Прикладі 4.76. коментаторка через фразу *«Співчуваю Ізраїлю, що прийняв цього пана з Луганська»* виражає співчуття іншій країні і застерігає, що ця людина несе загрозу і шкоду, оскільки не вміє цінувати *«своє»*, тому не здатна шанувати *«чуже»*. У подальших висловлюваннях коментаторка зазначає, що сказане цією людиною *«суперечить просто здоровому глузду і логіці»*, демонструючи незгоду з її думками та підкреслюючи абсурдність її слів. Використовуючи слово *«маячню»*, коментаторка активує концепт *«хворобливості»*, визначаючи висловлювання цієї людини як незв'язану, невиразну, беззмістовну мову, що підсилює зневагу до її думок. Через вираз *«советско-русский чемодан сморіду тієї "культури"»*, коментаторка активує негативні асоціації та емоції, пов'язані з Росією та Радянським Союзом, що підсилює відразу до цієї людини. Зв'язуючи ці концепти, коментаторка конструює негативний образ російськомовної особи. Порівнюючи власний досвід із випадком, коли цей чоловік за *«все своє вельми довге життя»* не вивчив державну мову України, коментаторка увиразнює байдужість цієї людини до культури та держави України. Висловлюючи свою відразу до *«українців-перевертнів»* (*«Цей пан огидний в моїх очах!»*), коментаторка перекладає відповідальність за війну на них (*«ЧЕРЕЗ ТАКИХ, ЯК ВИ, ЗАРАЗ ВСІ НАШІ МІСТА ПІД БОМБАМИ! САМЕ ЧЕРЕЗ ВАС!»*).

Окрім конструювання негативного образу користувача російської мови, аналізований мовний матеріал містить позитивне конструювання образу коментатора як користувача російської мови. Такий спосіб конструювання є типовим явищем у дискурсі боротьби. Зокрема, Приклад 4.77. засвідчує прагнення коментаторки, яка 21 рік послуговувалася російською мовою, перейти на українську мову і можливості втілення намірів (*«пишаюсь, що змогла знайти в собі сили, та вже рік як перейшла на українську»*). Через фразу *«Я зробила свій вибір»* коментаторка підкреслює процес активного вибору, тим самим конструюючи себе як позитивного змінника. У Прикладі 4.78. коментатор також через самопрезентацію згадує свій досвід зростання в російськомовному середовищі і зазначає, що, незважаючи на тиск оточення (*«казали: "та не напружайся, говори по-русски"», «казали що я хохол»*), на фоні *«початку війни»* він з дружиною вирішили повністю перейти на українську мову. Коментатор підкреслює, що зміна мови була результатом особистого вибору, зміцнюючи його образ поборника і захисника України. У Прикладі 4.79. коментаторка спочатку через критику російськомовного персонажа у Фільмі висловлює свою позицію (*«я за тотальну ненасильну українізацію. 100 відсотків проти будь-якої другої державної мови»*). Потім коментаторка зазначає, що хоча вона родом із російськомовної родини, вона підтримує незалежність України та поширення української мови (*«в державних установах, також всі документи та у закладах освіти має бути українська»*). Підкреслюючи *«не за один день, але поступово ми маємо до цього прийти»*, коментаторка виявляє терплячість і раціональність, закликаючи до поступового процесу змін, конструє образ користувача російської мови як конструктивного учасника цього процесу.

Аналіз конфронтуючого дискурсу показує, що зміст, висловлений продуцентами, виявляє сильну протидію між російською та українською мовами, Росією та Україною, російськомовцями та україномовцями. Однак емоційні або дієві нахили, що з'являються у цих висловлюваннях, є результатом зовнішнього впливу – Фільму. Тому на рівні дискурсивної моделі

конфронтуючий дискурс має таку ж саму модель, що і пробуджений дискурс – це зовнішньо-зумовлена дискурсивна модель.

4.9. Дискурсивні стратегії конфронтуючого дискурсу: фреймування, фігури / фону

Конфронтуючий дискурс і пробуджений дискурс не мають суттєвих відмінностей на загальному рівні когнітивної моделі, але через зміну історичного контексту, а саме через повномасштабне вторгнення Росії в Україну, зміст конфронтуючого дискурсу зазнав видимих змін порівняно з пробудженим дискурсом. Ці відмінності безпосередньо відображають зміни в основних цілях, які мають досягти стратегії конфронтуючого дискурсу, а також свідчать про зміну в дизайні дискурсних стратегій. З Таблиці 4.3. (див. Додаток II) зрозуміло, що в конфронтуючому дискурсі серед фраз з високою частотою є велика кількість виразів вдячності творцям Фільму, оцінок Фільму, а також емоційних або когнітивних рефлексій, спричинених Фільмом. Однак, на відміну від пробудженого дискурсу, в конфронтуючому дискурсі висловлювання, що стосуються загальної оцінки Фільму та антагоніста, не зустрічаються так часто, як у пробудженому дискурсі (див. Таблицю 4.2.). Натомість значно зростає частота висловлювань щодо самої мови, носіїв російської мови та мовного переходу. Під час кількісного аналізу конфронтуючого дискурсу ми виявили, що серед об'єктів, на які спрямовано стратегію когнітивної точки відліку, «білоруська мова» (та «Білорусь») не з'являється в списку високочастотних слів конфронтуючого дискурсу. Крім того, хоча «Ізраїль» з'являється як високочастотне слово (див. Таблицю 3.1.), це висловлювання використовується на позначення іммігранта з Луганська, тому воно більше відповідає рамці обговорення образу агоніста (підобразу російської мови).

У конфронтуючому дискурсі основними глобальними стратегіями, які застосовують коментатори при конструюванні образу української мови, є стратегії щодо операції на зовнішню силу, антагоніста і агоніста через дві основні перспективи: фреймування та фігури / фону.

Стратегії фреймування

У рамці дискурсивної моделі конфронтуючого дискурсу коментатори не лише здійснюють фреймування образів української та російської мови, України, Росії, україномовних і російськомовних осіб, але й фреймують Фільм як зовнішню силу.

Вираження подяки творчій команді Фільму та схвалення самого Фільму є типовими способами конструювання образу мови в контексті конфронтуючого дискурсу, що набуває форми спільного конструювання, у якій продуценти «творять» висловлювання щодо Фільму, підкреслюючи раціональність змін у стані антагоніста, зумовлених Фільмом як зовнішньою силою, що має освітній та мотиваційний характер. З точки зору фреймування, ця форма реалізується через використання позитивних прикметників для прямої оцінки Фільму; оцінку ролі Фільму; вираження вдячності (див. Додаток І. Рисунок 4.7.).

У Прикладі 4.80. продуцент дискурсу за допомогою прикметника *«болючий»* активує когнітивну рамку сприйняття болю, фреймуючи Фільм із болем, і таким чином активує рамки, що стосуються *«причин болю»* (етнічна / мовна скрута) та *«дарувальник болю»* (мітомовець). У результаті цього, вплив, який здійснює Фільм, подається як сила, здатна активувати відповідні *«болючі»* спогади. У Прикладі 4.81. коментатор використовує метафору *«кожна глава в ньому відкривала нові двері до усвідомлення вашого посилу»* щоб висловити вплив Фільму на когнітивний рівень коментатора. Цільовий домен *«двері»* включає метафору просторових відносин (за *«дверима»* – закритий простір, ззовні *«дверей»* – відкритий і вільний простір), використання якої підкреслює здатність Фільму надихати глядачів на пошук нових перспектив, сприяти когнітивним змінам у глядачів, зокрема розвивати просторове мислення. У Прикладі 4.82. вираз *«Дякую за відео»* можна розглядати як спосіб фреймування, оскільки коментатор активує фрейм вдячності, передає підтвердження змісту відео, підкреслює позитивний вплив Фільму на емоційний, когнітивний та інші рівні коментатора. Крім того, акт створення

допису можна розглядати як підкреслення ролі Фільму у зміні стану коментатора (від стану спокою до написання відгуку).

Аналіз дискурсивної моделі конфронтуючого дискурсу засвідчив, що у фразах про компоненти образів мов продуценти роблять акцент на рисах образу російської мови як гнобителя та загрозливого суб'єкта, а українська мова виступає у ролі борця. Ця дискурсивна модель робить виразним акцент на опірні характеристики україномовців, що стає центральною метою фреймування антагоніста (україномовних) у конфронтуючому дискурсі: цей акцент дозволяє коментаторам легітимізувати дії україномовців, коментувати результати боротьби, відкриває можливість для нелегітимізації агоністів (мітомовців). У Прикладі 4.83. коментатор фреймує українців як *«незламну націю»*, активуючи фрейм *«боротьби»*, припускаючи наявність суб'єкта сили, спосіб сили (*«ламати»*), а також ступінь боротьби (*«незважаючи ні на що»*) та засоби боротьби (*«надалі нестимуть у світ свою мову та культуру»*) як вже наявні факти, тим самим підкреслюючи опірні характеристики українського народу перед цим *«ламанням»*. Через емоційний вираз, метафоричні засоби та чітке вираження позиції у Прикладі 4.84. коментатор презентує українців як борців за *«право жити»* та національну самостійність. Зокрема, *«Хочеться плакати і кричати...»* активує усвідомлення болю через мовні та національні труднощі, *«горя»* виражає страждання українців за захист *«рідної мови»*, *«відвойовуємо»* підкреслює спосіб боротьби сучасних українців за право на існування та національну ідентичність, а в кінці *«Слава Україні і смерть ворогам!»* безпосередньо виражає ворожість до супротивників, демонструючи сильну свідомість опору, причини та бажаний результат боротьби. У Прикладі 4.85. коментатор спочатку виражає біль за свій народ, якому необхідна допомога у вивченні української мови в Україні (*«Дуже прикро, що в Україні потрібні курси української. І не для етнічних москалів, не для іноземців, а для українців. Для тих, в кого ще пару поколінь до них їх же родина спілкувалася українською»*). Потім коментатор через вислів *«тішить, що колись зросійщені люди починають повертатися до мови свого роду»* виражає опір тих, кого

пригнічували. Далі, у заклику *«Українці повинні повертати те, що в них забрали»*, коментатор позиціонує українців як позбавлених прав і свобод, закликаючи їх забрати назад те, що їм належить, тим самим надаючи правомірність боротьбі українців. А вислів *«іноземці, фактичні чи етнічні, повинні поважати і знати мову і культуру країни, яка прийняла їх або колись прийняла їх предків»* вербалізує результат боротьби. Таким чином, через багатоаспектні операції фреймування коментатор завершує фреймування українців як борців.

Окрім прямого вираження власних поглядів для підкреслення опірних характеристик україномовців, стратегія «фреймування антагоніста» часто реалізуються також через самопрезентацію. Зокрема, у Прикладі 4.86. коментаторка, вказуючи на зв'язок між *«повномасштабним вторгненням росії до України»* та моментом переходу на українську мову (*«вже декілька місяців як я спілкуюся українською»*), наголошує на тому, що в умовах зовнішньої загрози з боку Росії її перехід до української мови є виваженим рішенням. Через фразу *«І зараз я лиш впевнилася у своєму рішенні ще більше»* коментатор фреймує українську мову як інструмент опору, таким чином, сам себе фреймує як учасника опору, підкреслюючи свої риси борця. Приклад 4.87. демонструє фреймування коментаторки як борця, яка використовує українську мову як інструмент боротьби. Вона пов'язує використання російської мови з *«жорстоким нападом на мою країну»* і говорить: *«Я розумію, яка може бути уразлива країна, коли не володіє рідною мовою», «якщо не хочемо, щоб це повторилося, треба вивчати українську»*, тим самим пояснюючи, чому вона використовує українську як засіб боротьби. Далі коментаторка згадує труднощі переходу на українську мову (*«мене висміювали за українську»*) та їх причини (*«То була пропаганда усе», «викладали у навчальних закладах російською», «медіа телебачення російською», «Ми усі попали в політичну пастку»*). Через фразу *«Зараз майбутнє України залежить від вибору і дій кожного із нас»* закликає до колективного спротиву зросійщення, свідомого переходу на українську мову. А критика *«Хто так віддано любить російську»* та заклик до

них (*«їдьте до Росії»*) вказують на поділ українців на «своїх» і «чужих» vs «ворогів».

У конфронтуючому дискурсі взаємодія між антагоністом та агоністом, тісно пов'язана з взаємодією між українською та російською мовами. Коли україномовці як антагоністи, намагаються продемонструвати свої погляди чи дії, вони змушені пояснювати їх, доводити законність і обґрунтованість. З точки зору критичного дискурс-аналізу така пояснювальна поведінка може бути визначена як «легітимація», що означає мовленнєву дію, яка надає явищам раціональності, законності та доречності, базуючись на соціальних нормах моралі та цінностях (Suchman, 1995, 574). У широкому сенсі, усе, що здатне відповісти на запитання «Чому?», наприклад, «Чому слід це зробити?» або «Чому це слід зробити саме так?», належить до сфери легітимації (Van Leeuwen, 2008, 105). У процесі легітимації часто залучається динамічне конструювання ідентичностей «ми» та «вони» як «соціальних акторів» (social actor) (Berger & Luckmann, 1991). У рамках стратегій фреймування в конфронтуючому дискурсі коментатори через засоби фреймування конструюють мітомовців (Росію, російськомовців) як загрозливого соціального актора «вони», тим самим завершуючи процес легітимації себе.

Фреймування антагоніста та агоніста є стратегічною обробкою двох основних компонентів дискурсивної моделі конфронтуючого дискурсу. У багатьох випадках фреймування як україномовців, так і мітомовців відбувається одночасно, і між ними існує тісний зв'язок. У Прикладі 4.88. коментатор поєднує контекст війни та вибір мови (*«люди, котрі не розуміють, нащо їм та українська мова та продовжують спілкуватися російською»*) і висловлює занепокоєння ігноруванням контексту війни та байдужістю цих людей до виживання країни. Коментатор використовує слова «сумно», «прикро», «ганебно», щоб фреймувати використання російської мови як аморальну та неналежну поведінку, тим самим підкреслюючи низький рівень свідомості та пасивний стан українців, які послуговуються російською мовою. У Прикладі 4.89. коментатор через історичний наратив здійснив фреймування мітомовців,

активуючи весь контекст знань про «гноблення»; він підкреслює автентичність української мови в Україні (*«Історично склалося, що Україна завжди є україномовною»*), а потім використовує *«москалі»*, *«через манкуртів»*, *«нівелювати українську ідентифікацію»*, щоб фреймувати як зовнішню ворожу силу та *«людей зі стертою історичною пам'яттю»* тих, хто говорить російською. За допомогою фрази про акти гноблення *«нівелювати українську ідентифікацію»* та методи гноблення *«через манкуртів»*, коментатор завершує фреймування російськомовців як гнобителів. У Прикладі 4.90. коментаторка пов'язує підтримку російської мови з причинами війни, емоційно називаючи мітомовця *«дикун»*, *«чума»*, *«мразь»*, *«мразь росіянська»*, фреймуючи його як шкоду національній безпеці (*«ти принесло війну в наш дім»*), варварство та загрозу людству, тим самим підкреслюючи багатогранні негативні риси мітомовця.

Стратегії фреймування агоніста в конфронтуючому дискурсі схильні до всебічної негативізації агоніста; здійснюються через гнучке використання метафор та категоризацій. Використовуючи цю стратегію, коментатор може підкреслити негативні характеристики агоніста, що дозволяє легітимізувати та обґрунтувати поведінку антагоніста.

Стратегії фігури / фону

Стратегії фігури / фону пов'язані з людською увагою, яка є однією з основних когнітивних здібностей людини. Теоретична основа цієї концепції походить від теорії фігури-фону: люди можуть вибирати та коригувати об'єкти уваги, що дає можливість зосередити увагу на досвіді, який є актуальним для поточної мети, та ігнорувати інші незначущі елементи. Коли ми спостерігаємо сцену, об'єкт, який обирається як фігура, стає фокусом уваги, а всі інші аспекти сцени виконують роль фону. Вибір фільму як зовнішньої сили, що впливає на антагоніста, є одним із основних стратегічних засобів, що використовується в антивоєнному дискурсі. У процесі дискурсивної конструкції коментатори часто кодують фільм як зовнішню силу, яка справляє певний вплив на них, і розміщують його в позиції фігури, що підкреслює його здатність спонукати до

роздумів. У Прикладі 4.91. вираз *«Прекрасний фільм»* розташовано на початку речення, у фркусі уваги, формуючи фігуру. Прикметник *«Прекрасний»* передає позитивну оцінку Фільму, емотивно впливаючи на сприйняття подальшого змісту, що направляє читача до сприйняття Фільму через призму схвалення і дозволяє сприйняти передану інформацію. Подальший зміст виконує роль фону, який формує логічний ланцюг, надає додаткове пояснення основному реченню, допомагає читачам не лише сприймати сам Фільм, а й розуміти його глибинне значення. Завдяки поєднанню цих елементів коментатор підкреслює когнітивний вплив Фільму. Приклад 4.92. розпочинається з подяки коментатора за Фільм (*«Велике дякую за цей фільм!»*), другий вираз підкреслює особливості Фільму (*«Величезна і важлива робота!»*), а третій – описує його вплив (*«Відкликає в душі кожне слово, десь ніби ножем по серцю, десь медом»*). Коментатор через цю логічну послідовність описує спонукальну силу Фільму, відокремлюючи його від фону, спрямовуючи увагу аудиторії на його зміст і цінність. У Прикладі 4.93. коментаторка оцінює Фільм як *«прекрасний»* і *«повчальний»*, тому *«рекомендує до перегляду кожному українцю»*, оскільки вона переживає за майбутнє України (*«Душа болить за націю»*). Вона вбудовує Фільм у великий контекст національної культурної кризи та відродження, підкреслюючи Фільм, надаючи йому статус фігури та акцентуючи увагу на його впливі.

Завдяки комплексному застосуванню стратегії фокусування на Фільмі та його впливу, коментатор/-ка здійснює позитивне конструювання впливу Фільму, що в свою чергу надає обґрунтування для позитивного конструювання образу української мови, спільно здійсненої коментатором і Фільмом.

У конфронтуючому дискурсі стратегія *«фокусування на антагоністі»* дозволяє проаналізувати україномовців, які виступають у ролі фігури, що підкреслює причини дій україномовців та їхні наслідки. У Прикладі 4.94. коментатор фокусується на суб'єкті *«українці»*, *«які переходять на українську»*. Коментатор встановлює причинно-наслідковий зв'язок між цією позитивною дією та наслідком *«стали назавжди єдиною і міцною нацією»*. У Прикладі 4.95.

займенник *«Ми»* неодноразово з'являється у функції підмета (*«ми б'ємося», «ми переможемо», «ми ніколи не зазіхаємо на чуже», «Ми своє шануємо і бережемо»*). У цих фразах «боротьба» вміщена в ширший історичний контекст, і *«Ми»* перетворюється на сфокусовану фігуру. Коментаторка, розміщуючи *«Ми»* в позиції фігури, пов'язує їхні дії (бій, захист мови) з історичним гнітом (фон) і підкреслює доцільність і справедливність дій *«Ми»*. У Прикладі 4.96. коментаторка використовує займенник *«Я»* у функції підмета, через колективні позначення *«наша держава»* та *«наша нація»* безпосередньо пов'язує свою індивідуальну дію (*«дивитися цей фільм»*) з своєю нацією (*«нагадати собі про те, що наша нація не дала росії нас поглинути»*). Таким чином, вона підкреслює свою роль як діяча та представника національної ідентичності, надаючи своїм діям вищу авторитетність, моральність та необхідність.

Таким чином, у конфронтуючому дискурсі продуценти використовують різні методи, зокрема кваліфікацію предметів, причинно-логічні припущення, історичні наративи та зв'язок з колективною ідентичністю, щоб сфокусувати увагу на україномовцях як антагоністах. Через розміщення україномовців у позиції фігури, вони підкреслюють легітимність причин та результатів їхніх дій у розвитку мови, тим самим сприяючи позитивному конструюванню образу української мови.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ IV

1. Переформувальний дискурс – це систематична дискурсивна практика, за допомогою якої продуценти дискурсу деконструюють старі образи української мови і надають їм новий зміст через конкретні засоби. Продуценти дискурсу на макрорівні через вираження двох протилежних силових суб'єктів – мітомовців і антимітомовців, через демонстрацію їх взаємодії, досягають мети свого дискурсивного продукування. Основна когнітивна модель переформувального дискурсу - це стабільна модель динаміки сил. На макрорівні продуценти дискурсу в процесі дискурсивної практики конструюють мітомовців як антагоністів, а антимітомовців як агоністів, через всебічне висвітлення негативності антагоністів та його дій, легітимності і обґрунтованості дій агоністів, тим самим завершується конструювання образу української мови. Дискурсивна модель в переформувальному дискурсі, є суб'єктивізаційною інтерактивною дискурсивною моделлю, за допомогою якої продуценти переформувального дискурсу, виходячи з позиції української мови, через пряме представлення образів української мови, України, українців і їх взаємодії з іншими мовами, країнами та носіями мов, розвінчують легітимність і обґрунтованість міту, тим самим послаблюючи вплив міту на українську мову та завершуючи конструювання позитивного образу української мови, що сприяє тому, щоб образ України отримав позитивний розвиток або не був негативно нав'язаний. У реалізації стратегій переформувального дискурсу продуценти дискурсу застосовують такі підходи: через стратегію «категоризація антагоніста» підкреслюють маніпулятивні характеристики мітомовців; через стратегію «категоризація агоніста» – культурні характеристики антимітомовців; через стратегію «фокусування антагоніста» – дії мітомовців та їхні негативні наслідки; через стратегію «фокусування агоніста» – обґрунтованість висловлювань антимітомовців; через стратегію «негативна когнітивна точка відліку» – негативні наслідки дій мітомовців; через стратегію «позитивна

когнітивна точка відліку» – обґрунтованість дій антимітомовців та їхні позитивні наслідки.

2. Основний тип дискурсу в коментарях – пробуджений дискурс, який конструюють індивіди або групи при протистоянні протиріччям чи конфліктам. Він відображає зміну стану продуцента дискурсу від неусвідомленого або низького рівня свідомості до високого рівня свідомості, а потім до ініціації певної дії в результаті розгляду взаємодії внутрішніх і зовнішніх сил. Основною когнітивною моделлю пробудженого дискурсу є модель динаміки сил зі змінами в стані зіткнення, де антагоніст раптово отримує зовнішній поштовх, спричиняючи перехід антагоніста та агоніста від стану спокою до стану руху. З точки зору дискурсивної моделі, пробуджений дискурс включає два основні аспекти: спільне конструювання та конструювання. Продуценти дискурсу через розмежування образів української та російської мов на онтологічний образ мови, образ країни-носія мови та образ користувача мови, здійснюють конструктивну операцію над образом української мови. Продуценти пробудженого дискурсу висловлюють своє схвалення та обговорюють сюжет Фільму, підкреслюючи його вплив як зовнішньої сили і беручи участь у спільному конструюванні образу української мови. Пробуджений дискурс демонструє протиставлення різних аспектів образу української та російської мов, підкреслюючи символічну роль української мови як національного символу. У пробудженому дискурсі продуценти дискурсу через висловлення про Україну посилюють подвійне значення української мови як культурного символу та ядра національної ідентичності, що дозволяє зробити образ України в сприйнятті аудиторії яскравішим, з більшими перспективами розвитку. У процесі конструювання образу Росії, пробуджений дискурс представляє Росію як основну загрозу для української культури та мови, описуючи або натякаючи на постійну руйнацію Росією української держави, мови та національної ідентичності, позначаючи її як негативну силу. У пробудженому дискурсі конструювання образу користувача мови відбувається через позитивне конструювання образу носія української мови, негативне конструювання образу

носія російської мови та позитивне конструювання образу носія російської мови. У продукуванні пробудженого дискурсу, продуценти дискурсу застосовують такі стратегічні засоби: через стратегію «фреймування зовнішньої сили» підкреслюють спонукальну силу Фільму, через стратегію «фреймування антагоніста» – зміни стану україномовців, через стратегію «фокусування на зовнішній силі» – причини зміни стану україномовців, через стратегію «фокусування на антагоністі» – причини дій україномовців та їхні наслідки.

3. Зауважимо, що з початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну стиль коментарів зазнав помітних змін: висловлювання про українську мову актуалізують її символічну роль у національному виживанні та протистоянні зовнішній агресії. Тому, враховуючи особливості цих коментарів, ми концептуалізуємо їх як «конфронтуючий дискурс», щоб підкреслити інтенсивність протистояння позицій. Аналіз когнітивної моделі, дискурсивної моделі і дискурсивних стратегій у коментарях після повномасштабного вторгнення Росії в Україну засвідчив, що конфронтуючий дискурс і пробуджений дискурс мають однаковий патерн динаміки сил – це «зовнішньо-зумовлена модель динаміки сил», у якій антагоніст зазнає впливу зовнішньої сили. Однак у дискурсивній моделі конфронтуючого дискурсу значно ширше й інтенсивніше представлено негативне конструювання образу російської мови. Основним засобом спільного конструювання образу української мови в конфронтуючому дискурсі є вираження визнання загальної оцінки Фільму чи оцінки окремого контенту, при яких продуценти дискурсу демонструють активний захист українського та/або сильну відмову від російського через використання різних мовних засобів. У конструюванні образу української мови продуценти дискурсу гнучко застосовують метафори, категоризацію та інші дискурсивні механізми, активуючи фрейми «війни», «нації», «агресії» та «злочинності», щоб конструювати образ української мови як символ боротьби за національну та державну ідентичність, тоді як російська мова представлена як знаряддя зовнішнього гноблення. У конфронтуючому дискурсі продуценти дискурсу конструюють образ України як активної держави, сповненої надії,

акцентуючи увагу на її незалежності та протиставленні з Росією. Водночас Росія конструюється продуцентами як крайній ворожий і аномальний суб'єкт через широке активування негативних фреймів як «насильства», «авторитаризму» та «аномальності», що представляють її як відсталу державу, яка боїться змін. Продуценти дискурсу у висловлюваннях про україномовців наголошують на позитивному впливі їхнього мовного вибору, на національну єдність і розвиток держави, формуючи образ україномовця як особистості, сповненої відповідальності та історичної місії. Водночас критика російськомовних є значно жорсткішою, що відображає занепокоєння продуцентів дискурсу поточною ситуацією та різке неприйняття окремих висловлювань. У значній кількості висловлювань простежується процес трансформації російськомовних: висловлюючи підтримку українській мові, вони демонструють власний вибір позиції та пробудження в умовах конфронтаційного контексту. У реалізації стратегій конфронтуючого дискурсу продуценти дискурсу застосовують такі стратегічні засоби: через «фреймування зовнішньої сили» підкреслюють спонукальну силу Фільму, через «фреймування антагоніста» – опірні характеристики україномовців, через «фреймування агоніста» – негативні характеристики мітомовців, через «фокусування на зовнішній силі» - спонукальну силу Фільму, через «фокусування на антагоністі» - причини дій україномовців та їхні наслідки.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Закріплення державного статусу української мови – тривалий і складний процес формування мовної політики незалежної України, який корелює з багаторічною прихованою боротьбою за владу різних політичних сил, які часто спекулюють мовним питанням у гонитві за прихильність електорату.

Попри численні труднощі на шляху розбудови мовної політики України, ВР ухвалила низку законодавчих актів, зокрема закони України «Про телебачення і радіомовлення», «Про освіту», «Про забезпечення функціонування української мови як державної», націлених на підвищення статусу української мови в різних сферах, забезпечуючи захист прав меншин. Однак мовний ландшафт в Україні і досі зазнає негативного впливу національних, історичних та політичних факторів, що не сприяє розбудові та популяризації української мови.

З початком повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну у 2022 році українська мова стає важливим символом національної єдності та державної ідентичності. Українці, які раніше використовували російську мову, активно переходили на українську, щоб висловити підтримку державному суверенітету та продемонструвати спротив агресору. Війна прискорила українізацію громадян, знизивши симпатії до російської мови серед частини населення та змінивши мовну ієрархію в суспільстві.

Мовне питання в Україні стосується не лише відмінностей у мовній ідентичності між українською та іншими етнічними групами, але й зовнішнього впливу, який використовується у своїх інтересах як зовнішніми, так і внутрішніми політичними силами. Ця складна взаємодія підвищує чутливість питання, що зумовлює його проникнення в усі сфери суспільного життя України на кожному етапі її історії.

Літературний, освітній і медійний публічні простори є трьома важливими публічними дискурсивними просторами, які відіграли значну роль у розвитку та популяризації української мови. У літературному публічному просторі

українська мова здебільшого використовується як символічний знак, що відігравав важливу роль у формуванні свідомості читачів щодо української мови. В освітньому просторі Україна активно бореться за право на проукраїнську інтерпретацію історії, досвіду, знань і значень повсякденного життя, що сприяє утвердженню дискурсивної влади української мови. Підручники є могутніми інструментами і носіями результатів цієї боротьби. Попри це, дискурс освітнього публічного простору продовжує поставати як об'єктивна система. Медійний публічний простір займає центральне місце у процесі конструювання образу української мови. З плином часу дискурсивна взаємодія щодо образу української мови в медіапросторі зазнала суттєвих змін. Хоча вихідні тексти, створені медіа, продовжують мати значний вплив на суспільне сприйняття та оцінку української мови, нові моделі дискурсивної взаємодії відкривають можливості для формування нових суспільних консенсусів щодо української мови.

Попри те, що дискусії щодо української мови пронизують вищезгадані дискурсивні простори, а дослідження, присвячені функціонуванню української мови в цих просторах, є досить поширеними, попередньо вони зосереджувалися переважно на екстралінгвістичних аспектах мовного питання та його репрезентаціях. Водночас вони не приділяли достатньої уваги системному аналізу базових когнітивних механізмів, що лежать в основі дискурсивного продукування навколомовного дискурсу. Зокрема, у попередніх дослідженнях відсутня систематизована дефініція мовного образу, не здійснено комплексного аналізу когнітивних процесів та механізмів конструалу, що зумовлюють дискурсивне конструювання образу української мови. Ми запропонували визначення базових складників образу мови, структура якого охоплює два аспекти: «онтологічний образ мови», який формується шляхом інтеграції низки «підобразів», зокрема мовних характеристик української мови; «медіаторський образ мови», що репрезентує мову як медіум, а саме «образ країни-носія мови» та «образ користувача мови».

Послугуючись теорією критичного дискурс-аналізу, патернів динаміки сил, метафори структури події, розширеної концептуальної метафори, фрейму, фігури / фону, когнітивної точки відліку та іншими дотичними теоретичними підходами, ми запропонували метод розкриття та інтерпретації базових когнітивних механізмів, що лежать в основі продукування навколомовного дискурсу в Україні. У цьому контексті нами виявлено загальні когнітивні механізми, що лежать в основі дискурсивного конструювання образу української мови: трирівневий ієрархічний когнітивний процес, який розгортається від когнітивної до дискурсивної моделі, а відтак до дискурсивних стратегій. Когнітивна модель становить когнітивну основу для формування значення і є центральним компонентом дискурсивного конструювання, відіграючи визначальну роль у цьому процесі. Когнітивна модель забезпечує формування дискурсивної моделі: при застосуванні певної когнітивної моделі до конкретної дискурсивної практики виникає відповідна дискурсивна модель. Дискурсивні стратегії, у свою чергу, функціонують у межах, окреслених когнітивною та дискурсивною моделями, і забезпечують реалізацію когнітивної функції дискурсу.

Когнітивна модель знаходиться на найглибшому рівні дискурсивного продукування. Порівняно з дискурсивною моделлю, когнітивна модель менш деталізована у своїй концептуальній структурі. Дискурсивна модель – схематизована когнітивна структура, що організовує дискурс, та забезпечує на концептуальному рівні більшу деталізацію, ніж когнітивна модель. При застосуванні до сфери конструювання образу української мови дискурсивна модель залучає концептуальні метафори, які демонструють багаторівневу організацію, а семантична структура різних рівнів має відмінності в ступені схематизації. Ступінь схематизації концептуальної структури на різних рівнях варіюється від найвищого до найнижчого в такому порядку: рівень образної схеми, рівень домену, рівень фрейму та рівень ментального простору.

При аналізі визначеного дискурсу конструювання образу української мови ми, враховуючи різні типи та особливості дискурсу, узагальнили три типи

дискурсу конструювання образу української мови, включаючи переформувальний дискурс, пробуджений дискурс та конфронтуючий дискурс.

Переформувальний дискурс акцентує увагу на історичному та сучасному стані української мови в різних соціальних сферах, а також на взаємодії з іншими мовами, зокрема з російською. Це здійснюється через перегляд припущень і наративів у мітах про українську мову, з метою розвінчання негативних стереотипів, пов'язаних з українською мовою, та досягнення реконструювання образу української мови.

З макроструктурної точки зору, основною когнітивною моделлю в переформувальному дискурсі є стабільна модель динаміки сил, в якій продуценти дискурсу в процесі дискурсивної практики конструюють мітомовця як антагоніста, а антимітомовця - як агоніста.

Дискурсивна модель переформувального дискурсу є суб'єктивізаційною інтерактивною дискурсивною моделлю, за допомогою якої продуценти з позиції української мови, через пряме представлення образу української мови, України та україномовців, а також через їхні взаємодії з іншими мовами, країнами та носіями мов, здійснюють деконструкцію легітимності, обґрунтованості та справедливості мітів і мітотворців, зменшуючи вплив мітів на українську мову.

У реалізації дискурсивних стратегій переформувального дискурсу, продуценти дискурсу застосовують такі стратегічні засоби: за допомогою стратегії «категоризація антагоніста» підкреслюють маніпулятивні характеристики мітомовців, за допомогою стратегії «категоризація агоніста» – культурні характеристики антимітомовців, за допомогою стратегії «фокусування антагоніста» – дії мітомовців та їхні негативні наслідки, за допомогою стратегії «фокусування агоніста» – обґрунтованість висловлювань антимітомовців, за допомогою стратегії «негативна когнітивна точка відліку» – негативні наслідки дій мітомовців, за допомогою стратегії «позитивна когнітивна точка відліку» – обґрунтованість дій антимітомовців та їхні позитивні наслідки.

Пробуджений дискурс в значній мірі наслідує, розширює та доповнює теми, встановлені переформувальним дискурсом. Він не лише відображає вплив переформувального дискурсу, а й демонструє переосмислення феномену мовної проблеми в Україні з боку продуцентів дискурсу, підкреслюючи когнітивне та свідоме пробудження індивіда чи групи, що стикаються з протиріччями або конфліктами. Через пробуджений дискурс продуценти дискурсу висловлюють процес зміни стану після огляду взаємодії внутрішньої та зовнішньої сили, який включає перехід від низького або несвідомого стану до високого рівня свідомого стану, а також перехід від статичного стану до початку певної дії.

Основною когнітивною моделлю пробудженого дискурсу є «зовнішньо-зумовлена модель динаміки сил», де антагоніст раптово отримує зовнішній поштовх, спричиняючи перехід антагоніста та агоніста від стану спокою до стану руху.

Конструювання образу української мови у пробудженому дискурсі включає детальне конструювання онтологічних образів російської та української мов, образів країн-носіїв та образів користувачів цих мов. Крім того, поширені емоційні вирази у переформульованому дискурсі, особливо захоплення та подяка творчій команді Фільму, не тільки показують зміни в стані коментаторів, але й відображають спільне конструювання образу української мови: продуценти пробудженого дискурсу головним чином через похвалу та обговорення контенту переформувального дискурсу висловлюють вплив переформувального дискурсу як зовнішньої сили, беручи участь у спільному конструюванні образу української мови.

Продуценти пробудженого дискурсу, конструюючи підобрази української мови як такі, що мають високу видимість, прогресивні або з потенціалом для розвитку, або єдині та згуртовані, посилюють роль української мови як культурного символу та ядра національної ідентичності. У конструюванні підобразу російської мови пробуджений дискурс зазвичай зображає Росію як основну загрозу українській культурі та мові, через опис або натяк на постійне руйнування Росією української нації, української мови та української

національної ідентичності, позиціонуючи її як негативну, злу силу, одночасно здійснюючи негативне конструювання образу російської мови.

У продукуванні пробудженого дискурсу, продуценти дискурсу застосовують наступні стратегічні засоби: через стратегію «фреймування зовнішньої сили» підкреслюють спонукальну силу Фільму, через стратегію «фреймування антагоніста» – зміни стану україномовців, через стратегію «фокусування на зовнішній силі» – причини зміни стану україномовців, через стратегію «фокусування на антагоністі» – причини дій україномовців та їхні наслідки.

Конфронтуючий дискурс, як і пробуджений дискурс, виявляє занепокоєння щодо переформульованого дискурсу, але на відміну від пробудженого дискурсу, конфронтуючий дискурс виражає сильніше занепокоєння мовними проблемами та інтенсивнішу взаємодію з підобразом російської мови. Конфронтуючий дискурс має таку саму когнітивну «зовнішньо-зумовлену модель динаміки сил», як і пробуджений дискурс, де антагоніст раптово зазнає дії зовнішньої сили, що викликає зміну станів антагоніста та агоніста. Однак у моделі конфронтуючого дискурсу наявні сильніші негативні конструювання підобразу російської мови.

Основним методом конструювання образу української мови у конфронтуючому дискурсі є вираження визнання загальної оцінки Фільму чи оцінки окремого контенту, при якому продуценти дискурсу демонструють активний захист українського та / або сильну відмову від російського через використання різних мовних засобів.

У конструюванні образу української мови продуценти дискурсу застосовують метафори, категоризацію та інші дискурсивні механізми, активуючи фрейми «війни», «нації», «агресії» та «злочинності», щоб конструювати образ української мови як символ боротьби за національну та державну ідентичність, тоді як російська мова представлена як знаряддя зовнішнього гноблення.

Продуценти конфронтуючого дискурсу конструють образ України як активної держави, сповненої надії, акцентуючи увагу на її незалежності та протиставленні з Росією. Водночас Росія конструюється продуцентами як вкрай ворожий і аномальний суб'єкт через широке активування негативних фреймів, що представляють її як відсталу державу, яка боїться змін.

У конфронтуючому дискурсі висловлювання про україномовців акцентують позитивний вплив їхнього мовного вибору на національну єдність і розвиток держави, формуючи образ україномовців як відповідальних та сповнених історичною місією осіб. Критика про російськомовців виглядає більш гострою, що відображає занепокоєння продуцентів дискурсу поточною ситуацією та сильне відторгнення проросійськомовної позиції. У деяких висловлюваннях російськомовці також демонструють власну трансформацію, виражаючи підтримку української мови, пояснюючи причини вибору своєї позиції та очікування від результатів своїх вчинків у контексті повномасштабної війни.

У реалізації стратегій конфронтуючого дискурсу продуценти застосовують наступні стратегічні засоби: через «фреймування зовнішньої сили» підкреслюють спонукальну силу Фільму, через «фреймування антагоніста» - опірні характеристики україномовців, через «фреймування агоніста» - негативні характеристики мітомовців, через «фокусування на зовнішній силі» - спонукальну силу Фільму, через «фокусування на антагоністі» - причини дій україномовців та їхні наслідки.

Отже, серед переваг дисертаційної роботи варто відзначити: обґрунтування важливості дослідження дискурсу в медійному публічному просторі; визначення поняття *образу мови* та окреслення його підаспектів; запровадження аналітичного підходу до дискурсивного конструювання образу мови на основі моделі «когнітивна модель – дискурсивна модель – дискурсивні стратегії»; виокремлення типів дискурсу з різними функціями і жанрами на основі вихідного та поточного текстів, представлених аудіовізуальним матеріалом та коментарями, ідеї класифікації яких можуть бути застосовані для

аналізу іншого навколомовного дискурсу; окреслення на основі базових теоретичних положень когнітивної лінгвістики когнітивних дискурсивних стратегій, що мають значний рівень універсальності. Перспективи дослідження вбачаємо в аналізі навколомовного дискурсу українських російськомовців з метою порівняння відмінностей та подібностей у операціях конструалу, здійснюваних російськомовцями та україномовцями в процесі конструювання образу мов на різних когнітивних рівнях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Ажнюк, Б. М. (2014). Проблема мовних прав у сучасній соціолінгвістиці. У Б. М. Ажнюк (Ред.), Мовні права в сучасному світі: Збірник наукових праць (с. 22–36). НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні, Укр. бюро лінгвіст. експертиз НАН України.
2. Ажнюк, Б. М. (2019). Критерії оцінювання мовної політики. У Мовне законодавство і мовна політика: Україна, Європа, світ: Збірник наукових праць (с. 25–49). Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго.
3. Ажнюк, Б. М. (2021). Мовна політика: Україна і світ. Київ: Видавничий дім Д. Бураго.
4. Ажнюк, Б. М. (2022). Мовна політика в Україні і перспективи євроінтеграції. Мовознавство, (6), 15–33.
5. Ажнюк, Б. М. (Відп. ред.). (2024). Мова і війна: динаміка мовної системи і мовна політика [Колективна монографія, 616 с.]. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго.
6. Барсукова, О. (2022, грудня 10). 1,3 млн людей почали вчити українську: які мови були популярні в Duolingo цього річ. Українська правда. Життя. <https://life.pravda.com.ua/society/2022/12/10/251781/>
7. Батуріна, С. (2019). Історія України в загальній схемі радянської історії (на основі аналізу підручників союзних республік). Сіверянський літопис, 140–152.
8. Бестерс-Дільгер. Ю. (ред.) (2010). Мовна політика та мовна ситуація в Україні: аналіз і рекомендації (2-ге вид.). Київ: Києво-Могилянська академія.
9. Білоус, П. (2015). Поняття "простір літератури" у сучасному літературознавстві. Літературний процес: методологія, імена, тенденції. Філологічні науки, (5), 7–10.
10. Богуш, Д. (2010, лютого 22). Міжнародний імідж України: проблеми і перспективи. Українська правда: Блоги. Отримано 17 квітня 2025 року з <https://blogs.pravda.com.ua/authors/bogush/4b843f0bd3e45/>

11. Бояджиев, Т. (2008). Езикова ситуація у нас в історически и съвременен план и европейската езикова политика. Български език, (3), 19–20.
12. Брицин, В. М. (2000). Мовна ситуація. В Українська мова. Енциклопедія (с. 57–58). Київ: Українська енциклопедія.
13. Бурда, Т. М. (2002). Мовна поведінка особистості в умовах українсько-російського білінгвізму (молодіжне середовище м. Києва): Автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.01. Київ: Інститут української мови НАН України.
14. Бусел, В. Т. (Ред.). (2005). Великий тлумачний словник сучасної української мови: 250000 (VIII, 1728 с.). Перун.
15. Велика українська енциклопедія. Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво». Отримано 1 квітня 2025 року, з <https://vue.gov.ua/>
16. Вербицька, Г. (2018). Міжнародний імідж України: проблеми та шляхи реформування. Український інформаційний простір: науковий журнал, 4–9.
17. Вишняк, О. (2009). Мовна ситуація та статус мов в Україні: динаміка, проблеми, перспективи (соціологічний аналіз). Київ: Інститут соціології НАН України.
18. Всеукраїнський перепис населення 2001 року. Державний комітет статистики України. <https://web.archive.org/web/20111217151026/http://2001.ukrcensus.gov.ua/>
19. Гриценко, П. (2003). Проблема критеріїв оцінки мовної ситуації в Україні в останні десятиліття ХХ століття. У Ф. Czyżewski, & Р. Hrysenko (Ред.), Język ukraiński: współczesność – historia (с. 15–23). Lublin.
20. Гриценко, П. (2019, 20 грудня) «Російськомовне населення» – це вигадка КДБ. Мусимо відстояти Україну. Інтерв'ю з України. <https://rozmova.wordpress.com/2020/03/09/pavlo-hrytsenko/>
21. Грицяк, Д. І. (2010). Правові засади державної мовної політики в Україні. Держава і право, 49, 758-763.
22. Данилевська, О. М. (2019). Українська мова в українській школі на початку ХХІ століття: соціолінгвістичні нариси. Київ: Видавничий дім «Києво-

Могилянська академія».

23. Демська, О. М. (2014). Мова і влада. *Science and Education a New Dimension. Philology*, II(7), (Вип. 34), 52–57.
24. Денисенко, Ю. М. (2012). Міфологізація образу України у творчості діячів української діаспори. *Культура України*, (39), 33-39.
25. День Вишиванки [@vsesvitniydenvyshyvanky] (2020 , жовтень 5). Соловей співає (документальний фільм). YouTube.
<https://www.youtube.com/watch?v=rDErIyEQFGM>
26. Дольська, О. (2020). Ідея отілесненого («embodied») розуму в якості обґрунтування тілесної раціональності. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, серія «Теорія культури і філософія науки»*, 62, 7–14.
27. Досвід війни. Медійно-дискурсивний простір сучасної України. (2024). / Романюк С. (Ред.). [Колективна монографія, 240 с.]. Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
https://www.pl/data/include/cms/Doswiadczenie_wojny_Romaniuk_Svitlana_2024.pdf
28. Європейська хартія регіональних мов або мов меншин, Рада Європи (1992).
[https://zakon.rada.gov.ua/go/994_014​;contentReference\[oaicite:3\]{index=3}](https://zakon.rada.gov.ua/go/994_014​;contentReference[oaicite:3]{index=3})
29. Євсєєва, Г. П. (2010). Державна мовна політика та українська національна ідея. Дніпро: ДРІДУ НАДУ.
30. Єнін, М. Н., & Северинчик, О. П. (2021). Соціологія громадської думки та мас-медіа: Комплекс навчально-методичного забезпечення дисципліни. КПП імені Ігоря Сікорського. <https://ela.kpi.ua/server/api/core/bitstreams/556f5814-00cb-4b72-8456-7c23c4fd8848/content>
31. Єрмоленко, С. Я., Бибик, С. П., Ганжа, А. Ю., Коць, Т. А., & Сюта, Г. М. (2023). Лінгвософія українських текстів ХХІ століття [Електронна монографія (Студії з українського мовознавства, 39), 530 с.]. Київ: Інститут української мови НАН України. <https://iul-nasu.org.ua/wp->

32. Єфремов, О., Гриневецький, С., & Симоненко, П. (2010). Проект Закону №1015-3 «Про мови в Україні». Верховна Рада України.
33. Забужко, О. (1990). Мова і влада. Дніпро, (11).
<https://exlibris.org.ua/zabuzko/r02.html>
34. Загнітко, А. (2019). Гібридна війна і гібридне мовне законодавство ↔ мовна агресія. У Б. М. Ажнюк (Ред.), Мовне законодавство і мовна політика: Україна, Європа, світ (с. 140–160). Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго.
35. Зражевська, Н. (2006). Масова комунікація і культура: Лекції. Черкаси: Черкаський державний університет.
36. Іванова, Т. В. (2017). Соціальний конструктивізм у розрізі соціологічного знання. Актуальні проблеми філософії та соціології, (17), 37–40.
http://nbuv.gov.ua/UJRN/aprfc_2017_17_12
37. Калущка, В. (2024). Адміністративно-правові засади державної мовної політики України (Автореферат дисертації кандидата юридичних наук, Тернопіль). Спеціальність 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право.
38. Карамішева, Н. (2007). Знання і розум. Вісник Львівського університету. Філософські науки, 10, 100–109.
39. Каращук, Г. (2000). Амбівалентність і білінгвізм українсько-польського пограниччя (на прикладі Волині). У Державність української мови і мовний досвід світу: Матеріали міжнародної конференції (с. 23–38). Київ.
40. Київський міжнародний інститут соціології. (2023, Лютий). Культурні практики населення України: поведінка та ставлення: результати соціологічного опитування. Аналітичний звіт.
<https://kiis.com.ua/?cat=reports&id=1216&lang=ukr>
41. Конституція України від 28 червня 1996 р. Закон України № 254к/96-ВР (1996, червня 28). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr>
42. Кочерган, М. (2008). Мовна ситуація і мовна політика в Україні. Світогляд, (2), 18–23. <http://www.mao.kiev.ua/biblio/jscans/svitogliad/svit-2008-10-2/svit->

43. Краснопольська, Т. М. (2019). Сучасні державні стратегії формування іміджу України у контексті курсу на європейську інтеграцію. *Актуальні проблеми політики*, (63), 139–152.
44. Кресіна, І., & Горбатенко, В. (2008). Основні напрями правового регулювання мовної політики. У *Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом* (pp. 335–343) [398 с.]. Київ: ІПіЕНД імені І. Ф. Кураса НАН України.
45. Кулик В. (2024, квітень 15). Мова та ідентичність в Україні на кінець 2022-го. *Zbruc*. <https://zbruc.eu/node/114247>
46. Куньч, З. (2022). Динаміка усвідомлення ролі державної мови в умовах російської агресії. У Т. Астратович-Лейк, Я. Турчин, О. Горбач, О. Цебенко (Ред.), *The security architecture of European and Euro-Atlantic spaces: Наукова монографія* (с. 164–177). Baltija Publishing.
47. Лавриненко, Г. (2011). Формування міжнародного іміджу України в західному світі (на прикладі Польщі). *Схід*, (4), 148–154.
48. Лінгвософія українських текстів ХХІ століття: колективна монографія / С. Я. Єрмоленко, С. П. Бибик, А. Ю. Ганжа, Т. А. Коць, & Г. М. Сюта (Відп. ред.). (530 с.). Київ: Інститут української мови.
49. Лисинюк, М. В. (2020). Мова ЗМІ як показник мовної культури сучасного суспільства. *Культура і сучасність: альманах*, (2), 33–38.
50. Лозинський, Р. М. (2008). Мовна ситуація в Україні (суспільно-географічний погляд). Львів: Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка.
51. Магда, Є. (2015). Міжнародний імідж України в контексті гібридної війни. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Філософія. Соціологія. Політологія*, 4, 232–240.
52. Макарець, Ю. С. (2017). Мовний вимір національної безпеки України. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Філологічна серія*, (68), 37–44.
53. Макарець, Ю. С. (2019а). Державна мовна політика незалежної України.

Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія, 40(1), 53–58.

54. Макарець, Ю. С. (2019b). Статус і стан української мови в незалежній Україні: соціолінгвістичний вимір. Київ: ЛАТ&К.
55. Масенко, Л. (2004). Мова і суспільство: Постколоніальний вимір. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія».
56. Масенко, Л. (2005). Мовна політика в УРСР: історія лінгвоциду. У Українська мова у XX сторіччі: історія лінгвоциду. Документи і матеріали (с. 15–38). Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія».
57. Масенко, Л. (2008). (У)мовна (У)країна. Київ: Темпора.
58. Масенко, Л. (2008). Мовна ситуація України: соціолінгвістичний аналіз. У Ю. Бестерс-Дільгер (Ред.), Мовна політика та мовна ситуація в Україні: Аналіз і рекомендації (с. 45–67). Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія».
59. Масенко, Л. (2010, вересень 17). Законопроект «Про мови в Україні»: погляд лінгвіста. ZN.ua.
https://dt.ua/EDUCATION/zakonoproekt_pro_movi_v_ukrayini_poglyad_lingvist_a.html
60. Масенко, Л. (2012, вересень 6). Європейська хартія як інструмент розколу країни. День. <https://day.kyiv.ua/uk/article/podrobici/ievropeyska-hartiya-yakinstrument-rozkolu-krayini>
61. Масенко, Л. (2013). Маніпулятивні стратегії дискримінації української мови на телебаченні радянської і пострадянської України. Мовознавство, 5, 65–71. <http://movoznavstvo.org.ua/archives/430>
62. Масенко, Л. (2017, листопада 25). Суспільний запит на українську мову зростає. Влада відстає від народу. Радіо Свобода.
<https://www.radiosvoboda.org/a/28875484.html>
63. Масенко, Л. (2018). Мовний конфлікт в Україні: шляхи розв'язання. Українська мова, (2), 20–34.
64. Масенко, Л. (2019). Суржик: між мовою і язиком (2-ге вид., зі змінами і

доповненнями). Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія».

65. Михайлова, Р., & Федорова, Є. (2016). Про зміст і співвідношення понять «образ» та «імідж». Вісник КНУКіМ. Серія «Мистецтвознавство», 35, 206–217.
66. Мова і війна: динаміка мовної системи і мовна політика. Монографія (2024). (616 с.). Видавничий дім Дмитра Бураго.
67. Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом. (2008). / Майборода, О. М. (Голова редкол.), Шульга, М. І., Горбатенко, В. П., Ажнюк, Б. М., Нагорна, Л. П., Шаповал, Ю. І., Котигоренко, В. О., Панчук, М. І., & Перевезій, В. О. (Відп. секр.). [Колективна монографія, 398 с.]. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України.
68. Мовне законодавство і мовна політика: Україна, Європа, світ: Збірник наукових праць. (2019). Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго.
69. Олексенко, В. (2015). Формування професійного іміджу сучасного вчителя. Проблеми освіти, (84), 258–263.
70. Онуфрив, М. (2012, вересень 14). Мовний лікбез для «непанятливих». Українська правда. <https://www.pravda.com.ua/columns/2012/09/14/6972760/> (останнє звернення: 16.04.2025)
71. Осипенко, В. Ю. (2022). Поняття дискурсу як комунікативного інтерактивного явища (на основі досліджень другої половини ХХ ст.). Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія, 33(72), № 5, Т. 1, 300–305.
72. Осмолівська, А. О. (2018). Чинники формування образу країни на міжнародній арені. Політичне життя, (2), 80–85.
73. Пометун, О., & Гупан, Н. (2017). Розвиток змісту вітчизняного підручника з історії за часів незалежної України. Scientific Letters of Academic Society of Michal Baludansky, 7, 48–52.
74. Попова, Л. І. (2011). Тенденції формування образу країни в сучасному країнознавстві. Мова і культура, (14), т. 7, 112–115.

75. Про забезпечення функціонування української мови як державної. Закон України № 2704-VIII (2019). [https://zakon.rada.gov.ua/go/2704-19​;contentReference\[oaicite:10\]{index=10}](https://zakon.rada.gov.ua/go/2704-19​;contentReference[oaicite:10]{index=10})
76. Про засади державної мовної політики. Закон України від 03.07.2012 № 5029-VI (2012). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/5029-17>
77. Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії (Закон України № 3005-IX). Відомості Верховної Ради України, 2023, № 65, ст. 221. <https://zakon.rada.gov.ua/go/3005-20>
78. Про затвердження Порядку взаємодії Уповноваженого із захисту державної мови з органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування, Постанова Кабінету Міністрів України № 819 (2019). [https://zakon.rada.gov.ua/go/819-2019-п​;contentReference\[oaicite:2\]{index=2}](https://zakon.rada.gov.ua/go/819-2019-п​;contentReference[oaicite:2]{index=2})
79. Про Концепцію державної мовної політики, Указ Президента України № 161/2010 (2010). <https://zakon.rada.gov.ua/go/161/2010>
80. Про мови в Українській РСР. Закон Української Соціалістичної Радянської Республіки № 8312-XI (1989) (Україна). <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=254%EA%2F96-%E2%F0>
81. Про невідкладні заходи щодо зміцнення державного статусу української мови та сприяння створенню єдиного культурного простору України, Указ Президента України № 156/2018 (2018). [https://zakon.rada.gov.ua/go/156/2018​;contentReference\[oaicite:0\]{index=0}](https://zakon.rada.gov.ua/go/156/2018​;contentReference[oaicite:0]{index=0})
82. Про освіту. Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2145-19>
83. Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин. Закон України № 802-IV (2003). <https://zakon.rada.gov.ua/go/802-15>
84. Про схвалення Стратегії популяризації української мови до 2030 року «Сильна мова – успішна держава», Розпорядження Кабінету Міністрів

України № 596-р (2019).[https://zakon.rada.gov.ua/go/596-2019-p​;contentReference\[oaicite:1\]{index=1}](https://zakon.rada.gov.ua/go/596-2019-p​;contentReference[oaicite:1]{index=1})

85. Радевич-Винницький, Я. (1997). Україна: від мови до нації. Дрогобич: Видавнича фірма «Відродження».
86. Радевич-Винницький, Я. (2011). Двомовність в Україні: теорія, історія, мововживання. Київ-Дрогобич: Просвіта.
87. Радевич-Винницький, Я., & Іванишин, В. (2012). Мова і нація: тези про місце і роль мови в національному відродженні України (6-е вид., доповнене). Львів: Видавництво «Апріорі».
88. Радивич-Винницький, Я. (2009). Білінгвізм і диглосія в українській мовній ситуації. У Науковий вісник Чернівецького університету: зб. наук. пр. (475–477), 230–236.
89. Рішення у справі за конституційними поданнями 51 народного депутата України про офіційне тлумачення положень статті 10 Конституції України щодо застосування державної мови органами державної влади, органами місцевого самоврядування та використання її у навчальному процесі в навчальних закладах України (справа про застосування української мови). Рішення Конституційного Суду України № 10-рп/99 (1999). <https://zakon.rada.gov.ua/go/v010p710-99>
90. Романченко, А. (2018). Стратегія самопрезентації та її тактики (на матеріалі лінгвістичного дискурсу). Записки з українського мовознавства, (25), 197–209.
91. Руда, О. Г. (2012). Мовне питання як об'єкт маніпулятивних стратегій у сучасному українському політичному дискурсі. Київ: НАН України. Інститут української мови.
92. Руда, О. Г. (2024). Навколомовний дискурс під час російсько-української війни. Українська мова, (2), 30–50.
93. Савойська, С. В. (2011). Мовно-політичний сепаратизм як фактор дестабілізації національної єдності українського суспільства в умовах пострадянської трансформації. Київ: Просвіта.

94. Савойська, С. В. (2013). Мовно-комунікативна політика як специфічна область державної політики в поліетнічному соціумі: теоретико-історіологічний аналіз. Київ: Просвіта.
95. Савойська, С. В. (2015). Мовна політика у сучасній Україні: деструктивні і конструктивні виміри. Київ: Просвіта.
96. Савойська, С. В. (2019). Політологічний контекст моделі мовної політики: теоретико-методологічний аналіз. Львів: Простір-М.
97. Савойська, С. В., Панібудьласка, В. Ф., & Тугай, А. М. (2009). Українська мова як державна: освіта, політика (С. В. Савойська, Ред.). Київ: Вища школа.
98. Селіванова, О. О. (2011). Лінгвістична енциклопедія. Полтава: Довкілля-К.
99. Семенчук, Т., & Несін, В. (2020). Формування позитивного іміджу держави на засадах світового досвіду. Збірник наукових праць ДУІТ. Серія «Економіка і управління», (48), 147–155.
100. Семченко, О. А. (2014). Іміджева політика України: монографія. Київ: Академія.
101. Стрій, Л. (2015). Комунікативна стратегія самопрезентації в ритуальних жанрах політичного дискурсу. Вісник Одеського національного університету. Філологія, 20(2 (12)), 182–189.
102. Сюта, Г. М. (2023). Ментально-мовна структура ключових мислеобразів у мовній картині війни. У С. Я. Єрмоленко, С. П. Бирик, А. Ю. Ганжа, Т. А. Коць, & Г. М. Сюта (Відп. Ред.), Лінгвософія українських текстів ХХІ століття: колективна монографія (с. 530). Київ: Інститут української мови.
103. Тараненко, О. (2024). Російсько-українська війна і українська мова. У Мова і війна: динаміка мовної системи і мовна політика (с. 616). Видавничий дім Дмитра Бураго.
104. Тараненко, О. О. (2008). Мовна ситуація і мовна політика в Україні. Світогляд, (2), 18–23.
105. Ткаченко, О. Б. (2014). Українська мова: сьогодення й історична перспектива. Київ: Наукова думка.

106. Фішман, Д. (2009). Не кидайте свою мову напризволяще: Приховані статусні наміри в корпуснопланувальній мовній політиці (О. Гурц, Перекл.). Київ: Вид-во «К.І.С.».
107. Хмелько, В. Є. (2004). Лінгво-етнічна структура України: регіональні особливості й тенденції змін за роки незалежності. Наукові записки НаУКМА. Соціологічні науки, 32, 3–15.
108. Хоменко, О. (2013). Роль англійської мови в умовах глобалізації. Вища школа. Гуманізація навчального процесу: збірник наукових праць, 61, 203–217.
109. Чередниченко, О. І. (2013). Захист офіційної мови в національній державі: досвід Франції. Мовознавство, (5), 28–36.
110. Черненко, Г., & Шумлянський, С. (2013). Навколомовні дискусії в новітній Україні. У Г. Грінченко & Т. Дзядевич (Ред.), Нео-анти-колоніалізм vs нео-імперіалізм: релевантність постколоніального дискурсу на пострадянському просторі (Схід / Захід: Історико-культурологічний збірник, Вип. 16–17, с. 278–290). Харків: НТМТ.
111. Чорна, О. (2012). Комунікативні засоби творення іміджу політичного лідера (на матеріалі українського, російського та англійського політичного дискурсу) (дис. канд. філол. наук). Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка.
112. Шабанова, Ю., Яременко, І., & Тарасова, Н. (2012). Історія філософії: сучасні комунікативні вчення. Дн-вськ: НГУ.
113. Швелідзе, Л. (2021). Стратегія самопрезентації в комунікативній поведінці українськомовних та англомовних користувачів соціальних мереж. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія, 52(2), 20–23.
114. Шевельов, Ю. (1998). Українська мова в першій половині двадцятого сторіччя (1900–1941). Стан і статус. Чернівці: Рута.
115. Шевчук, Ю. (2012, 5 червня). Коли мова має значення. Тиждень.ua. <https://tyzhden.ua/Society/51716> (останнє звернення: 20.10.2019)

116. Шлемкевич, М. (1992). Душа і пісня. У В. Храмова (Ред.), Українська душа: зб. наук. праць (С. 97–112). Фенікс.
117. Шумарова, Н. (2010). Роль ЗМК у розвитку мовної ситуації. Наукові записки Інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка.–К.: Ін-т журналістики, 11, 45-56.
118. Яворська, Г. М. (2016). Гібридна війна як дискурсивний конструкт. Стратегічні пріоритети. Політика, (4), 41–48.
119. Януш, О. (2010). Критичний дискурс-аналіз як теорія і метод. Проблеми семантики слова, речення та тексту, 24, 317–323.
120. Ager, D. (2005). Image and prestige planning, current Issues in language Planning 6(1), 1-43 25
121. Bailey, R. W. (1993). Images of English: A cultural history of the language. University of Michigan Press ELT.
122. Baloglu, S., & McCleary, K. W. (1999). A model of destination image formation. Annals of Tourism Research, 26(4), 868-897.
123. Barthes, R. (1977). Rhetoric of the Image. In Image Music Text (Essays Selected and Translated by Heath, S., pp. 32-51). London: Fontana Press.
124. Berger, P. L., & Luckmann, T. (1966) The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge. Doubleday & Company, New York.
125. Berger, P. L., & Luckmann, T. (1966/1991). The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge. Penguin Books.
126. Biel, L. A. (1992). “How Brand Image drives Brand Equity”, Journal of Advertising Research, 32(6), 6-12.
127. Blommaert, Jan. (2005). Discourse: A critical introduction, Cambridge: Cambridge University Press.
128. Boulding, K. E. (1959). National images and international systems. Journal of Conflict Resolution, 3(2), 120–131.
129. Brown, P., & Levinson, S. C. (1987). Politeness: Some universals in language usage (Vol. 4). Cambridge university press.
130. Burnaby, B. (2005). Language policy and education in Canada (Vol. 1). St.

John's, NL: University of Newfoundland. Retrieved from <https://yorkspace.library.yorku.ca/>

131. Burr, V. (2003). *Social Constructionism* (2nd ed.). London: Routledge.
132. Cap, P. (2013). *Proximation: The pragmatics of symbolic distance crossing*. Amsterdam: John Benjamins.
133. Chilton, P. (2004). *Analysing political discourse: Theory and practice*. London: Routledge.
134. Cienki, A. (2007). *Frames, idealized cognitive models, and domains*. Oxford: Oxford University Press.
135. Cohen, B. C. (1963). *The press and foreign policy*. Princeton University Press.
136. Cook, G. (1989). *Discourse*. Oxford: Oxford University Press.
137. Cooper, R. L. (1989). *Language planning and social change*. Cambridge: Cambridge University Press.
138. Croft, W., & Cruse, D. A. (2004). *Cognitive Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
139. Czerwiński, M. (2005). *Język – ideologia – naród: Polityka językowa w Chorwacji a język mediów* [Language, ideology, nation: Language policy in Croatia and language of media]. Kraków: Wydawnictwo Scriptum.
140. Dancygier, B., & Sweetser, E. (2014). *Figurative language*. New York: Cambridge University Press.
141. Dirven, R., Frank, R., & Pütz, M. (Eds.). (2003). *Cognitive models in language and thought: Ideology, metaphors and meanings*. Berlin: Mouton de Gruyter.
142. Dreyfus, H. L., & Rabinow, P. (1983). *Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics* (2nd ed.). The University of Chicago Press.
143. Eastman, C. M. (1983). *Language planning: An introduction*. San Francisco: Chandler & Sharp.
144. Evans, V. (2019). *Cognitive linguistics: A complete guide*. Edinburgh University Press.
145. Evans, V., & Green, M. (2006) *Cognitive Linguistics: An Introduction*. Edinburgh University Press, Edinburgh.

146. Fairclough, N. (1989). *Language and Power*. London: Longman.
147. Fairclough, N. (1992). *Discourse and social change*. Cambridge: Polity Press.
148. Fairclough, N. (1995). *Critical Discourse Analysis: the Critical Study of Language*. London: Longman.
149. Fairclough, N. (2003). *Analysing discourse: Textual analysis for social research*. Routledge.
150. Fairclough, N. (2006). *Language and Globalization*. New York: Routledge.
151. Fairclough, N. (2009). A dialectical-relational approach to critical discourse analysis in social research. In R. Wodak & M. Meyer (Eds.), *Methods of critical discourse analysis* (pp. 86-108). Sage Publications Ltd.
152. Fairclough, N. L., & Wodak, R. (1997). *Critical Discourse Analysis*. In T. A. Van Dijk (Ed.), *Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction* (pp. 258-284). London: Sage.
153. Farr, M., & Song, J. (2011). Language ideologies and policies: Multilingualism and education. *Language and Linguistics Compass*, 5(9), 650–665
154. Fauconnier, G. (1994). *Mental Spaces: Aspects of Meaning Construction in Natural Language*. New York: Cambridge University Press.
155. Fauconnier, G. (1997). *Mappings in Thought and Language*. New York: Cambridge University Press.
156. Fauconnier, G. (2006). *Cognitive Linguistics*. *Encyclopedia of Cognitive Science*.
157. Fauconnier, G., & Turner, M. B. (2008). *Rethinking metaphor*. New York: Cambridge University Press.
158. Fillmore, C. J. (1982). Frame semantics. In *Linguistics Society of Korea, Linguistics in the Morning Calm* (pp. 111-137). Seoul: Hanshin Publishing Co.
159. Fillmore, C. J., & Atkins, B. T. (1992). Toward a Frame-Based Lexicon: The Semantics of RISK and Its Neighbors. In A. Lehrer & E. F. Kittay (Eds.), *Frames, Fields and Contrasts: New Essays in Semantic and Lexical Organization* (p. 75-102). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
160. Fishman, J., & G. Ofelia. (Eds.). (2011). *Handbook of language and ethnic*

- identity (Vol. 2). Oxford: Oxford University Press.
161. Foucault, M. (1972) *The Archaeology of Knowledge and the Discourse on Language*. Translated from the French by A. M. Sheridan Smith. Pantheon Books, New York.
 162. Foucault, M. (1977). *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*. (A. Sheridan, Transl.). Random House Vintage Books.
 163. Fowler, R. (1987). Notes on critical linguistics. In R. Steele & T. Threadgold (Eds.), *Language topics: Essays in honour of Michael Halliday* (pp. 481-486). Amsterdam: John Benjamins.
 164. Fowler, R. (1996). On critical linguistics. In C. R. Caldas-Coulthard & M. Coulthard (Eds.), *Texts and Practices* (pp. 3-14). London: Routledge
 165. Galasinska, A., & Krzyzanowski, M. (Eds.). (2008). *Discourse and transformation in Central and Eastern Europe*. Springer.
 166. Geertz, C. (1973). *The Interpretation of Cultures*. New York, NY: Basic Books.
 167. Gibbs, R. W., & Colston, H.-L. (2006). The cognitive psychological reality of image schemas and their transformations. In D. Geeraerts (Ed.), *Cognitive linguistics: Basic readings* (pp. 239–268). Mouton de Gruyter.
 168. Goffman, E. (1967). *Interaction Ritual: Essays on face-to-face. Behaviour*, Chicago: Aldine Publishing Company.
 169. Grin, F. (1998). Language policy developments in Switzerland: Needs, opportunities and priorities for the next few years. *Revue suisse de science politique*, 3, 108–113.
 170. Habermas, J. (1996). *Between facts and norms: Contributions to a discourse theory of law and democracy*. Polity Press.
 171. Halliday, M. A. K. (1978). *Language as Social Semiotic: The Social Interpretation of Language and Meaning*. London: Edward Arnold.
 172. Halliday, M. A. K. (1985). *An introduction to functional grammar* [M]. London: Edward Arnold.
 173. Halliday, M. A. K., & Hasan, R. (1989). *Language, context and text: Aspects of language in a social-semiotic perspective* (2nd ed.). Oxford: Oxford University

Press.

174. Hampe, B. (2017). *Metaphor: Embodied cognition and discourse*. Cambridge: Cambridge University Press.
175. Hampe, B., & Grady, J. E. (2005). *From perception to meaning: Image schemas in cognitive linguistics*. Berlin: Mouton de Gruyter.
176. Hart, C. (2010). *Critical discourse analysis and cognitive science: New perspectives on immigration discourse*. Basingstoke: Palgrave.
177. Hart, C. (2011a). Moving beyond metaphor in the cognitive linguistic approach to CDA. In C. Hart (Ed.), *Critical Discourse Studies in Context and Cognition* (pp. 171-192). Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
178. Hart, C. (2011b). *Critical discourse studies in context and cognition*. Amsterdam: John Benjamins.
179. Hart, C. (2014a). *Discourse, grammar and ideology: Functional and cognitive perspectives*. London: Bloomsbury.
180. Hart, C. (2014b). Construal operation on online press reports of political protests. In C. Hart & P. Cap (Eds.), *Contemporary critical discourse studies* (pp. 167–188). London: Bloomsbury.
181. Hart, C. (2016). Event-frames affect blame assignment and perception of aggression in discourse on political protests: An experimental case study in critical discourse analysis. *Applied Linguistics*, 34(1), 1-23.
182. Hart, C. (2018). Cognitive Linguistic Critical Discourse Studies. In J. Flowerdew, & J. E. Richardson (Eds.), *The Routledge Handbook of Critical Discourse Studies* (pp. 77-91). Routledge.
<https://doi.org/10.4324/9781315739342-6>
183. Hart, C., & Cap, P. (Eds.). (2014). *Contemporary Critical Discourse Studies*. 1st ed. Bloomsbury Academic.
184. Hartig, M. (1985). The language situation and language policy in Belgium. In W. R. Beer & J. E. Jacob (Eds.), *Language policy and national unity* (pp. 67–78). Totowa, NJ: Rowman & Allanheld
185. Info Sapiens. (2024, грудень 27). Зміни в українському суспільстві за рік

повномасштабної війни. <https://www.sapiens.com.ua/ua/socpol-research-single-page?id=259>

186. Johnson, M. (1987). *The body in the mind: The bodily basis of meaning, imagination, and reason*. Chicago. University of Chicago Press.
187. Jones, W. J. (1999). *Images of Language: Six Essays on German Attitudes to European Languages from 1500 to 1800*. Amsterdam: John Benjamins.
188. Judge, A. (2007). *Linguistic policies and the survival of regional languages in France and Britain*. Basingstoke, UK: Palgrave Macmillan.
189. Kress, G. (1996). *Representational resources and the production of subjectivity*. In C. R. Caldas-Coulthard & M. Coulthard (Eds.), *Texts and practices* (pp. 15-31). London, England: Routledge.
190. Kress, G. (2000). *Design and transformation: New theories of meaning*. In B. Cope & M. Kalantzis (Eds.), *Multiliteracies: Literacy learning and the design of social futures* (pp. 149–158). London: Routledge.
191. Krzyżanowski, M., Triandafyllidou, A., & Wodak, R. (2018). *The mediatization and the politicization of the “refugee crisis” in Europe*. *Journal of Immigrant & Refugee Studies*, 16(1-2), 1-14.
192. Kövecse, Z. (2010). *Metaphor: A practical Introduction* (2nd ed). New York: Oxford University Press.
193. Kövecses, Z. (2017). *Levels of Metaphor*. *Cognitive Linguistics*, 28(2), 321-347.
194. Kövecses, Z. (2020a). *An Extended View of Conceptual Metaphor Theory*. *Review of Cognitive Linguistics*. Published under the auspices of the Spanish Cognitive Linguistics Association, 18(1), 112-130.
195. Kövecses, Z. (2020b). *Extended Conceptual Metaphor Theory*. Cambridge : Cambridge University Press.
196. Kövecses, Z. (2020c). *Emotion Concepts in a New Light*. *Rivista italiana di Filosofia del Linguaggio*.
197. Lakoff, G. (1987). *Women, Fire and Dangerous Things What Categories Reveal about the Mind*. The University of Chicago Press.

198. Lakoff, G. (1993). The contemporary theory of metaphor. In A. Ortony (Ed.), *Metaphor and thought* (pp. 202–251). Cambridge University Press.
199. Lakoff, G. (2004). *Don't Think of an Elephant! Know Your Values and Frame and Debate*. Hartford: Chelsea Green Publishing.
200. Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago.
201. Lakoff, G., & Johnson, M. (1999). *Philosophy in the Flesh: The Embodied Mind and Its Challenge to Western Thought*. New York: Basic Books.
202. Langacker R. (2004). *Foundations of cognitive grammar: volume 1: Theoretical prerequisites*. Beijing: Peking University Press.
203. Langacker, R. W. (2013). *Essentials of Cognitive Grammar*. Oxford: Oxford University Press.
204. Langacker, R. (1987). *Foundations of Cognitive Grammar. Vol. 1: Theoretical Prerequisites*. Stanford, CA: Stanford University Press.
205. Langacker, R. (1991). *Foundations of Cognitive Grammar, Vol. 2: Descriptive Application*. Stanford, CA: Stanford University Press.
206. Langacker, R. (1993). Reference-Point Constructions. *Cognitive Linguistics*. 4(1): 1-38.
207. Langacker, R. (2008). *Cognitive grammar: A basic introduction*. Oxford: Oxford University Press.
208. Lippman, W. (1965). *Public Opinion*. New York, NY: Free Press.
209. Lubaś, W. (2009). *Polityka językowa [Language policy]* (Series: *Najnowsze dzieje języków słowiańskich*). Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego.
210. Macaulay, T. B. (1835). Minute recorded in the general department by Thomas T. B. Macaulay, Law member of the governor-general's council, dated 2 February 1835, In Zastoupil L, & , Moir M. (Eds.), *The Great Indian Education Debate: Documents Relating to the Orientalist-Anglicist Controversy, 1781-1843*. London: Curzon Press.
211. Marchin, D., & Mayr, A. (2012). *How to Do Critical Discourse Analysis*. Sage.
212. Martin, I. M., & Eroglu, S. (1993). *Measuring a Multi-Dimensional Construct*:

- Country Image. *Journal of Business Research*, 28, 191-210.
[http://dx.doi.org/10.1016/0148-2963\(93\)90047-S](http://dx.doi.org/10.1016/0148-2963(93)90047-S)
213. Martin, J. R. (2000). Close Reading: Functional Linguistics as a Tool for Critical Discourse Analysis. In L. Unsworth (Ed.), *Researching Language in Schools and Communities* (pp. 275-302). London: Cassell.
 214. Martin, J. R., & Rose, D. (2007). *Working with Discourse: Meaning Beyond the Clause* (2nd ed.). Open Linguistics Series, London: Bloomsbury.
 215. Martin, J. (2004). Positive discourse analysis: solidarity and change. *Revista Canaria de Estudios Ingleses*, 49, 179–200.
 216. McCombs, M. E., & Shaw, D. L. (1972). The agenda-setting function of mass media. *Public opinion quarterly*, 36(2), 176-187.
 217. Mizuta, A. (2009). The unchanged images of English in changing Japan: From modernization to globalization. *Intercultural Communication Studies*, 18(2), 38-53.
 218. Moser, M. (2013). *Language policy and the discourse on languages in Ukraine under President Viktor Yanukovych (25 February 2010–28 October 2012)*. Stuttgart: ibidem-Verlag.
 219. Muntigl, P., Weiss, G. & Wodak, R. (Eds.) (2000). *European Union discourses on un/employment: An interdisciplinary approach to employment, policy-making and organizational change*. Amsterdam: Benjamins.
 220. Musolff, A. (2016). *Political Metaphor Analysis: Discourse and Scenarios*. London (UK) and New York (USA): Bloomsbury.
 221. Oberhuber, F., Bärenreuter, C., Krzyżanowski, M., Schönbauer, H., & Wodak, R. (2005). Debating the European Constitution: On representations of Europe/the EU in the press. *Journal of Language and Politics*, 4(2), 227-271.
 222. Opinion on the Draft Law on Languages in Ukraine. Adopted by the Venice Commission at its 86th Plenary Session (Venice, 25-26 March 2011). Retrieved from [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2011\)047-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)047-e)
 223. O'Halloran, K. (2003). *Critical Discourse Analysis and Language Cognition*.

Edinburgh: Edinburgh University Press

224. Palmer, G. (2006). When does cognitive linguistics become cultural? In J. Luchjenbroers (Ed.), *Cognitive linguistic investigations* (pp. 13–43). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
225. Paulik, A., & Solymosi, J. (2004). Language policy in Hungary. *Noves SL: Revista de Sociolingüística*, Spring–Summer, 4–13. Retrieved from <https://gencat.cat/llengua/noves/noves/hm04primavera-estiu/docs/paulik.pdf>
226. Penny, J. N. (2013). *Language Policy and Planning in Spain: A Case Study of Accessibility of Education, Employment, and Social Services in Catalonia* [Undergraduate thesis, Marietta College]. OhioLINK Electronic Theses and Dissertations Center. http://rave.ohiolink.edu/etdc/view?acc_num=marhonors1367240234
227. Petruck, M. R. L. (1996). Frame Semantics. In J. Verschueren, J.-O. Östman, J. Blommaert, & C. Bulcaen (Eds.), *Handbook of Pragmatics*. John Benjamins.
- Petruck, M. (1996). Frame semantics. In J. Östman, J. Blommaert, & C. Bulcaen (Eds.), *Handbook of Pragmatics* (pp. 1–13). Amsterdam/Philadelphia: Benjamins.
228. Phillipson, R. (1992) *Linguistic Imperialism*. Oxford University Press, Oxford.
229. Rannut, M. (2004). Language policy in Estonia. *Noves SL: Revista de Sociolingüística*, Spring–Summer, 3–17. Retrieved from <https://gencat.cat/llengua/noves/noves/hm04primavera-estiu/docs/rannut.pdf>
230. Reisigl, M., & Wodak, R. (2001). *Discourse and Discrimination*. Routledge.
231. Sala, M. (2007). Les politiques linguistiques en Roumanie. In *Language policies in Europe: Contributions to the Conference EFNIL* (pp. 115–118). Riga: EFNIL. Retrieved from <http://www.efnil.org>
232. Scott, W. (1965). Psychological and social correlates of international images. In H. Kelman (Ed.), *International behavior: A social-psychological analysis* (pp. 70–103). New York: Holt, Rinehart and Winston.
233. Searle, J. (1969). *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
234. Selezneva, L.V., Severskaya, O.I., & Sahakyan, L.N. (2021). *Image*

- characteristics of the Russian language in the aspect of “soft power” politics. *Russian Language Studies*, 19(3), 271–284.
235. Shumlianskyi, S. (2010). Conflicting abstractions: Language groups in language politics in Ukraine. *International Journal of the Sociology of Language*, 201, 135–161.
 236. Spencer-Oatey, H. (2007). Theories of identity and the analysis of face. *Journal of Pragmatics*, 39(4), 639–656.
 237. Stubbs, M. (1997). Whorf’s Children: Critical Comments on Critical Discourse Analysis.
 238. Sullivan, K. (2013). *Frames and constructions in metaphoric language*. Amsterdam: John Benjamins.
 239. Sweetser, E. (1990). *From etymology to pragmatics: Metaphorical and cultural aspects of semantic structure*. Cambridge University Press.
 240. Talmy, L. (1988). Force dynamics in language and cognition. *Cognitive Science*, 12, 49-100.
 241. Talmy, L. (2000). *Toward a cognitive semantics, Vol. 1. Concept structuring systems*. The MIT Press.
 242. Taranenko, O. (2007). Ukrainian and Russian in contact: Attraction and estrangement. *Studies in Language*, 183, 119–140.
 243. Tracy, K. (1990). The many faces of facework. In H. Giles & W. P. Robinson (Eds.), *Handbook of language and social psychology* (pp. 209–226). John Wiley & Sons.
 244. Traugott, E. C. (2003). From Subjectification to Intersubjectification. In: R. Hickey (Ed.), *Motives for Language Change* (pp. 124-139). Cambridge: Cambridge University Press.
 245. Twardzisz, P. (2013). *The language of interstate relations: in search of personification*. Springer.
 246. Ungerer, F., & Schmid, H. (2006). *An introduction to cognitive linguistics*. Longman.
 247. Van Dijk, T. A. (1980). *Macrostructures: An interdisciplinary study of global*

structures in discourse, interaction, and cognition. Hillsdale, NJ: Erlbaum.

248. Van Dijk, T. A. (1998). *Opinions and Ideologies in the Press*. In A. Bell & P. Garrett (Eds.), *Approaches to Media Discourse* (pp. 21–63). Oxford: Blackwell.
249. Van Dijk, T. A. (2001). *Critical discourse analysis*. In D. Tannen, D. Schiffrin, & H. Hamilton (Eds.), *Handbook of discourse analysis* (pp. 352–371). Oxford: Blackwell.
250. Van Dijk, T. A., & Kintsch, W. (1983). *Strategies of Discourse Comprehension*. New York: Academic Press.
251. Van Leeuwen, T. (1996). The representation of social actors. In C. R. Caldas-Coulthard & M. Coulthard (Eds.), *Texts and practices: Readings in critical discourse analysis* (pp. 32–70). Routledge.
252. Van Leeuwen, T. (2008). *Discourse and Practice: New Tools for Critical Discourse Analysis*. New York, NY: Oxford University Press.
253. Vassilev, R. (2008). Changes in the linguistic status of post-communist Bulgaria's ethnic Turkish minority. In E. Andrews (Ed.), *Linguistic changes in post-communist Eastern Europe and Eurasia* (pp. 215–238). New York: Columbia University Press.
254. Wang, J., & Spencer-Oatey, H. (2015). The gains and losses of face in ongoing intercultural interaction: A case study of Chinese participant perspectives. *Journal of Pragmatics*, 89, 50–65.
255. Weiss, G., & Wodak, R. (2003). Introduction: Theory, Interdisciplinarity and Critical Discourse Analysis. In G. Weiss, & R. Wodak (Eds.), *Critical Discourse Analysis: Theory and Interdisciplinarity* (pp. 1–34). Hampshire: Palgrave MacMillan.
256. Widdowson, H. G. (2004). *Text, Context, Pretext: Critical Issues in Discourse Analysis*. Oxford: Blackwell.
257. Williams, R. (1976/1983). *Keywords: A vocabulary of culture and society*. Oxford: Oxford University Press.
258. Winch, P. (1958). *The idea of a social science and its relation to philosophy*. New York: Routledge.

259. Wittgenstein, L. (1953). *The philosophical investigations*. Oxford: Blackwell.
260. Wodak, R. (2009). *The discourse of politics in action: Politics as usual*. Palgrave Macmillan.
261. Wodak, R. (2015). *The politics of fear: What right-wing populist discourses mean*. Sage.
262. Wodak, R. E., & Meyer, M. (Eds.). (2015). *Methods of critical discourse studies (3rd ed.) (Introducing Qualitative Methods)*. Sage.
263. Wodak, R., de Cillia, R., Reisigl, M., & Liebhart, K. (2009). *The discursive construction of national identity (2nd ed.)*. Edinburgh University Press.
264. Yang M, Fu X. (2018). Wodak's political perspectives and political discourse studies. *Foreign Languages in China* 6: 39–47.
265. 哈贝马斯 (2011). *现代性的哲学话语 [The Philosophical Discourse of Modernity]*. 曹卫东译, 译林出版社 2011 年版.
266. 朱永生. (2006). 积极话语分析: 对批评话语分析的反拨与补充 [Positive Discourse Analysis: A Counterbalance and Supplement to Critical Discourse Analysis]. *英语研究*, 4(04), 36-42.
267. 杨絮. (2018). 话语分析方法综述: 开辟 LIS 研究新视野 [Discourse Analysis: Broadening New Vision for LIS Research]. *数字图书馆论坛*, 03, 59-67.
268. 杨绪明. (2022). *多语竞争中的中国语言形象建构研究 [A Study on the Construction of China's Language Image in Multilingual Competition]*. 北京: 中国社会科学出版社.
269. 樊小玲 (2018). 教科书叙事: 自我认知、世界图景与国家形象传播 [Textbook Narratives: Self-Perception, Worldview, and the Communication of National Image]. *现代传播*, 10, 160-164.
270. 樊小玲. (2020). 想象到知识: 公共空间话语进路与知识图谱中的“中国” [From Imagination to Knowledge: Approach to Public Discourse and Intelligent Knowledge of "China"]. *社会科学*, 07, 148-159.

271. 王馥芳. (2017). 主观化理论:关于理论根源、地位和挑战的思考 [Subjectivation Theory: Reflections on Its Theoretical Roots, Position, and Challenges]. 《外国语文》(5):43-50.
272. 田海龙. (2009). 语篇研究:范畴、视角、方法 [Subjectification Theory: Insights on Its Theoretical Origin, Status and Challenges]. 上海:上海外语教育出版社.
273. 金颖哲. (2021). 发话人元话语的形象管理功能——学术场景中专家自我表述的元语用分析 [The Image Management Function of Addresser Metadiscourse: A Metapragmatic Analysis of Experts' Self-representation in Academic Setting]. 语言学研究(01),43-54.
274. 黑玉琴. (2013). 跨学科视角的话语分析研究 [An Interdisciplinary Approach to Discourse Analysis]. 北京大学出版社.

ДОДАТОК І. РИСУНКИ

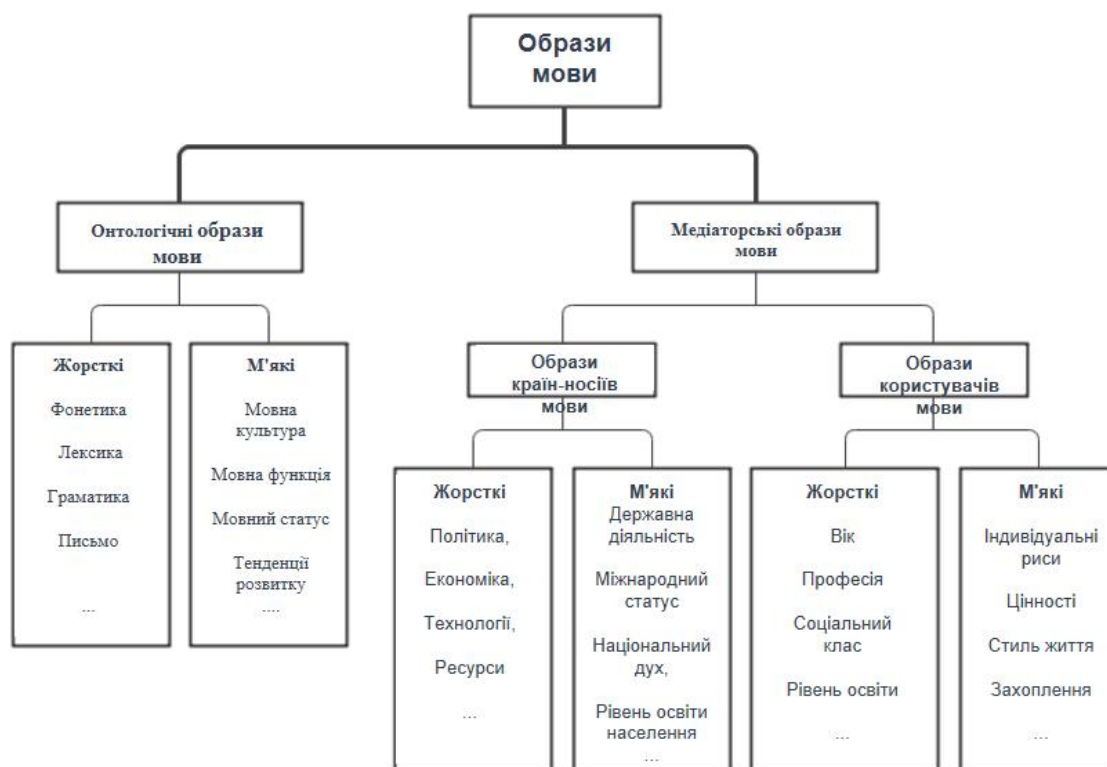

Рисунок 2.1. Складові елементи образу мови

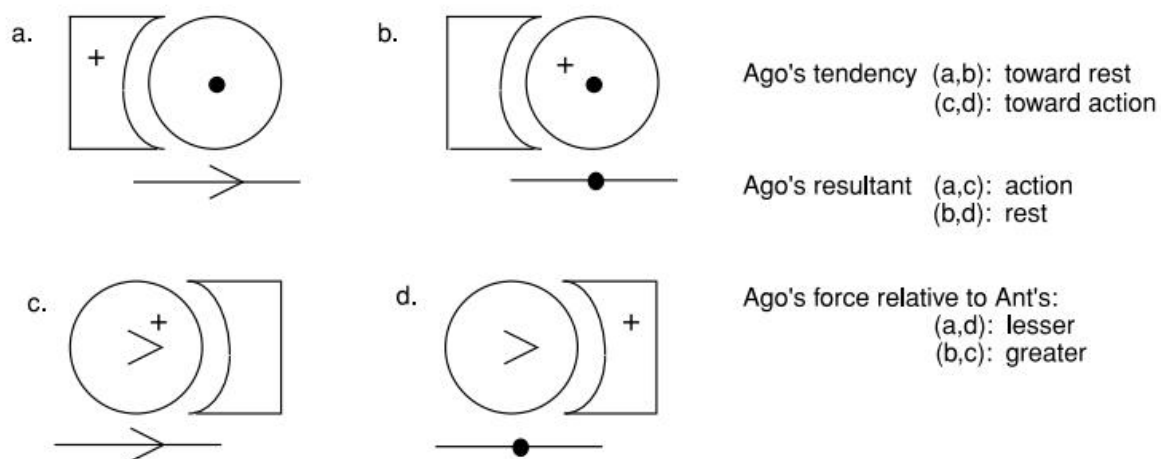

Рисунок 2.2. Основні стабільні патерни динаміки сил
(The basic steady-state force-dynamic patterns) (Talmy, 2000, 415)

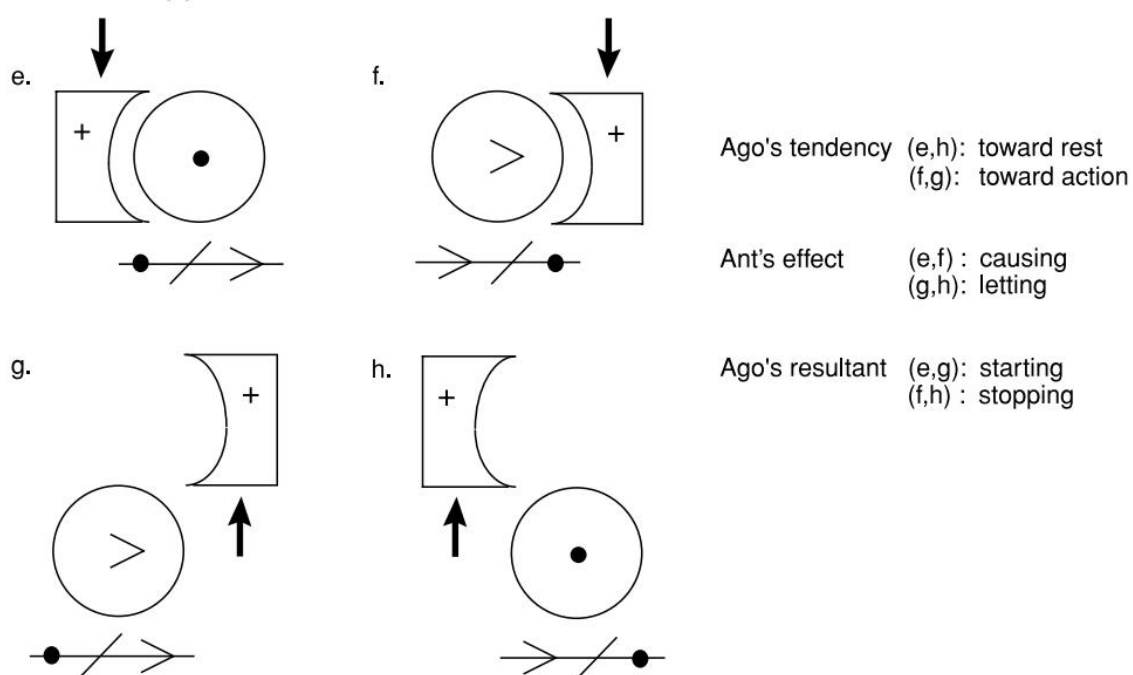

Рисунок 2.3. Зміни в стані зіткнення
(Shift in State of Impingement) (Talmy, 2000, 418)

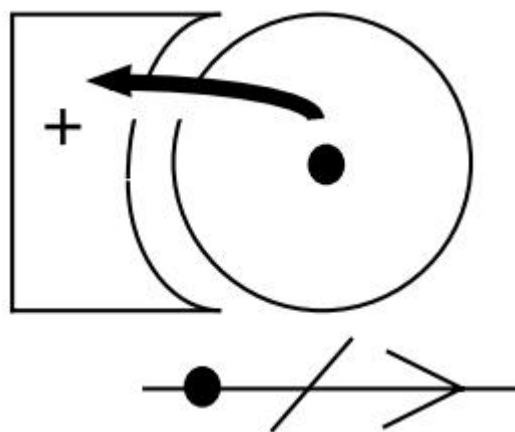

Рисунок 2.4. Зміни в балансі сил
(Shift in Balance of Strength) (Talmy, 2000, 420)

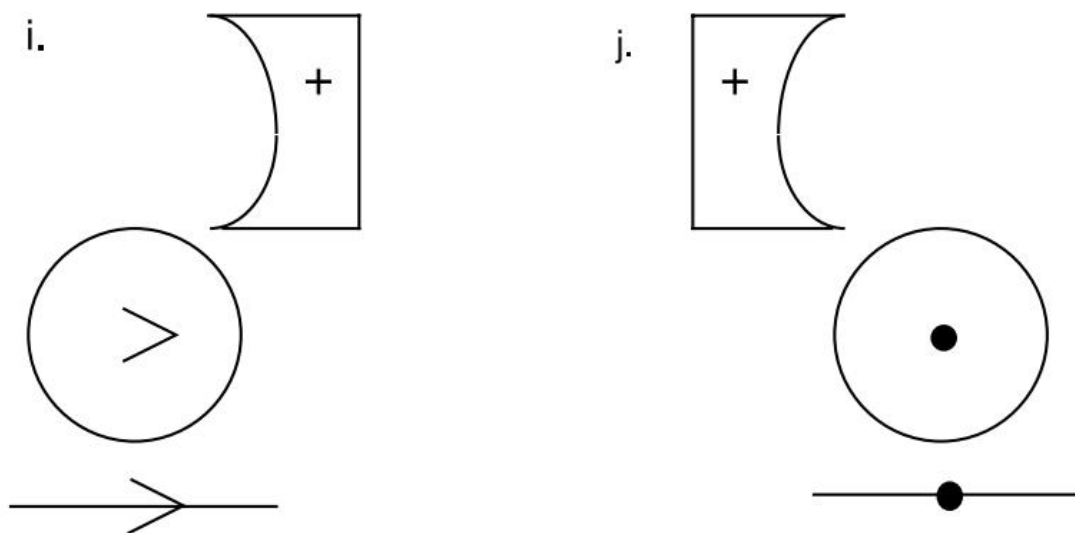

Рисунок 2.5. Вторинні стійкі патерни динаміки сил
(Secondary Steady-State Force-Dynamic Patterns) (Talmy, 2000, 421)

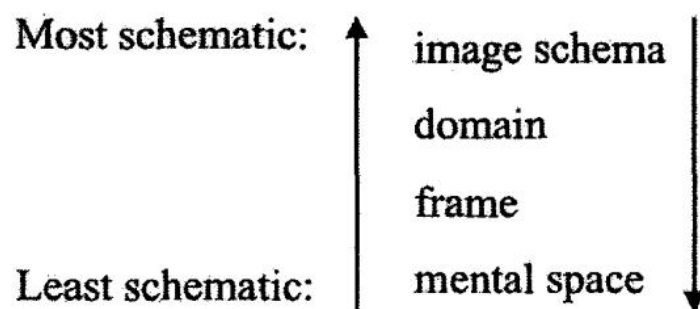

Рисунок 2.6. Ієрархія схематичності для чотирьох концептуальних структур (Schematicity hierarchy for four conceptual structures) (Kövecses, 2020b, 52)

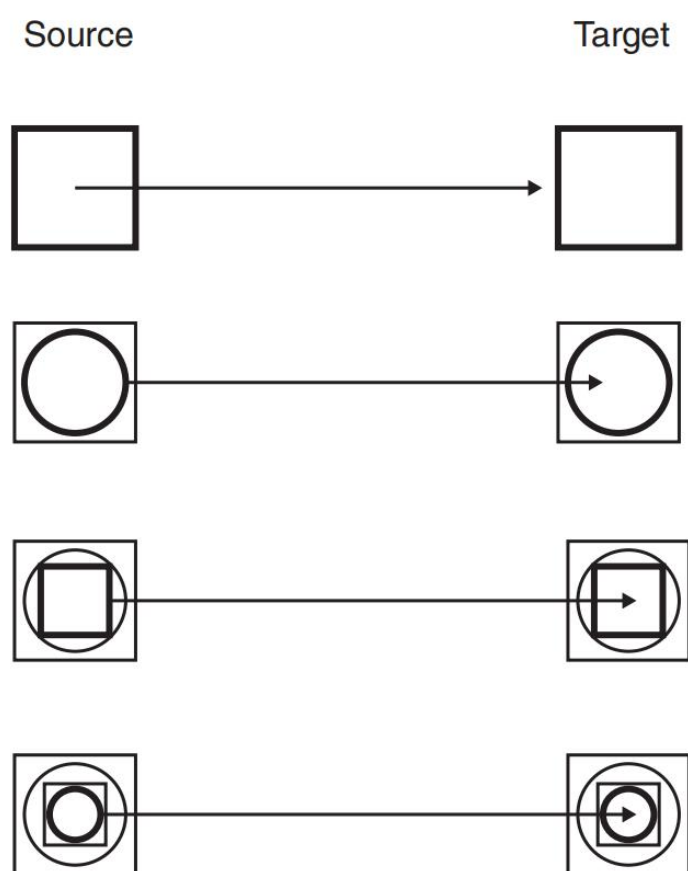

Рисунок 2.7. Мапування на одному рівні (Kövecses, 2020b, 58)

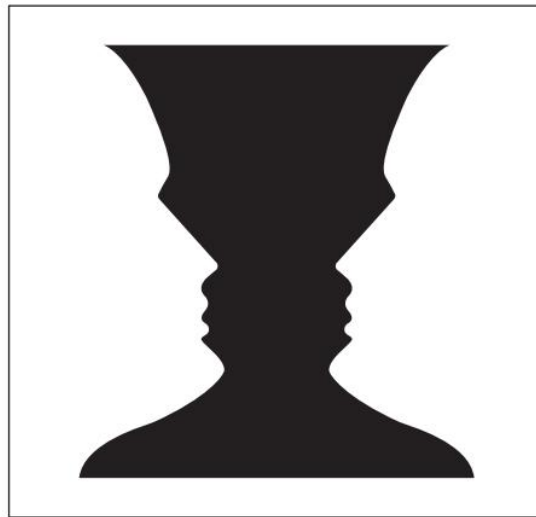

Рисунок 2.8. Ваза Рубіна (цит. за: Ungerer & Schmid, 2006, 164)

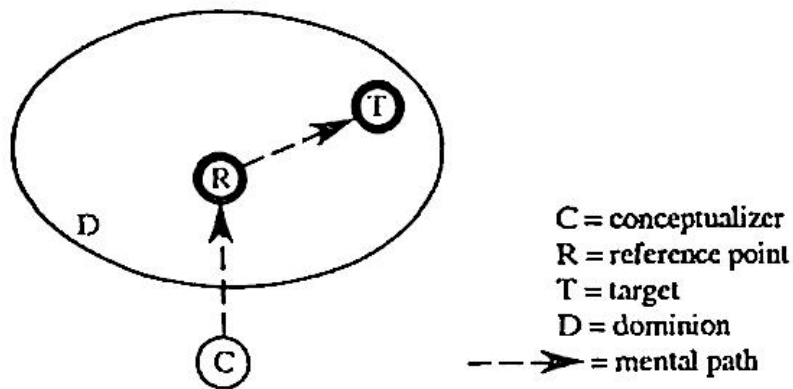

Рисунок. 2.9. Модель когнітивної точки відліку (Langacker, 1993, 6)

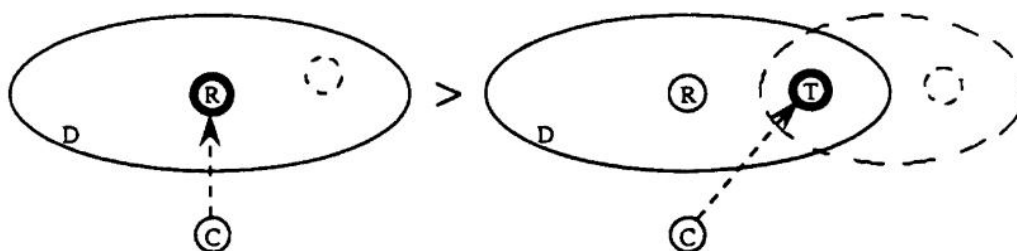

Рисунок 2.10. Динамічність когнітивної точки відліку (Langacker, 1993, 6)

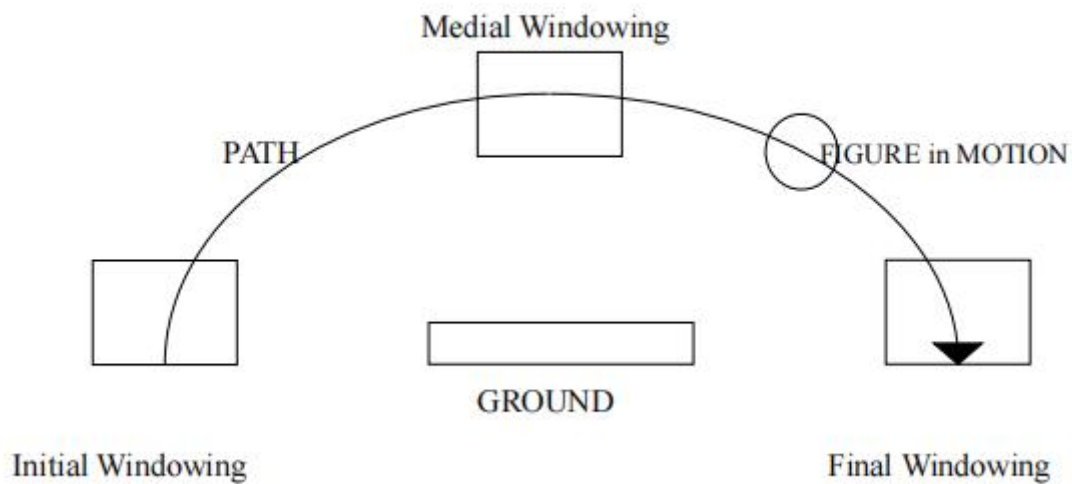

Рисунок 2.11. Схематичне представлення типів позиційного вікнування (Ungerer & Schmid, 2006, 222)

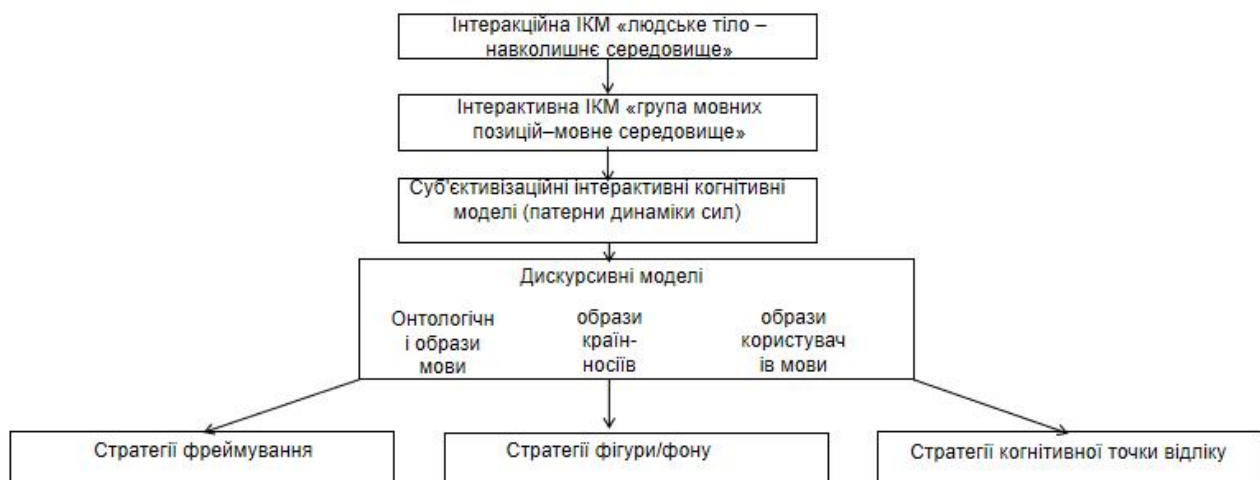

Рисунок 2.12. Моделі пояснення когнітивного механізму продукування дискурсу конструювання образу української мови

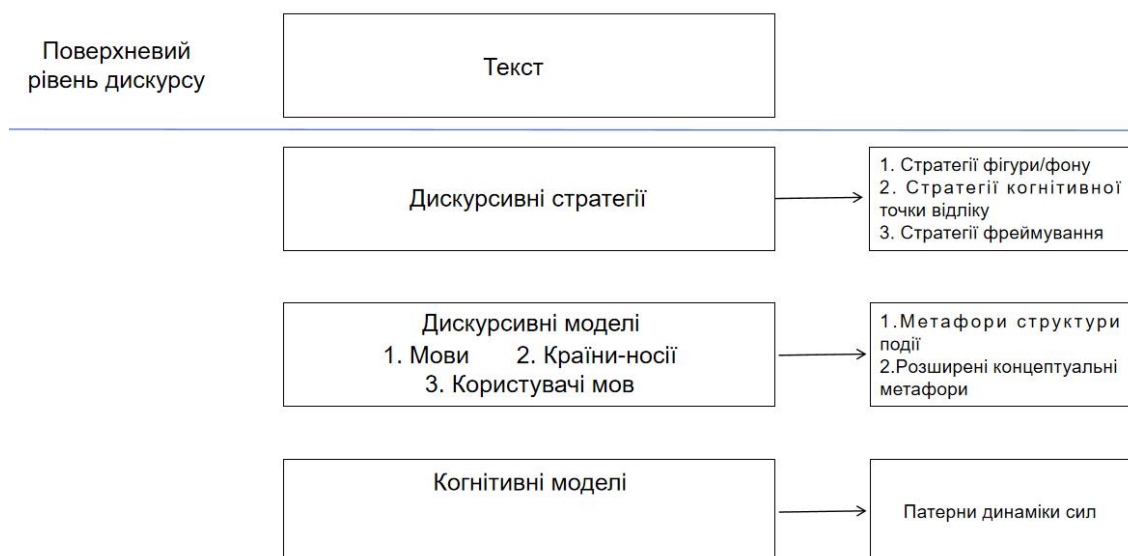

Рисунок 2.13. Модель аналізу дискурсу конструювання образу української мови

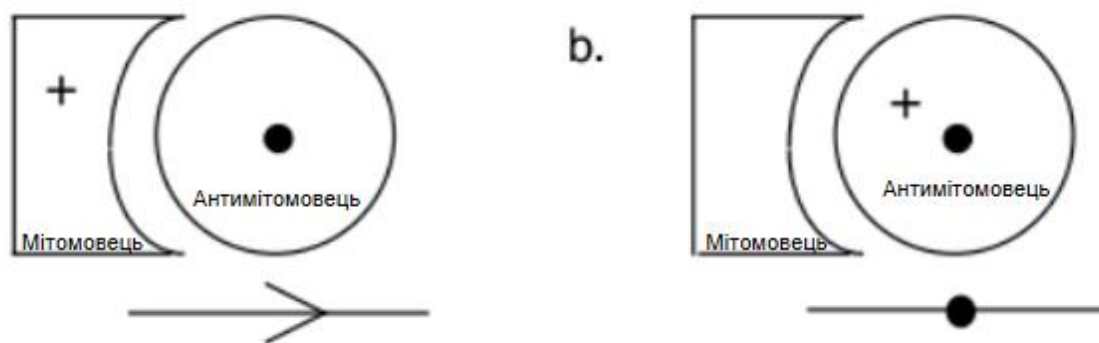
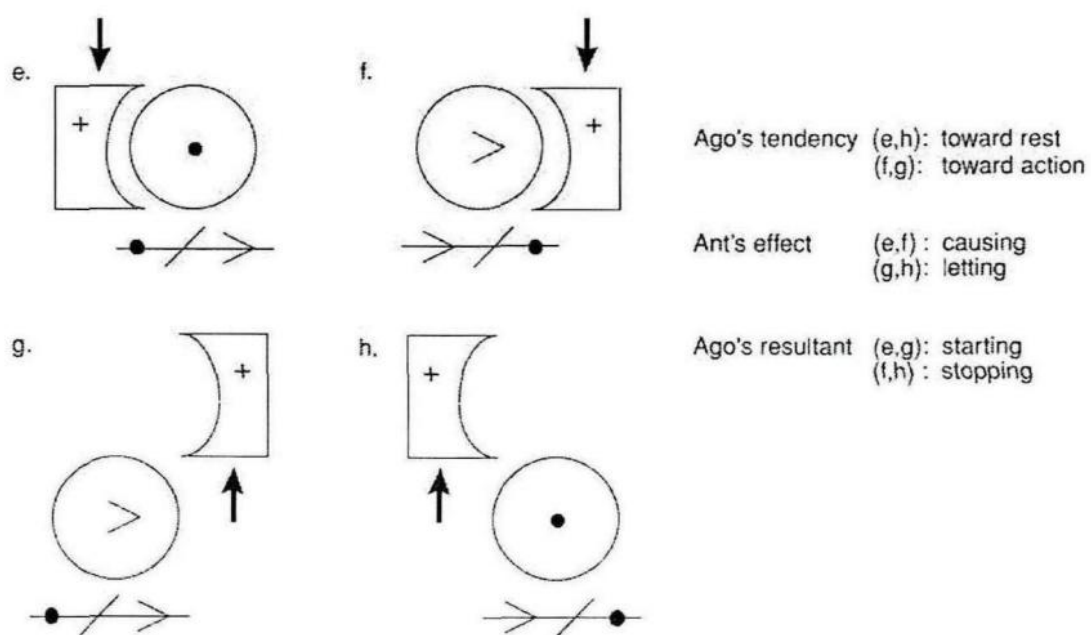

Рисунок 4.1. Когнітивний механізм взаємодії сил у переформувальному дискурсі

Рисунок 4.2. Ієрархічна схема продукування переформувального дискурсу

4.3. Зміни в стані зіткнення (Talmy, 2000, 418)

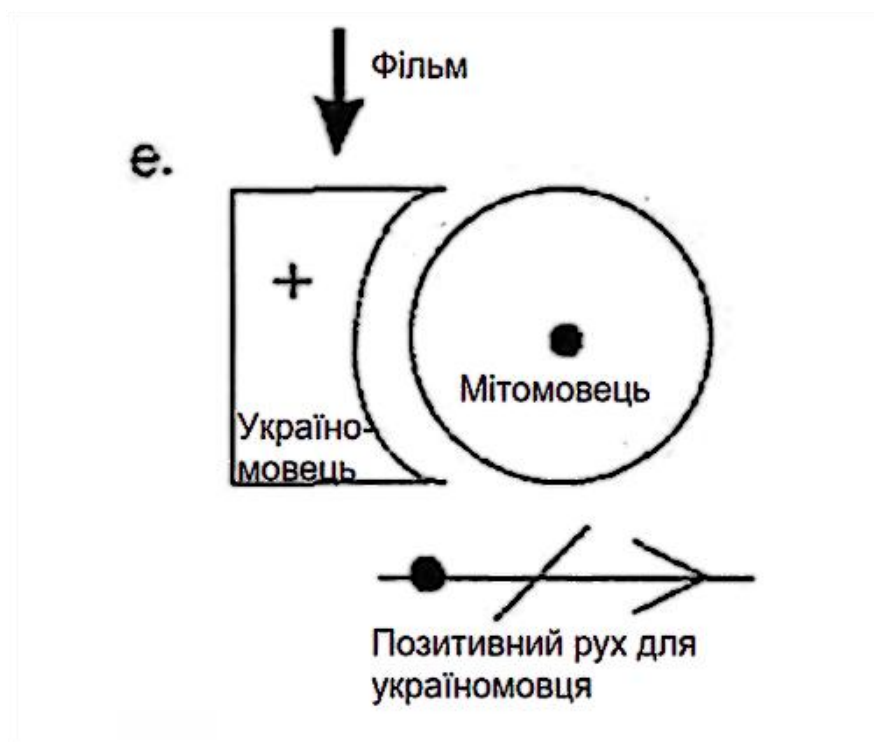

Рисунок 4.4. Когнітивний механізм взаємодії сил у пробудженому дискурсі та конфронтуючому дискурсі

Рисунок 4.5. Ієрархічна схема продукування пробудженого дискурсу та конфронтуючого дискурсу

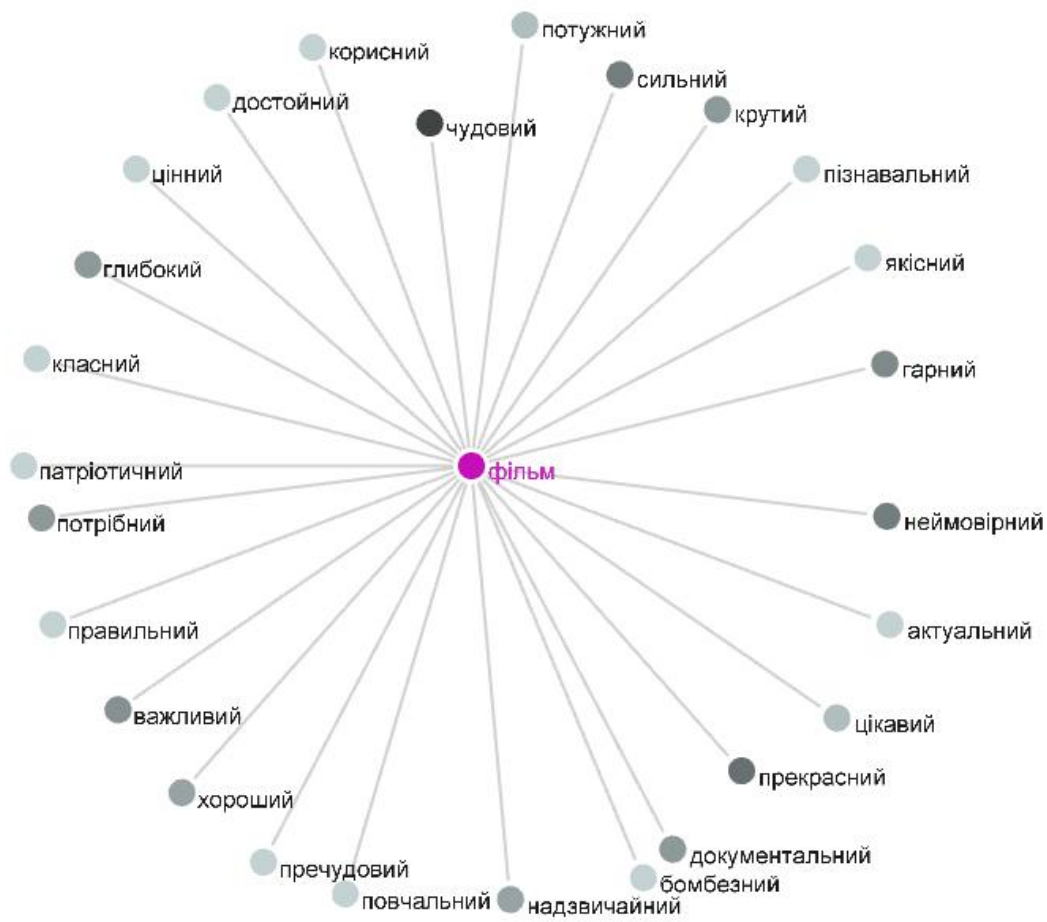

Рисунок 4.7. Прикметники-колокати для “фільм” у конфронтуючому дискурсі
(джерело: LanksBox: span 1 <> 0, Statisticvalue [01 -Freg]: 1.0)

ДОДАТОК II.

ТАБЛИЦІ

System Strategy		Gestalt	Comparison	Attention	Perspective
Structural Configuration	Construal operations	Schematisation			
			Categorisation		
Framing			Metaphor		
				Figure/Ground	
Identification				Granularity	
				Viewing Frame	
					Point of View
Positioning					Deixis

Таблиця 2.1. Операції конструалу

<i>The crate that was in the aircraft's cargo bay fell- (Ящик, який був у вантажному відсіку літака, випав-)</i>
1. Єдині вікна (Single windows):
a: початкове вікнування (initial windowing) - out of the airplane. (- з літака.)
b: вікнування (medial windowing) - through the air. (- по повітрю.)
c: вікнування (final windowing) - into the ocean(- в океан.)
2. Комбіновані вікна (Combined windows):
a+b: вікнування (initial and medial windowing) - out of the airplane through the air. (- з літака по повітрю.)
a+c: вікнування (initial and final windowing) - out of the airplane into the ocean. (- з літака в океан.)
b+c: вікнування (medial and final windowing) - through the air into the ocean. (- по повітрю в океан.)
a+b+c: вікнування (maximal windowing over) - out of the plane through the air. (- з літака по повітрю.)

Таблиця 2.2. Початкове, середнє та кінцеве вікнування шляху
(Talmy, 2000, 266)

Рангування	Корпус 1 (аудіовізуальний текст)	Корпус 2 (коментарі до фільму до 24.02.2024)	Корпус 3 (коментарі до фільму після 24.02.2024)
1	мова: 174	фільм: 191	мова: 840
2	український: 86	дякувати: 189	український: 497
3	російський: 44	мова: 181	фільм: 410
4	Україна: 33	український: 95	дякувати: 380
5	державний: 22	Україна: 82	Україна: 338
6	іврит: 19	українець: 41	російський: 186
7	білоруський: 18	слава: 33	українець: 151
8	говорити: 15	російський: 32	слава: 137
9	наука: 15	автор: 30	розмовляти: 136
10	знати: 14	говорити: 30	говорити: 110
11	спілкуватися: 14	рідний: 29	рідний: 92
12	жити: 14	робота: 26	війна: 91
13	країна: 14	дивитися: 24	дивитися: 84
14	слово: 14	розмовляти: 23	луганськ: 76
15	можний: 13	сльоза: 23	знати: 73
16	село: 12	знати: 21	робота: 72
17	радянський: 11	друг: 21	країна: 72
18	бачити: 11	показувати: 20	нація: 64
19	казати: 11	школа: 19	жити: 63
20	рік: 11	дитина: 18	ізраїль: 63
21	філологічний: 11	стрічка: 18	школа: 60
22	розмовляти: 11	чудовий: 18	життя: 59
23	союз: 10	перегляд: 17	людина: 55
24	українець: 10	великий: 17	перейти: 53
25	напис: 10	жити: 16	історія: 53
26	різний: 10	сильний: 16	чудовий: 51
27	словник: 9	слово: 16	розуміти: 51
28	тисяча: 9	потрібний: 15	казати: 50
29	земля: 9	ізраїль: 15	чоловік: 49
30	школа: 9	бог: 15	відео: 48
31	документ: 9	співати: 14	вчити: 48
32	статі: 9	росія: 13	дитина: 47
33	рідний: 9	побачити: 13	великий: 46
34	вважати: 9	праця: 13	зрозуміти: 46
35	почати: 9	нація: 12	перегляд: 44
36	донецьк: 9	питання: 12	державний: 44
37	2014: 9	вдячний: 12	сльоза: 43
38	прізвище: 9	канал: 12	статі: 42
39	росія: 8	луганськ: 12	спілкуватися: 42
40	розуміти: 8	країна: 12	росія: 40
41	міт: 8	відео: 12	зробити: 39
42	наприклад: 8	людина: 11	день: 38
43	суржик: 8	вважати: 11	праця: 38
44	державна: 8	сильно: 11	народ: 38
45	море: 8	розуміти: 11	російськомовний: 38
46	мовний: 7	подивитися: 11	повинний: 37

47	день: 7	поширювати: 10	значення: 36
48	єдиний: 7	неймовірний: 10	бог: 35
49	повинний: 7	мовний: 10	держава: 35
50	місто: 7	зробити: 10	питання: 35

Таблиця 3.1. Топ-50 високочастотних слів у дискурсі конструювання образу української мови

Вузлові слова	Слова-колокати	Аудіовізуальний текст	Коментарі до 24.02.2024	Коментарі після 24.02.2024
«українська мова»	Іменники-колокати	Україна: 10, Frequency: 0.0276 мова: 8, Frequency: 0.0221 Верховна Рада: 5, Frequency: 0.0138 функціонування: 5, Frequency: 0.0138 наука: 4, Frequency: 0.0110 побут: 4, Frequency: 0.0110 закон: 4, Frequency: 0.0110	Україна: 10, Frequency: 0.0296 мова: 8, Frequency: 0.0237 фільм: 5, Frequency: 0.0148 школа: 4, Frequency: 0.0118	мова: 58, Frequency: 0.0356 Україна: 49, Frequency: 0.0301 фільм: 20, Frequency: 0.0123 слава: 19, Frequency: 0.0117 життя: 17, Frequency: 0.0104
	Прикметники-колокати	російський: 9, Frequency: 0.0249 український: 6, Frequency: 0.0166	російський: 4, Frequency: 0.0118	український: 32, Frequency: 0.0196 російський: 20, Frequency: 0.0123 повинний: 11, Frequency: 0.0067 рідний: 10, Frequency: 0.0061 чистий: 8, Frequency: 0.0049 державний: 7, Frequency: 0.0043 російськомовний: 5, Frequency: 0.0031 єдиний: 5, Frequency: 0.0031 прекрасний: 3, Frequency: 0.0018 великий: 3, Frequency: 0.0018 щасливий: 3, Frequency: 0.0018 зросійщений: 3, Frequency: 0.0018 чудовий: 3, Frequency: 0.0018
	Дієслова-колокати	розмовляти: 11, Frequency: 0.0304 спілкуватися: 5, Frequency: 0.0138 говорити: 4, Frequency: 0.0110 голосувати: 4, Frequency: 0.0110	розмовляти: 11, Frequency: 0.0325 говорити: 9, Frequency: 0.0266 жити: 4, Frequency: 0.0118 знати: 4, Frequency: 0.0118 спілкуватися: 4, Frequency: 0.0118	розмовляти: 51, Frequency: 0.0313 говорити: 26, Frequency: 0.0160 перейти: 21, Frequency: 0.0129
«російська мова»	Іменники-колокати	мова: 7, Frequency: 0.0493 закон: 3, Frequency: 0.0211 вчитель: 3, Frequency: 0.0211	Україна: 2, Frequency: 0.0435	мова: 18, Frequency: 0.0389 українець: 9, Frequency: 0.0194 Україна: 6, Frequency: 0.0130 дитина: 5, Frequency: 0.0108 школа: 5, Frequency: 0.0108 країна: 5, Frequency: 0.0108 життя: 5, Frequency: 0.0108
	Прикметники-колокати	український: 4, Frequency: 0.0282	-	український: 17, Frequency: 0.0367
	Дієслова-колокати	говорити: 4, Frequency:	розмовляти: 4,	розмовляти: 27,

		0.0282	Frequency: 0.0870	Frequency: 0.0583 говорити: 17, Frequency: 0.0367 спілкуватися: 5, Frequency: 0.0108
«Україна»	Іменники-колокати	мова: 15, Frequency: 0.0549 росіянин: 5, Frequency: 0.0183 Україна: 5, Frequency: 0.0183 інститут: 3, Frequency: 0.0110 НАН: 3, Frequency: 0.0110 закон: 3, Frequency: 0.0110 Верховна рада: 3, Frequency: 0.0110	мова: 23, Frequency: 0.0504 слава: 19, Frequency: 0.0417 бог: 7, Frequency: 0.0154 росія: 7, Frequency: 0.0154 діаспора: 6, Frequency: 0.0132 Україна: 5, Frequency: 0.0110 ворог: 5, Frequency: 0.0110	слава: 127, Frequency: 0.0689 мова: 109, Frequency: 0.0591 фільм: 37, Frequency: 0.0201 Україна: 33, Frequency: 0.0179 українець: 23, Frequency: 0.0125 війна: 21, Frequency: 0.0114
	Прикметники-колокати	український: 13, Frequency: 0.0476 етнічний: 4, Frequency: 0.0147 мовний: 3, Frequency: 0.0110 російський: 3, Frequency: 0.0110	український: 13, Frequency: 0.0285 російський: 10, Frequency: 0.0219	український: 78, Frequency: 0.0423
	Дієслова-колокати	захищати: 5, Frequency: 0.0183 порівнювати: 3, Frequency: 0.0110	дякувати: 6, Frequency: 0.0132	дякувати: 26, Frequency: 0.0141
«Росія»	Іменники-колокати	-	Україна: 7, Frequency: 0.0778	Україна: 15, Frequency: 0.0644 війна: 8, Frequency: 0.0343 вторгнення: 5, Frequency: 0.0215 мова: 5, Frequency: 0.0215 день: 4, Frequency: 0.0172 фільм: 3, Frequency: 0.0129 місяць: 3, Frequency: 0.0129
	Прикметники-колокати	-	український: 4, Frequency: 0.0444	повномасштабний: 8, Frequency: 0.0343
	Дієслова-колокати	-	-	поїхати: 3, Frequency: 0.0129

Таблиця 3.2. Слова-колокати для «українська мова», «Україна», «російська мова» та «Росія»

Слова-колокати для вузлових слів «українська мова»	Аудіовізуальний текст	Коментарі до 24.02.2022
Іменники-колокати	Україна, мова, Верховна Рада, функціонування, наука, побут, закон, росіянин, інститут, НАН	Україна, мова, фільм, школа, слава, бог, росія, діаспора, ворог
Прикметники-колокати	російський, український, етнічний, мовний	російський, український,
Дієслово-колокати	розмовляти, спілкуватися, говорити, голосувати, захищати, порівнювати	розмовляти, говорити, жити, знати, спілкуватися, дякувати

Таблиця 3.3. Високочастотні слова-колокати для «українська мова» у коментарях до 24.02.2022 та аудіовізуальному тексті

жити		
до одинадцять рік балакати лише	український мова.	потім переїхати жити в білорусь і вивчити
що навіть в білорусь ми балакати вдома	український мова.	вона ми навіть диктант читати. сьогодні жити
якщо ми бути розмовляти, знати, поповнювати наш	український мова,	то україна бути жити!!!
дякувати за фільм! мати розмовляти	український мова,	аби вона жити в новий покоління. мова-
знати		
якщо ми бути розмовляти, знати, поповнювати наш	український мова,	то україна бути жити!!!
сон. я зрозуміти що я повинний говорити	український мова,	не знати чому, але знати що мати
з дорослий просто- вони або свідомо розмовляти	український мова,	або ні, бо не вміти, не знати,
якщо ми бути розмовляти, знати, поповнювати наш	український мова,	то україна бути жити!!!
сон. я зрозуміти що я повинний говорити	український мова,	не знати чому, але знати що мати
з дорослий просто- вони або свідомо розмовляти	український мова,	або ні, бо не вміти, не знати,
дякувати		
дякувати! слава	україна!	
	україна	ми твій дитина з ти назавжди дякувати
дякувати! бережи бог	україна!!!	
дякувати! слава	україна!	
дякувати! фільм надзвичайний! бережи, бог,	україна.	
дякувати! слава	україна!	

Таблиця 3.4. Контекст дієслів-кологатів «жити», «знати» та «дякувати» для
«українська мова» у коментарях до 24.02.2022

Високочастотні слова-колокати для «українська мова»	Аудіовізуальний текст	Коментарі до 24.02.2022	Коментарі після 24.02.2022
іменники	Україна, мова, Верховна Рада, функціонування, наука, побут, закон, росіянин, інститут, НАН	Україна, мова, фільм, школа, слава, Бог, Росія, діаспора, ворог	мова, Україна, слава, життя, фільм, українець, війна

Таблиця 3.5. Високочастотні іменники-колокати для «українська мова»

Високочастотні слова-колокати для «українська мова»	Аудіовізуальний текст	Коментарі до 24.02.2022	Коментарі після 24.02.2022
прикметники	Російський, український, етнічний, мовний	російський, український	Український, російський, повинни, рідний, чистий, державний, російськомовний, єдиний, прекрасний, великий, щасливий, зросійщений, чудовий

Таблиця 3.6. Високочастотні прикметники-колокати для «українська мова»

Високочастотні слова-колокати для «українська мова»	Аудіовізуальний текст	Коментарі до 24.02.2022	Коментарі після 24.02.2022
дієслова	розмовляти, спілкуватися, говорити, голосувати, захищати, порівнювати	розмовляти, говорити, жити, знати, спілкуватися, дякувати	розмовляти, говорити, перейти, дякувати

Таблиця 3.7. Високочастотні дієслова-колокати для «українська мова»

наш покоління перейти на	український мова	і підтягнути за себе старший. бо в
зізнатися, що краще вони добровільно перейти на	український мова,	бо я за себе не ручатися. вибачити,
мій покоління русифікований місто наврядчи перейти на	український мова	в побут. але приїжджати на батьківщина, і
в село. віднедавна вирішити повністю перейти на	український мова,	адже відчувати, що це правильно, я українка,
людина зрозуміти я і самий перейти на	український. мова	то код нації, та її цит
частково, а мабуть і повністю перейти на	український мова.	я вважати що цей стрічка повинний показувати
рік читати тільки українською, мрія перейти на	український мова	у майбутнє. слава україна!
легше жити й перейти на український. слава	україна!	усе буду україна! ми збудуємо український україна!
перейти на український. слава україна! усе буду	україна!	ми збудуємо український україна!
перейти на рідний, солов'їну, український мова! слава	україна	
я теж перейти на український. все бути	україна	
дякувати. хотіти теж перейти на український. слава	україна	
перейти на український мова у майбутнє. слава	україна!	

Таблиця 3.8. Контекст дієслова-колокат «перейти» для «українська мова» у коментарях після 24.02.2022

Високочастотні слова-колокати для «російська мова»	Аудіовізуальний текст	Коментарі до 24.02.2022	Коментарі після 24.02.2022
Іменники	мова, закон, вчитель	Україна	мова, українець, Україна, дитина, школа, країна, життя, війна, вторгнення, день, фільм, місяць
Прикметники	український	український	український, повномасштабний
Дієслова	говорити	розмовляти	розмовляти, говорити, спілкуватися, поїхати

Таблиця 3.9. Високочастотні слова-колокати для «російська мова»

<i>і чому, запитуватися, ти не поїхати у</i>	<i>росія,</i>	<i>де увесь розмовляти на твоїй улюблений мові;</i>
<i>больше?" так що він не поїхати в</i>	<i>росія?</i>	<i>кадр з донецьк 2014 рік викликати сльоза,</i>
<i>той луганчанин 25:20, чом ти не на</i>	<i>росія</i>	<i>поїхати ідіот?</i>

Таблиця 3.10. Контекст дієслово-колокат «поїхати» для «російська мова» у коментарях після 24.02.2022

Номер	Розділи	Мітомовці	Антимітомовці
1	Пролог	1. Російськомовні військові 2. Володимир Путін, президент Росії	1. Україномовний військовий 2. Павло Грищенко, директор Інституту української мови НАН України, доктор філологічних наук, професор
2	Міт 1. Необхідно захищати "рускоязычное население"(російськомовне населення)	1. Володимир Путін, президент Росії	1. Павло Грищенко, директор Інституту української мови НАН України, доктор філологічних наук, професор
3	Міт 2. У Києві ніколи не спілкувались українською	1. Дмитро, киянин.	1. В'ячеслав Корнієнко, доктор історичних наук, професор
4	Міт 3. "Какая разница, на каком языке"(Яка різниця якою мовою говорити)	1. Олександр Лукашенко, президент Білорусі 2. Володимир з Луганська 3. Тед Волощенко 4. Телеканал "Білорусь 1" 5. Телеканал "Білорусь 2" 6."Одного разу під Полтавою", телеканал "ТЕТ", 2016 рік	1. Олександр Пономарів, доктор філологічних наук, професор 2. Юрій Шевчук, кандидат філологічних наук, лектор Колумбійського університету 3. Ольга Нікалайчик, громадська діячка, білоруська режисерка 4. Христофор Мослі, упорядник "Атласу мов, що під загрозою зникнення". 5. Ілля Лібештайн, викладач івриту і єврейської традиції. 6. Ар'є Ольман, завідувач архівами і бібліотечними фондами Академія івриту 7. Аліна Позіна, викладачка івриту в ульпані 8. Віра зі Львова 9. Сегрій Козлов, внутрішньо переміщена особа внаслідок російськоукраїнської війни 10. Світлана Божко, координатор "Безкоштовних курсів української мови" в Миколаєві 11. Юрій Шевчук, кандидат філологічних наук, лектор Колумбійського університету
5	Міт 4 Українська – тільки сільська мова	1."Село на мільйон", телеканал "1+1"	1. Юрій Шевчук, кандидат філологічних наук, лектор Колумбійського університету
6	Міт 5. Суржик – не проблема. Суржик – це просто смішно.	1."Віпалька", телеканал "ТЕТ", 2014 рік. 2."Ліга Сміху", 2019 рік 3. Концерт "Україна від А до Я"	1. Лариса Масенко, докторка філологічних наук, професорка
7	Міт 6. Русифікації не було	-	1. Олександр Пономарів, доктор філологічних наук, професор 2. Лариса Масенко, докторка філологічних наук, професорка 3. Павло Грищенко, директор Інституту української мови НАН України, доктор філологічних наук, професор 4. Василь Каплунов, краєзнавець, мешканець села Можняківка Луганської області. 5. Валерій Калбаба, мешканець села Можняківка Луганської області. 6. Олена БОНДАР мешканка села Можняківка Луганської області 7. Ніна Каплунова, мешканка села Можняківка Луганської області. 8. Марія Мандрик, докторка історичних наук 9. Петро та Марія Топало 10. Лівія Чорней, мешканка села Старий Вовчинець Чернівецької області
8	Міт 7. Мова не на часі	-	1. Верховна рада України 2. Віра Свердлик, кореспондентка 3. Євгенія Ейлер, названа мати полоненого моряка Андрія Ейдера 3. Інна Тимченко, викладачка Національного університету кораблебудування 4. Михайло Тимченко
9	Епілог		1.Україномовні військові

Таблиця 4.1. Ідентичність різних суб'єктів у різних розділах аудіовізуального тексту

Type	Frequency 02 Relative_Ifeq
дякую за фільм	25.098210
дякую вам за	13.094718
за цей фільм	12.003492
дякую за цей	7.638586
дякую за вашу	6.547359
дуже потрібний фільм	5.456133
дякую за цю	5.456133
все буде Україна	5.456133
за вашу роботу	5.456133
слава Україні героям	4.364906
дуже сильний фільм	4.364906
вам за фільм	4.364906
за вашу працю	4.364906
сльозами на очах	4.364906
дякую авторам за	4.364906
Україні героям слава	4.364906
побачити кожен українець	3.273680
до сліз дякую	3.273680
велика подяка авторам	3.273680
українська мова це	3.273680

Таблиця 4.2. Високочастотні фрази в пробудженому дискурсі (джерело: LancesBox)

Type	Frequency 02 - Relative_freq
<i>дякую за фільм</i>	11.187658
<i>дякую вам за</i>	10.893246
<i>за цей фільм</i>	8.832362
<i>дякую за цей</i>	7.360301
<i>мова має значення</i>	5.593829
<i>за вашу працю</i>	4.121769
<i>перейшла на українську</i>	3.827357
<i>чоловік з луганська</i>	3.532945
<i>дякую авторам за</i>	3.532945
<i>все буде україна</i>	3.238533
<i>вам за цей</i>	3.238533
<i>за те що</i>	2.944121
<i>слава Україні героям</i>	2.944121
<i>Україні героям слава</i>	2.944121
<i>за чудовий фільм</i>	2.944121
<i>на українську мову</i>	2.649709
<i>перейти на українську</i>	2.649709
<i>що мова не</i>	2.355296
<i>дякую за вашу</i>	2.355296
<i>якомога більше людей</i>	2.355296

Таблиця 4.3. Високочастотні фрази в конфронтуючому дискурсі
(джерело: LancsBox)

ДОДАТОК ІІІ.

ПРИКЛАДИ (МАТЕРІАЛ ДОСЛІДЖЕННЯ)

Приклад 4.1.

**Міт 1 Необхідно захищати “русскаяязычное население”.*⁴*

— Маємо чимале коло користувачів мовою, які себе відносять до “російськомовних”, хоча генетично вони є українцями, вихідці з українських родин. І ось тут виникає питання: як так сталося, що носії мови фактично ніби відмовляються від своєї мови. От переді мною така невеличка праця, яка називається “Атлас української мови”. Ми звикли, що мова – це словники, граматики... А я хочу, щоб ви глянули, що мова – це і поширення її в конкретному просторі. І коли сьогодні нам кажуть, що це російськомовна територія, Донеччина, Луганщина, то я скажу: “Даруйте, але ось ми записали. Безвідносно до політики. Від 48-го року до 70-го записували, і в результаті маємо дві з половиною тисячі експедицій по Україні і в суміжних землях”. Понад 1200 карт! Скажемо, “блискавка”. Майже скрізь і “блискавка”, і “молния”, або тільки “блискавка”. І цьому є автентичне підтвердження, бо є маса магнітофонних записів, які засвідчують мовлення у кожному конкретному населеному пункті. (Павло Гриценко, директор Інституту української мови НАН України, доктор філологічних наук, професор. Із розділу «МІТ 1. Необхідно захищати “російськомовне населення”»)

Приклад 4.2.

Міт 2. У Києві ніколи не спілкувались українською

— Я живу в Києві. Ось уже 50 років. Я вчився в школі на Відрадному проспекті. Я спілкувався з дівчиною зі школи Богдана Хмельницького. І її однокласники, і друзі мого однокласника всі спілкуватися російською. Якщо хтось говорив українською, це було навіть смішно, з нього тихо стібались. Спілкуватись російською в Радянському Союзі, це так само, коли ти приїжджаєш в Англію і вивчаєш англійську мову...І я б не сказав, що це українська. Це такий місцевий суржик. (Дмитро, киянин. Із розділу «Міт 2. У Києві ніколи не спілкувались українською»).

— Староукраїнська мова – це була розмовна мова Києва вже в 11-му столітті. На сьогоднішній день в Софійському соборі виявлено більше 7000 написів, з них близько 5 (тисяч) – це періоду з 11 до 14 століття. Якраз на цих написах ми бачимо дуже яскраві приклади цієї живої розмовної мови: типові українські закінчення, словоформи, звороти – вони притаманні саме вже ранньому періоду Київської Русі, тобто, по суті, від початку писемності. Раніше на це якось не звертали уваги, тому що в Радянському Союзі була концепція “єдиної давньоруської народності”, “єдиної давньоруської мови”, яка, по суті, зараз панує в Російській Федерації, щоб мова була спільна для всієї цієї величезної

4 Текст у зірочках — це субтитри, що відображаються у відео.

території. Але насправді цього не спостерігаємо, і якраз завдяки написам графіті ми можемо бачити типові риси української мови в пам'ятках цього періоду. (В'ячеслав Корнієнко, доктор історичних наук, професор. Із розділу «Міт 2. У Києві ніколи не спілкувались українською»).

Приклад 4.3.

— Ми маємо типові українські закінчення в називному відмінку [-о], а не [-е]: Степко, Михалько, Марко. Тобто це суто українські закінчення. Цей напис датується кінцем 11-го століття. Оскільки це храм, то, звісно, більшість є написами молитовника. І ось хочу звернути увагу на ось цей напис. Він містить типові українські закінчення в давальному відмінку: "Господи, помози рабу своєму Угринові. Знову ж таки, [-ові], [-еві] – це типова форма українського закінчення. (В'ячеслав Корнієнко, доктор історичних наук, професор. Із розділу «Міт 2. У Києві ніколи не спілкувались українською»)

Приклад 4.4.

— Лише ідіот у Білорусі може відмовитись від російської мови. Озирніться довкола себе, окрім розмовної мови, в науці особливо, ви що хочете взагалі її втратити? В охороні здоров'я - там же терміни в основному їх називають "російськими". Їх поки що не існує білоруською. А те, що ми придумали, навіть соромно іноді говорити. Розмови про російськість, білоруськості, проросійськості, проукраїнськості – це крок до смуту. Ми завжди боролись із лжеідеями Заходу від НАТО та інших. Я даю доручення правоохоронцям, Комітету державної безпеки негайно присікати такі розмови, хто б їх не озвучував. (Олександр Лукашенко, президент Білорусі. Із розділу «Міт 3. Какая разница, на каком языке»).

— Як і вся вільна думка, білоруська мова почувається наразі в Білорусі за ґратами, за ґратами радянської ідеології. Державних (мов), на жаль, (у нас) дві. Російська... І мені завжди суддя каже: "А в нас російська", коли я прошу по-білоруськи вести процес, "А в нас російська – державна". я кажу "але я сплачую податки, і я наполягаю, Ви – чиновниця, ви – слуга, я народ. Наполягаю на білоруській". Двічі суддя сумлінно спілкувалась зі мною білоруською. Але дві мови у нас, на жаль, державні. Добитися, щоб російська стала не державною мовою, дуже складно, тому що це вирішує не Лукашенко, це вирішує Кремль. Кремль боїться білоруської мови більше, ніж гармат. (Вольга Нікалайчик, громадська діячка, білоруська режисерка. Із розділу «Міт 3. Какая разница, на каком языке»)

Приклад 4.5.

— Офіційне проголошення держави Ізраїль відбулося у 1948 році. Дві тисячі років тому, коли римляни вигнали євреїв з цієї землі, їм довелося розсіятись по всьому світу. Але ми завжди пам'ятали, що це – наша земля, пам'ятали рідну мову, читали нею священні тексти. Коли сто років тому євреї почали повертатись з інших країн на рідну землю, вони спілкувались мовами країн, де

жили, та спільним був іврит. Щоб його зробити загальноживаною державною мовою, знадобилися титанічні зусилля ентузіастів. (Ілля Лібештайн, викладач івриту і єврейської традиції. Із розділу «Міт 3. Какая разница, на каком языке»).

— Це кабінет основоположника з відродження івриту Бен-Єгуди. Він розумів, що тільки одна єдина мова може об'єднати євреїв, що повернулись з різних країн, тому відмовлявся спілкуватись іншими мовами на землі Ізраїлю. Бен-Єгуда ходив вулицями Єрусалима та всім, хто звертався до нього, повторював єдину фразу: "Єврею, спілкуйся івритом". У просвітника була репутація божевільного, але він не засмучувався і сорок років свого життя присвятив поширенню івриту в усіх галузях суспільного життя. (Ар'є Ольман, завідувач архівами і бібліотечними фондами Академії івриту. Із розділу «Міт 3. Какая разница, на каком языке»).

— У 1990-тих розпочалась велика іміграція євреїв із Радянського Союзу, і з того часу, або навіть трохи раніше з'явилась широка мережа державних та приватних ульпанів по всій країні, тому що новоприбулі мають вивчати іврит. Нічого не вдієш, це перше, що треба зробити тим, хто щойно приїхав. Неможливо влаштуватись на хорошу роботу без знання івриту, вести побутові справи, документи, тому держава Ізраїль робить все для інтенсивного вивчення мови. В ульпанах від Міністерства освіти заняття проходять 5 днів на тиждень. Кожен з нас розуміє: спільна мова – це єдиний клей, який може перетворити різних людей у єдине суспільство. (Аліна Позіна, викладачка івриту в Ульпані. Із розділу «Міт 3. Какая разница, на каком языке»).

Приклад 4.6.

а) — Питання в тому, щоб забезпечити законні права та інтереси росіян і російськомовних громадян півдня та сходу України... Це – Новоросія. (Володимир Путін, президент Росії. Із розділу «Пролог»).

б) — Завжди будемо захищати етнічних росіян в Україні і ту частину українського населення, українського народу, яка відчуває нероздільний, не тільки етнічний, а й культурний, мовний зв'язок із Росією, відчуває частиною широкого "руського міра". (Володимир Путін, президент Росії. Із розділу «Пролог»).

Приклад 4.7.

— Лише ідіот у Білорусі може відмовитись від російської мови. Озирніться довкола себе, окрім розмовної мови, в науці особливо, ви що хочете взагалі її втратити? В охороні здоров'я - там же терміни в основному їх називають "російськими". Їх поки що не існує білоруською. А те, що ми придумали, навіть соромно іноді говорити.

— Розмови про російськість, білоруськості, проросійськості, проукраїнськості – це крок до смуту. Ми завжди боролись із лжеідеями Заходу від НАТО та інших. Я даю доручення правоохоронцям, Комітету державної безпеки негайно присікати такі розмови, хто б їх не озвучував..

— Російська мова стала для нас настільки ваговою, що ми без неї не можемо жити. (Олександр Лукашенко, президент Білорусі. Із розділу «Міт 3. Какая разница, на каком языке»).

Приклад 4.8.

а) — Офіційне проголошення держави Ізраїль відбулося у 1948 році. Дві тисячі років тому, коли римляни вигнали євреїв з цієї землі, їм довелося розсіятись по всьому світу. Але ми завжди пам'ятали, що це – наша земля, пам'ятали рідну мову, читали нею священні тексти. Коли сто років тому євреї почали повертатись з інших країн на рідну землю, вони спілкувалися мовами країн, де жили, та спільним був іврит. Щоб його зробити загальноживаною державною мовою, знадобилися титанічні зусилля ентузіастів. (Ілля Лібештайн, викладач івриту і єврейської традиції. Із розділу «Міт 3. "Какая разница, на каком языке"»).

б) — Це кабінет основоположника з відродження івриту Бен-Єгуди. Він розумів, що тільки одна єдина мова може об'єднати євреїв, що повернулись з різних країн, тому відмовлявся спілкуватись іншими мовами на землі Ізраїлю. Бен-Єгуда ходив вулицями Єрусалима та всім, хто звертався до нього, повторював єдину фразу: "Єврею, спілуйся івритом". У просвітника була репутація божевільного, але він не засмучувався і сорок років свого життя присвятив поширенню івриту в усіх галузях суспільного життя. (Ар'є Ольман, завідувач архівами і бібліотечними фондами Академії івриту. Із розділу «Міт 3. "Какая разница, на каком языке"»).

в) — Неможливо влаштуватись на хорошу роботу без знання івриту, вести побутові справи, документи, тому держава Ізраїль робить все для інтенсивного вивчення мови. В ульпанах від Міністерства освіти заняття проходять 5 днів на тиждень. Кожен з нас розуміє: спільна мова – це єдиний клей, який може перетворити різних людей у єдине суспільство. (Аліна Позіна, викладачка івриту в Ульпані. Із розділу «Міт 3. "Какая разница, на каком языке"»).

Приклад 4.9.

а) — ...типові українські закінчення, слововформи, звороти – вони притаманні саме вже ранньому періоду Київської Русі, тобто, по суті, від початку писемності. Раніше на це якось не звертали уваги, тому що в Радянському Союзі була концепція "єдиної давньоруської народності", "єдиної давньоруської мови", яка, по суті, зараз панує в Російській Федерації, щоб мова була спільна для всієї цієї величезної території... (В'ячеслав Корнієнко, доктор історичних

наук, професор. Із розділу «Міт 2. У Києві ніколи не спілкувались українською»).

б) — *...Білоруська не є престижною в свідомості багатьох білорусів, і це рідкісний випадок, коли так ставляться до рідної мови. Як на мене, такий стан мови є політичним рішенням білоруської верхівки, яка прагне зберегти якомога більше цінностей Радянського Союзу. Разом з тим вважаю, що винна не лише білоруська влада, але саме вона створила такий інтелектуальний клімат, за якого вважається, що російська мова є вищою та престижнішою...* (Христофор Мослі, упорядник "Атласу мов, що під загрозою зникнення". Із розділу «Міт 3. Какая разница, на каком языке»).

в) — *...У колишньому Радянському Союзі, коли я вчився, було 180 мов, а коли він почав розпадатися, було 90 мов, бо Росія проводила асиміляторську політику, багато народів асимілювалися...* (Олександр Пономарів, доктор філологічних наук, професор. Із розділу «Міт 6. Русифікації не було»).

Приклад 4.10.

а) — *Українська мова потерпала, на жаль, не лише від радянзації, тобто насильницького впровадження російської мови в усі галузі життя, але потерпала й від румунізації, тобто процесів, які відбувалися на українських теренах у складі Румунської держави починаючи з 18-го року.* (Марія Мандрик, докторка історичних наук. Із розділу «Міт 6. Русифікації не було»).

б) — *Шокуючим був закон про шкільництво: заборона викладання українською мовою, для школярів була заборона розмовляти навіть на перервах. Якщо хлопчики розмовляли десь там у куточку рідною мовою, то вони обов'язково мали бути покарані.* (Марія Мандрик, докторка історичних наук. Із розділу «Міт 6. Русифікації не було»).

в) — *Так ось, в 22-му році дивним чином була відкрита кримінальна справа проти школярів. Пояснювальні записки, свідчення, матеріали допитів дітей-школярів, які навчалися з 5 по 8 клас цього навчального закладу. Їм приписували антидержавну діяльність, що вони виступили проти самої румунської влади. Викликалися на допити батьки, які писали пояснювальні записки, чому вони так погано виховують своїх дітей. Виявляється, діти, маючи брак української літератури, вирішили займатися самвидавом, журнал називався "Спорт".* (Марія Мандрик, докторка історичних наук. Із розділу «Міт 6. Русифікації не було»).

г) — *з 1942 по 1944. Били, я – українською, село українське, а румуни прийшли: "Не говоріть українською". Дитина не розуміє. Вони: "Ціни палма", прутом вуха, на зерно клали, бо не знав мову румунську.* (Петро Топало. Із розділу «Міт 6. Русифікації не було»).

Приклад 4.11.

Трансляція Радіо Свобода, Верховна рада голосує за законопроект про функціонування української мови

— Я ставлю на голосування проект закону про функціонування української мови як державної, голосуємо!

— 278 за, рішення прийняте! (Із розділу «Міт 6. Русифікації не було»)

Приклад 4.12.

— Я живу в Києві. Ось уже 50 років. Я вчився в школі на Відрадному проспекті. Я спілкувався з дівчиною зі школи Богдана Хмельницького. І її однокласники, і друзі мого однокласника всі спілкуватися російською. Якщо хтось говорив українською, це було навіть смішно, з нього тихо стібались. Спілкуватись російською в Радянському Союзі, це так само, коли ти приїжджаєш в Англію і вивчаєш англійську мову. Ти ж не будеш говорити так, як, наприклад, у Поліссі або десь у Молдавії. Українською спілкувались в селах. І я б не сказав, що це українська. Це такий місцевий суржик. У нас була розвага, вона називалася "Піти на футбол, випити пива, побити жлобів". В чому полягала ця доволі груба розвага. Вздовж швидкісного трамваю ми йшли на Борицагівку, це були ... середина 80-х. Щоб хтось "Якесьтакешосьтакое" сказав, і це був привід для пацанів з Печерська, вибачте, ... їх. Просто за те, що він скаже "от шось таке ото і все", почути якусь негарну мову. Доходимо туди, а там звучить суржик звідусіль, от реально. Ну тобто йдемо - всі спілкуються російською, потрапляємо туди, а там ... Не зрозуміло, хто про що каже. Вломили. Знали, що це – правильна справа. Ідемо, типу робота зроблена, космос підкорено, пора додому. (Дмитро, киянин. Із розділу «Міт 2. У Києві ніколи не спілкувались українською»).

Приклад 4.13.

*а). *Донецьк. Захоплення прокуратури сепаратистами. 2014 рік**

Мітинг на підтримку "ДНР" 2014 рік. Захоплення прокуратури сепаратистами. 2014 рік

– Товарищи! Восстановим Советский Союз! (Товариші! Відродимо Радянський Союз!)

*б). *Донецьк. Захоплення сепаратистами ОДА. 2014 рік**

– Они легитимны. (Вони легітимні.)

– Надо пойти взять радио хотя бы. (треба піти захопити радіо.)

– Телевидение надо было брать уже давно. (Телебачення треба було захопити вже давно.)

*в). *Донецьк. Мітинг на підтримку "ДНР". 2014 рік. **

– Путин! Путин! Путин! (Путін! Путін! Путін!)

*г). *Донецьк. Захоплення сепаратистами МВС. 2014 рік**

– Так как было раньше, уже не будет, идет война. Все, кто хочет защищать свою родину с оружием в руках, будут это делать. (Так як було раніше, вже не буде, йде війна. Всі, хто хоче захищати свою зі зброєю в руках, робитимуть це.) (із розділу «Міт 3. Какая разница, на каком языке»).

Приклад 4.14.

а) – Я не кажу, що я дуже труслива людина. Але я бачив, як вони, ці бойовики, заїжджають у Донецьк, як вони стрибають з грузовиків, з вантажівок. Це був шок для мене. Тоді я не думав, що це так серйозно закінчиться. (Сергій Козлов, внутрішньо переміщена особа внаслідок російсько-української війни. Із розділу «Міт 3. Какая разница, на каком языке»).

б) – Халепа. Добре. Пані Лілія сказала "халепа", я хочу, щоб ви запам'ятали, як вона поставила наголос. Можна сказати і халепа, так? Чули коли-небудь про таке? Ні? Сьогодні почули... (Світлана Божко, координатор "Безкоштовних курсів української мови" в Миколаєві. Із розділу «Міт 3. Какая разница, на каком языке»).

Приклад 4.15.

Володимир Путін про долю жителів східних регіонів в Україні: "Завжди будемо захищати етнічних росіян на Україні."

— Завжди будемо захищати етнічних росіян в Україні і ту частину українського населення, українського народу, яка відчуває нероздільний, не тільки етнічний, а й культурний, мовний зв'язок із Росією, відчуває частиною широкого "руського міра". (Володимир Путін, президент Росії. Із прологу).

Приклад 4.16.

Міт 5. Суржик – не проблема. Суржик – це просто смішно.

"Віталька", телеканал "ТЕТ", 2014 рік.

– Віталік, прекращай балуватись.

– Ну а що мені робить? Єслі ви мені не покупаете плейстейшн. Мені уже 32 года, я заколебався іграть однім джойстіком без приставки.

Приклад 4.17.

Міт 6. Русифікації не було

– У колишньому Радянському Союзі, коли я вчився, було 180 мов, а коли він почав розпадатися, було 90 мов, бо Росія проводила асиміляторську політику, багато народів асимілювалися. (Олександр Пономарів, доктор філологічних наук, професор).

Приклад 4.18.

"Віталька", телеканал "ТЕТ", 2014 рік.

– Віталік, прекращай балуватись.

– Ну а що мені робить? Єслі ви мені не покупаете плейстейшн. Мені уже 32 года, я заколебався іграть однім джойстіком без приставки.

– Що таке суржик? Суржик, якщо подивитись в словник Грінченка, це суміш зерна, двох, наприклад, жита і пшениці, пшениці і ячменю, або, наприклад, коли посіяли жито, а на другий рік пшеницю, а вродило оце змішане – збіжжя. І воно завжди гіршої якості, ніж те, з яких воно складається окремо. Тобто, це явище мовне, яке складається з двох мов, і водночас воно значно гіршої якості, ніж кожна мова окремо. (Лариса Масенко, докторка філологічних наук, професорка. Із розділу «Міт 5. Суржик – не проблема. Суржик – це просто смішно»).

Приклад 4.19.

- Були такі вказівки, щоб українська мова мінімально відрізнялася від російської. Ми зараз критикуємо: російсько-український словник називаємо "російсько-російським". Та вимоги були такі, бо перед цим перестріляли майже усіх провідних мовознавців. Де Сергій Єфремов? Де Агатангел Кримський? Де Гладкий? Де інші? Є така лексема як "баба". І от обирають автори цієї словникової статті ілюстрації: "І в темні зарості бузкові. От баби вимкувшись тихцем". Написано: "Журнал "Вічизна", число 10, 1947 рік". Так, але в інших ілюстраціях є автор. І тут була ілюстрація. Марія Пригара... Та тільки за місяць до того, як словник мав бути опублікований, уже просятані всі версти, раптом Марія Пригара у спілці письменників України дозволила собі критику недозволену та той час. Цензура строго-настроого – вилучити. І от тоді видовбуючи з металу від ім'я Марії Пригари залишили лише "Вітчизна" і де це опубліковано. Мудрі лексикографи знайшли і твір її...(Павло Гриценко, директор Інституту української мови НАН України, доктор філологічних наук, професор. Із розділу «Міт 6. Русифікації не було»).

Приклад 4.20.

Лише ідіот у Білорусі може відмовитись від російської мови. Озирніться довкола себе, окрім розмовної мови, в науці особливо, ви що хочете взагалі її втратити? В охороні здоров'я - там же терміни в основному їх називають "російськими". Їх поки що не існує білоруською. А те, що ми придумали, навіть соромно іноді говорити. (Олександр Лукашенко, президент Білорусі. Із розділу «Міт 3. "Какая разница, на каком языке"»).

Приклад 4.21.

— Друзі, привіт! Із вами Тед Волощенко, і це – соціопитування. Сьогодні ми будемо ходити містом Гомель і ставити запитання гомельчанам, і вони повинні перекласти з російської на білоруську.

— Мріяти.

— Не знаю, далі.

...

— Було всього 5 слів та словосполучень. І я можу сказати, що білоруси не дуже добре знають білоруську мову. (Тед Волощенко. Із розділу «Міт 3. "Какая разница, на каком языке"»).

Приклад 4.22.

...Я б хотів навести кілька протилежних прикладів відродження мови. Скажімо, повернення до життя івриту в Ізраїлі – це унікальна ситуація. (Христофор Мослі, упорядник "Атласу мов, що під загрозою зникнення". Із розділу «Міт 3. "Какая разница, на каком языке" (Яка різниця якою мовою говорити)").

Приклад 4.23.

Вітаю вас в Єрусалимі. Ми знаходимося в самому центрі старого міста. Тут перетинаються чотири квартали: вірменський, єврейський, мусульманський, християнський. В Єрусалимі живуть євреї, араби-християни, араби-мусульмани, вірмени. Офіційне проголошення держави Ізраїль відбулося у 1948 році. Дві тисячі років тому, коли римляни вигнали євреїв з цієї землі, їм довелося розсіятись по всьому світу. Але ми завжди пам'ятали, що це – наша земля, пам'ятали рідну мову, читали нею священні тексти. Коли сто років тому євреї почали повертатись з інших країн на рідну землю, вони спілкувалися мовами країн, де жили, та спільним був іврит. Щоб його зробити загальноживаною державною мовою, знадобилися титанічні зусилля ентузіастів. (Ілля Лібештайн, викладач івриту і єврейської традиції. Із розділу «Міт 3. "Какая разница, на каком языке" (Яка різниця якою мовою говорити)").

Приклад 4.24.

а). Дякую...(@user-sp9qp7tm8d)

б). Дякую вам за цей фільм! Друзі, поширюємо українське. (@elion2090)

в). Дякую за цікавий фільм. і, найголовніше, мене дуже дратує, коли на телебаченні ведуть програми 2 мовами. це жах, такого нема ніде у світі, повірте. а тепер і радіо максимум зробило таку дурню. (@lyubovstonoga4683).

Приклад 4.25.

а) Я буду рекомендувати друзям цей фільм, щоб вони теж знали як нашій мові не просто. (@sannynone6492)

б) Вдячна авторам за такий фільм. Він нагадав та підтвердив наскільки сильно потрібно берегти свою мову.(@user-ur8vn1ck2v)

в) Дякую за цей дуже важливий фільм! Ми зобов'язані зберегти мову...хоча б тому, що мільйони не зберегли. (@tak-ale-ne-tak)

Приклад 4.26.

Чудовий фільм. Пробиває до сліз, особливо там де показують, як насильно нав'язували чужу нам мову. Цей фільм потрібно показувати в школах...(@user-jb5lh5oq7i)

Приклад 4.27.

В кінці плакала, як дитина! Дякую велике за цей фільм! Обов'язково буду радити його на своєму каналі!(@OraCultura)

Приклад 4.28.

Дякую за фільм! Нам потрібно більше подібного контенту. Він повинен транслюватися повсюди, щоб не тільки свідомі громадяни побачили, яким і так в більшості це все відомо, а й отакі як мужик, котрий втік в Ізраїль, чи той каренной кієвлянін.(@arisudai8604)

Приклад 4.29.

Головна проблема України – це російська, рашистська діаспора (понаєхавших і завезених в Україну), яка фактично є колоборантами, сепаратистами, посібниками ворога, рашистами, українофобами, внутрішніми ворогами України. Які, по-перше, не дають Україні ніяк розвиватися, прогресувати, рухатися уперед та на Захід. По-друге, руйнують, знищують Україну зсередини. І тому їх, російську діаспору понаєхавших в Україні, треба масово позбавляти українського громадянства і депортувати назад до росії. Раз вони так люто ненавидять Україну і Українське і люблять усе російське, рашистське – то хай і живуть у росії. А в Україні її точно не повинно бути. І ми, Українці це обов'язково повинні влаштувати і якомога скоріше.(@frederikfrancis1010)

Приклад 4.30.

*Дякую за фільм! Маємо розмовляти українською, аби вона **жила** в нових поколіннях. **Мова - це код нації**. Без мови немає нації. Якщо хочемо жити в зamoжній європейській державі, маємо **її будувати** на націоналістичних засадах, на рідній мові.(@andriyqo)*

Приклад 4.31.

*Дуже потрібний фільм! Шедевр в своєму роді. Дякую за таку потужну подачу інформації. Він змінив у моїй свідомості децю. Наприклад, раніше я спеціально на своїх соціальних сторінках поєднувала російську і українську мови. Вважала це дуже доречним, до сьогоднішнього дня. Дякуючи фільмові тепер я розімаю, що будь-яка **мова - є кодом своєї нації**. Поєднувати - означає лише спотворювати. У реальному житті я розмовляю російською, бо, як сказав той мужичок з фільму: "так склалося історично". І хоча я взагалі то вірменського походження, але вважаю своєю **рідною мовою - українську**. Бо я народилася в Україні. Все. На цьому питання вичерпано. Я можу розмовляти хоч і усіма мовами світу, але головна - одна, українська. Окреме дякую за художній початок і кінець фільму. До мурах! Сильно і влучно. Дякую.(@23davidyan)*

Приклад 4.32.

1) ...Мова - це зброя!.....в Києві, столиці, коли чую рідну мову - як бальзам на душу...(@andralex1009)

2) ...Виборюймо своє мовне середовище - захищаймо свою країну... (@user-eo5io9ul8h)

3) ...Мова - головна ознака народу!... (@user-sh6bc4xi8v)

4) ...де розмовляють українською - кордон непорушний!... (@mariorossi1360)

5) Мова - це код нації, який визначає наш спосіб мислення, наш світогляд... (@user-qf4fw4ug7m)

6) Знання мови, надто мови країни, де живеш - це ознака, насамперед, культури... (@dianaostachinskaya2561)

7) Співай соловей! (@user-wq7if5bu8m)

8) Мова – це засіб не лише комунікації, а передусім САМО ідентифікації та розпізнання "своїх" серед "чужих"! (@yus6702)

Приклад 4.33.

*Вибачте, але бидло в Україні в основному розмовляє російською мовою. Українська мова (код ідентифікації) несе високу культуру. **Мова - це зброя!** Але **малоросам** це дуже важко зрозуміти. Тож **вихід** тільки один. Українська мова - єдина державна! Вдома спілкуйся хоч на **рузьке**, хоч на китайському. Я все життя спілкувався з допомогою суржика (вдома), на вулиці російською (м.Київ). Зараз намагаюсь спілкуватись чистою літературною мовою, вдома в сім'ї виключно українською мовою. До речі, в Києві, столиці, коли чую **рідну мову** - як **бальзам на душу**... Нас змусили забути своє **коріння**, мову, культуру, звичаї. І хто? Вузькоока **орда**.(@andralex1009)*

Приклад 4.34.

*Дякую творцям цієї документальної стрічки за таку необхідну **Україні** тематику. Поширюю на всі соціальні мережі для перегляду друзями, рідними, знайомими і, особливо, недругами України та її мови! Щемні, та болючі емоції отримуєш під час перегляду цієї стрічки. **Мова -це код української нації!** Авторам: наполягайте на показах цієї стрічки всіма українськими телеканалами! (@lubovshkola6078)*

Приклад 4.35.

*Спасибі і низький уклін за неймовірний фільм. Він ніби змиває **бруд з душі**, знімає **рожеві окуляри**, **оголяє нерви**. Є над чим задуматися і змінити на краще. Якщо ми будемо розмовляти, знати, поповнювати нашу українську мову, то Україна буде жити!!!(@user-zb5kt3bp7t)*

Приклад 4.36.

Цей фільм буде актуальним завжди, - навіть після того, як ми знищимо імперію Зла (Московію), - щоб і наступні покоління українців знали, як важливо берегти свою рідну мову. Люди, поширюйте будь ласка, інформацію про цей фільм, показуйте його своїм дітям! (@user-yu9ov2jc2n)

Приклад 4.37.

*Дякую Авторам за історичну правду про Мовлення Українського народу із Українським акцентом, що **точно Московську Федерацію до інфаркту доведе.** 2020жовтень05.(@elizavetalavanda_crimea3065)*

Приклад 4.38.

*25:40. Історично не склалося?! **Рашисти** майже 500 років знищували українську мову, та кидали людей у в'язницю, або зсилали до Сибіру!! (@user-sh6bc4xi8v)*

Приклад 4.39.

Я прожив все життя із тим меседжем що росія і білорусь це наші брати, і що моє місто це майже росія, а коли почався майдан, я ніби прокинувся від сну.

*Я зрозумів, що я повинен говорити українською, не знав чому, але знав що маю це робити. Потім знов **перейшов** на російську, але зараз остаточно я україномовний і українодумуючий, і тепер це назавжди, бо це свідомий вибір, і я вживаю більше україномовного контенту, ніж російського. Сподіваюсь, що через років сорок, в моїй країні буде 80% україномовних людей, і російськомовні будуть у тому ж положенні, що й україномовні на початку нульових. (Згадайте, якою мовою говорили на радіо і тб у нульових). (@patrikrockford8652)*

Приклад 4.40.

*Дякую авторам за таку потрібну стрічку! Остаточно перейшов на рідну мову після Живого ланцюга 1990 року – тоді почав говорити українською й на роботі. Працював майстром на заводі у Запоріжжі. З того часу переконаний, що найперший **порятунок** України – впровадження мови в усі сфери життя. Все буде Україна!!!!!! (@bonch1789)*

Приклад 4.41.

*Фільм вразив - слів не дібрати. 5:50 – 7:58 – це просто – "**удар під дух**". Мусила поставити на паузу, щоб набратися терпіння вислухати "разговор по понятіях". Це бидло хвалилося своїми молодими забавами - груповим побиттям у Києві людей, які розмовляли українською. Так хотілося у пику плюнути. Через ОТАКИХ і досі доводиться вибирати, якою мовою говорити за тих чи інших обставин, щоб не "нарватися" на грубість чи підлість. так **боляче**. Немає реального захисту. **КОЖЕН** в Україні у спілкуванні українською мовою!.. Навіть серед близьких чую інколи: "какая разніца". **Душа стікає сльозами і кров'ю**. Дякую вам за фільм, за пісню наприкінці. Наснаги вам! (@Ghoncchar9)*

Приклад 4.42.

Інтересний дядька з Луганська. Іврит значить треба вчить, а українську в Україні не треба. Патамушта я всегда там жил! Так історическі слажилась. А чого так слажилась? Може тому, що близько 300 років українську мову та її носіїв винищували як тільки могли? (@user-kl5rb2es9s)

Приклад 4.43.

Я російськомовна й більшим чином - етнічна росіянка, але під час перегляду тричі плакала. Сподіваюся, на цьому мовне питання для мене є вирішеним. Дякую вам за цю титанічну працю! (@sinaritsu3836)

Приклад 4.44.

а) Дякую за фільм. Обов'язково покажу його всім учням в школі. (@ilonapriyumachuk2111)

б) Велика подяка авторам! Поширюйте цей фільм серед своїх знайомих, друзів, особливо тих, кому "Какая разница". (@KaterynaGerasymchuk)

Приклад 4.45.

а) Дуже сильний фільм! рекомендую всім. і дякую авторам за цю прекрасність! (@irakorolchuk1441)

б) Дуже пізнавальний фільм, два рази передивилась. Розповім своїй родині, щоб теж подивилися. Південь України. (@letitdonow4519)

в) Найочікуваніша стрічка!!! Маємо щастя насолодитися вперше (прогавили показ в кінотеатрах))) і дякуємо за це всім її творцям!!! Закликаємо всіх поширювати посилання на стрічку, розповідати про неї друзям, рідним, знайомим та цим самим закладати свої цеглини у мур розвитку рідної мови!!! Слава Україні!!! (@Vyshyvanchyk)

Приклад 4.46.

*Фільм про наболіле, щодня борюся зі своїм суржиком. А хлопчик в кінці фільму - це як наболіле, **неможливо стримати сліз**. Фільм доводить, що є надія, українська мова - найкраща на землі, бо вона наша рідна мова, і вона наша рідна мова. (@natalygurzhiy482)*

Приклад 4.47.

Згадала, що ще коли була малою, то завжди насміхались з мого прізвища (не зле, по-доброму) мої ж батьки та родичі: "Кожне гівно кінчається на ко". Потім вийшла заміж і мати дуже раділа, що в мого чоловіка російське прізвище. Лише зараз почала розуміти те як в нас все покручено. (@olgaprosoolkova1771)

Приклад 4.48.

В кінці плакала, як дитина! дякую велике за цей фільм! обов'язково буду радити його на своєму каналі! (@OraCultura)

Приклад 4.49.

а) Потужний фільм! (@user-ee4eh1wn6p)

б) Дуже хороши фільми. Його потрібно показувати по телебаченні замість тої країни що там показують. Побільше б таких фільмів. (@user-jt6sx4od6e)

в) Фільм який має побачити кожен українець. Дуже вдячний усім, хто взяв участь у його створенні. Проте, він не дає відповідь на питання "що далі робити?". Бо багато хто робить свої висновки, які викривленні пропагандою, інформаційною війною і постійним гнобленням. (@Chikan4)

Приклад 4.50.

Я етнічний українець, 2 роки тому переїхав з Росії. Та зіштовхнувся з тим, що нема де вивчати мову до рівня носія. Самостійно вивчив мову, але це не той рівень, яким хотів би володіти. В мене таке питання: чи існують довготривалі держпрограми "лікування" мовних інвалідів та людей які бажать вдосконалити свої мовні навички? (@Serhii_Uk)

Приклад 4.51.

Ми повинні виховувати своїх дітей українцями, а не яничарами "какая різниця", тоді таких проблем в Україні не буде. (@user-sh6bc4xi8v)

Приклад 4.52.

Якби не бабуся, я може б і не розмовляла українською. Усе життя російськомовне. Школа, технікум, інститут.... І розмовляла так тільки з бабусяю, бо якось соромно було, тільки зі стариками нормально сприймалося. Думала "какая різниця". Яка ж я була молода дурна. Яку ми ціну заплатили кров'ю за цю різницю - серце крається. (@tetianan7919)

Приклад 4.53.

Дякуємо за чудовий фільм режисеру і всім хто був задіяний! Дивилися із задоволенням. Сюжет довів до сліз! Дякуємо Нашим Мужнім захисникам за змогу жити і дивитися такі важливі для українців стрічки! Слава Україні! Героям Слава! Смерть ворогам зовнішнім і внутрішнім! (@Slava2427)

Приклад 4.54.

Старий дебіле Луганська обл. це Україна і ти хоч там живи хоч всерися але твій обов'язок. розмовляти мовою бо в Україні державна мова українська. Ти хоч всерися але ти змушений поважати державну МОВУ. А қацапський язик в қацапії так що вел кам қацапія!! (@user-eh1nu2nd5b)

Приклад 4.55.

Дякую за те, що нагадали, за що ми боремось, за що гинуть наші герої, я пишаюсь тим, що я українка і завжди пишалась! І ніколи не хотіла їхати кудись жити, лише відпочивати, тепер я, як і більшість українок мусили втекти з рідної країни! Але я вірю, що ми переможемо! Бо правда за нами!!! Ми сильні! І мова - наша сила! (@katerynakuryshko921)

Приклад 4.56.

Давно так не плакала.... Дякую! Цей фільм відкриває очі!! (@simonnnna)

Приклад 4.57.

Дуже терпкий, болючий, сильний фільм. Дякую кожному українцю, що обрав українську, вчить, перейшов, розуміє цінність, говорить з дітьми! Дякую кожному (@MarianaSuchok)

Приклад 4.58.

До сліз! Повертаюсь до часів своїх бабусь і дідусів, мама ще трохи спілкується українською, а мене застали часи пропаганди раши, і тепер я відроджую сімейну мову, мову предків, країни) дуже правильно що продовження мови = продовження нації, захист від окупантів! (@AlinaKir-vm8fc)

Приклад 4.59.

Це потрібно показувати в усіх школах кожного року! Навіть батькам, щоб розуміли, що різниця Є! Дуже емоційний та сильний фільм...ревіла деякими моментами. Сама була російськомовною до війни, зараз же, ненавиджу все російське. Дуже болить, що є так багато людей, хто не розуміє важливості переходу і ніколи цього не зроблять. Свою майбутню дитину буду вчити тільки українській, бо ми УКРАЇНЦІ.(@ksenia131092)

Приклад 4.60.

Хай би всі такі, як отой чоловік прибацаний з Луганська, виїхали і не користувались паспортом України. Привів на наші землі війну і втік в Ізраїль (співчуваю євреям, що ця гнида до них переїхала). А чого не в рашку??? Пес смердючий! (@viktoria.velykodna)

Приклад 4.61.

*Жила в Криму, вже тривалий час в Дніпрі.
Мова має значення. Це наш національний клей та захист в інформаційному полі. (@user-pj8ji5df5k)*

Приклад 4.62.

Як же боляче за нашу мову, яку гнобили і намагались вбити, але вона вистояла. Відео дуже сильне, аж в душі зацеміло після перегляду. Я зараз розмовляю українською і хочу, щоб мій син говорив лише українською. Хоча, були періоди в житті, коли за мою українську було соромно, а якби зараз

повернулась в ті часи, то сміло говорила б українською! Шкода, що нам з дитинства не прививали любов до рідної мови, а насаджували стереотипи московії...(@user-cc8ny4ve8f)

Приклад 4.63.

Вподобайка і підписка каналу. Дякую за захист української мови, хоча недавно журналістка Н.Мосійчук, заявила, що піднімати в час війни питання мови не на часі, і хто це робить, то це українські гниди! Титульна нація - українці! І ми гниди?! Та хай відсохне в неї той язык! Ми повинні мовчати і терпіти отой проклятий рускій мір всередині країни?! **Язык, їх культуру, ворожу моськовську церкву, колаборантів, корупціонерів, бо ще не прийшов час?! За 30 р. Україна не стала Українською! І як результат море крові! Скільки ще треба ракет, щоб до всіх дійшло, що язык повинен здохнути в кожного в мізках!!! А не хочеш вчити,говорити українською мовою - то на ісконну родіну свого языка - рашу.** (@user-vr4bl2kt7i)

Приклад 4.64.

Мова має значення, бо це маркер нації. І якщо хтось думає, що це не так, нехай задумається «навіщо москва вкладає мільйони євро в розповсюдження російської мови на окупованих територіях»? Англійська мова з нас не зробить американця, а московська з нас робить москowitz. З мого прізвища забрали апостроф, і зробили з мене Бабяк. Моя бабуся була викладачем української мови і літератури. Вона не змогла знайти роботи! Влаштувалася викладачем рос. мови і культури і получила 15% доплати до зарплатні. Ось так нас зросійщували. (@ulyanababyak5142)

Приклад 4.65.

Настануть часи, коли в Україні російська мова буде іноземною, ніколи не буде другою державною. А цей чоловік з Луганська типовий малорос, лизоблюд рашистський. Небось гукав расея спаси, і втік, козел старий. Слава Україні героям слава.(@user-of2iw4ft6d)

Приклад 4.66.

Україна - це незалежна держава! Державна мова українська так і повинно бути! А там розговаривай на каком хочеш! Я не розумію тих людей які живучи в Україні идуть проти свого ж народу! Чому саме в нас повинно бути дві державні мови? Чому росія вирішила что має право диктувати іншим країнам, что їм робити? (@Alina-xo8xl)

Приклад 4.67.

Я вірю, що наша Україна виборе перемогу, свободу та нарешті звільниться від московських кайдан, стане свідомою, квітучою, по-справжньому Незалежною, Нескореною нацією, з Нескореною Єдиною мовою, культурою, освітою. (@user-pm9st1yk9w)

Приклад 4.68.

Історично Україна була пов'язана з Європою, аж допоки ми не стали підконтрольною територією росії. І цей період був настільки довгим, що з родини в родину передається лиш інформацію про життя України під росією. До цього додати ще знищення української мови, інтелігенції, літератури і т.д. (@user-cr8ge2tt3v)

Приклад 4.69.

Московія зараз вбиває людей, більшість з яких розмовляють на російській... . Ганьба розмовляти на рузском язикє. (@user-sp9hb7bk5g)

Приклад 4.70.

Росія, яка вважає себе спадкоємицею ССРСР, пропагує рівність у скаліченому вигляді: ти не маєш права вирізнятися. Якщо ти вирізняєшся, то вважаєш себе кращим і не хочеш асоціювати себе з групою. А це заборонено! Бо тоді інші почнуть розуміти, що і їм можна жити як душа бажає, а таких людей вже важко контролювати. Краще морду набити, щоб сидів тихенько. Тому й вносять ще більше смуту в Україні, особливо з проголошенням незалежності. Бо якщо Україна житиме та процвітатиме, відособлено від росії, то населення росії може почати ставити питання, навіть з тим рівнем пропаганди, що існує в їх країні. (@user-cr8ge2tt3v)

Приклад 4.71.

Українці які переходять на українську роблять величезний внесок у те щоб ми стали назавжди єдиною і міцною нацією. Мова єднає. Українці ми неймовірні, пам'ятаймо про це (@banderivka__ua)

Приклад 4.72.

Я в захваті, дуже цікаво. Хочу сказати лиш те, що я дуже сильно люблю свою мову і не хочу щоб вона зникала, хочу щоб українська стала для нашого народу як найцінніше що вони мають і завжди бережуть. Хочу щоб нею розмовляли дітки і навчались у школах виключно українською. Я люблю свою мову і буду її берегти до останнього подиху. (@mari_chka)

Приклад 4.73.

Дивлюся фільм вперше в 2023р. Живу в селі, в побуті суржик, ніколи цим не переймалася в розмові. Але на письмі суржик просто різав очі. Зараз в розмові і себе, і онуків виправляю на чисту українську. Фільм дуже сподобався, особливо, про дитину, що переймається, щоб українські діти вчили українську азбуку, прислав кошти. Зараз, під час війни, бачимо скільки в нас діток-патріотів, які чим можуть допомагають наблизити перемогу. Напротивагу деяким дорослим. (@user-zk7rq6oz9q)

Приклад 4.74.

Господи, цей мужик з Луганська на 24 хв. Відео. Як добре, що він звалив з України, бо гнида ще та. «Бомб в українській армії виявилось більше ніж ми думали» - ледь не плюнула в екран на цих словах. (@Mycosmiclove)

Приклад 4.75.

Спасибо за познавательный фильм, характерным "рускомирцем" в этом видео (23:00 мин.) некто "Владимир из Луганска", являет собой образец опасности для окружающих, поскольку пропитан до последней капли крови рашизмом. (Дякую за пізнавальний фільм, характерним "рускомірцем" у цьому відео (23:00 хв.) хтось "Володимир з Луганська" є зразком небезпеки для оточуючих, оскільки просочений до останньої краплі крові рашизмом.) (@dploid3820)

Приклад 4.76.

Співчуваю Ізраїлю, що прийняв цього пана з Луганська. Бо він каже таке, що суперечить просто здоровому глузду і логіці! Тобто замість того, щоби вивчити за все своє вельми довге життя державну мову України, він приїхав до Ізраїлю, несе маячню, щодо українського війська і щодо нашої мови. Так само він буде потім нести свій совецко-русский чемодан сморіду тієї "культури" і в Ізраїлі! Я сама з Дніпра, з рос. мовної родини, мені буде 40 цього року. Я сама закінчувала рос. мовну ще школу. Але я поважаю свою країну, свою мову, своїх військових. Цей пан огидний в моїх очах! Сподіваюся, він це прочитає! ЧЕРЕЗ ТАКИХ, ЯК ВИ, ЗАРАЗ ВСІ НАШІ МІСТА ПІД БОМБАМИ! САМЕ ЧЕРЕЗ ВАС! (@krymskyj_jasmyn_ua)

Приклад 4.77.

21 рік розмовляла виключно російською, але пишаюсь, що змогла знайти в собі сили, та вже рік як перейшла на українську. Я зробила свій вибір. (@kutse_pechivo)

Приклад 4.78.

Народився в Донецьку, все життя розмовляв російською, коли починав українською, то оточуючі постійно казали : "та не напружайся, говори по-руськи", або якщо я не вимовляв деякі букви правильно теж посміхались та казали що я хохол. Батьки взагалі забороняли або просто не сприймали. Але зараз після початку війни, прийняли рішення с дружиною повністю перейти на нашу державну мову. Також цей фільм дав потужну підтримку в цьому рішенні, дуже сильна робота! Дякую! Покаявся в друге! (@lanalana2214)

Приклад 4.79.

Той чоловік на 24тій хвилині спочатку каже: не буде єдиної мови, не буде держави. за дві хвилини вже каже: та мова то тільки засіб комунікації, не більше. Я усе життя спілкувалася російською, я з російськомовної сім'ї і ходила до російськомовної школи. я за тотальну ненасильну українізацію. 100 відсотків проти будь-якої другої державної мови. даруйте, але вдома можете

говорити на будь-якій мові, з друзями і т.д., але в державних установах, також всі документи та у закладах освіти має бути українська. не за один день, але поступово ми маємо до цього прийти. (@anhelina890)

Приклад 4.80.

Дуже терпкий, болючий, сильний фільм. Дякую кожному українцю, що обрав українську, вчить, перейшов, розуміє цінність, говорить з дітьми! Дякую кожному. (@MarianaSuchok)

Приклад 4.81.

Дякую за цей фільм! Він складений від першої до останньої хвилини бездоганно і кожна глава в ньому відкривала нові двері до усвідомлення вашого посилу. Особливо розчулило розуміння назви фільму в останні секунди: «Соловейко, співай...». (@IordanKonstantinidi)

Приклад 4.82.

Дякую за відео! Наприкінці почула уривок з вірша Івана Малковича, який читала ще колись в школі. Плачу, бо тільки в дорослому віці зрозуміла, яке глибоке значення він має. (@ira7496)

Приклад 4.83.

Надзвичайний фільм! Дивлюсь і розумію, що українці- незламна нація, яка незважаючи ні на що й надалі нестимуть у світ СВОЮ мову та культуру. (@user-br2fl5ip8s)

Приклад 4.84.

Хочеться плакати і кричати... скільки горя натерпілися українці за свою рідну мову... і зараз відвойовуємо право жити і доводимо, що ми нація. Дякую за фільм і вашу працю! Слава Україні і смерть ворогам! (@user-bx7qd1ik7z)

Приклад 4.85.

Дуже прикро, що в Україні потрібні курси української. І не для етнічних москалів, не для іноземців, а для українців. Для тих, в кого ще пару поколінь до них їх же родина спілкувалася українською. Але тішить що колись зросійщені люди починають повертатися до мови свого роду. А от коли нащадки заселених москалів, або безпосередньо москалі в Україні поводять себе так, наче їх імперія під назвою совок не розпалась, і світ досі обертається навколо них- оце огидно. Українці повинні повертати те, що в них забрали, а іноземці, фактичні чи етнічні, повинні поважати і знати мову і культуру країни, яка прийняла їх або колись прийняла їх предків. (@games47697)

Приклад 4.86.

Сьогодні 22 липня 2022 року. За два дні буде рівно п'ять місяців з дня повномасштабного вторгнення росії до України. Вже декілька місяців як я спілкуюся українською. І зараз я лиш впевнилася у своєму рішенні ще більше. (@user-cr8ge2tt3v)

Приклад 4.87.

Я з Одеси. Моє оточення и родина говорили російською. Після жорстокого нападу на мою країну, прийняла остаточне рішення, говорити українською мовою. Я розумію яка може бути уразлива країна, коли не володіє рідною мовою. Якщо ми не хочемо щоб це повторилося, треба вивчати українську. Тут нічого складного. За моє життя, мене висміювали за українську, викладали у навчальних закладах російською, медія телебачення російською. То була пропаганда усе. Зараз майбутнє України залежить від вибору і дій кожного із нас. Ми ж вчемо англійську, наприклад, чому повині цуратися мови нашої країни. Ми усі попали в політичну пастку. Якби наші предки знали як гірко буде нам за їх помилки. Хто так віддано любить російську, будь-ласка, не треба сіяти смуту в Україні, їдьте до росії. Мова імунітет нації. (@lanalana2214)

Приклад 4.88.

Що казати, коли навіть зараз, під час повномасштабної відкритої війни з росією, багато людей не розуміють, нащо їм та українська мова та продовжують спілкуватися російською. Сумно, прикро, ганебно. (@V_Bauer)

Приклад 4.89.

Історично склалося, що Україна завжди є україномовною, але москалі намагаються через манкуртів нівелювати українську ідентифікацію. (@olenakhalimon700)

Приклад 4.90.

Козлов мразь закрий рота ти принесло війну в наш дім мразь росіянська, ще щось волає дикун. Я в Одесі, чума, все життя. ([@Tavrida.Oleksandr](#))

Приклад 4.91.

Прекрасний фільм, який закриває багато питань для тих хто не знає нашої правдивої історії, через що може зробити не правильні висновки, як цей чоловік з Луганщини. (@KilivnykKatrin)

Приклад 4.92.

Велике дякую за цей фільм! Величезна і важлива робота! Відкликає в душі кожне слово, деє ніби ножем по серцю, деє медом (@svitlana_hubska)

Приклад 4.93.

Прекрасний фільм. Повчальний, рекомендую до перегляду кожному українцю. Душа болить за націю. Розмовляймо рідною, солов'їною! Поважаймо себе. (@olya_marseille)

Приклад 4.94.

Українці які переходять на українську роблять величезний внесок у те щоб ми стали назавжди єдиною і міцною нацією. Мова єднає. Українці ми неймовірні, пам'ятаймо про це (@banderivka__ua)

Приклад 4.95.

З нас витравлювали нашу мову. Маючи 5 років від роду, я гадала собі, а якою є українська мова у німців, чи французів? Тобто будучи маленькою українкою я вже усвідомлювала меншовартість нашої мови!!! Зросійщення набувало розмаху, і після закінчення школи (української) я змушена була далі у виші, навчатись російською! Тепер ми б'ємося за свою мову, культуру, за саме існування України з російською ордою! І ми переможемо! Україні бути, бо ми ніколи не зазіхаємо на чуже. Ми своє шануємо і бережемо. Дякую авторам за чудовий фільм. (@user-gg7uw6fb2n)

Приклад 4.96.

Я дивлюсь цей фільм втретє, цього разу на день народження нашої держави, щоб ще раз і ще раз нагадати собі про важливість мови, про те яка наша нація сильна і не дала росії нас поглинути. Слава Україні! ([@Tukalo.tetiana](#))

ДОДАТОК IV.

ЦИТАТИ

Серед основних нормативно-правових актів, що регулюють відносини у сфері мовної політики, В. Калущка визначає такі: Конституція України від 28 червня 1996 року; Закони України: «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 25.04.2019 р. № 2704-VIII, «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» від 15.05.2003 р. № 802-IV; Укази Президента України: «Про Концепцію державної мовної політики» від 15.02.2010 р. № 161/2010; «Про невідкладні заходи щодо зміцнення державного статусу української мови та сприяння створенню єдиного культурного простору України» від 31.05.2018 р. № 156/2018; Постанови Кабінету Міністрів України: «Про схвалення Стратегії популяризації української мови до 2030 року «Сильна мова – успішна держава» від 17.07.2019 р. № 596-р; «Про затвердження Порядку взаємодії Уповноваженого із захисту державної мови з органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування» від 21.08.2019 р. № 819; міжнародно-правові акти, що регулюють мовне питання, зокрема Європейська хартія регіональних або міноритарних мов, прийнята Радою Європи 05.11.1992 р. та ін. (Калущка, 2024, 7-8).

У ст. 1 “Статус української мови як єдиної державної мови в Україні” окреслена роль української мови у забезпеченні національних інтересів українців та збереженні державного суверенітету України, зокрема:

“1. Єдиною державною (офіційною) мовою в Україні є українська мова. 2. Статус української мови як єдиної державної мови зумовлений державотворчим самовизначенням української нації. 3. Державний статус української мови є невіддільним елементом конституційного ладу України як унітарної держави. 4. Статус української мови як єдиної державної мови в Україні визначається виключно Конституцією України. 5. Порядок

функціонування і застосування державної мови визначається виключно законом.

6. Навмисне спотворення української мови в офіційних документах і текстах, зокрема навмисне застосування її з порушенням вимог українського правопису і стандартів державної мови, а також створення перешкод та обмежень у застосуванні української мови тягнуть за собою відповідальність, встановлену законом.

7. Статус української мови як єдиної державної мови передбачає *обов'язковість її використання на всій території України* при здійсненні повноважень органами державної влади та органами місцевого самоврядування, а також в інших публічних сферах суспільного життя, які визначені цим Законом.

8. Українська мова як єдина державна мова виконує функції мови міжетнічного спілкування, є гарантією захисту прав людини для кожного українського громадянина незалежно від його етнічного походження, а також є фактором єдності і національної безпеки України” (Про забезпечення, 2019).

У радянський період практикувалася **штучна деформація системи української мови**, “гвалтовно” і цілеспрямовано питомі українські одиниці замінювали на чужі російські моделі, на чому наголошував **Ю. Шевельов**: *“урядове втручання... у внутрішні закони мови було радянським винаходом і новиною*. Ні поляки, ні румуни, ні чехи до цього не вдавалися, як не вдавалася царська адміністрація дореволюційної Росії. Вони всі обмежувалися на заходах зовнішнього тиску: забороняли вживати українську мову прилюдно, цілковито або частково; накидали державну мову через освітню систему; зваблювали українців своєю культурою й можливістю кар’єри; переселяли їх на неукраїнські території, а українські землі заселяли членами панівної нації тощо. Поруч цих “клясичних” метод *радянська система встановлює контроль над структурою української мови*: забороняє певні слова, синтаксичні конструкції, граматичні форми, правописні й ортоепічні правила, а натомість пропагує інші, ближчі до російських або й живцем перенесені з російської мови. Таким чином на радянській Україні конфлікт між українською і російською мовами перенесено з зовнішньої, позамовної сфери, в середину самої мови. *Боротьба*

відбувалася не тільки в людській психіці, а й у самій мові” (Шевельов, 1998, 173).

Багато українських письменників наголошували на тому, що українська мова є творцем культури (*Найбільше і найдорожче добро кожного народу – це його мова, та жива схованка людського духу, його багата скарбниця, в яку народ складає і своє давнє життя і свої сподіванки, розум, досвід, почування. Панас Рудченко*), **репрезентатором українського народу у світі** (*Мова – це не просто спосіб спілкування, а щось більш значуще. Мова – це всі глибинні пласти духовного життя народу, його історична пам’ять, найцінніше надбання віків, мова – це ще й музика, мелодика, фарби, буття, сучасна, художня, інтелектуальна і мисленнєва діяльність народу. Олександр Біличенко*), **ореолом нації та її етнічним кордоном** (*... не все одно, хто як говорить, яким богам молиться, які книжки читає. Не все одно, якими іменами названі вулиці наших міст, не все одно, чи домінуючим є для нас Шевченко, чи Пушкін. Улас Самчук*), **ідентифікатором національної приналежності та маркером, що визначає “свого” і “чужого”** (*Спитай себе, дитино, хто ти є, І в серці обізветься рідна мова; І в голосі ясним ім’я твоє Прояє, наче зірка світанкова. З родинного гнізда, немов пташа, Ти полетиш, де світу далечизна, Та в рідній мові буде вся душа І вся твоя дорога, уся Вітчизна. Дмитро Павличко*); **закликали шанобливо ставитися до української мови** (*Мова – основний генофонд нашої культури, і все залежатиме від того, чи зуміємо зберегти її в усьому історичному багатстві. Олександр Біличенко*), **берегти і плекати її** (*Якщо з українською мовою В тебе, друже, не все гаразд, Не вважай її примусовою, Полюби, як весною ряс. В ній душа Шевченкова й Лесина, І Франкова у ній душа. Дорожи українською мовою, Рідна мова - основа життя. Дмитро Білоус*).

Соціальне конструювання реальності поділяється на етапи:

1) екстерналізація (externalization), коли через соціальну взаємодію створюються культурні продукти (матеріальні, соціально інституційні чи або

пов'язані з певними цінностями та переконаннями групи), які перебувають поза межами суб'єкта, який їх створив. Наприклад, конструювання гендерної ідентичності починається з народження дитини, коли її “відносять” до категорії статі (жінка чи чоловік). Через одяг інші люди ідентифікують стать цієї дитини і ставляться до неї відповідно до певних очікувань, пов'язаних із її статтю. Дитина також поводить по-різному через різне ставлення до неї;

2) об'єктивація (objectivation), коли створені продукти стають незалежними від суб'єкта, який їх створив. Люди поступово починають ігнорувати той факт, що вони є авторами соціального та культурного середовища, що саме вони є суб'єктами інтерпретації реальності. Вони відчують, що продукти мають об'єктивне існування;

3) інтерналізація (internalization), коли вивчаються об'єктивні факти, що стосуються створених нами культурних продуктів. Це фактично процес соціалізації, процес соціальної взаємодії, в якому індивіди починають усвідомлювати соціум і свої конкретні ролі - тобто набір правил і очікувань, що пов'язані з певним соціальним положенням (ідентичністю). На цьому етапі ми сприймаємо ці факти як частину нашої власної суб'єктивної свідомості. Процес поетапного виникнення культурних продуктів не означає, що створення реальності є дуже упорядкованим і відкритим процесом. Цей процес створення культури чи знання часто є результатом боротьби і узгодження (Berger & Luckmann, 1991, 149).

Н. Фейрклаф та Р. Водак запропонували **вісім принципів застосування критичного аналізу дискурсу**:

1. Мова є соціальною практикою, що відображає світ, який вона представляє.

2. Використання мови/дискурсу як соціальної практики не лише представляє та відображає соціальну практику, а й будує соціальну практику, таку як влада, домінування, упередження, спротив тощо.

3. Текст набуває значення через діалектичний зв'язок із соціальними об'єктами, і соціальні суб'єкти, такі як автори та читачі, завжди інтерпретують текст через вибір і взаємодію з ним. Соціальне та культурне пов'язані з дискурсом діалектичним чином, тобто взаємно включають і впливають одне на одне. Використання мови безпосередньо пов'язане з оновленням соціальної та культурної сфери, і це є дискурсивною владою. Дискурсивна влада формує соціальну культуру, описує світ, визначає соціальні відносини та ідентичність.

4. Характеристики і структура мови не є випадковими. Використання мови, як свідоме, так і несвідоме, є цілеспрямованим. Використання дискурсу має ідеологічний характер. Структура дискурсу демонструє, посилює, відтворює соціальні відносини влади та домінування і легітимує або ставить під сумнів їх.

5. Відносини влади виникають, використовуються та відтворюються через мову. Дискурс є історичним і може бути інтерпретований тільки в контексті, в якому він існує.

6. Усі промовці та автори інтерпретують текст у межах певної практики, включаючи особливі інтереси та цілі. Аналіз дискурсу є інтерпретаційним, і той самий текст може мати різні інтерпретації для різних слухачів/читачів.

7. Дискурс має історичний характер, текст набуває значення залежно від соціальних, культурних, ідейних, часових та просторових умов. Зв'язок між дискурсом і соціальними структурами здійснюється через посередництво порядків дискурсу (orders of discourse). Взаємозв'язок між дискурсом і соціальними структурами є діалектичним: дискурс формує соціальну структуру і водночас формується соціальною структурою.

8. Критичний дискурс-аналіз не лише пояснює текст, а й допомагає людям зрозуміти його. Він – форма соціальної дії, яка має на меті викриття нерівності у відносинах влади та сприяння прогресу в людському суспільстві та культурі (Fairclough & Wodak, 1997, 268-280).

У своєму дослідженні послуговуватимемося такими методами аналізу дискурсу: 1) тривимірною моделлю критичного дискурс-аналізу Н. Фейрклафа,

- 2) дискурсивно-історичним методом Р. Водака, 3) позитивним дискурс-аналізом, 4) когнітивно-орієнтованим критичним дискурс-аналізом.

Тривимірна модель критичного дискурс-аналізу Н. Фейрклафа.

Теорія Н. Фейрклафа поєднує найкращі досягнення у галузі лінгвістики, теорії дискурсу, літературної критики та соціології. Аналіз Н. Фейрклафа пройшов через три етапи: початковий етап, орієнтований на владу та ідеологію (“Language and Power”, 1989); зрілий етап, орієнтований на дискурс і соціальні зміни (“Discourse and Social Change”, 1992; “Critical Discourse Analysis”, 1995); і третій етап, спрямований на глобалізацію (“Analysing Discourse: Textual Analysis for Social Research”, 2003; “Language and Globalization”, 2006).

Н. Фейрклаф у своїй книзі “Мова і влада” підкреслює, що мова, як засіб вираження ідеології, пронизує владу і слугує інструментом у боротьбі за неї. Вчений поділяє дискурс на три виміри: “контекст” (context), “взаємодія” (interaction) та “текст” (text). Текст знаходиться на найнижчому рівні, він є результатом взаємодії. Взаємодія включає процес продукування (process of production) і процес інтерпретації (process of interpretation). Тривимірна природа дискурсу вимагає, щоб аналіз дискурсу також був тривимірним, а саме: 1) лінгвістичний опис тексту; 2) інтерпретація зв'язку між текстом і процесом взаємодії; 3) пояснення зв'язку між взаємодією і контекстом. Ця модель відображає три основні значення соціальної концепції дискурсу Н. Фейрклафа: 1) мова є частиною суспільства; 2) дискурс є соціальним процесом; 3) соціальний процес дискурсу обмежується іншими соціальними не мовними елементами (Fairclough, 1989). Ця модель дискурсивного аналізу Н. Фейрклафа підкреслювала обмежувальний вплив соціальних інститутів на дискурс і водночас визнавала важливу роль дискурсу у соціокультурних змінах.

У 90-х роках тривимірна модель дискурсу автором була удосконалена: дискурс трактується як форма поведінки, як соціальна практика. Н. Фейрклаф змінив поняття “контекст” на “соціальну практику” (social practice), “взаємодія” на “дискурсивну практику” (discursive practice) і замінив процеси “продукування” і “тлумачення” у взаємодії на три процеси: “продукування”

(production), “розподіл” (distribution) та “споживання” (consumption) (Fairclough, 1995, 5). Аналіз дискурсу розгортається в трьох вимірах: текст (лінгвістичний аналіз змісту та форми), дискурсивна практика (створення дискурсу та жанрів, а також взаємодія між автором і читачем), соціальна практика (діалектичний зв'язок між дискурсом та владними відносинами, між дискурсивною і соціальною практикою). Соціальна практика зосереджується на аналізі того, чи відтворює або реконструює дискурсивна практика існуючий порядок дискурсу і які наслідки це має для соціальної практики.

На поч. ХХІ ст. Н. Фейрклаф, розглядаючи дискурс як один із ключових елементів соціальної практики, переміщує акцент досліджень на глобалізацію та новий капіталізм, підкреслює місію критичного дискурсивного аналізу як засобу вирішення реальних соціальних проблем і перетворення суспільства. Він розглядає три органічні компоненти порядку дискурсу: жанр, дискурс і стиль. Текст пов'язує із соціальними подіями через жанр, із зовнішнім світом - через дискурс, а з людьми в соціальних подіях - через стиль, формуючи три способи вираження значення тексту: дія, репрезентація, ідентифікація (Fairclough, 2003, 21-39). Дослідження перших двох вимірів є некритичними, основна увага приділяється аналізу трьох основних значень тексту: дії, репрезентації та ідентифікації, а також жанрів, дискурсу та стилю, що використовуються в тексті. Соціальний аналіз, з іншого боку, зосереджений на аналізі порядку дискурсу. Концепція порядку дискурсу (order of discourse), запозичена у М. Фуко, стосується сукупності впорядкованих практик породження дискурсу, а також їхніх меж і взаємозв'язків. М. Фуко зазначав, що “в кожному суспільстві продукування дискурсу підлягає певним процедурам контролю, відбору, організації та перерозподілу” (Foucault, 1972, 216). Таку ж позицію простежуємо у Н. Фейрклафа, який порядок дискурсу розглядає як соціальний порядок, що відображає соціокультурну практику на рівні дискурсу (Fairclough, 1995, 10). Ці різні порядки дискурсу можуть бути як відносно стабільними, так і взаємовпливати та конкурувати один з одним. Аналіз порядку дискурсу може виявити приховані відносини влади. Дослідник стверджував, що соціальна

практика - це звичні, формалізовані, інституціалізовані соціальні дії (Fairclough, 2003; 2006). Вона перебуває між абстрактною соціальною структурою та конкретними соціальними подіями, перетворюючи абстрактні соціальні структури на конкретні події. У цьому контексті Н. Фейрклаф зараховує символічні ресурси до виробничих ресурсів, необхідних для соціальної практики, тобто люди можуть створювати дискурс через текст, зображення тощо. Такий процес розглядається як соціальна практика (Fairclough, 2006, 27-39).

Отже, аналітична модель Н. Фейрклафа починається з мікрорівневого аналізу тексту та за допомогою дискурсивної практики, яка включає аналіз порядку дискурсу та інтертекстуальності як посередника, переходить до аналізу макрорівневої соціальної практики. Це дозволяє долучитися до соціальної практики, виконуючи місію з трансформації суспільства.

Дискурсивно-історичний підхід Р. Водак

Дискурсивно-історичний підхід (Discourse-Historical Approach, далі – ДІП) розроблений Р. Водак та її віденською командою під час аналізу європейських антисемітських дискурсів. Дискурс трактується як набір контекстно-залежних семіотичних практик, які знаходяться в межах конкретних сфер соціальної діяльності; соціально конструйований та соціально конструюючий, представляє, створює, відтворює та змінює соціальну реальність; пов'язаний з макро-темами; пов'язаний з аргументацією щодо претензій на дійсність (Wodak & Meyer, 2015, 27). Аналіз за ДІП передбачає необхідність інтегрувати якомога більше інформації про соціально-історичний контекст та історичне походження дискурсивної події; відстежити діахронічні зміни, які зазнає певний тип дискурсу протягом конкретного періоду часу (Wodak, de Cillia, Reisigl, & Liebhart, 2009, 7-8). Тобто, окрім соціально-історичного контексту, контекстуальний аналіз ДІП також включає аналіз контексту, міжтекстових та міждискурсивних відносин, а також ситуаційного контексту (Reisigl & Wodak, 2009, 93).

У дослідженні австрійської національної ідентичності Р. Водак дотримувалась принципів тривимірного аналізу, спочатку застосувавши міждисциплінарний підхід, поєднуючи історичний, соціополітичний та лінгвістичний аспекти. Пізніше були використані різні методи збору даних і аналіз різних типів даних (політичні виступи, газетні статті, пропагандистські плакати, інтерв'ю), які дозволяють детально описати ідентичність австрійців у публічних і напівприватних контекстах, ідентифікувати та порівнювати конкурентні структури національної ідентичності та різні наративи про ідентичність (Reisigl & Wodak, 2001).

ДІП розглядає конструювання національної ідентичності як ідеологічну стратегію, що використовується в політичному контексті для створення кордонів і обґрунтування практик інклюзії та ексклюзії. Вона надмірно підкреслює культурну подібність всередині національних держав та різницю з іншими націями, водночас зменшуючи спільні риси між людьми і гетерогенність всередині національних кордонів. Ці відмінності пов'язані з позитивною оцінкою всередині групи та негативною оцінкою поза її межами: різниця конструюється в мові через стратегії дисиміляція, при цьому для маргіналізованих груп відмінності часто описуються як відхилення від основних норм (Wodak et al., 2009, 30-46). Більш важливим є те, що це дослідження вказує, що ідентичність австрійців також є соціальною та історичною конструкцією; вона посилюється через різні соціальні практики, (дискурс еліт, дискурс повсякденного світу тощо) і постійно переосмислюється та переформулюється відповідно до сучасних політичних обставин та геополітичних змін (падіння «залізної завіси» та наступна імміграція з країн Східної Європи, пам'ять про нацистську історію, європеїзація та глобалізація) (Yang & Fu, 2018).

Системні, структурі дослідження Р. Водак можуть бути використані для аналізу дискурсивного конструювання національної ідентичності в різних контекстах і національних державах (обговорення Європейською комісією та експертними комітетами ООН питань зайнятості (Muntig et al., 2000), дискурс

щодо розширення ЄС в Австрії (Galasinska & Krzyzanowski, 2008), дискурс у друкованих медіа щодо Конституції ЄС (Oberhuber et al., 2005; Krzyzanowski & Oberhuber, 2007), питання інтеграції, дискримінації та міграції в ЄС (Krzyzanowski & Wodak, 2018) та ін.).

Отже, на відміну від інших парадигм критичного дискурс-аналізу, ДП надає інструмент для аналізу латентних динамік влади та діапазону потенціалів агентів, оскільки він інтегрує та тріангулює знання про історичні джерела та контекст соціальних і політичних сфер, у яких вмонтовані дискурсивні події. ДП розрізняє три виміри, які становлять текстові значення та структури: теми, які обговорюються / пишуться; дискурсивні стратегії, що використовуються; мовні засоби, які використовуються для реалізації як тем, так і стратегій (Wodak, 2009, 38). ДП забезпечує макро-мезо-мікро структуру для нашого дослідження: 1) на макрорівні ідентифікувати контексти, таким чином визначати конкретний зміст або тему конкретного дискурсу; 2) на мезорівні визначати, які стратегії використовуються мовцем; 3) на мікрорівні визначати контекстно-залежні засоби для реалізації стратегії.

Позитивний дискурс-аналіз

Оскільки критичний дискурс-аналіз надмірно фокусується на темних аспектах суспільства, постійно прагне розкрити приховані зловживання владою та нерівні стосунки, що існують за лаштунками дискурсу, Д. Мартін запропонував позитивний дискурс-аналіз (далі – ПДА) (Martin, 2004). Вчений вважає, що дослідження критичного дискурс-аналізу за своєю суттю є деконструктивним і негативним, і що якщо дослідження обмежується лише викриттям і критикою, це не вирішує реальних проблем. Він виступає за те, щоб аналіз дискурсу був позитивним та конструктивним, що сприятиме побудові гармонійного та відкритого людського суспільства (朱, 2006, 38).

Дослідження Д. Мартін базувалося на реакції двох колишніх прем'єр-міністрів Австралії на порушення прав дітей аборигенів, які по-різному реагували: П. Кітінг офіційно вибачився під час виступу, а Д. Говард виправдовувався і вибачився лише від імені особи, а не від імені уряду.

Д. Мартін вважає, що згідно з дослідницькою традицією критичного дискурс-аналізу, науковці зосередяться на виступі Д. Говарда, викриватимуть, критикуватимуть і не звертатимуть уваги на вибачення П. Кітінга; дослідження ПДА зосереджуються саме на останніх, на тих дискурсах, які виступають за примирення та єдність (Martin, 2004, 179-202).

На доцільності та необхідності використання ПДА вказували дослідники ще до Д. Мартіна, зокрема Г. Крісс виступає за зміну дискурсивного аналізу на продуктивну діяльність (productive activity), а не критичне читання, аналіз та деконструктивну діяльність. Він вважає, що критична лінгвістика та критичний дискурс-аналіз не надають (продуктивних) пояснень альтернативних форм соціальної організації чи соціальних суб'єктів, окрім як через імплікації (Kress, 1996, 16); “новою метою” аналізу дискурсу є не критика, а дизайн, тобто відмова від попередніх негативних підходів і, через свідомий аналіз дискурсу, планування кращого майбутнього (Kress, 2000, 155-156). Д. Мартін та Р. Девід закликають більше дослідників приєднатися до досліджень у сфері ПДА, вважаючи, що на додаток до об'єктивного представлення невдоволення навколишнім середовищем (do well), також слід через позитивний дискурсивний аналіз зробити його кращим (get right) (Martin & Rose, 2007, 315).

Д. Мартін запропонував ПДА як альтернативу критичного дискурс-аналізу, але ми вважаємо, що “критичний” за своєю суттю полягає у розкритті зв'язків між речами, тому “критичний” є нейтральним поняттям, яке охоплює як позитивні, так і негативні аспекти, а також деконструювання та конструювання. ПДА не запропонував теоретичну основу та методи аналізу, відмінні від критичного дискурс-аналізу, тому ПДА також можна розглядати як частину критичного дискурс-аналізу. За винятком різниць у методах відбору корпусів, між ними немає принципової відмінності.

Когнітивно-орієнтований критичний дискурс-аналіз

Когнітивний підхід до критичного дискурс-аналізу - новий етап дослідження критичного дискурс-аналізу. Критичний дискурс-аналіз фокусується на текстах, намагається теоретично описати їх соціальні механізми

та процеси, аналізувати та пояснювати, як індивіди та соціальні групи, як суб'єкти соціальної історії взаємодіють із дискурсом і створюють значення в рамках соціальних процесів. Критичний дискурс-аналіз націлений на використання різноманітних мовних теорій для аналізу мовних явищ (Weiss & Wodak, 2003, 12), але насправді теорії мови та дослідницькі цілі, які застосовує критичний дискурс-аналіз, мають певні обмеження. Самі по собі мовні теорії, що використовуються в критичному дискурс-аналізі (як-от функціональна граматика), часто застосовуються вибірково. Г. Віддовсон зазначив, що критичний дискурс-аналіз не є систематичним і цілісним використанням функціональної граматики, а лише вибором аспектів, які відповідають цілям дослідження зручним чином (Widdowson, 2004, 97). Крім того, деякі теорії критичного дискурс-аналізу справді намагаються застосувати мовні теорії поза межами функціональної граматики у критиці дискурсу, однак цей теоретичний екуменізм часто критикується. Р. Фаулер зауважив, що небезпечно застосовувати безсистемно різні моделі з соціальних наук до аналізу дискурсу. Вибіркове використання різних мовних теорій у критичному дискурс-аналізі позбавлене системності та послідовності (Fowler, 1996, 12). З іншого боку, у тривимірному поділі Н. Фейрклафа (Fairclough, 1995), традиційна лінгвістика найбільше займалася описовим вивченням мови. Критичний дискурс-аналіз застосовує теорію системно-функціональної лінгвістики для пояснення зв'язку між дискурсивною практикою та соціальною практикою, але дослідження взаємозв'язку між текстом і процесом дискурсивної практики є відносно обмеженими. Як зазначає Р. Фаулер, “у теорії не враховано перспективу читача” (Fowler, 1996, 12), що призводить до проблем із поясненням. Однією з таких проблем є питання когнітивної еквівалентності (cognitive equivalence): як аналітики можуть бути впевнені, що відсутні частини в реченні, які вони виявляють, не будуть згенеровані як інференції читачем, який читає лише для загального змісту, через іншу інформацію в тексті? (O'Halloran, 2003, 3).

Зважаючи на це, важливість застосування методології когнітивної лінгвістики до критичного аналізу дискурсу стає очевидною.

Антиоб'єктивістський погляд на мову та увага до емпіризму є спільними рисами когнітивної лінгвістики та критичного аналізу дискурсу, і ця спільність становить основу для їх інтеграції. Когнітивна лінгвістика - дослідницька парадигма, що об'єднує кілька когнітивних мовних теорій, основними серед яких є: теорія концептуальних метафор (conceptual metaphor) (Lakoff & Johnson, 1980), Фреймова семантика (frame semantics) (Fillmore, 1982), схеми динаміки сил (force-dynamic schemas) (Talmy, 1988; 2000), теорія ментального простору (mental space) та концептуальної інтеграції (conceptual blending) (Fauconnier 1994, 1997), когнітивна граматика (Langacker, 1987; 1991) та ін. Спільним для цих теорій є твердження: мовна здатність людини не є незалежною, вона тісно пов'язана з її когнітивними здібностями; мовні знання є концептуальними; граматична структура не є самодостатньою, вона тісно пов'язана з вираженням значення; значення походить з досвіду.

Когнітивно-орієнтований критичний дискурс-аналіз загалом може мати два рівні для початку дослідження: рівень дискурсу та рівень суспільства. Дослідження, що підходять з рівня дискурсу, подібно до критичного дискурс-аналізу, заснованого на системно-функціональній лінгвістиці та корпусному аналізі, зосереджуються на структурі дискурсу, приділяючи увагу розумінню дискурсу та його характеристик і значення з когнітивної точки зору. Так само, як критичний дискурс-аналіз, заснований на системно-функціональній лінгвістиці, прагне виявити процесивні характеристики, структуру модальності та структуру теми в дискурсі/тексті, корпусний аналіз дискурсу визначає характеристики, як-от частотні характеристики слів, ключові слова та колокації, когнітивно орієнтований критичний дискурс-аналіз, що підходить з рівня дискурсу, за допомогою теорії когнітивної лінгвістики виявляє характеристики дискурсу/тексту в таких аспектах, як концептуальні метафори (conceptual metaphor), профілювання/фонування (profiling / backgrounding), метонімія (metonymy), категоризація (categorization), скалярне коригування (scalar adjustment), дейксис (deixis), епістемічна модальність (epistemic modality) та

інші (Hart, 2011), і через аналіз цих характеристик тексту/дискурсу пояснює соціальне значення тексту.

Когнітивно-орієнтований критичний дискурс-аналіз також може досліджувати значення дискурсу з соціальної перспективи. З лінгвістичної точки зору, суспільство є середовищем для використання мови, але воно не обмежується лише часом і місцем її застосування, а охоплює ширші відносини влади та ідеології, пов'язані з використанням мови. Тому когнітивно-орієнтований критичний дискурс-аналіз може досліджувати способи та ступінь усвідомлення мовцями контексту під час використання мови у широкому соціальному середовищі, а також як це усвідомлення впливає на використання мови.

Зазначені два аналітичні підходи можуть розглядатися як два різні підходи в межах когнітивно орієнтованого критичного дискурс-аналізу: перший підхід досліджує дискурс, тоді як другий – контекст. Ми будемо називати їх відповідно “когнітивний дискурсивний аналіз” та “когнітивний контекстуальний аналіз”. Когнітивний дискурсивний аналіз схожий із парадигмами критичного дискурс-аналізу на основі системно-функціональної лінгвістики і корпусної лінгвістики, оскільки він базується на аналізі дискурсу в рамках когнітивної лінгвістики. А когнітивний контекстуальний аналіз можна розглядати як дослідницький метод критичного дискурс-аналізу на кшталт “діалектично-реляційного підходу” (dialectical-relational approach) Н. Фейрклафа (2009) і “дискурсивно-історичного підходу” (discourse-Historical Approach) Р. Водак (Wodak & Meyer, 2015). Спільною рисою “когнітивного дискурсивного аналізу” та “когнітивного контекстуального аналізу” є застосування теорій когнітивних наук (таких як когнітивна лінгвістика, психологія, соціальна психологія) для вивчення процесів продукування і споживання дискурсу. Саме з цієї причини, хоча їхні дослідницькі підходи мають відмінні риси, обидва вони належать до парадигми когнітивно-орієнтованого критичного дискурс-аналізу.

Ідеалізована когнітивна модель має чотири типи організації:

1. Пропозиційна структура (propositional structure), яка складається з елементів із властивостями та відносинами, які існують між цими елементами (Evens & Green, 2006, 280; Cienki, 2007, 177). Пропозиційна структура є відображенням об'єктивного світу в свідомості і не потребує застосування жодних уявних засобів, характеризується об'єктивністю, а також має такі особливості, як прототипність, ситуативність, очікуваність і соціокультурна обумовленість (Lakoff, 1987, 285);

2. Образно-схематична структура (image-schematic structure) - це схематичне тлумачення образів, при якому образи - це відображення конкретних, втілених переживань (Croft & Cruse, 2004, 44). Образи є основою для формування прототипів, категорій, концепцій і абстрактного мислення (Evens & Green, 2006, 280), і забезпечують структуру або рамки для ІКМ. Вони характеризуються передконцептуальністю або передбачуваністю, внутрішньою взаємозв'язністю і трансформованістю;

3. Метафоричне мапування (metaphorical mapping) - утворення метафоричної моделі при проєктуванні когнітивного домену (cognitive domain) на відповідну структуру іншого когнітивного домену. Шукаючи зв'язки між двома різними сферами та знаходячи спільні риси, ми легше розуміємо предмети. Метафоричне мапування має такі характеристики, як досвідність, абстрактна схожість і інноваційність;

4. Метонімічне мапування (metonymic mapping) означає розширення концептів всередині єдиного домену, де частина використовується для розуміння цілого або іншої частини цього цілого, або типовий елемент з категорії використовується для розуміння всієї категорії.

«Великий тлумачний словник сучасної української мови» лексему *образ* трактує таким чином:

1. Зовнішній вигляд кого-, чого-небудь. // Вигляд кого-, чого-небудь, відтворений у свідомості, пам'яті або створений уявою. // Подоба, копія кого-, чого-небудь.

2. Специфічна для літератури і мистецтва конкретно-чуттєва форма відображення дійсності. // Тип, узагальнений характер, створений письменником, митцем.

3. *спец.* Зображення якого-небудь явища через інше, конкретніше або яскравіше, за допомогою мовного звороту, переносного вживання слова.

4. *перев. мн.* Те, що вимальовується, постає в чийй-небудь уяві.

5. Зображення зовнішнього вигляду кого-, чого-небудь (про портрет, фотографію, скульптуру і т. ін.).

6. *філос.* Відображення у свідомості явищ об'єктивної дійсності.

7. *заст., жарт.* Обличчя (Бусел, 2005, 815).

У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови: 250000» (2005) дієслово **формувати** зафіксовано з такими значеннями:

1. Надавати чому-небудь певної форми (у 1 знач.), вигляду тощо. // Підрізаючи, загинаючи і т. ін., надавати певної форми (дереву, кущу, трав'янистій рослині). // Виробляти в кому-небудь певні якості, риси характеру і т. ін. // Надавати чому-небудь завершеності, визначеності.

2. *спец.* Виготовляти що-небудь, відливаючи, використовуючи форму (у 2 знач.). // Робити зліпок або відливok (скульптури).

3. Давати існування чому-небудь; створювати, надаючи якоїсь структури, організації, форми (у 4 знач.).

4. Організовувати, створювати що-небудь (якийсь орган, підрозділ і т. ін.) з певної кількості учасників. // Створювати військову частину, комплектуючи людьми, спорядженням і т. ін. // Визначати, встановлювати, намічати щонебудь. Формувати новий туристський маршрут.

5. Складати (поїзд, караван і т. ін.), розміщаючи в певному порядку вагони, судна, плоти (Бусел, 2005, 1544).

У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови: 250000» дієслово **пробуджувати** зафіксовано з такими значеннями:

1. Примушувати кого-небудь проснутися; будити, розбуджувати. // Примушувати опам'ятатися, отямитися.

2. *перен.* Виводячи зі стану спокою, застою і т. ін., спонукати до яких-небудь дій, діяльності.

3. *перен.* Викликати які-небудь думки, почуття, сприяти виникненню якихось якостей, властивостей і т. ін. (Бусел, 2005, 1114).

Згідно з цими поясненнями, "пробуджувати" можна інтерпретувати як процес на кількох рівнях. По-перше, "пробуджувати" стосується виведення людини зі стану сну або несвідомості. Це базовий процес «сприймання — руху», що передбачає активацію тіла та свідомості і означає перенаправлення уваги та повторне сприйняття навколишнього середовища, або перехід від стану низької свідомості або несвідомості до високої свідомості. По-друге, «пробуджувати» також може означати стимулювання певних думок, почуттів або якостей. Це пов'язано з взаємодією в когнітивній та емоційній сферах. На цьому рівні «пробуджувати» відображає те, як стимул активізує вже наявні когнітивні або емоційні структури та спричиняє емоційні реакції або створення нових концептуальних структур. Нарешті, у переносному значенні, «пробуджувати» означає перехід від стану спокою або застою до активності. Цей рівень включає активацію наміру, який спонукує індивіда перейти до стану фактичної дії.

Значення «пробуджувати» в основному обрамляє основні характеристики пробудженого дискурсу.

У словнику «Великий тлумачний словник сучасної української мови: 250000» визначення для слів **конфронтуючий**, **конфронтувати**, **конфронтація** такі:

КОНФРОНТУЮЧИЙ, Дієприкм. акт. теп. ч. до конфронтувати.

КОНФРОНТУВАТИ, ведок., веперех. Знаходиться в стані конфронтації.

КОНФРОНТАЦІЯ, 1. Протиборство, протиставлення соціальних систем, класових інтересів, ідейно-політичних принципів і т. ін.; зіткнення. 2. юр. Очна ставка зі свідками протилежної сторони. 3. Медичне дослідження двох осіб, одна з яких страждає венеричною хворобою, а про іншу є підстави гадати, що вона заразила першого хворого (Бусел, 2005, 570).

З семантичної точки зору, «конфронтація» головним чином активізує когнітивну схему про протистояння. Тому як форма дискурсу, конфронтуючий дискурс вказує на висвітлення протиріччя між різними групами або індивідами, наголошування на інтенсивному характері конфлікту та протидії позицій. У взаємодії значень конфронтуючий дискурс може відображати розуміння індивідом соціальних динамік та його ролі у контексті протистояння.

Експерієнтив (експерієцер) - термін семантичного синтаксису, відмінкової граматики, логічної семантики; мисленнєвий аналог носія певного психічного та психологічного стану у структурі пропозиції або предикатно-аргументній структурі (Селіванова, 2010, 148)

«Фрейм» зазвичай визначається як частина фонових знань, яка (1) стосується певного аспекту світу, (2) генерує очікування та висновки в комунікації та діях, а також (3) зазвичай асоціюється з певними лексичними та граматичними виборами в мові (Semino et al., 2016, 3)